

Medie- och informationskunnighet i den digitala tidsåldern

EN DEMOKRATIFRÅGA

Kartläggning, analyser, reflektioner

Redaktör: Ulla Carlsson

Medie- och informationskunnighet (MIK) i den digitala tidsåldern. En demokratifråga

Kartläggning, analys, reflektioner

Medie- och informationskunnighet (MIK) i den digitala tidsåldern

En demokratifråga

Kartläggning, analys, reflektioner

Redaktör: Ulla Carlsson

Medie- och informationskunnighet (MIK) i den digitala tidsåldern
En demokratifråga

Kartläggning, analys, reflektioner

Redaktör: Ulla Carlsson

© Författarna och Nordicom

Publikationen är ett samarbete mellan UNESCO-professuren i yttrandefrihet, medieutveckling och global politik vid Göteborgs universitet och Nordicom

ISBN (tryckt) 978-91-87957-96-3

ISBN (web) 978-91-87957-97-0

Utgivare:
Nordicom
Göteborgs universitet
Box 713
405 30 Göteborg

Omslag: Daniel Zachrisson
Layout: Henny Östlund
Tryck: Ale Tryckteam, Bohus 2018

Innehåll

Förord	7
1. Medie- och informationskunnighet (MIK)	
<i>Utmaningar och möjligheter i den digitala eran</i>	9
<i>Ulla Carlsson</i>	
1.1 Yttrandefrihet, medier och MIK	13
1.2 Dagens medie- och kommunikationskultur	14
1.3 Slutet på digitaliseringens början. Hur hantera konsekvenser av digitaliseringen?	15
1.4 Medie- och informationskunnighet (MIK) i en politisk kontext	17
1.5 Varför ett uppdrag om medie- och informationskunnighet 2018?	18
2. Vad är medie- och informationskunnighet (MIK)?	
<i>Praktik, kunskapsområde, policy</i>	25
<i>Ulla Carlsson</i>	
2.1 Om begreppet, dess användning och utveckling	29
2.2 MIK och digital kompetens	30
2.3 UNESCO, Agenda 2030 och MIK	31
2.4 UNESCO ger medie- och informationskunnighet en vidare innebörd	33
3. Dagens medielandskap – en översikt	37
<i>Ulrika Facht</i>	
3.1 Användarna rör sig snabbt mot det digitala och långsamt från det traditionella	41
3.2 En digital värld fylld av kommersiella budskap	43
3.3 Många möjligheter för tv och rörlig bild på digitala plattformar	44
3.4 Svårare digital omställning för dagstidningarna	45
3.5 Fortsatta satsningar på analog radio och digitalt lyssnande tar nya vägar	46
3.6 Nyhetsflödet har flyttat in på sociala medier	47
3.7 Den digitala medieutvecklingen utmanar användarna, företagen och politiken	48
4. Nedslag i aktuell forskning med relevans för MIK	
<i>Sju bidrag från akademien</i>	51
4.1 Ungdomars samhällsengagemang i det nya medielandskapet	
<i>Mats Ekström och Adam Shehata</i>	55
4.2 Källkritik, självkritik och källtillit	
<i>Olof Sundin och Jutta Haider</i>	59
4.3 Digital källkritik i nyhetsflöden och undervisning	
<i>Thomas Nygren</i>	63
4.4 Skolans digitalisering. Ett kritiskt perspektiv	
<i>Catarina Player-Koro</i>	69
4.5 De minsta medborgarnas digitala vardag	
<i>Helena Sandberg</i>	73
4.6 Unga nyanlända och visuell läskunnighet	
<i>Linda Sternö</i>	77
4.7 Vad vi talar om när vi talar om MIK och informationskompetens	
<i>Ola Pilerot</i>	81
5. Medie- och informationskunnighet (MIK) i Sverige 2018 – insatser och aktörer	85
<i>Martina Wagner</i>	
5.1 Inledning	89
5.2 MIK i nationell politik	90
5.3 MIK i myndigheter och övriga statliga organ	92
5.4 MIK på regional och lokal nivå	96
5.5 En övergripande struktur för MIK	99
5.6 Sammanfattande reflektioner MIK i Sverige	108
5.7 Avslutning	110

6. Nedslag i praktiken	115
<i>Tio 'best practices'</i>	
6.1 Public service är en självklar MIK-aktör <i>Sofia Wadensjö Karén och Mette Hultgren</i>	119
6.2 Regional dialog för en nationell MIK-politik värd namnet <i>Katti Hoflin och Ylva Gustafsson</i>	123
6.3 MIK i Östergötland – ett infrastrukturarbete <i>Hanna Hannerz Simå och Mattias Ahlén</i>	127
6.4 MIK och digitalt lärande i Kista bibliotek <i>Åke Nygren</i>	131
6.5 Digidel – ett nätverk i tiden <i>Ann Wiklund</i>	135
6.6 Journalistik och MIK i praktiken <i>Brit Stakston</i>	139
6.7 Ett publiceringsverktyg som stärker elevers medie- och informationskunnighet <i>Lotta Bergseth och Jenny Sköld</i>	143
6.8 Interaktiva MIK-verktyg – Mikoteket och Ekokammaren <i>Martin Törnros</i>	145
6.9 MIK är makt – Filmpedagogerna Folkets Bio <i>Julia Lagergren, Linnea Fant, Fredrik Holmberg, Johan Holmberg och Mikael Kowalski</i>	147
6.10 Medie- och informationskunnighet i skolan – en fortbildningskurs för yrkesverksamma lärare och skolbibliotekarier <i>Monika Johansson och Tobias Ruhtenberg</i>	149
7. MIK i EU och Europarådet – med en internationell utblick	153
<i>Tove de Vries och Ulla Carlsson</i>	
7.1 Mediekunnighet i EU <i>Tove de Vries</i>	157
7.2 Mediekunnighet i Europarådet <i>Tove de Vries</i>	165
7.3 Medie- och informationskunnighet i UNESCO <i>Catharina Bucht och Ulla Carlsson</i>	167
8. MIK i andra länder	169
<i>Tre exempel: Irland, Norge och Finland</i>	
8.1 En inledande kommentar <i>Ulla Carlsson</i>	173
8.2 Irland. Myndighet lanserar en nationell policy för mediekunnighet 2016 <i>Ulla Carlsson</i>	175
8.3 Norge. MIK ett prioriterat område av två inom Medietilsynet från 2018 <i>Ulla Carlsson</i>	181
8.4 Finland. En lång tradition av mediefostran <i>Maarit Jaakkola</i>	187
9. Konklusioner och ett framåtblickande scenario	199
<i>Ulla Carlsson</i>	
9.1 Bakgrund	203
9.2 Kunskapsöversiktens konklusioner	205
9.3 Sverige i jämförelse med andra europeiska länder	210
9.4 Utgångspunkter för ett nationellt politiskt MIK-ramverk i Sverige	210
9.5 Överväganden inför en tänkbar svensk modell för MIK	212
9.6 Byggstenar i en tänkbar svensk modell – med tonvikt på styrning och samverkan	213
9.7 Till slut	216
Författare	219

Förord

Denna skrift innehåller en kunskapsöversikt rörande medie- och informationskunnighet. Här redovisas resultatet av det uppdrag Nordicom fick av regeringen i budgetpropositionen för 2018. Den kartläggning av insatser för stärkt medie- och informationskunnighet (MIK), som genomfördes hösten 2017 av Myndigheten för press, radio och tv och Statens medieråd, skulle vara utgångspunkt för kunskapsöversikten.

Uppdraget överlämnades av Nordicom till undertecknad vid årsskiftet. Jag var direktör för Nordicom fram till 2015 och har arbetat med MIK-relaterade frågeställningar på såväl globala och europeiska som nationella arenor under många år. En rad projekt och expertmöten har genomförts i samarbete med myndigheter och andra berörda organisationer i Sverige. Uppdraget om en MIK-kunskapsöversikt kan även ses som en fortsättning på detta arbete.

Många av dagens samhällsfrågor är kopplade till digitaliseringen och konsekvenser av digitaliseringen. Inte minst ställs nya krav på medborgarna i en digitaliserad medie- och kommunikationskultur utifrån ett demokratiperspektiv. Det är mot denna bakgrund kunskapsöversikten har utarbetats.

Delar av kunskapsöversikten presenterades som ett underlag för den MIK-konferens som arrangerades den 30 maj 2018 i Stockholm av Svenska Unescorådet och Unesco-professuren i yttrandefrihet vid Göteborgs universitet. Nu publiceras kunskapsöversikten i sin helhet. Den består av flera olika delar i syfte att få till stånd en så fullständig kunskap som möjlig om MIK även om tiden har varit knapp.

En viktig utgångspunkt har varit att betrakta MIK i ett helhetsperspektiv – som en del av många olika politikområden och inte minst demokratipolitiken. Samtidigt måste den nationella politiken mer än någonsin ha ett ömsesidigt utbyte med såväl europeisk som global politik. I dagens komplexa samhälle krävs också en konstruktiv dialog och samverkan mellan olika berörda aktörer inom såväl politiken som mediemarknaden och civila samhället för att nå fruktbara resultat.

Kunskapsöversiktens inledande avsnitt söker fånga aktuella utmaningar och möjligheter rörande MIK i digitaliseringens tid, ett annat avsnitt behandlar MIK som begrepp och innehåll. I ett avslutande kapitel presenteras de konklusioner som kan dras från kunskapsöversiktens olika delar och ett framtidsblickande scenario med betoning på styrning, implementering och samverkan. Dessutom presenteras tre 'modeller' för hur MIK har organiserats i andra länder – Irland, Norge och Finland är i fokus.

Många har bidragit till kunskapsöversiktens olika delar. Martina Wagner, Statens medieråd, har kompletterat, systematiserat och analyserat kartläggningen av MIK i Sverige – en betydande del av kunskapsöversikten. Tove de Vries, MPRT, har lämnat ett värdefullt bidrag till en översikt av MIK-politiken inom EU och Europarådet. Flera framstående forskare medverkar med aktuell kunskap som är av stort värde för behandlingen av MIK. Avsnittet 'nedslag i praktiken' med sina exempel från såväl nationella som regionala och lokala arenor är av särskilt värde när MIK diskuteras. Catharina Bucht, Ulrika Facht och Maarit Jaakkola, Nordicom, har bistått med viktiga delar.

Avslutningsvis riktas därför ett stort tack till alla som trots arbetsintensiva dagar tog sig tid att bidra till föreliggande kunskapsöversikt. Det är min förhoppning att den kunskap som presenteras i boken kommer till användning i många olika sammanhang i en tid då de demokratiska principerna är viktigare att slå vakt om än kanske någonsin tidigare.

Göteborg den 15 juni 2018

Ulla Carlsson

Kapitel 1

Medie- och informationskunnighet (MIK)

Utmaningar och möjligheter i den digitala eran

Ulla Carlsson

Innehåll

1.1	Yttrandefrihet, medier och MIK	13
1.2	Dagens medie- och kommunikationskultur	14
1.3	Slutet på digitaliseringens början Hur hantera konsekvenser av digitaliseringen?	15
1.4	Medie- och informationskunnighet (MIK) i en politisk kontext	17
1.5	Varför ett uppdrag om medie- och informationskunnighet 2018?	18
	Referenser	21

1. Medie- och informationskunnighet (MIK)

Utmaningar och möjligheter i den digitala eran

Ulla Carlsson

Institutionen för journalistik, medier och kommunikation
Göteborgs universitet

People across the world are witnessing a dramatic increase in access to information and communication. While some people are starved for information, others are flooded with print, broadcast and digital content. Media and Information Literacy (MIL) provides answers to the questions that we all ask ourselves at some point. How can we access, search, critically assess, use and contribute content wisely, both online and offline? What are our rights online and offline? What are the ethical issues surrounding the access and use of information? How can we engage with media and ICTs to promote equality, intercultural and interreligious dialogue, peace, freedom of expression and access to information?
UNESCO 2017, www.unesco.org

1.1 Yttrandefrihet, medier och MIK

Samhället förändras men vissa demokratiska principer består och det gäller inte minst rätten till frihet att tänka, att tala, att läsa, att lyssna, att skriva – att uttrycka sig på olika sätt och kommunicera med andra. Principerna är stadfästa i FN:s deklaration om de universella mänskliga rättigheterna, som i artikel 19 fastställer var och ens rätt till yttrandefrihet.

Yttrandefrihet utgör ett fundament i en fungerande demokrati men är ingen obegränsad rättighet, den medför ansvar och ömsesidig respekt. Gränserna för yttrandefrihet är inte konstanta utan påverkas av gängse kulturella och sociala kontexter. Yttrandefrihet handlar om såväl juridik som etik och moral.

Medierna fungerar som förvaltare av yttrandefriheten i en demokratisk samhällsordning. Fria och oberoende medier ger tillgång till information, granskar makten och erbjuder plats för debatt och dialog – ett offentligt rum.

Så länge medier har funnits har föreställningar om vad som händer i mötet mellan publiken, särskilt barn och unga, och nya medie- och kommunikationsteknologier uppkommit. Nya teknologier resulterar ofta i ett förändrat utbud med nya medie- och kommunikationsvanor som följd – med konsekvenser för såväl den sociala och kulturella som politiska livsmiljön. Det har handlat om såväl möjligheter som farhågor. Så var det med boken, dagstidningarna, radio, tv, video, satellit- och kabel-tv, och nu är det digitaliseringen med internet och Artificiell Intelligens (AI). Debatten har understundom varit både intensiv och hätsk. Yttrandefrihetens gränser har prövats.¹

Lika länge har behovet av kunskap om medierna funnits på dagordningen. Redan på 1930-talet aktualiserades vikten av utbildning och kritiskt tänkande apropå innehållet i film och radio. I Finland inkluderades mediekunskap i grundskolans läroplan redan 1970. Tio år senare gjordes i Sverige en kartläggning av undervisningen i skolan och lärarutbildningen utifrån ett mediekunskapsperspektiv, som dock lades till handlingarna. Det har mer eller mindre handlat om strategier för lärande i syfte att medborgarna ska förstå mediasystemet, bli kunniga och kritiska medborgare samt att alla delar av samhället involveras i detta arbete. Ofta har barn och unga varit i fokus och mediekunskap har haft ett protektionistiskt syfte.

I en politisk kontext har frågor om mediekunnighet växlat mellan utbildningspolitiken och mediepolitiken men under de senaste 20-30 åren har kopplingen till mediepolitiken i hög grad förstärkts – förstås med bäring på utbildningspolitiken och även andra politikområden. Orsaken finns framför allt att hämta i den snabba teknologiutvecklingen med de fenomen den för med sig på medie- och kommunikationsområdet.

1.2 Dagens medie- och kommunikationskultur

Digitaliseringen – och globaliseringen – med en tilltagande kommersialisering och mediekonvergens i spåren har omskapat medie- och kommunikationssystemet beträffande såväl tid och rum som socialt beteende. Teknologiutvecklingen och en ökad avreglering av mediemarknaden har fått konsekvenser för hur människor får information, hur de interagerar med varandra och hur de deltar i samhällsdebatten.

Mediesystemet har under de senaste årtiondena genomgått omfattande förändringar i såväl ett struktur- som användarperspektiv, bl a beroende på nya typer av transnationella företag som Google och Facebook. De är exempel på aktörer som är stora och mäktiga från såväl individens som politikens och industrins synvinkel. Många delar av samhället har blivit starkt beroende av dessa företag. De talar dessutom om sig själva i termer av teknikföretag och undkommer därmed redaktionellt ansvar för det material de publicerar och sprider.

Denna typ av företag möjliggör mängder av information, kunskap, utsagor och olika tjänster på nätet, både till mycken nytta och nöje, men samtidigt samlar de in en uppsjö av information om användarna som sedan utnyttjas i allt från reklam till reell övervakning – med konsekvenser för såväl medborgaren som politiken. Makt över användarna utövas genom att ändra algoritmer, användarvillkor och riktlinjer utan transparens. Det handlar om ett slags monopol på information där användaren betalar med sina personuppgifter. Etiska frågor uppstår liksom frågor om yttrandefrihetens gränser.

I världen pågår en ständig kamp för ett öppet, fritt och säkert internet – mot övervakning, kontroll och censur – riktad både till privata företag och regeringar.

En avgörande förändring med digitaliseringen är att en ökad konvergens inom medierna har medfört att det traditionella mediesystemet har brutits upp och fragmentiserats – inte bara strukturen och användningen utan också juridiken.

Digitaliseringen gör att möjligheterna att yttra sig fritt i såväl ord och text som bild aldrig har varit större än idag. Offentligheten har demokratiserats med en enorm potential för att berika samhällsdebatten. Men den nya kommunikationsteknologin medför också problem, som ofta rör integritets-, säkerhets- och förtroende/trovärdighetsfrågor. Förändringar i det offentliga rummet har öppnat för utsagor som annars inte skulle nå allmänheten lika lätt. Hot och hat tillhör vardagen, och samstämmigheten om vad som är propaganda och desinformation tenderar att minska. Nya synsätt på yttrandefriheten gör sig gällande. Ordet och bilden får nya betydelser som påverkar vårt sätt att leva och verka tillsammans, liksom hur vi ser på varandra. Tveklöst är balansen mellan säkerhet, personlig integritet och yttrande- och informationsfrihet i den digitala världen en kritisk fråga.²

Ett allt mer omfattande medieutbud synes få till följd att skillnaderna ökar mellan olika grupper rörande användningen av medier. Det gäller även nyhetsmedier. För dem som är intresserade av politik och samhälle har det aldrig varit så enkelt att hitta kvalificerad information som nu, vilket innebär att flera också ökar sin mediekonsumtion. Men för dem som inte är samhällsintresserade har det aldrig varit så enkelt att kringgå sådan information – eller att bli desinformerade – eller manipulerade. Risken för ökade kunskaps- och deltagandeklyftor är uppenbar med minskad social sammanhållning och tilltagande klasskillnader som följd³.

Sådana resonemang kommer särskilt i fokus när ett samhälle präglas av snabba förändringar på många olika områden. Något som är utmärkande för samtiden då förutsägelser om framtiden har blivit allt

osäkrare. Dagens problem är komplexa: klimatförändringar, effekter av finansiell integration, ekonomisk och social ojämlikhet, krig, konflikter och fattigdom med stora flyktingströmmar och migration, terrorism, nationalism och populism. Det är förändringar som är en följd av bland annat globaliseringsprocesser och teknologikutveckling.⁴

När politiska, ekonomiska och teknologiska förändringar samverkar ändras den samhälleliga kontexten med tänkbara konsekvenser för institutionernas ställning, tilliten i samhället och yttrandefriheten. Det är en demokratifråga vars utgångspunkt är att överensstämmelse råder om att ett inkluderande demokratiskt samhälle bygger på välinformerade, engagerade, reflekterande och kompetenta medborgare.⁵

1.3 Slutet på digitaliseringens början

Hur hantera konsekvenser av digitaliseringen?

Nu några decennier efter internets utbredning kan en ny mediestruktur klarläggas. Denna struktur benämns ofta som en ny eller förändrad medieekologi – ett begrepp som hänsyftar på relationen mellan medier och människor – hur livsmiljöer påverkas av interaktionen mellan nya informationsteknologier och medier i kulturella, sociala och politiska system.⁶

Erfarenheten säger oss att nya teknologier nästan alltid medför betydande nytta men också risker. Om detta kan historien berätta. Vi gör oss lätt beroende av nya tekniker och det handlar inte alltid om att uppnå särskilda mål⁷. Tekniken blir i sig argument för användning. Det beteende som människor, och särskilt barn och unga, utvecklar i användningen av nya medieteknologier under de första åren påverkar sättet som dessa medier används i årtionden framöver. Samma gäller marknadens struktur med företag, som t ex dagens Google och Facebook, och deras relation till såväl nationell lagstiftning som nationell mediemarknad. Det är först nu reella frågor formuleras om hur nationella lagar kan tillämpas på den här typen av företag.⁸

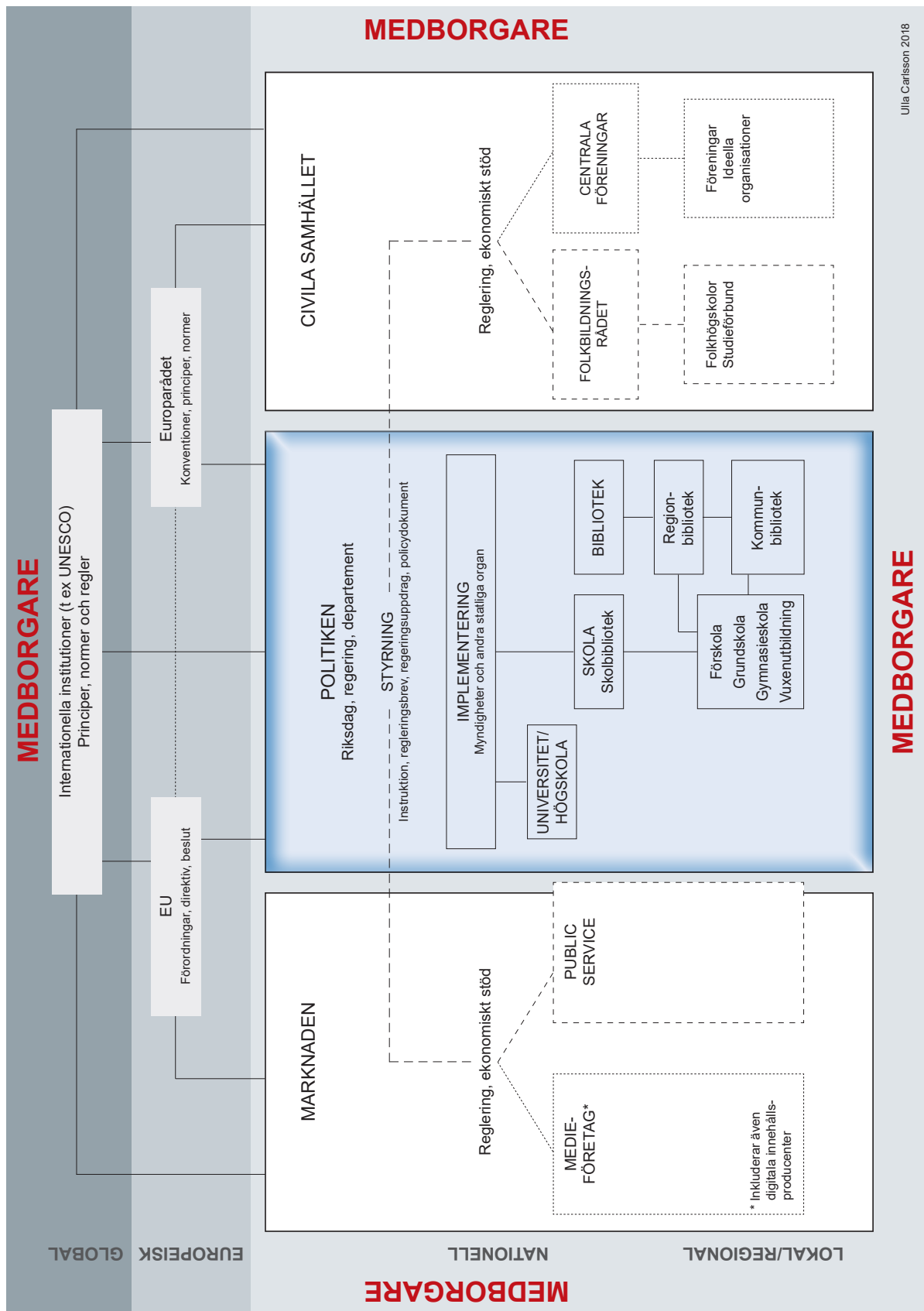
Den tid som är nu kan sannolikt betecknas som slutet på början av digitaliseringen⁹. Efter en utbredd optimism kring internets möjligheter – inte minst som en demokratisk kraft – har problem hunnit uppstå och nu efterfrågas nya förhållningssätt och lösningar. De problem som uppkommer berör inte sällan en konflikt mellan marknadens logik och människors behov, med andra ord respekt för människors lika värde, vilket ytterst kan få konsekvenser för demokratin. Det är genom politiska åtgärder sådana problem förväntas bli avhjälpta.

Regering och riksdag kan genom lagar och förordningar stärka demokratin och förtroendet för samhällets institutioner för att nå legitimitet. För medieområdet kan det gälla nya lagar som rör t ex personlig integritet, säkerhet, utbildningsinsatser – ändrade skrivningar i läroplaner, säkerställning av finansieringen av public service och dess oberoende, stödåtgärder för att garantera t ex mångfald i mediasystemet, beskattning för att reglera marknaden, stöd till medierelaterade projekt inom ideella organisationer, etc.

Dagens digitaliserade kommunikationssystem är globalt. Den nationella politiken måste därmed mer än någonsin ha ett ömsesidigt utbyte med såväl europeisk som internationell politik. Utövandet av reell politisk makt ligger idag många gånger utanför nationsgränsen. EU fattar beslut med bäring på medier och kommunikation i ett digitaliseringsperspektiv med konsekvenser för nationell lagstiftning. För medlemsländerna i UNESCO handlar det om att implementera antagna ramverk och arbeta med medie- och kommunikationsfrågor inom ramen för Agenda 2030.

I dagens komplexa samhälle krävs också utbyte och samverkan mellan olika berörda aktörer och intressenter för att nå fruktbara resultat avseende ett demokratiskt medborgarskap. Här innefattas representeranter för politiken, medieföretagen, innehållsleverantörer på internet, skolan, biblioteken, den högre utbildningen och forskningen, folkbildningen, det civila samhället samt barn, unga, föräldrar och andra vuxna på alla nivåer: nationell, regional och lokal.

Figur 1. Medie- och informationskunnighet (MIK) i samhället

Då är det av stor vikt att det i samhället råder överensstämmelse om att:

- alla människor ska ha möjlighet att delta i samhällsdebatten oavsett kanal/plattform för att göra sina röster hörda;
- politiska och rättsliga ramar prövas för att återspegla den digitala verkligheten utan att grundläggande principer om yttrandefrihet – och andra rättigheter – hotas;
- medieföretag stärker sina etiska system och den journalistiska professionen;
- civila samhället utvecklar sin roll i arbetet att försvara integritet och mänskliga rättigheter.¹⁰

Dagens utmaning ligger i att utveckla 'policies' som balanserar de två målen: att maximera möjligheterna och att minimera riskerna i den digitala medie- och nätverkskulturen utifrån demokrati- och medborgarperspektiv¹¹.

När utvecklingen går mycket snabbt hamnar arbete kring omprövning av lagar och regelverk ofta steget efter och det går än mer långsamt att bygga nya institutioner. Flera politikområden involveras och viktiga frågor riskerar falla mellan stolarna. I en sådan situation uteblir reformer och istället ses ökad utbildning som en lösning. Konsekvensen kan bli att ansvaret för att hantera samhälleliga problem överlämnas till individen att lösa. Det är ett risktagande som politiken har att undvika.¹²

1.4 Medie- och informationskunnighet (MIK) i en politisk kontext

Medie- och informationskunnighet betonas särskilt vid teknikskiften när politiken saknar medel för att lösa uppkomna problem som ofta direkt relaterar till marknaden. Avgörande för framsteg i en sådan situation är att politiska beslutsfattare är klara över vilka brister/problem man vill åtgärda genom medie- och informationskunnighet och inte underskattar komplexiteten i begreppet. Det handlar om en förmåga att placera in medie- och informationskunnighet i de helheter där MIK bör ingå och att kunna relatera till samhällsutvecklingen. Mot den bakgrunden är det viktigt att medie- och informationskunnighet inte ytterst har ett protektionistiskt syfte – även om vissa sådana inslag måste finnas främst vad gäller barn och unga.

I dagens samhälle pågår många strömningar som inkluderar MIK i anslutning till att digitaliseringens effekter behandlas. Det är ingen överdrift att påstå att flertalet är överens om att en medie- och kommunikationskultur som genomgår så omfattande förändringar som nu måste bestå av mycket medie- och informationskunniga medborgare – det är ett villkor för ett aktivt och engagerat medborgarskap i ett demokratiperspektiv. För det behövs en bildningsansats och många olika kunskaper samt färdigheter.

Medie- och informationskunnighet är tveklöst en nyckelkunskap i dagens samhälle och innefattar ett livslångt lärande – en del av det som globalt benämns 'democratic learning'. En kunskap i tillägg till de erforderliga kunskaper medborgare behöver för att kunna agera, t ex kunskap om politiskt beslutsfattande och rättsstaten, medborgarens rättigheter och skyldigheter, innebörden av universella mänskliga rättigheter, nationell och internationell säkerhet, etc.¹³

Som så ofta är det skolans kunskaps- och demokratiuppdrag som aktualiseras. Det kan i det sammanhanget inte nog påminnas om att ska medie- och informationskunnighet få ett reellt värde så är grundläggande kunskap i kärnämnen en förutsättning – samhällskunskap, historia, modersmål, religionskunskap, matematik, etc. Vikten av grundläggande skriv- och räknekunskaper måste särskilt understrykas. En förutsättning för framgång är en skola av god kvalitet lika för alla.¹⁴

Detta är något som särskilt bör betonas i dagens samhälle där många olika kulturer, traditioner och politiska uppfattningar existerar sida vid sida.

Medie- och informationskunnighet kan vidga barn och ungas ramar i många avseenden och på så sätt leda till ett mer aktivt samhällsengagemang – en inkluderande kultur och vital demokrati. Såsom medie- och kommunikationsutvecklingen ter sig i digitaliseringens tid med utveckling av nya hårdvaror under relativt kort tid kommer även det livslånga lärandet i fokus med behov av nya institutioner.

Kunskap är en förutsättning för förändrade och nya institutioner i termer av demokratisk utveckling liksom ett offentligt rum som bejakar förmågan att lyssna på varandra – tillåta konflikt – trots olika intressen och värderingar. En insikt om att vad som sägs är viktigare än vem som säger det, att saksakal måste prövas och argument brytas mot varandra, något som skulle kunna benämnas en 'civiliserad oenighet' ¹⁵.

MIK bör därmed ses som den del den utgör i en större helhet – ytterst en del i demokratipolitikens reformprogram. Det handlar om ett ramverk för MIK som genomsyrar samhällets alla delar. Här innefattas inte bara barn och unga utan alla medborgare när medierna blir allt fler, innefattar allt fler funktioner och utbudet mångdubblas. Men samtidigt intar barn och unga en särställning genom sina specifika behov och rättigheter.

MIK är inte ett mål i sig – det är inte en lösning – utan ett bidrag till arbetet att upprätthålla och utveckla demokratin. Det handlar om en rörlig process då förändringar ständigt pågår både i medierna och samhället.

1.5 Varför ett uppdrag om medie- och informationskunnighet 2018?

Vad är orsaken till att Kulturdepartementet sommaren 2017 gav Myndigheten för press, radio och tv (MPRT) och Statens medieråd i uppdrag att kartlägga insatser som syftar till stärkt medie- och informationskunnighet? Och ett halvår senare, i budgetpropositionen för 2018, gav Nordicom vid Göteborgs universitet i uppdrag att utarbeta en kunskapsöversikt med utgångspunkt i resultatet från myndigheternas kartläggning? Ett näraliggande svar finns i Medieutredningens slutbetänkande 2016. Betänkandet innehåller i det avslutande kapitlet 'Mediepolitiska idéskisser' ett avsnitt som heter 'En nationell kraftsamling för medie- och informationskunnighet' där utredningen formulerar följande slutsats:

Precis som folkskolereformen 1842 bl a lyfte skrivkunnigheten menar Medieutredningen att en nationell MIK-reform behövs för att utveckla medborgarnas medvetenhet och förståelse för medieteknik, medielogik och hur deras egen medieanvändning i livets mikropauser har potentialen att påverka dem själva som andra. Detta är omistliga kunskaper i en era då allt kan betecknas som medier. Om den bristande kompetens som identifierats inte åtgärdas kan detta inte bara hämma utvecklingen utan även utgöra ett allvarligt hot mot demokratin (sid 414-415).

Till detta kan läggas att sedan Medieutredningen presenterade sitt betänkande i november 2016 har MIK-frågorna fått allt större uppmärksamhet mot bakgrund av snabbt påkallade behov av att hantera följderna av digitaliseringen i ett yttrandefrihets- och demokratiperspektiv. I det sammanhanget varnar allt fler röster om en pågående nedmontering av demokratin och MIK får en reell innebörd. Så var inte fallet när digital kompetens för bara några år sedan mestadels förknippades med tillväxt- och innovationsaspekter. Nu i slutet på början av digitaliseringen har en förskjutning skett – nu talas det allt oftare i termer av demokrati och medborgarskap – och behovet av medie- och informationskunnighet explicit görs.

Ett antal exempel kan hämtas från en rad regeringsbeslut 2017: regeringens digitaliseringsstrategi – *För ett hållbart digitaliserat Sverige* – har ett delmål som handlar om att alla i Sverige ska kunna utveckla och använda sin digitala kompetens. Här nämns medie- och informationskunnighet uttryckligen som en viktig del.

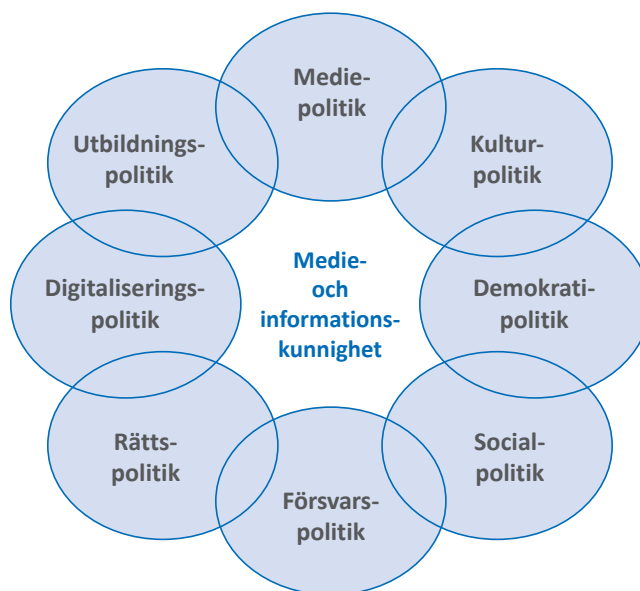
Så görs även i *Nationell digitaliseringsstrategi för skolväsendet*. När beslut kom om en revidering av skolans styrdokument underströk regeringen i sitt pressmeddelande att skrivningarna om medie- och informationskunnighet har stärkts.

Inom kulturpolitiken pågår en satsning på ett *digitalt kompetenslyft vid biblioteken 2018-2020* och här utgör biblioteken särskilda noder för digital kompetens och demokratisk infrastruktur.

Myndigheten Datainspektionen byter 2018 namn till *Integritetsskyddsmyndigheten* och får tillsynsansvar för den personliga integriteten. I slutbetänkandet från Integritetsutredningen, som föregick beslutet om myndighetsförändringen, föreslås att regeringen bör ge en myndighet i uppdrag att utreda hur en nationell folkbildningsinsats rörande att rusta medborgare för digitaliseringen i samhället – bl.a. genom en långsiktig satsning på medie- och informationskunnighet (MIK) riktad till samtliga medborgare – bör organiseras.

Exemplen visar att MIK är en del av flera politikområden.

Figur 2. Politikområden som innefattar MIK

Även inom EU och Europarådet har aktiviteten i ett MIK-perspektiv påtagligt ökat under det senaste året: i EU t ex genom två jämförande studier av MIK i europeiska länder, tillsättning av en High-Level Group som har presenterat ett antal rekommendationer med betoning på nödvändigheten av satsningar på MIK, utlysning av särskilda forskningsmedel, etc. Tillsynsmyndigheterna för public service-medier har i sina samarbetsorgan, ERGA och EPRA, särskilt uppmärksammat MIK med kraftfulla förslag om kommande aktiviteter.

Den ökade uppmärksamheten med en rad MIK-aktiviteter under de senaste åren kan med stor sannolikhet hänföras till debatten om 'hate speech' och inte minst 'fake news' – det gäller såväl USA och EU som Sverige och flera andra länder. I den pågående revisionen av EUs audiovisuella direktiv (AVMSD) utelämnades plötsligt och oförklarligt 'media literacy' men återinfördes efter många och starka påtryckningar. Europaparlamentets utbildnings- och kulturutskott har nu godkänt följande skrivning som även innefattar tillägg som innebär skarpare formuleringar än tidigare:

New 8 A:

In order to enable citizens to access information, to exercise informed choices, evaluate media contexts, use, critically assess and create media content responsibly, they need advanced media literacy skills. This would allow them to understand the nature of content and services taking advantage of the full range of opportunities offered by communications technologies, so that they can use media effectively and safely. Media literacy should not be limited to learning about tools and technologies, but should aim to equip individuals with the **critical thinking** skills required to exercise judgement, analyse complex realities, recognise the difference between opinions and facts, and resist all forms of **hate speech**. The development of media literacy for all citizens, irrespective of age, should be promoted.

New art. 33

By [date – no later than four years after adoption] at the latest, and every three years thereafter, the Commission shall submit to the European Parliament, to the Council and to the European Economic and Social Committee a report on the application of this Directive and, if necessary, make further proposals to adapt it to the developments in the field of audiovisual media services, in particular in the light of recent technological developments, the competitiveness of the sector **as well as a report on practices, policies and accompanying measures supported by Member States in the field of media literacy.**¹⁶

På den internationella arenan aktualiseras MIK i anslutning till flera mål i Agenda 2030 – inte minst 'Goal 16 *Peace, Justice and Strong Institutions* med delmålet 16.10, "ensure public access to information and protect fundamental freedoms, in accordance with national legislation and international agreements", som anses vara en förutsättning för att nå samtliga globala mål för hållbarhet (SDGs). En viktig del i detta arbete utgör begreppet 'internet universality' där UNESCO arbetar efter fyra s k ROAM-principer: internet ska vara 'human rights based, open, accessible and governed by multistakeholder participation'.

Allt detta tillsammans påvisar att MIK-frågorna befinner sig i ett skede där uppenbara behov existerar och goda möjligheter ges till ett mer samlat politiskt uttryck rörande MIK som reellt skulle främja medie- och informationskunnigheten i Sverige. Det är en utmaning och ställer krav.

Tveklöst finns det både stort intresse och uttalat engagemang hos de olika aktörerna i Sverige. Men något saknas, något att förhålla sig till – det framgår klart av slutsatserna från genomförda expertmöten och i myndigheternas kartläggning av MIK-insatser. Fruktaresultat vad gäller medborgarnas medie- och informationskunnighet framöver kan bara nås med en samlad hållning – om det rådde stor enighet bland alla berörda aktörer vid MIK-konferensen i maj 2018. Inte minst handlar det om en insikt om att MIK är en del av flera politikområden som framöver kräver betydligt mer av samarbete över gränserna och med deltagande av en bred samling aktörer/intressenter som kan tänkas vara berörda. Det kan betecknas som ett nationellt politiskt ramverk där aktörer från såväl politiken som medieföretagen och civila samhället på olika nivåer kan kommunicera i konstruktiv anda för att nå framgång. En sådan ansats är utslagsgivande för målsättningar som innefattar medie- och informationskunnighet i nationella strategier vad gäller såväl digitalisering som demokrati.

En avgörande fråga är om politiken har råd att bortse från betydelsen av medie- och informationskunnighet som ett centralt kunskapsområde. Ytterst handlar det om vilket sorts samhälle vill vi ha, vems medier, vems frihet är det vi talar om?

Referenser

- ¹ Carlsson, U. (2005). *Våld och pornografi i medierna. Åsikter om medievåldets och pornografins påverkan på unga människor*. Nordicom, Göteborgs universitet.
Findahl, O. (2012). 'Barn och ungas medieanvändning i Internet-världen'. I: U. Carlsson (red). *Barn och ungas medieanvändning i nätverkssamhället*. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
- ² Cannataci, J.A., B. Zhao, G. Torres Vives, S. Monteleone, J. Mifsud Bonnici and E. Moyakine (2016). *Privacy, free expression and transparency*. Paris: UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002466/246610E.pdf>
Carlsson, U. och L. Weibull (2017). *Yttrandefriheten i dagens mediekultur. En studie av medborgarnas uppfattning om yttrandefrihetens gränser*. Göteborg: Nordicom/SOM-Institutet, Göteborgs universitet.
Waldron, J. (2012). *The Harm in Hate Speech*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- ³ Andersson, U. (2016). 'Växande informationsgap i digitaliseringens spår'. I: L. Truedson (red). *Mediestudiers årsbok. Tillståndet för journalistiken 2015/2016*. Stockholm: Institutet för Mediestudier.
Donsbach, W. (2016). 'Orientation: participation and disorientation in the new environment'. In: R.G. Picard (ed.). *What Society Needs from Media in the Age of Digital*. Oporto: MEDIA XXI.
Norris P. (2012). 'To them that hath...'. News media and knowledge gaps. *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft* 16(1).
Strömbäck, J. (2013). *Svenska framtidsutmaningar. Slutrapport från regeringens Framtidskommission*. Stockholm: Fritzes. (DS 2013:19).
Strömbäck, J. (2015). 'Demokratin och det förändrade medielandskapet. Mot ökade kunskapsklyftor och deltagandeklyftor?'. I: *Låt fler forma framtiden! Forskarantologi*. Stockholm: Wolters Kluwers. (SOU 2015:96).
- ⁴ Altwater, E., U. Beck med 14 medförfattare (2013). *Demokratie oder Kapitalismus? Europa in der Krise*. Berlin: Blätter Verlagsgesellschaft mbH.
Carlsson, U. (2016). Freedom of expression in the digital transition. *Journal of Media Business Studies* (3).
Habermas J. (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere*. Cambridge: Polity Press.
Habermas J. (2006). Political Communication in Media Society: Does Democracy Still Enjoy an Epistemic Dimension? The Impact of Normative Theory on Empirical Research. *Communication Theory* 16(4).
McChesney, R.W. (2015). *Rich Media, Poor Democracy. Communication Politics in Dubious Times*. New York: The New Press.
Mouffe, C. (2016 (2008)). 'Democratic Politics and the Dynamics of Passion'. In: K. Palonen, T. Pulkkinen och J. Rosales (eds.). *The Ashgate Research Companion to the Politics of Democratization in Europe: Concepts and Histories*. Aldershot: Ashgate.
- ⁵ Holmberg, S. och B. Rothstein (2015). 'Hög mellanmännisklig tillit i Sverige – men inte bland alla'. I: A. Bergström, B. Johansson, H. Oscarsson och M. Oskarsson (red). *Fragment*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
Olsen, J. P. (2017). *Democratic Accountability, Political Order, and Change: Exploring Accountability Processes in an Era of European Transformation*. Oxford University Press.
Rothstein, B. (2011). *The Quality of Government. Corruption, Social Trust and Inequality in International Perspective*. Chicago: University of Chicago Press.
- ⁶ Carpenter, E. and M. McLuhan (eds.). (1960). *Explorations in communication: An anthology*. Boston: Beacon.
Lum, C.M.K. (ed.). (2006). *Perspectives on culture and communication: The media ecology tradition*. Cresskill, NJ: Hampton Press.
Människorna, medierna & marknaden (2016). *Medieutredningens forskningsantologi om en demokratisk utveckling*. Stockholm: Wolters Kluwer (SOU2016:30).
- ⁷ Castells, M. (2013). *Communication Power*. Oxford: Oxford University Press.
Ellul, J. (1964). *The Technological Society*. New York: Knopf.
Winston, B. (1998). *Media Technology and Society. A History from the Telegraph to the Internet*. London: Routledge.
- ⁸ Buckingham, D. (2018). *Waking up from the digital dream: media education and media reform*.
<https://davidbuckingham.net/2017/06/06/waking-up-from-the-digital-dream-media-education-and-media-reform/>

- Carlsson, U. och L. Weibull (2017). *Yttrandefriheten i dagens mediekultur. En studie av medborgarnas uppfattning om yttrandefrihetens gränser*. Göteborg: Nordicom/SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Freedman, D., J.A., Obar, C. Martens and R.W. McChesney (eds.). (2016). *Strategies for Media Reform. International Perspectives*. New York: Fordman University Press.
- Mihalidis, P. (2018). Civic media literacies: re-Imagining engagement for civic intentionality. *Leaning Media and Technology*, published 6 February.
- World Development Report 2017. Governance and the Law* (2017). World Bank Group. <http://www.worldbank.org/en/publication/wdr2017>
- ⁹ Kueng, L. (2017). *Going Digital. A Roadmap for Organizational Transformation*. Reuters Institute for the Study of Journalism/University of Oxford. <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2017-11/Going%20Digital.pdf> (Digital News Project)
- ¹⁰ Carlsson, U. (2016). 'Medie- och informationskunnighet, demokrati och yttrandefrihet'. I: *Människorna, medierna & marknaden. Medieutredningens forskningsantologi om en demokrati i förändring*. Stockholm: Wolters Kluwer (SOU 2016:30).
- Carlsson, U. och L. Weibull (2017). *Yttrandefriheten i dagens mediekultur. En studie av medborgarnas uppfattning om yttrandefrihetens gränser*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- DW Akademie (2016). *Our Strategic Model*. www.dw.com/en/our-strategic-model/a-19427146
- Hallin, D.C. and P. Mancini (2004). *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ¹¹ Carlsson, U. (2016). 'Medie- och informationskunnighet, demokrati och yttrandefrihet'. I: *Människorna, medierna & marknaden. Medieutredningens forskningsantologi om en demokrati i förändring*. Stockholm: Wolters Kluwer (SOU 2016:30).
- Livingstone S. and Haddon L. (2009). *Kids Online. Opportunities and Risks for Children*. London: Policy Press.
- Livingstone, S., K. Ólafsson, E.J. Helsper, F. Lupiáñez-Villanueva, G.A. Veltri and F. Folkvord (2017). Maximizing opportunities and minimizing risks for children online: the role of digital skills in emerging strategies of parental mediation. *Journal of Communication* 67(1).
- Lunt, P. and Livingstone S. (2011). *Media Regulation: Governance and the Interests of Citizens and Consumers*. London: Sage, London.
- ¹² Carlsson, U. (2016). 'Medie- och informationskunnighet, demokrati och yttrandefrihet'. I: *Människorna, medierna & marknaden. Medieutredningens forskningsantologi om en demokrati i förändring*. Stockholm: Wolters Kluwer (SOU 2016:30).
- Buckingham, D. (2018). *Waking up from the digital dream: media education and media reform*. <https://davidbuckingham.net/2017/06/06/waking-up-from-the-digital-dream-media-education-and-media-reform/>
- Mihalidis, P. (2018). Civic media literacies: re-Imagining engagement for civic intentionality. *Leaning Media and Technology*, published 6 February.
- O'Neill, B. och T. Dinh (2018). *The Better Internet for Kids Policy Map: Implementing the European Strategy for a Better Internet for Children in European Member States*. <https://www.betterinternetforkids.eu/bikmap>
- ¹³ Carlsson, U. (2016). 'Medie- och informationskunnighet, demokrati och yttrandefrihet'. I: *Människorna, medierna & marknaden. Medieutredningens forskningsantologi om en demokrati i förändring*. Stockholm: Wolters Kluwer (SOU 2016:30).
- Buckingham, D. (2013). *Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture*. London: John Wiley & Sons.
- Doganay, A. (2013). 'A Curriculum Framework for Active Democratic Citizenship Education'. In: M. Print och D. Lange (eds.). *Schools, Curriculum and Civic Education for Building Democratic Citizens*. Rotterdam: Springer Science & Business Media/Sense Publishers.
- Forsman, M. (2014). 'MIK It'. In: Carlsson, U. (red). *Medie- och informationskunnighet I Norden. En nyckel till demokrati och yttrandefrihet*. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
- Print, M. and D. Lange (eds.). (2013). *Schools, Curriculum and Civic Education for Building Democratic Citizens*. Rotterdam: Springer Science and Business Media/Sense Publishers.

Mihalidis, P. (2014). *Media Literacy and the Emerging Citizen. Youth Engagement and Participation in the Digital Culture*. New York: Peter Lang.

Nygren, T. (2017). Gör eleverna till nyhetsgranskare. *Lärarnas Tidning*, publicerad 2 mars 2017. <https://lararnastidning.se/gor-eleverna-till-nyhetsgranskare/>

Radoslavov, S. (2014). 'Media Literacy Promotion as a Form of Public Value?'. In: G. F. Lowe and F. Martin (eds.). *The Value of Public Service Media. Ripe 2013*. Göteborg: Nordicom, University of Gothenburg.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Carlsson, U. (2015). 'Media and Information Literacy: A Crucial Element in Democratic Development'. In: G. Lister (ed.). *Media Support of Sustainable Development and a Culture of Peace*. Jakarta: UNESCO.

Mouffe, C. (2016 (2008)). 'Democratic Politics and the Dynamics of Passion'. In: K. Palonen, T. Pulkkinen and J. Rosales (eds.). *The Ashgate Research Companion to the Politics of Democratization in Europe: Concepts and Histories*. Aldershot: Ashgate.

¹⁶ A8-0192/2017. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&mode=XML&reference=A8-2017-0192&language=EN>

Kapitel 2

Vad är medie- och informationskunnighet (MIK)?

Praktik, kunskapsområde, policy

Ulla Carlsson

Innehåll

2.1	Om begreppet, dess användning och utveckling	29
2.2	MIK och digital kompetens	30
2.3	UNESCO, Agenda 2030 och MIK	31
2.4	UNESCO ger medie- och informationskunnighet en vidare innebörd	33
	Referenser	34

2. Vad är medie- och informationskunnighet (MIK)?

Praktik, kunskapsområde, policy

Ulla Carlsson

Institutionen för journalistik, medier och kommunikation
Göteborgs universitet

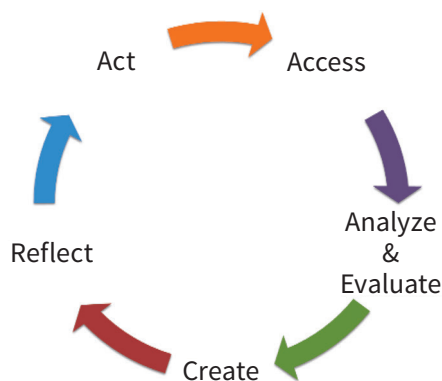
2.1 Om begreppet, dess användning och utveckling

Begrepp som relaterar till det vi idag benämner medie- och informationskunnighet (MIK) uppkom redan på 1930-talet och gällde då det inflytande film och radio kunde ha på publiken – eller kanske finns det även frön att hämta i den rörelse som uppkom med anledning av Nick Carter-böckerna flera årtionden tidigare.¹

Dagens betydelse av mediekunnighet (media literacy) härrör från 1960-talet och den kanadensiske forskaren Marshall McLuhans studier om medie- och kommunikationsteknologiernas påverkan på våra liv, samhället och framtiden. Under 1980-talet presenterade flera forskare, främst i England och Kanada, definitioner av 'media literacy' i en tid då kabel-tv möjliggjorde en expansion av underhållningsprogram – ibland med våldsinslag.²

Begreppet har under åren därefter varit föremål för ett otal diskussioner om dess innebörd och regelrätta definition – i termer av processer och mål. Sannolikt har detta många gånger bidragit till en koncentration kring lagstiftning eller färdigheter utan någon mer genomtänkt samhällelig kontext och en eller ett fåtal strikt mätbara indikatorer, som dessutom visat sig vara ineffektiva. Detta har lagt hinder i vägen för en mer samlad syn på mediekunnighet utifrån t ex ett demokratiperspektiv. I sammanhanget bör också påminnas om att frågor med anknytning till mediekunnighet har sina sina rötter i rörelser på gräsrotsnivå – en 'bottom up' process.³

Definitioner av mediekunnighet finns i ett antal variationer men i flertalet kan dock följande grundelement som i samverkan ska leda till ökad mediekunnighet i befolkningen urskiljas:

En välkänd amerikansk forskare, Renee Hobbs, har vidareutvecklat denna modell med tanke på dagens medie- och kommunikationssamhälle och presenterar ett fundament för mediekunnighet⁴.

Access. Finding and using media and technology tools skillfully and sharing appropriate and relevant information with others.

Analyze & Evaluate. Comprehending messages and using critical thinking to analyze message quality, veracity, credibility, and point of view, while considering potential effects or consequences of messages.

Create. Composing or generating content using creativity and confidence in self-expression, with awareness of purpose, audience, and composition technique.

Reflect. Applying social responsibility and ethical principles to one's own identity and lived experience, communication behavior and conduct.

Act. Working individually and collaboratively to share knowledge and solve problems in the family, the workplace and the community, and participating as a member of a community at local, regional, national and international levels.

När mediekunnighet under åren har använts med politiska förtecken på såväl global och europeisk som nationell nivå har kontexten varierat men ofta har det handlat om skydd av barn och unga. Med digitaliseringen tillkom ett ökat intresse från politiken med en annan inriktning – först på tillväxt och arbetsmarknad men nu när konsekvenser av den digitaliserade medie- och informationsteknologin uppdagas kan ett medborgarperspektiv i termer av mänskliga rättigheter skönjas på flera håll⁵.

De forskare som 2017 presenterade resultatet av en genomgång av 'public policies in media and information literacy in Europa', konstaterar också att det idag finns en betydligt mer samstämmig förståelse av begreppet 'media literacy' än tidigare:

To sum up, media literacy, is a cultural capacity, and reflects social understanding and socially organized skills and competencies within specific contexts such as learning and citizenship. It is defined as a set of competences or transversal concepts, aimed at critical and creative use of variety of media and societal empowerment and participation of citizens. The country reports show a converging understanding of media literacy in Europe, with some differences due to national peculiarities.⁶

Mot denna bakgrund är det möjligt att tala om en förskjutning, dels från

- ett protektionistiskt anslag till att stärka medborgaren i ett samhällsperspektiv,
- medieutbildning endast för barn och unga till mediekunnighet för alla,
- praktik till ett kunskapsområde med behov av en policy,
- mediekunnighet till medie- och informationskunnighet (MIK),
- en 'bottom up'-process till 'top down'-process.

De stora förändringarna i mediekulturen mot bakgrund av digitaliseringen har därmed medverkat till att tyngdpunkten i det ofta använda begreppet mediekunnighet allt mer tenderar att flytta från praktik till ett policyinriktat projekt i en kontext av yttrandefrihet och delaktighet – ett demokratiperspektiv.

2.2 MIK och digital kompetens

Problem kan dock uppstå vad gäller mediekunnighet i relation till begreppet *digital kompetens* (digital literacy). Från flera håll har framhållits att det finns en risk för att mediekunnighet marginaliseras genom en kraftfull betoning på nya förmågor av mer instrumentell och funktionell art. Ett kritiskt förhållningssätt riskerar därmed att gå förlorat.

I regeringens digitaliseringsstrategi görs försök att formulera en mer klagörande innebörd av digital kompetens än tidigare, vilket visar att betydelsen av och kunskap om MIK har vunnit insteg.

Digital kompetens handlar dels om tekniska färdigheter att använda digitala verktyg och tjänster, dels om medie- och informationskunnighet, som omfattar de kunskaper och förmågor som krävs för att finna, analysera, kritiskt värdera och skapa information i olika medier och sammanhang.

UNESCO är den organisation på den internationella arenan som mest idogt har arbetat med att främja och utveckla medieutbildning, mediekunskap och mediekunnighet i ett yttrande- och informationsfrihetsperspektiv under de senaste decennierna.

Begreppet 'media and information literacy' som har utvecklats inom UNESCO ger en möjlig utgångspunkt för vidare arbete – begreppet med tillhörande operationalisering har fått ett genomslag i många länders policy-arbete. Begreppet innefattar såväl traditionella som digitala medier/plattformar och riktar sig till alla typer av aktörer – i en ständig förändringsprocess som pågår i kulturella, politiska, sociala och teknologiska kontexter. Utgångspunkten är att det varken är användbart eller effektivt att främja en enda aspekt i medie- och informationskunnighet utan att placera den i ett större sammanhang av relevans⁷.

Figur 1. UNESCOs 'Media and Information Literacy Ecology'

Medie- och informationskunnighet (MIK) är en knutpunkt för olika sak- och kunskapsområden. MIK som paraplybegrepp för flera olika kunskapsområden har en fördel genom att av tradition ha en politisk konnotation – då det ytterst handlar om kritisk reflektion och politiskt engagemang i ett demokratiperspektiv.

Författarna till den europeiska komparativa studien rekommenderar på basis av sina resultat och dagens utmaningar att det av UNESCO utvecklade begreppet 'media and information literacy' ska användas i det vidare europeiska samarbetet.

2.3 UNESCO, Agenda 2030 och MIK

Inom FN benämns medie- och informationskunnighet som en grundläggande mänsklig och medborgerlig rättighet i en allt mer digital och global värld – något som är avgörande för en ökad social integration och delaktighet i samhället. Medie- och informationskunnighet anses vara en mycket viktig del i arbetet för att

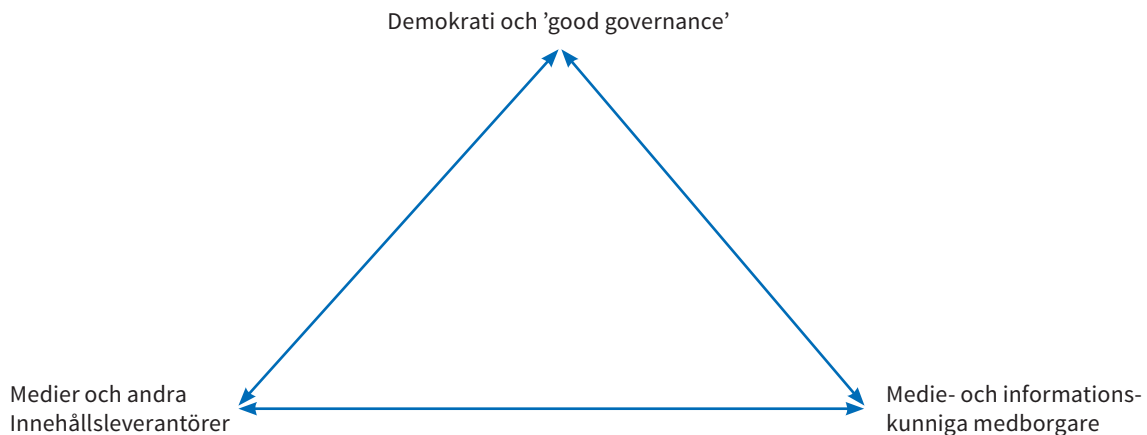
stärka yttrandefriheten, informationsfriheten och pressfriheten i världen. Artikel 19 i deklarationen om mänskliga rättigheter utgör själva grundvalen för arbetet⁸.

UNESCO betonar också betydelsen av medie- och kommunikationskunnighet för demokratiutveckling och 'good governance' samt ett mediasystem karakteriserat av oberoende medier och mångfald. Något som särskilt aktualiseras i anslutning till Agenda 2030 och särskilt mål 16: "*Peace, Justice and Strong Institutions*" med delmålet 16.10, "*ensure public access to information and protect fundamental freedoms, in accordance with national legislation and international agreements*", som anses vara en förutsättning för att nå samtliga mål (SDGs)⁹. Detta mål i synnerhet men även ett antal utbildningsmål har bäring på UNESCOs arbete rörande medie- och informationskunnighet. Medie- och informationskunnighet kommer på så sätt än mer i blickpunkten i såväl UNESCOs arbete kring policyprocesser som mer renodlat normativt arbete vad gäller yttrandefrihetsfrågor.

Målsättningen är att medverka till uttrycksfulla, engagerade och aktiva medborgare som gör att den digitala kulturen blir mer levande, mångsidig och inkluderande. Två vägledande huvudfrågeställningar kan formuleras: dels hur medie- och informationskunnighet kan förmedla kärnkompetenser för demokrati-driven, mångsidig och robust medieanvändning, dels hur medie- och informationskunnighet kan bidra till en stärkt medborgerlig deltagandekultur?

Utgångspunkten är att människor, och inte minst unga, idag har större möjligheter än någonsin tidigare att engagera sig i det offentliga samtalet. Genom att stimulera människor att vidga sina såväl personliga som medborgerliga ramar avseende värderingar, åsikter och idéer kan den offentliga debatten vitaliseras, bli mer meningsfull och öka det politiska deltagandet¹⁰. (Figur 2).

Figur 2. 'Drivkraften' i medie- och informationskunnighet

Källa: UNESCO 2013

Här handlar det om ett konstruktivt samarbete mellan representanter för politiken, medierna, andra innehållsleverantörer och övriga berörda aktörer, t ex inom civila samhället, kring medie- och informationskunnighet för att ytterst bidra till främjande av jämlikhet och jämställdhet, dialog mellan kulturer och religioner, fred, yttrandefrihet och tillgång till information enligt UNESCOs skrivningar.

2.4 UNESCO ger medie- och informationskunnighet en vidare innebörd

Medie- och informationskunnighet handlar i hög grad om medborgarens tillgång till medier, information och kunskap: deras motivation och förmåga – och inte minst handlar det om ett kritiskt förhållningssätt. UNESCO har utarbetat en definition av begreppet medie- och informationskunnighet¹¹.

Figur 3. UNESCOs definition av medie- och informationskunnighet

Källa: Carlsson 2014

Medie- och informationskunnighet blir därmed ett sammansatt begrepp, ett paraplybegrepp för många olika kunskapsområden. Sammantaget handlar det om att förutom allas tillgång till medier och kommunikation med allt vad det innebär: kunskap om hur medier, plattformar och nätverk fungerar, hur mening skapas, om rättigheter och ömsesidig respekt, om etik, hur medie- och kommunikationssystemet är organiserat, om aktörers olika målsättningar och dess konsekvenser (t ex propaganda, desinformation och reklam), om medie- och kommunikationsindustrins ekonomi och struktur, om tekniken och dess effekter (i detta nu algoritmens makt).

Och inte minst gäller det vikten av källkritik, att kunna filtrera fram och klassificera information ur det stora flödet, att förstå och ifrågasätta uppgifter, att kunna tolka ord, budskap och bilder. Dagens digitala kommunikationssamhälle är bildintensivt men ofta förbises vikten av att behärska olika bilduttryck.

Det handlar särskilt om att förstå innebörden av att vara en del av det offentliga rummet. Hat, hot, mobbning och sexism på nätet är återkommande teman i dagens samhällsdebatt. Det finns ett uppenbart behov av mer kunskap rörande personlig integritet, skydd av privatliv, och säkerhet samt upphovsrättsliga frågor. De risker som internet innefattar måste tydliggöras och hanteras när gråzonen mellan privat och offentligt blir allt större och mer svårgenomtränglig – anonymiteten har många sidor.

För att vara medie- och informationskunnig erfordras god kunskap om hur olika medier, plattformar på internet och andra kanaler kan användas för kreativa uttryck – att producera eget innehåll – att uttrycka sig på många olika sätt genom bild, ljud och ord. Inte bara för *personlig utveckling* utan också för att göra sin röst hörd i demokratiska processer.

Medie- och informationskunnighet innefattar även kunskap om tekniken bakom innehållsleverantörers plattformar online – den förståelsen är ett villkor för kritiskt förhållningssätt. Det går inte idag att t ex

bortse från betydelsen av algoritmer och användningen av artificiell intelligens (AI) för bl a yttrandefriheten. Imorgon är det ytterligare fenomen i teknikutvecklingen att hantera.

Den öppenhet som gör internet så värdefull skapar också sårbarhet – den insikten är viktig. Då och då framförs att det kanske behöver anläggas ett folkbildnings- eller folkhälsoperspektiv. Som i verkliga livet måste medborgarna hantera risk och säkerhet utifrån det gemensamt mänskliga. Det är inte tekniska frågor utan i högsta grad frågor av allmän- och samhällsintresse.

Referenser

- ¹ Anderson, J.A. (2008). Media literacy, the first 100 years: A cultural analysis. In: Asamen, J.K., M.L. Ellis and G-L. Berry (eds.). *The SAGE Handbook of Child Development, Multiculturalism, and Media*. Thousand Oaks, CA: Sage.
 Bordac, S.E. (2014). Introduction to Media Literacy History. *Journal of Media Literacy Education* 6(2).
 Edward T.A. (2013). 'Media Literacy: History, Progress, and Future Hopes'. In: K. E. Dill (eds.). *The Oxford Handbook of Media Psychology*. Oxford: Oxford University Press.
 Findahl, O. (2012). 'Barn och ungas medieanvändning i Internet-världen'. I: U. Carlsson (red). *Barn och ungas medieanvändning i nätverkssamhället*. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
 Livingstone, S. (2004). *Media literacy and the challenge of new information and communication technologies [online]*. London: LSE Research Online.
 McLuhan, M. (2012, 1964). *Understanding Media: The Extensions of Man*. London: Routledge.
 McLuhan, M., W.T. Gordon and E. Lamberti (2017). *The Gutenberg Galaxy*. Toronto: Toronto University Press.
 Postman, N. (1993). *Technopoly: The Surrender of Culture to Technology*. New York: Vintage Books.
- ² Ibid.
- ³ Buckingham, D. (2014). *Developing Media Literacy. Concepts, Processes, and Practices*. London: English and Media Centre.
 Buckingham, D. (2017). Media Theory 101: Agency. *Journal of Media Literacy* (64)1-2.
 De Abreau, B.S., P. Mihalidis, A.Y.L. Lee, J. Melki and J. McDougall (2017). *International Handbook of Media Literacy Education*. New York: Routledge.
 Frau-Meigs, D., I. Vetez and J. Flores Michel (eds.). (2017). *Public Policies in Media and Information Literacy in Europe. Cross-Country Comparisons*. Oxon: Routledge/ECREA.
 Gordon, E. and P. Mihailidis (eds.). (2016). *Civic Media: Technology, Design, Practice*. Cambridge: MIT Press.
 Masterman, L. (1993). The media education revolution. *Canadian Journal of Educational Communication* (22)1.
<https://www.cjlt.ca/index.php/cjlt/article/view/26713>
 Tornero, J.M. Pérez och T. Varis (2010). *Media Literacy and New Humanism*. Paris. UNESCO.
<https://pdfs.semanticscholar.org/99df/8ca34f2293df64d0780cae38fc50599212f0.pdf>
- ⁴ Hobbs, R. (2010). *Digital and Media Literacy: A Plan of Action*. Washington, DC: The Aspen Institute.
https://kf-siteproduction.s3.amazonaws.com/publications/pdfs/000/000/075/original/Digital_and_Media_Literacy_A_Plan_of_Action.pdf
- ⁵ Carlsson, U. (red). (2013). *Medie- och informationskunnighet i nätverkssamhället. Skolan och demokratin*. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
 Carlsson, U. (red). (2014). *Medie- och informationskunnighet I Norden. En nyckel till demokrati och yttrandefrihet*. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
 Carlsson, U. (2016). 'Medie- och informationskunnighet, demokrati och yttrandefrihet'. I: *Människorna, medierna & marknaden. Medieutredningens forskningsantologi om en demokrati i förändring*. Stockholm: Wolters Kluwer. (SOU 2016:30).
 Celot, P. and J.M. Perez Tornero (2009). *Study on Assessment Criteria for Media Literacy Levels*. For the European Commission. Bruxelles: EAVI.
 Frau-Meigs, D., I. Vetez and J. Flores Michel (eds.). (2017). *Public Policies in Media and Information Literacy in Europe. Cross-Country Comparisons*. Oxon: Routledge/ECREA.

- ⁶ Frau-Meigs, D., I. Vetez and J. Flores Michel (eds.). (2017). *Public Policies in Media and Information Literacy in Europe. Cross-Country Comparisons*. Oxon: Routledge/ECREA.
- ⁷ Wilson, C., A. Grizzle, R. Tuazon, K. Akyempong, and C.K. Cheung (2011). *Media and Information Literacy Curriculum for Teachers*. Paris: UNESCO. En översättning till svenska finns på Nordicoms webbsida: http://nordicom.gu.se/sites/default/files/publikationer-hela-pdf/unesco_sv_20130218.pdf
UNESCO (2013). *Media and Information Literacy. Policy and Strategy Guidelines*. Paris: UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002256/225606e.pdf>
UNESCO (2013). *Global Media and Information Literacy Assessment Framework: Country Readiness and Competencies*. Paris: UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002246/224655e.pdf>
UNESCO (2015). *Keystones to Foster Inclusive Knowledge Societies. Access to information and knowledge, Freedom of Expression, Privacy, and Ethics on a Global Internet*. Paris: UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002325/232563E.pdf>
- ⁸ Ibid.
- ⁹ *UN Sustainable Goals/Agenda 2030* (2015). <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/> <http://www.regeringen.se/regeringens-politik/globala-malen-och-agenda-2030/>
- ¹⁰ UNESCO (2013). *Media and Information Literacy. Policy and Strategy Guidelines*. Paris: UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001929/192971e.pdf>
- ¹¹ Carlsson, U. (red). (2013). *Medie- och informationskunnighet i nätverkssamhället. Skolan och demokratin*. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
UNESCO (2013). *Media and Information Literacy. Policy and Strategy Guidelines*. Paris: UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002256/225606e.pdf>
Wilson, C., A. Grizzle, R. Tuazon, K. Akyempong, och C.K. Cheung. (2011). *Media and Information Literacy Curriculum for Teachers*. Paris: UNESCO.
En översättning till svenska finns på Nordicoms webbsida: http://nordicom.gu.se/sites/default/files/publikationer-hela-pdf/unesco_sv_20130218.pdf

Kapitel 3

Dagens medielandskap – en översikt

Ulrika Facht

Innehåll

3.1 Användarna rör sig snabbt mot det digitala och långsamt från det traditionella	41
3.1.1 Hushållens kostnader för uppkoppling och strömmade tjänster växer	42
3.2 En digital värld fylld av kommersiella budskap	43
3.3 Många möjligheter för tv och rörlig bild på digitala plattformar	44
3.4 Svårare digital omställning för dagstidningarna	45
3.5 Fortsatta satsningar på analog radio och digitalt lyssnande tar nya vägar	46
3.5.1 Många unga lyssnar på podcast	47
3.6 Nyhetsflödet har flyttat in på sociala medier	47
3.7 Den digitala medieutvecklingen utmanar användarna, företagen och politiken	48
Referenser	49

3. Dagens medielandskap – en översikt

Ulrika Facht

Nordicom

Göteborgs universitet

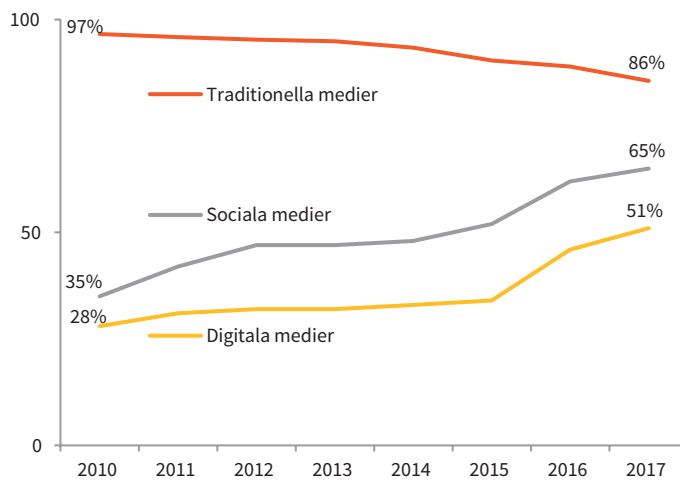
Digitaliseringen präglar medielandskapet och medierna är i dag i större utsträckning än tidigare mobila. Den tekniska utvecklingen leder till att fler tjänster och funktioner finns online och har även flyttat in i avancerade telefoner och andra mobila enheter. Det ändrar förutsättningarna för människorna, journalistiken och företagens affärsmodeller.

I denna översikt ges en bild av mediernas utveckling med avseende på bland annat hur de används i befolkningen, strukturella förändringar i medielandskapet och medieföretagens ekonomiska villkor. Med traditionella medier menas radio, tv och tidningar i de former som de fanns före digitaliseringen, det vill säga papperstidning, analog tablåsänd radio, och tablåsänd tv i tv-apparat. Digitala medier är radio, tv och dagstidning distribuerade via internet samt medier som enbart finns online. Sociala medier syftar på nätverkstjänster som till exempel Facebook, Twitter, Instagram, Snapchat, olika bloggar och nätforum. All medieanvändning syftar på daglig användning och källan är Mediebarometern, om inget annat anges.

3.1 Användarna rör sig snabbt mot det digitala och långsamt från det traditionella

Över halva befolkningen använder dagligen medierna i någon digital form. Sedan 2010 har andelen människor som använder tv, radio, dagstidningar och tidskrifter via digitala plattformar ökat markant, från 28 procent till 51 procent 2017. Under samma period ökade användningen av sociala medier från 35 till 65 procent en genomsnittlig dag.

Figur 1. Användning av medier en genomsnittlig dag 2010–2017

Anm.: Avser tv, radio, dagstidning och tidskrift traditionellt respektive digitalt. Användning i befolkningen 9–79 år en genomsnittlig dag.

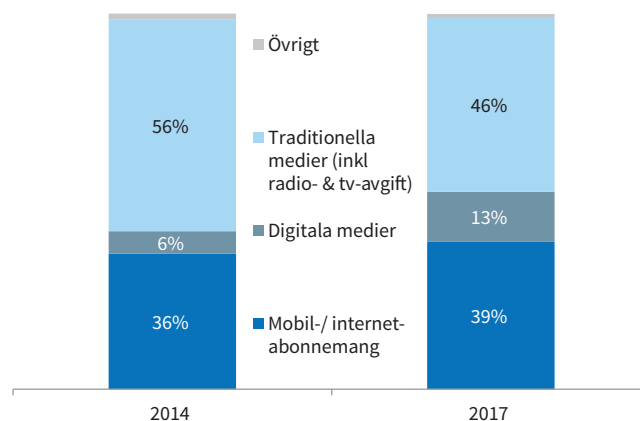
Källa: Mediebarometern 2010–2017.

En stor andel av befolkningen använder medier både i sina analoga, tryckta och tabblålagda former såväl som via digitala plattformar och enheter. I takt med att användningen av digitala medier har ökat så har användningen av de traditionella formerna för medier gått långsamt tillbaka. 2010 hade nästan alla (97 procent) i befolkningen mellan 9 och 79 år dagligen använt vanlig tv, radio, papperstidning eller tidskrift. Sju år senare hade den andelen minskat till 86 procent. Under de senaste åren tycks nedgången ha accelererat. Det beror till stor del på att tv/rörlig bild och tidningar i dag kan användas på flera olika plattformar. Om vi ser till befolkningen som helhet så har medierna trots den nedåtgående trenden fortfarande en betydligt större räckvidd i traditionell form än i digital, men bryts användningsmönstret ner i olika generationer är det stora skillnader mellan unga och gamla. Unga har i väsentligt högre grad än äldre övergett de traditionella medierna för digitala alternativ.

3.1.1 Hushållens kostnader för uppkoppling och strömmade tjänster växer

Förflyttningen mot ett digitaliserat medielandskap syns även i hur mycket pengar befolkningen lägger på medier. 2017 spenderade ett hushåll i genomsnitt 20 469 kronor på olika utgifter för medier, vilket var ungefär 4 000 kronor mer än under 2014. Mellan 2014 och 2017 har utläggerna för medier förskjutits till förmån för digitala abonnemang och apparater. 2014 var de digitala medietjänsternas andel sex procent av utgifterna, 2017 var den 13 procent. Ökningen förklaras till stor del av att hushållen lägger allt mer pengar på abonnemang för olika tv-tjänster. Det gäller i synnerhet strömmade filmer och serier som sänds via bredband och online. Det som hushållen lägger mindre andel pengar på är tryckta medier och traditionell tv. Mellan 2014 och 2017 minskade de traditionella mediernas andel av hushållens medieutgifter från 56 till 46 procent.

Figur 2. Digitala mediers andel av hushållens medieutgifter 2014 och 2017

Anm.: Vissa kategorier tillkom i mätningen 2017 jämfört med 2014, omsättningen inom dessa var dock marginell 2014. Kostnader för hemelektronik ingår ej i undersökningen.

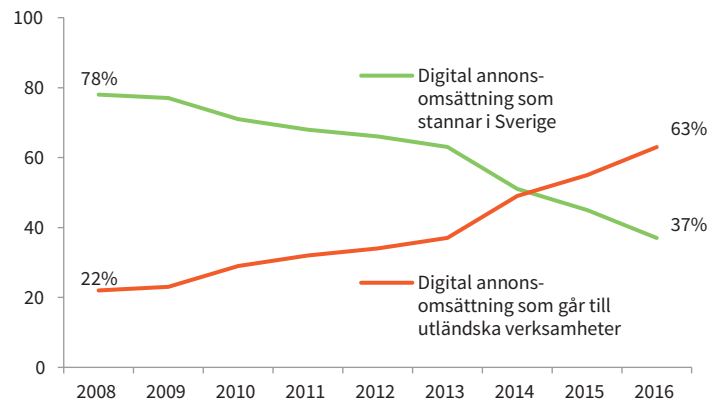
Källa: Institutet för reklam- och mediestatistik (2017).

Ytterligare en konsekvens av digitaliseringen är att en större andel av hushållens medieutgifter går till så kallade access-kostnader, d v s abonnemang för internet och mobiltelefoni. År 2017 var den andelen nära 40 procent av utgifter för medier, vilket var tre procentenheter mer än under 2014. Samtidigt visar Post- och telestyrelsen att det blir allt bättre priser på mobilabonnemang med stor datakapacitet medan priset på fast bredbandsuppkoppling ökar. En viktig förklaring till att utgifterna för access ökar är att vi i dag har fler typer av digitala abonnemang än tidigare.

3.2 En digital värld fylld av kommersiella budskap

Digitaliseringen har medfört en omfattande maktförskjutning på reklammarknaden, från nationella till internationella aktörer och från etablerade medieföretag till nya digitala tjänster. Studier visar att en majoritet, 63 procent, av de digitala reklaminvesteringarna 2016 gick till utländska aktörer såsom Google (med Youtube) och Facebook. Det är inte heller som förr, att reklamen är en stor finansiär av journalistikbärande nyhetsmedier. Siffror från IRM, Institutet för reklam- och mediestatistik, visar att reklaminvesteringarna i nyhetsbärande medier mellan 2008 och 2016 har minskat med knappt 4 miljarder kronor till 8 miljarder kronor. Det säger sig självt att intäktsbortfallet får konsekvenser för de medieföretag som arbetar med journalistik och nyheter.

Figur 3. Andel av omsättningen för digital reklam som går till svenska respektive utländska aktörer

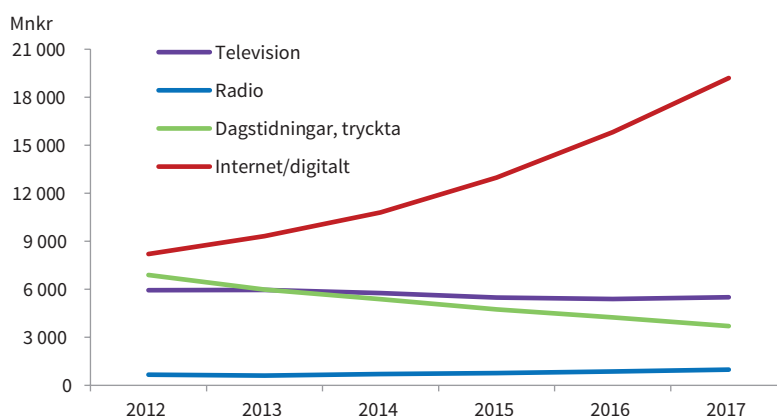

Källa: Ohlsson, J. och U. Facht (2017).

En växande andel av reklaminvesteringarna går till digital annonsering och marknadsföring, eftersom det användarna och konsumenterna går, följer annonsörerna. Investeringarna i digital reklam uppgick under 2017 till 19 miljarder (en ökning med cirka 3,4 miljarder kronor från 2016), vilket betyder att över hälften (51 procent) av investeringarna läggs på digitala plattformar. Det betyder också att tillväxten till största delen ligger på digital reklam. Mellan 2016 och 2017 ökade de totala reklaminvesteringarna med cirka tre miljarder till 37,7 miljarder kronor.

I det digitala medielandskapet kan annonsörerna nå sina målgrupper utan att annonsera hos de traditionella medieföretagen. Reklamköparna har fått nya vägar att nå människor, till exempel via sina egna sajter och kanaler eller annonser knutna till specifika sökord. En annan möjlighet är att annonsera hos och/eller samarbeta med populära bloggar, intressespecifika sajter, och populära profiler (ofta kallade influencers och youtubers) vilka inte är knutna till något medieföretag. Annonsörerna kan också vara på sociala medier där publiken interagerar med vänner och familj. En annan förändring på reklammarknaden är att annonsörer använder nya digitala infrastrukturer för att köpa annonsplats och dessa är optimerade för att nå rätt målgrupp till rätt pris. På så sätt kan annonsörerna i dag nå användarna nästan överallt.

Men i all denna digitala eufori fortsätter annonsköparna trots allt att investera i reklam i traditionell dagspress, radio och tv. Dagspressen har dock förlorat sin tidigare starka position och tillväxten för tv har bromsat in lite men investeringarna i radioreklam fortsätter öka, även om radioreklamen bara utgör en sjättedel av investeringarna i tv-reklam.

Figur 4. Reklaminvesteringar i olika medier 2012–2017 (miljoner kronor, löpande priser)

Källa: Institutet för reklam- och mediestatistik, IRM (2018).

3.3 Många möjligheter för tv och rörlig bild på digitala plattformar

TV och rörlig bild finns i dag på många fler plattformar än enbart tablålagda tv-kanaler i en tv-apparat. Att tv, rörlig bild och videoklipp i dag produceras för och av så många fler kanaler och plattformar än för några år sedan bidrar till att tv fortsätter att vara det mest använda mediet. Parallellt med de vanliga tv-företagen, och dagstidningarna som gör tv och video till sina nyheter, finns nya aktörer som tar plats både som innehållsdistributörer och producenter (till exempel Netflix, HBO och Youtube). Dessa tjänster producerar och levererar inte i första hand nyheter, utan det handlar mer om sport, drama, underhållning och dokumentärer.

Medan publiken redan på 1990-talet kunde lyssna på radio via internet, dröjde det till långt senare innan distribution och konsumtion av tv och rörlig bild via internet blev möjlig. Det krävdes att överföringskapaciteten till användaren blev tillräckligt stor och snabb för att rymma datakrävande filmer och tv-program, det vill säga när tillräckligt många i befolkningen hade tillgång till bredband med hög hastighet, vilket skedde runt 2010. Nya abonnemangsformer, det vill säga "flat rate", för mobiltelefoni har också varit viktiga för att användningen av datakrävande tjänster kunnat växa utan att det blir orimligt dyrt för mobila användare att se på tv och video.

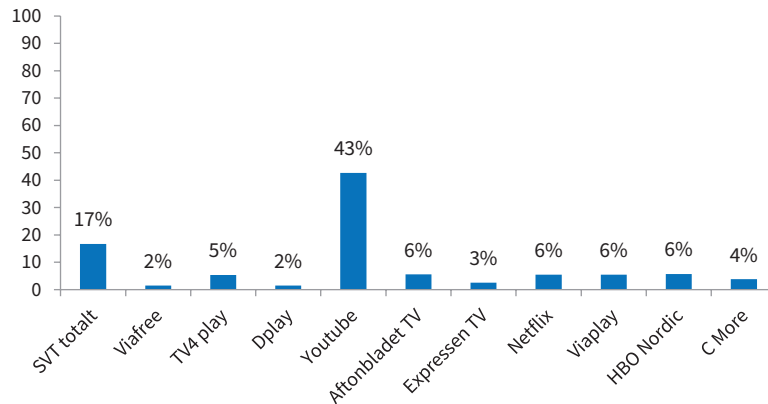
Över 80 procent av befolkningen ser på någon typ av tv, oavsett apparat och plattform, en genomsnittlig dag. De fem största tv-kanalerna i Sverige, SVT1, TV4, SVT2, TV3 och Kanal 5, har fortfarande flest tittare, men tv-tittandet förflyttas till distribution via bredband och till mobila enheter. De två senaste åren minskar tittandet på vanlig tv-apparat, medan tittandet online ökar. En vanlig dag 2017 ser 33 procent av befolkningen på webb-tv (det vill säga program, inte kortare videoklipp). Bland ungdomar 15 till 24 år är det fler som ser på webb-tv än vanlig tv-apparat (53 respektive 47 procent), medan bland äldre människor, 65 till 79 år, ser fortfarande betydligt fler på vanlig tv-apparat (78 procent), de är dock inte främmande för tv via strömmade tjänster (13 procent).

I dag är en stor del av användarna beredda att betala för och se film, sport och serier via tjänster som finansieras via abonnemang eller reklam, till exempel Netflix och Youtube. Och utöver det fritt tillgängliga SVT Play har de svenska kommersiella tv-programföretagen infört strömmade tv-tjänster för både reklam- och användarfinansierad tv.

Försäljningen av tv-reklam i tablålagd tv ökade varje år till mitten av 2010-talet men därefter har ökningen av investeringar i tv-reklam bromsat in och uppgår i dag till ungefär fem och en halv miljarder

kronor på den svenska marknaden. Data från Post- och telestyrelsen visar att marknaden för tv-tjänster och kanalpaket, som betalas av tittarna, också växer för varje år. Som redan nämnts visar undersökningar att hushållens utgifter även ökar för strömmade programtjänster. Det vill säga, att utvecklingen inom tv går mot att intäkter i större utsträckning kommer från tittarna.

Figur 5. Streamingtjänsters dagliga räckvidd 2017 (kvartal 4)

Anm.: Daglig räckvidd i befolkningen 9–99 år.

Källa: MMS (2017).

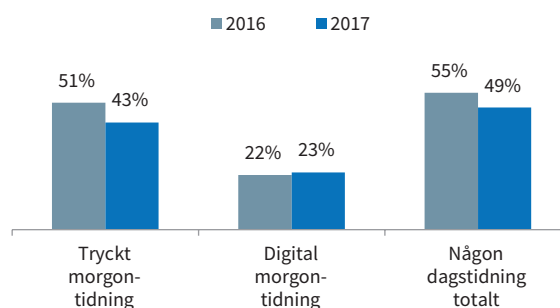
3.4 Svårare digital omställning för dagstidningarna

De tryckta dagstidningarnas (det vill säga betalda morgon- och kvällstidningar) storhetstid förefaller vara förbi. De svenska tidningsföretagen har en stor utmaning i att locka läsare och annonsörer till sina digitala versioner. I dag läser 56 procent av befolkningen en tryckt dagstidning en vanlig dag och dagspressens andel av annonsmarknaden är 13 procent, till skillnad från år 2005 då 81 procent läste en dagstidning och andelen av annonsintäkterna var 29 procent.

Jämfört med hur intäktsfördelningen har sett ut tidigare kommer nu även en allt större del av dagstidningsbranschens intäkter från läsarna istället för från annonsörerna. Under 2010-talet har priset för en tidningsprenumeration ökat betydligt mer än den generella prisnivån i samhället. 2017 hade därtill samtliga dagliga morgontidningar infört betalväggar för läsning online och läsarna kan i dag, i olika utsträckning, inte längre komma åt tidningarnas digitalt publicerade material utan att betala för ett abonnemang.

Mot den bakgrunden har tidningsmarknadens struktur förblivit förvånansvärt oförändrad. Antalet betalda dagstidningar som ges ut tre eller fler dagar per vecka har knappt förändrats under 2000-talet, de är cirka 90 titlar. Men bakom ett stabilt antal döljer sig olika strategier för att skära kostnader och öka andra intäkter. De visar sig bland annat i form av hopslagna funktioner mellan tidningstitlar, minskat antal journalister och övrig personal, nedlagda lokalredaktioner och kraftigt höjda prenumerationspriser.

Om det är på grund av den förändrade konkurrenssituationen eller höjda prenumerationspriser får vara osagt, men dagspressen tappar prenumeranter. I dag har halva befolkningen (49 procent) en dagstidningsprenumeration i hemmet, i den siffran ingår även digitala prenumerationer, 2005 hade 74 procent av befolkningen en prenumeration. Med minskade annonsintäkter och färre prenumeranter blir det allt svårare att upprätthålla en bred nyhetsbevakning.

Figur 6. Tillgång till dagstidningsprenumeration 2016–2017

Anm.: Avser i befolkningen 15–79 år.

Källa: Mediebarometern 2016 och 2017.

Men de svenska tidningsföretagen blir allt bättre på att skapa digitala intäkter. Läsarna och prenumeranterna på digitala dagstidningar blir fler och reklaminvesteringarna i dem stiger. Än så länge motsvarar ökningen av digitala intäkter inte minskningen av intäkter från papperstidningarna. Dessutom fördelas de digitala annonsintäkterna ojämnt; kvällstidningarna tar en större andel än morgontidningarna. Kvällstidningarna har även störst antal digitala läsare.

Trots ojämn fördelning av de digitala intäkterna och att branschens nettovinstmarginal 2016 var den näst lägsta under fyrtio år, är många av dagstidningsföretagen fortsatt lönsamma. Sammanställningen över 2016 års mest lönsamma tidningsföretag omfattar både storstadstidningar såväl som regionala tidningsgrupper och fådagartidningar. Det indikerar att det finns olika vägar att skapa lönsamhet på dagens svenska tidningsmarknad.

3.5 Fortsatta satsningar på analog radio och digitalt lyssnande tar nya vägar

Den största aktören på radiomarknaden är Sveriges Radio som har flest lyssnare sett till hela befolkningen. Sveriges Radio, som finansieras via radio- och tv-avgiften, ska nå en betydligt större publik och har ett betydligt bredare utbud än den privatägda radion. Den reklamfinansierade radiostationernas utbud innehåller mycket musik, och deras målgrupper är framför allt unga och i yngre medelåldern.

Andelen radiolyssnare minskar under 2010-talet, men över 60 procent av befolkningen 9 till 79 år lyssnar fortfarande på radio en genomsnittlig dag. Nedgången över tid sker på lokal och regional radio, primärt P4 och de kommersiella lokala kanalerna. Även lyssnandet på lokala radionyheter går ner, medan regelbundet lyssnande på Sveriges Radios riksnyheter är mer stabilt.

I augusti 2018 genomförs en omläggning av den kommersiella delen av radiomarknaden. 103 lokala sändningstillstånd, som i princip drivs av två aktörer (Bauer och MTG), ersätts då av tre nationella och 35 lokala stationer och ska drivas av sex-sju olika aktörer. Det återstår att se hur den här förändringen kommer att tas emot av lyssnarna. Förhoppningen i branschen är att en rikstäckande kommersiell radiomarknad och fler aktörer på de lokala marknaderna kan vända de minskande lyssnarsiffrorna för reklamfinansierad radio. Som redan nämnts visar försäljningen av radioreklam just nu en stark tillväxt.

Trots att möjligheten att lyssna via nätet har funnits i många år har radion inte haft samma utveckling som tv-tittandet och tidningsläsandet online. Flera olika undersökningar visar att andelen dagliga lyssnare på radio via webb eller mobiltelefon utgör cirka 10 procent av befolkningen. Det kan bero på att radion även i analog form redan under lång tid också har varit mobil.

3.5.1 Många unga lyssnar på podcast

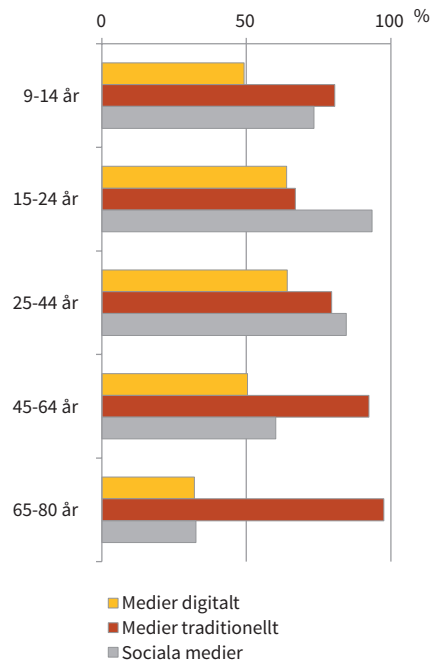
Alternativet att lyssna när man vill, antingen på ett tidigare sänt radioprogram eller en ljudinspelning avsedd att lyssnas på vid valfritt tillfälle, ökar i popularitet, i synnerhet bland ungdomar. Möjligheterna till efterhandslyssning på radio har utvecklats till en egen medietyp, podcast (pod). Det behöver inte nödvändigtvis vara ett etablerat programföretag, såsom Sveriges Radio, som användarna lyssnar på utan det kan vara ämnesspecifika och nischade poddar eller poddar som leds av medieprofiler och entusiaster. Gemensamt är att de ofta består av antingen samtal, dokumentär/fakta eller något som kan likna den skrivna pressens feature-reportage. Att fånga lyssnandet i siffror har visat sig ganska svårt, men undersökningar pekar på att de är populära, framför allt bland unga mellan 20 och 35 år av vilka cirka 20 procent lyssnar på webb-/poddradio en vanlig dag.

Radio och i synnerhet den reklamfinansierade radion förknippas i hög grad med musik. Men för att lyssna på musik behöver användaren inte längre vända sig till en radiokanal (eller köpt lagrad musik) utan kan använda olika strömningstjänster. Lyssnaren kan betala för ett abonnemang hos till exempel Spotify, men kan också välja en kostnadsfri variant genom att välja den enklare och reklamfinansierade versionen. Spotify har alltså, till skillnad från musikförlag och kommersiell radio, intäktsmöjligheter både från försäljning till annonsörer och från lyssnare som betalar för abonnemang.

3.6 Nyhetsflödet har flyttat in på sociala medier

Framväxten av sociala medier har på bara några få år kommit att få stor inverkan på medielandskapet. Det gäller både när vi talar om mediebranschen och om medieanvändningen. Undersökningar visar att en eller flera av de tjänster vi räknar som sociala medier ingår i användarnas vardag och fungerar som en kommunikationsplattform mellan människor, medier och företag.

Figur 7. Användning av medier en genomsnittlig dag 2017

Anm.: Avser tv, radio, dagstidning och tidskrift traditionellt respektive digitalt. Användning i befolkningen 9–79 år en genomsnittlig dag.

Källa: Mediebarometern 2010–2017.

De sociala medierna har också kommit att bli en viktig plattform för konsumtion av nyheter. Allra störst är Facebook, som är större i befolkningen än de traditionella medieföretagens egna digitala nyhetstjänster. Drygt 25 procent uppger att de tar del av nyheter via Facebook en genomsnittlig dag; bland ungdomar och i gruppen 25- till 44-åringar är andelen över 40 procent. Därefter kommer Aftonbladet och Expressen online som har en räckvidd på 13 procent i befolkningen, och 17 procent bland 25- till 44-åringar. 15 procent av ungdomarna uppger att de tar del av nyheter via Youtube.

I detta sammanhang, när Facebook framstår som en viktig plattform för att ta del av nyheter, är det värt att notera att undersökningar om vad man gör på sociala medier visar att de sociala medierna huvudsakligen är plattformar för att följa vänner och familj och ta del underhållning, det vill säga att nyheter inte är den primära anledningen för att använda Facebook. Det här mönstret blir särskilt tydligt i kvalitativa intervjuer med unga människor. Nyheterna ingår i ungdomarnas sociala flöden både som ett medvetet flöde (genom att man följer traditionella mediers utbud i sociala medier) och uppdykande nyheter via vad vänner delar, gillar och kommenterar. Om de vill fördjupa sig i någon händelse går de vidare till etablerade medier. Dagens unga förlitar sig på att inte själva vara uppsökande utan att matas med det viktigaste.

3.7 Den digitala medieutvecklingen utmanar användarna, företagen och politiken

Medieanvändningen i dag skiljer sig så mycket åt mellan olika grupper och åldrar att det är begränsande att tala om *ett* medielandskap. För unga och yngre medelålders är digitala medier den primära formen, medan de äldre i stor utsträckning fortfarande använder medier via de tryckta, analoga och tablålagda formerna, och för dem är det digitala det sekundära. Äldre människor använder inte heller sociala medier i samma utsträckning som yngre. Men dagens medieanvändare har oavsett ålder möjligheten att välja fritt mellan ett flöde av nyheter och underhållning respektive att göra egna val om när, var och hur de vill använda medier och deras innehåll.

De etablerade medieföretagen, inklusive public service, utmanas när nya företag kommer med nya tjänster som förmedlar innehåll som etablerade företag traditionellt har förmedlat. Netflix, Spotify, Facebook, Youtube och Storytel hör här till de viktigaste exemplen. Digitaliseringen utmanar också lagstiftning och reglering kring reklam, offentliga stöd, skattefrågor och personlig integritet. Nya strukturer uppstår som leder pengaflödena i nya fåror inom och ut från mediemarknaden och de nationella medierna. Det har i synnerhet fått konsekvenser för journalistik och nyhetsmedier. Användarna konsumerar innehåll/nyheter via nationella medier och kan ta del av internationella aktörers nyheter. Men vad händer till exempel med lokalsamhällets medborgare när bara ena halvan av befolkningen har en tidningsprenumeration (papper eller digital) och en minskande andel av den lyssnar på lokala radiokanaler? Traditionellt har morgontidningen utgjort ryggraden i den lokala nyhetsförmedlingen. Det nyhetsmaterial som den andra, icke-prenumererande, hälften av befolkningen kommer att ha tillgång till är kvällstidningarnas sajter, public service och det material som morgontidningarna låter vara tillgängligt utan inloggning. På vissa orter finns det i dag nystartade och ”öppna” nyhetstjänster (i form av gratistidningar och reklamfinansierade nyhets-sajter), men det gäller långt ifrån hela landet.

Digitaliseringen utmanar också den del av befolkningen som växt upp och in i ett äldre mediasystem med andra vanor, begränsningar och möjligheter än vad som gäller i den digitala medievärlden. I tider när inte minst många tidningsföretag minskar satsningarna på den tryckta tidningen finns en risk för ett digitalt utanförskap. Båda dessa utvecklingslinjer är problematiska ur ett demokratiperspektiv och ställer nya krav på en mediepolitik som strävar efter att upprätthålla medborgarnas möjligheter att orientera sig om vad som händer i lokalsamhället.

Referenser

- Andén, A. och M. Marklund (2014). Betalmodeller i Norden 2, *Medievärlden Premium*. Tillgänglig via premium.medievärlden.se/rapporter/betalmodeller-i-norden-2
- Andersson, U. (2017). Digitala plattformar allt viktigare för nyhetspubliken – förutom när det gäller tidningsprenumeration. I Andersson, U., Ohlsson, J., Oscarsson H. och M. Oskarson (red) *Larmar och gör sig till*. Göteborg. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Bergström, A. och M. Jervelycke Belfrage (2018). News in Social Media, *Digital Journalism*. DOI: 10.1080/21671811.2018.1423625
- Davidsson, P. och A. Thoresson (2017). *Svenskarna och internet 2017*. Stockholm: ISS – Stiftelsen för internetinfrastruktur. Tillgänglig via www.soi2017.se/ladda-ner/
- Egge, T., Minnhagen, C. och M. Thor (2017). Reklamintäkterna till journalistik faller på rekordstark marknad. En studie av reklamintäkter hos svenska medier med nyhetsjournalistiskt innehåll 2008–2016. I Truedsson, L. (red) *Mediestudiers årsbok – tillståndet för journalistiken 2016/2017*. Stockholm: Institutet för mediestudier.
- Facht, U. (2016). *MedieSverige 2016*. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
- Institutet för reklam- och mediestatistik, IRM (2018). *Svensk reklammarknad 2017*. Stockholm: Institutet för reklam- och mediestatistik (IRM).
- Institutet för reklam och mediestatistik, IRM (2017). *Hushållens medieutgifter 2017*. Stockholm: Institutet för reklam och mediestatistik (IRM).
- Kantar-Sifo ("Radiundersökningar"). Tillgänglig via www.kantarsifo.se/rapporter-undersokningar/radiundersokningar
- MMS (2017). *Trend & Tema 2017:4*. Stockholm: Mediemätningar i Skandinavien AB (MMS).
- Myndigheten för press, radio och tv (2017). *Medieekonomi 2017*. Stockholm: Myndigheten för press, radio och tv. Tillgänglig via www.mprt.se/sv/mer-om-media/medieutveckling/medieekonomi/
- Nordicom (2017). *Nordicom-Sveriges Mediebarometer 2016*. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
- Nordicom (2018). *Nordicom-Sveriges Mediebarometer 2017*. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
- Nygren, G., Leckner, S. och C. Tenor (2017). Hyperlocals and Legacy Media. Media Ecologies in Transition in *Nordicom Review* (publicerad före tryckning), pp. 1-xx. DOI:10.1515/nor-2017-0419
- Ohlsson, J. och U. Facht (2017). *Kampen om reklamen*. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
- Post- och telestyrelsen (2017). *Svensk telekommarknad 2016*. Stockholm: Post- och telestyrelsen. Tillgänglig via statistik.pts.se/svensk-telekommarknad/dokument/tidigare-rapporter/
- Post- och telestyrelsen (2018). *Prisutvecklingen på mobiltelefoni och bredband 2017*. Stockholm: Post- och telestyrelsen. Tillgänglig via statistik.pts.se/prisrapport/dokument/
- Weibull, L., Wadbring, I. och J. Ohlsson (2017). *Det svenska medielandskapet. Traditionella och sociala medier i samspel och konkurrens*. Stockholm: Liber AB.
- TS Mediefakta ("Mediefakta och upplagor"). Tillgänglig via ts.se/mediefakta-upplagor/dagspress/

Kapitel 4

Nedslag i aktuell forskning med relevans för MIK

Sju bidrag från akademien

Innehåll

4.1 Ungdomars samhällsengagemang i det nya medielandskapet	
<i>Mats Ekström och Adam Shehata</i>	55
4.2 Källkritik, självkritik och källtillit	
<i>Olof Sundin och Jutta Haider</i>	59
4.3 Digital källkritik i nyhetsflöden och undervisning	
<i>Thomas Nygren</i>	63
4.4 Skolans digitalisering. Ett kritiskt perspektiv	
<i>Catarina Player-Koro</i>	69
4.5 De minsta medborgarnas digitala vardag	
<i>Helena Sandberg</i>	73
4.6 Unga nyanlända och visuell läskunnighet	
<i>Linda Sternö</i>	77
4.7 Vad vi talar om när vi talar om MIK och informationskompetens	
<i>Ola Pilerot</i>	81

4.1 Ungdomars samhällsengagemang i det nya medielandskapet

Mats Ekström och Adam Shehata

Institutionen för journalistik, medier och kommunikation
Göteborgs universitet

Hur ungdomars relation till politik och samhällsfrågor formas är en central fråga för demokratin. En lång tradition av forskning har visat att just ungdomsåren är avgörande för hur individer utvecklar intressen, engagemang och idéer om sina relationer till politiska gemenskaper och institutioner. I detta sammanhang är ungdomars olika medievanor av stor betydelse. Den dramatiska utvecklingen av sociala medier och digitala nätverk har öppnat nya möjligheter för individer att hålla sig informerade om samhällsfrågor, dela nyheter och information, samt delta i diskussioner och politiska aktiviteter. Men medieutvecklingen har också skapat nya utmaningar med klyftor i engagemang och deltagande.

Små och stora skillnader i användning av sociala medier

Klyftorna gäller inte användningen av sociala medier i sig. De allra flesta ungdomar i Sverige använder sociala medier. Våra egna studier inom forskningsprogrammet ”Political Socialization and Human Agency” visar till exempel att drygt 95 procent av ungdomarna i åldrarna 13 år och uppåt regelbundet utnyttjar sociala medier för att hålla kontakt med och dela information med sina vänner.

När vi närmare undersöker ungdomars användning av sociala medier för olika former av engagemang i politik eller samhällsfrågor framträder dock stora skillnader. Mellan 30 och 50 procent av ungdomarna i olika åldersgrupper använder sociala medier för att dela information om politik och samhällsfrågor samt för att diskutera sådana frågor med kamrater. Cirka 20 procent har deltagit i kollektiva politiska aktiviteter (grupper, protester eller bojkotter). Longitudinella analyser under en femårsperiod visar dock att endast en liten grupp av ungdomarna är regelbundet politiskt engagerad i sociala medier, medan en större grupp är mer tillfälligt engagerad, samtidigt som en betydande grupp är helt politiskt oengagerad år från år.

Vad är det då som kan stimulera ungdomars intresse och engagemang? Det har föreslagits att sociala medier i sig kan bidra till minskade klyftor – genom att sänka trösklarna till politiskt deltagande. Det har blivit enklare att engagera sig; politiska aktiviteter har blivit mer lättillgängliga; det krävs inga långsiktiga åtaganden för att ansluta till en aktion på nätet; närvaro i sociala medier ökar chansen att bli exponerad för politisk information även för personer som inte aktivt söker sådan. Forskningen ger visst stöd för detta argument. Men forskningen visar också att ungdomars olika sätt att använda sociala medier befäster klyftor och ojämlikhet i politiskt deltagande. De redan engagerade använder sociala medier för att fördjupa sitt engagemang. Det är snarare i de traditionella socialisationskontexterna – familjen och kompisarna – som skillnaderna har sin grund. En serie av studier visar på skolans stora betydelse för att väcka ungdomars nyfikenhet och intresse för politik, skapa konkreta förutsättningar för att lära om politik, samt få erfarenheter av demokratiska processer.

Den politiska betydelsen av ungdomars medievanor

Skillnaderna i ungdomars medieanvändning påverkar deras politiska socialisation på ett flertal olika sätt. Med politisk socialisation avser vi de processer genom vilka individer i samspel med olika sociala miljöer

utvecklar sig själva som demokratiska medborgare med identiteter, intressen, värderingar och deltagande i det gemensamma. Låt oss nämna tre områden där skillnader i ungdomars medievanor visat sig ha betydelse.

[1] Sociala medier och värderingar

Ungdomsåren är en period i livet då individer utforskar och tillägnar sig grundläggande värderingar; uppfattningar om vad som är viktigt i livet, för dem själva och samhället. Detta är centralt i den politiska socialisationen. En fungerande demokrati förutsätter medborgare som ansluter till och är beredda att försvara vissa centrala värderingar. Värderingar ligger också till grund för konfliktlinjer i samhället och politiken. De sociala medierna fungerar i detta avseende som viktiga socialisationsmiljöer där olika värderingar kommuniceras och premieras. Hur ungdomar använder sociala medier kan därför påverka de värderingar som de formar.

I en särskild studie undersökte vi hur aktiviteter i sociala medier relaterar till utvecklingen av två grundläggande värderingar under ungdomsåren: (1) de hedonistiska och jag-fokuserade värderingarna (att se bra ut, ha mycket pengar, frihet att göra vad man vill etc.), (2) humanistiska och altruistiska värderingar (jämlighet, social rättvisa, att hjälpa andra etc.). Studien indikerar att valet av aktiviteter i sociala medier kan påverka detta. När sociala medier används för att hålla sig informerad om nyheter och diskutera samhällsfrågor har det positiva effekter på utvecklingen av humanistiska värderingar. Men det mest anmärkningsvärda är att de betydligt vanligare aktiviteterna i sociala medier (att hålla kontakt med vänner, publicera bilder från vardagslivet, ta del av olika bloggar etc.) tenderar att försvaga humanistiska och altruistiska värderingar och förstärka de hedonistiska. Många miljöer i sociala medier genomsyras av självpresentationer, livsstil och konsumtion, vilket premierar jag-fokuserade värderingar. Ungdomar tar med sig sina värderingar in i de sociala medierna, men i dessa miljöer förstärks samtidigt skillnaderna mellan olika grupper.

[2] Nyhetskonsumtion och engagemang

Nyhetskonsumtionens positiva påverkan på individers politiska kunskaper, intresse och demokratiska deltagande är väl belagd. Nyheter stimulerar till samtal och diskussioner om politik i sammanhang där ungdomar kan utveckla sina egna åsikter och öka sitt engagemang. Vi vet att intresset för nyheter om politik och samhälle delvis kommer från hemmet, men som även kan väckas i skolan. Samtidigt är just nyhetskonsumtionen något som skapar och förstärker väsentliga skillnader mellan ungdomsgrupper. Det är framför allt de redan intresserade och engagerade som tar del av nyheter, vilket i sin tur över tid ökar deras kunskaper och engagemang ytterligare. Att kunna värdera och förhålla sig kritiskt till nyheter som förmedlas via sociala medier har därför blivit en allt större utmaning. Det finns också en tendens till att individers selektiva val och vanor får en ökad betydelse för vilka nyheter de faktiskt tar del av, vilket i sin tur kan skapa ökade klyftor.

[3] Sociala medier och det politiska samtalet

Samtal och diskussioner är en grundläggande form för demokratiskt engagemang. I samtal formulerar och prövar ungdomar sina åsikter och värderingar. Studier visar hur politiska diskussioner i det privata, med familjen och med kamrater, främjar centrala dimensioner av ett demokratiskt medborgarskap; utvecklingen av politiska identiteter, kunskaper, demokratiska värderingar och politiskt deltagande. Olika förklaringar till denna främjande kraft har föreslagits. En teori som fått starkt stöd är att samtalen i det privata fungerar som en relativt trygg miljö för ungdomar att öva och förbereda deltagande i det offentliga. Här utvecklas förmågan att formulera politiska ståndpunkter och ta emot synpunkter; stärka sina resurser och öka sitt självförtroende. Vissa ungdomar, men långt ifrån alla, har tillgång till välkomnande och trygga miljöer för politiska samtal.

Att uttrycka politiska åsikter i offentliga sammanhang är däremot en krävande form för demokratiskt engagemang. De sociala medierna erbjuder nya möjligheter för ungdomar att delta i politiska samtal. Men dessa miljöer är också förknippade med stora risker. Aktuell forskning visar hur ungdomar drar sig för att uttrycka politiska åsikter i sociala medier av rädsla för att bli ifrågasatta, blottade och hånade, utan möjligheter att förklara sig eller påverka hur deras yttranden sprids. Många väljer att uttrycka sina åsikter i miljöer av människor med liknande åsikter, vilket i sin tur riskerar att bidra till en ökad politisk polarisering. Sociala medier riskerar också att bidra till fördjupade klyftor mellan dem som väljer att uttrycka sina åsikter offentligt och dem som väljer att vara tysta.

Sammanfattningsvis tycks ungdomars medieval och medievanor skapa förstärkande spiraler. Sociala medier används selektivt och befäster de identiteter, intressen, kunskaper och värderingar som formas under ungdomsåren. Skillnader i både medievanor och mediekunnighet riskerar att bidra till fördjupade klyftor mellan demokratiskt engagerade och oengagerade medborgare. Skolan är den institution i samhället som mest kraftfullt kan påverka dessa mekanismer, inte minst genom att bidra till en ökad jämlikhet i ungdomars mediekunnighet. Ett ökat fokus på informations- och mediekunnighet i skolan kan bidra till långsiktigt positiva effekter på medborgarskapet – och göra en yngre generation bättre rustad för de utmaningar som det snabbt föränderliga medielandskapet innebär.

Publikationer

- Amnå, E., Ekström, M. och Stattin, H. (2016). Ungdomars politiska utveckling. *Riksbankens Jubileumsfonds skriftserie 12*.
- Ekström, M. (2016). Young people's everyday political talk: a social achievement of democratic engagement. *Journal of Youth Studies* 19(1), 1-19.
- Ekström, M. och Östman, J. (2013). Family talk, peer talk and young people's civic orientation. *European Journal of Communication* 28(3), 294-308.
- Ekström, M., Olsson, T. och Shehata, A. (2014). Spaces for public orientation? Longitudinal effects of Internet use in adolescence. *Information, Communication & Society* 17(2), 168-183.
- Ekström, M. och Östman, J. (2015). Information, Interaction, and Creative Production: The Effects of Three Forms of Internet Use on Youth Democratic Engagement. *Communication Research* 42:796-818.
- Ekström, M. och Shehata, A. (2016). Social Media, Porous Boundaries and the Development of Online Political Engagement Among Young Citizens. *New Media and Society*. doi: 10.1177/1461444816670325
- Kruikemeier, S. och Shehata, A. (2016). News Media Use and Political Engagement Among Adolescents: An Analysis of Virtuous Circles Using Panel Data. *Political Communication*. doi:10.1080/10584609.2016.1174760
- Shehata, A. (2016). News Habits Among Adolescents: The Influence of Family Communication on Adolescents' News Media Use – Evidence From a Three-Wave Panel Study. *Mass Communication & Society* 19:6, 758-781.
- Shehata, A. och Amnå, E. (2017). The Development of Political Interest Among Adolescents: A Communication Mediation Approach Using Five Waves of Panel Data. *Communication Research*. doi:10.1177/0093650217714360
- Shehata, A., Ekström, M. och Olsson, T. (2015). Developing Self-Actualizing and Dutiful Citizens: Testing the AC-DC Model Using Panel Data Among Adolescents. *Communication Research* doi:10.1080/17512786.2015.1071675

4.2 Källkritik, självkritik och källtillit

Olof Sundin och Jutta Haider

Institutionen för kulturvetenskaper
Lunds universitet

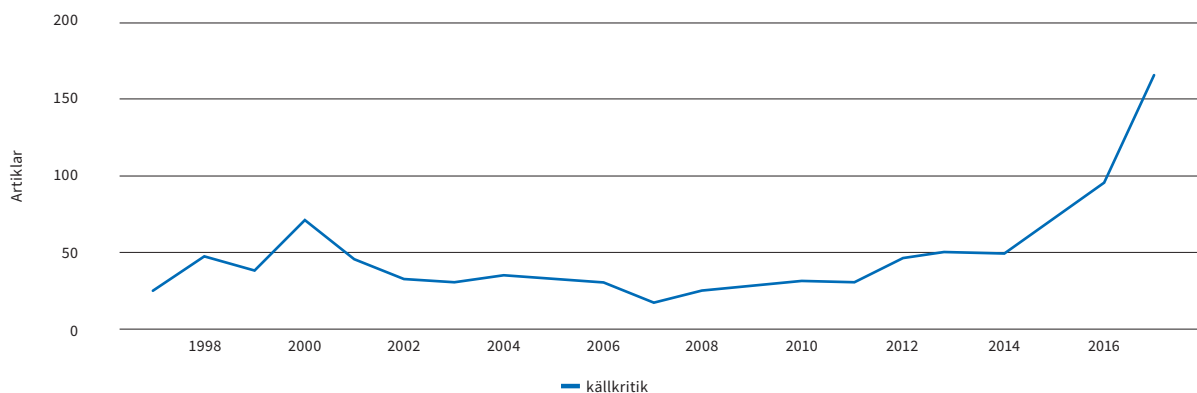
Källkritik och MIK

Inför varje val sedan åtminstone Brexit-omröstningen och presidentvalet i USA 2016 har sociala mediers och sökmotorers roll diskuterats. Det har hävdats att samhället utmanas av fejknyheter och alternativa fakta, samtidigt som kommersiella algoritmer parat med användargenererad data förstärker en polarisering av offentligheten. I mars 2018 har både Google och Facebook återkommande förekommit i nyhetsmedia. Bland annat för att Googles index inkluderade länkar till en antisemitisk blogg och för att Cambridge Analytica utnyttjat data från Facebook som i sin tur sägs ha använts för att påverka väljarna i exempelvis det amerikanska presidentvalet.

Det är ingen överdrift att påstå att det finns en rädsla för att grunden för det demokratiska samhället skulle kunna vara i gungning. Åtgärder diskuteras på tre plan: 1. plattformsföretagens egen självsanering tillsammans med förstärkt lagstiftning, 2. stöd till produktion och förmedling av trovärdig kunskap genom skola, bibliotek och massmedia, och 3. människors eget ansvar för att bedriva källkritik. Källkritik är en viktig del av medie- och informationskunnighet (MIK), den har en central roll i skolans läroplan och i denna text är det just källkritik som är i fokus.

Den intensitet som källkritik har diskuterats med är ett uttryck för den nyckelroll som politiker, journalister, lärare och bibliotekarier ger källkritik. En sökning i Mediearkivet på "källkritik" i de sju svenska dagstidningar som enligt TU (2007) har störst räckvidd ger följande graf.

Figur 1. Medieexponering av "källkritik" i de sju svenska dagstidningar med störst räckvidd, 1997–2017

Bortsett från en mindre puckel runt år 2000 sker en kraftigt ökad medieexponering först runt år 2011 och 2012. Kurvan vänder riktigt brant uppåt 2015, vilket troligen kan förklaras med att då började på allvar frågan om falska nyheter och, så småningom, alternativa fakta nå offentligheten. Men vad är då källkritik? Borde vi bredda vår förståelse av källkritik så att den också inbegriper ett kritiskt förhållningssätt

till sociala medieflöden och informationssökning? Nedan kallar vi det *sökkritik*. Handlar alltid källkritik om *kritik*? Finns det rent av andra förhållningssätt till källor eller till sig själv som ibland kan bättre åstadkomma det som vi vill åstadkomma med källkritik, nämligen en gemensam grund för det demokratiska samhället där vi kan enas kring en förståelse för hur kunskap produceras och sprids i samhället? Nedan kallar vi det för behovet av *källtillit*.

En breddad förståelse av källkritik: sökkritik och självkritik

Källkritik är en del av medie- och informationskunnighet. Traditionellt brukar de källkritiska kriterierna beskrivas som äkthet, beroende, tid och tendens. Dessa är alla viktiga också i nätverkssamhället. Vi har utforskat människors informationssökning och källkritik under många år. Senast i projektet ”Kunskap i en digital värld: Tillit, trovärdighet och relevans på nätet” (Vetenskapsrådet) där vi tillsammans med flera kollegor bland annat studerade sökmotorers roll i vardagen liksom i skolan, samt i projektet ”Sök- och källkritik i skolan” (Internetstiftelsen). Vår forskning visar hur källkritik inte är någonting vi ger oss tid att ägna oss åt i vardagen. Istället utlokaliserar vi i praktiken källkritiken i stor utsträckning till de digitala tjänster (och deras algoritmer) som dominerar samhället. Vi litar – oftast ofreflekterat – helt enkelt på Googles eller Youtubes förmåga att leverera det vi vill ha; att det som vi får högst upp i träfflistan är det bästa, eller mest relevanta, som finns.

Vi tar våra sociala medieflöden för givna och reagerar endast på sin höjd om det görs tydliga ändringar i algoritmerna. Detta går att uttrycka som att de tjänster vi är så beroende av har blivit en del av en infrastruktur för vår omvärldsbevakning. Kännetecknande för just infrastrukturer är att de tenderar att vara osynliga för oss så länge de fungerar. Först när det uppstår en dissonans, till exempel när Googles sökresultat viktar rasistiska bloggar högt eller när Youtubes algoritm förstärker extremistiska ståndpunkter genom sina rekommenderade videoklipp, synliggörs att sökmotorer faktiskt inte erbjuder en neutral spegel av vad som finns.

Konsekvensen av ovanstående för källkritik är att vi måste bredda vår förståelse av källkritik till att även inkludera en förståelse av hur människors data och tjänsters algoritmer formar det vi ser. Vi har i andra sammanhang kallat det för en sökkritik som möjliggör en kritisk förståelse av sökmotorers resultatlistor och sociala mediers flöden. Vad hjälper det att få två texter bredvid varandra med uppgiften att avgöra vilken text som bäst överlever en källkritisk granskning om vi utanför skolan genom sociala medier endast får del av den ena texten från början? Vad hjälper det om vi lär oss att ett uppslagsverk som NE innehåller trovärdiga artiklar om inte dessa blir synliga när vi söker i Google?

Med sökkritik (liksom närbesläktade ord som flödeskritik eller delningskritik) vänds en del av uppmärksamheten från innehållet i informationen till informationens kontext i det digitala medielandskapet. En förståelse av enskilda medier och deras innehåll kompletteras med en förståelse av vår samtids globalt dominerande meta-medier – såsom Google, Facebook, Youtube eller Twitter och alla nya tjänster som växer fram. Men blicken vänds då inte enbart mot infrastrukturen, utan också mot oss själva: vad vi gör, hur vi söker, hur vi delar. Källkritiken blir då även en slags självkritik, där vi lär oss konsekvenserna av våra och andras aktiviteter på internets många plattformar. Detta innebär en vidgning av den källkritiska blicken – från källan, över till källans infrastruktur och till ens egen roll och begränsningar.

Källkritikens gränser och källtillit

Efter att ha forskat om detta område i mer än ett årtionde kan vi med säkerhet säga att källkritiken har sina gränser. Det räcker inte att hela tiden ifrågasätta källor och påståenden om man inte har en någorlunda stabil och gemensam plats att ha som utgångspunkt. Därtill förutsätter källkritik den rationella, förnuftiga och upplysta medborgaren, men vill alla vara det? Är det verkligen ”sanningen” vi vill ha, eller

är det snarare en bekräftelse på vad vi redan tror oss veta? I konspirationsteoriernas tidevarv är det inte ens säkert att skillnaderna mellan sanning och lögn är så tydliga för alla. Kan den kritiska blicken hålla emot en känslornas politik? En sökning i Youtube visar snabbt att källkritik som begrepp inte är något som demokratiska krafter har monopol på, utan källkritik kan även användas som metod av antidemokratiska aktörer för att destabilisera och minska tilliten till etablerade medier.

Att förhålla sig till information på nätet, eller för den delen utanför, handlar därför inte enbart om *kritik*, utan lika mycket om tillit och förtroende. Om vi alltid ska ifrågasätta alla institutioner, personer eller dokument omöjliggörs ett demokratiskt samtal. Att inte lita på någonting ligger i praktiken inte långt ifrån att inte ifrågasätta någonting. Även med en grundförståelse som säger att kunskapen alltid är i rörelse måste vi acceptera att vissa källor och institutioner rimligtvis är mer trovärdiga än andra. Källkritik är viktig, men den måste därför paras med vad vi kan kalla för en *källtillit* och såklart även med allmänbildning och kunskap, även kunskap om hur kunskap skapas och hur vetenskap fungerar. Här spelar skolan, bibliotek och universitet en viktig roll som kunskapens förmedlare och kalibreringsinstrument. Det innebär inte att de alltid har rätt eller att de inte ska utvecklas, men det är en rimlig utgångspunkt att de är tillförlitliga och källtillit måste i slutändan grundas i tillit till dessa och liknande institutioner.

Vems källkritik?

När kraven på enskilda individers förmågor att kritiskt granska och bedöma information ökar vill vi genom vår forskning bidra med en breddad förståelse av källkritik samt med en tydligare medvetenhet om källkritikens gränser. Vi måste förstå hur olika aktörer argumenterar för vad källkritik och liknande förmågor egentligen ska vara, det vill säga vilka problem som källkritiken ska lösa. Därtill behövs det mer kunskap om hur människor förstår algoritmer och deras effekter samt hur människor förhåller sig till denna kunskap. I år (2018) påbörjar vi därför projektet "Algoritmer och källkritik: Ungas förståelser och samhällets förväntningar" (Vetenskapsrådet) där just dessa två områden kommer utforskas. Att bidra med kunskap inom dessa näraliggande områden är av stor betydelse för både skolans arbete med MIK och för den offentliga diskussionen om källkritik. Samtidigt som ett fokus på MIK utan tvekan är viktigt för utvecklingen av demokratin i det digitala medielandskapet vill vi understryka vikten av att inte enbart se källkritik – liksom problemen som den ska lösa – som en individuell färdighet utan källkritik är lika mycket en samhällsfråga som även måste hanteras på en samhälls nivå.

Litteratur i urval

- Carlsson, H. och Sundin, O. (2017). Searching for delegated knowledge in elementary schools. *Information Research*, 22(1). [Online-publikation].
- Haider, J. (2016). The structuring of information through search: Sorting waste with Google. *Aslib Journal of Information Management*, 68(4), 390-406.
- Haider, J. och Sundin, O. (2017). *Algoritmer: IIS internetguide*. (IIS Internetguide; No. 46). Stockholm: Internetstiftelsen.
- Sundin, O. (2015). Invisible Search: Information Literacy in the Swedish curriculum for compulsory schools. *Nordic Journal of Digital Literacy*, 10(4), 193-209.
- Sundin, O. och Carlsson, H. (2016). Outsourcing trust to the information infrastructure in schools: how search engines order knowledge in education practices. *Journal of Documentation*, 72(6), 990-1007.
- Sundin, O. och Haider, J. (2016). *Sökkritik och algoritmers synlighet*. Stockholm: Skolverket.
- Sundin, O., Haider, J., Andersson, C., Carlsson, H., och Kjellberg, S. (2017). The search-ification of everyday life and the mundane-ification of search. *Journal of Documentation*, 73(2), 224-243.
- Sundin, O. och Francke, H. (2016). *Källkritik och nya publiceringsformer*. Stockholm: Skolverket.
- Sundin, O. och Rivano Eckerdal, J. (2014). Inledning: Från informationskompetens till medie- och informationskunnighet. In J. Rivano Eckerdal, & O. Sundin (Eds.), *Medie- och informationskunnighet i en biblioteks- och informationsvetenskaplig belysning* (pp. 9-25). Stockholm: Svensk biblioteks-förening.

4.3 Digital källkritik i nyhetsflöden och undervisning

Thomas Nygren

Institutionen för pedagogik, didaktik och utbildningsstudier
Uppsala universitet

Digitaliseringen av samhället ställer krav på människor att anta nya utmaningar och möjligheter. På vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet skall skolan och lärarutbildningen leda samhället i en tid där unga människor får information om aktuella händelser i nya mer försåtliga digitala former¹. Förmågan att avgöra vilka aktörer som står bakom denna information, bedöma dess trovärdighet och själv kunna formulera argument och överväga andras ståndpunkter är därför särskilt viktiga för ungdomar i dagens samhälle. Detta ställer i sin tur stora krav på vad vi kallar digital medborgarlitteracitet², förmågan att kritiskt och konstruktivt hantera multimodal information om samhällsfrågor.

Kritiska kunskaper och kompetenser

En föreställning har varit att de som växer upp i det högteknologiska informationssamhället per automatik skulle utveckla kunskaper, färdigheter och förhållningssätt som behövs för att orientera sig i den här världen. Idag ifrågasätts detta. Förmåga att kritiskt hantera information är inte intuitiv och inte något som faller sig naturligt. Istället är det tankemönster och vanor som måste läras och tränas i kombination med ämneskunskaper³. Detta är en central del av utbildningens medborgerliga uppdrag och i fostran av det som ofta kallas medie- och informationskunnighet eller digital kompetens⁴.

I skolan är dock dessa kunskapsmål svåra att uppnå, eftersom det i stor utsträckning saknas kunskap om hur undervisning ska utformas för att faktiskt stödja ett sådant lärande. En särskild utmaning är att kritiskt tänkande är tätt länkat till bildning och ämneskunskaper⁵. Det är lättare att söka, välja ut och bearbeta information om man besitter kunskap inom området man utforskar. Sådan domänspecifik kunskap har till exempel visat sig hjälpa ämnesexperter inom psykologi att avgöra trovärdighet för information i digitala miljöer på ett bättre sätt än de med mindre kunskap i ämnet⁶. Pågående svensk forskning undersöker också hur elevers kritiska tänkande i historia, matematik, fysik och svenska är kopplat till deras ämneskunskaper⁷. Studien visar skillnader mellan olika typer av kritiskt tänkande i kursplaner och nationella prov. Att granska och värdera information i svenska verkar vara krävande på ett annat sätt än att granska och värdera i historia. Viktigast för en god kritisk förmåga verkar vara goda ämneskunskaper.

Nyheter som länkar i demokratin

Internationell forskning har visat att nya medier och modern journalistik på olika sätt kan underlätta att överdrifter och lögn sprids. Detta medför nya krav på både läsarna och samhället⁸. Forskningen har också visat att det kan vara svårt för människor att ompröva sina övertygelser oavsett utbildningsnivå, särskilt när informationen är kopplad till värderingar som vi och "vår" grupp håller kära – ett fenomen som givit upphov till det omdiskuterade begreppet faktaresistens⁹. Ett relaterat faktum är att det även visat sig svårt för unga att tänka om kring politiskt laddade historiska berättelser¹⁰. En särskild aspekt av digitala medier är att de har underlättat för individer att enbart utsätta sig för åsikter som stämmer överens med den egna världsbilden i digitala så kallade ekokammare¹¹. Denna likriktning förstärks av att sökmotorer,

sociala medier och nyhetsflöden anpassas per automatik för att bättre passa våra ”behov” och därmed skapar så kallade filterbubblor¹². Problem med ekokammare har bekräftats i empirisk forskning med hjälp av öppna data från Facebookanvändare¹³. Resultaten visar hur desinformation och vetenskaplig information sprids i segregerade nätverk där ”users mostly tend to select and share content according to a specific narrative and to ignore the rest”¹⁴. danah boyd (2014) skriver att ungdomar verkar bete sig på liknande sätt¹⁵.

Samtidigt kan det konstateras att public service och etablerade medier kan bygga broar mellan människor. Inte minst svenska studier visar hur nyhetsvanor är tätt sammanlänkade med samhälls-engagemang¹⁶. Ingående svenska studier av tonåringars nyhetsflöden visar att de främst läser nyheter direkt på nyhetssidor från etablerade medier såsom Aftonbladet, Expressen, SVT och Dagens Nyheter¹⁷. I denna studie där svenska elever själva vetenskapligt granskat sina nyhetsflöden fann de att cirka 9 % av nyheterna inte var trovärdiga. Som minst trovärdiga räknades nyheter om kultur och nöje samt nyheter om livsstil, kost, hälsa och medicin¹⁸. Nyheter från etablerade medier – särskilt public service – bedömdes som trovärdiga. En del andra nyhetssajter, som mest ville locka till klick, upplevde eleverna däremot som mindre pålitliga. De flesta nyheterna i sociala medier kom via Facebook (58 %), följt av Instagram (22 %), Snapchat (10 %) och Twitter (9 %). När det gäller trovärdigheten hos nyheterna som sprids via sociala medier fick Twitters nyheter högst betyg (7,4 på en skala från 1 till 10), följt av Instagram (6,8), Facebook (6,4) och Snapchat (6).

Digital medborgarlitteracitet i undervisningen

Nämnda studie synliggör hur nyhetsflödet ser ut i ungas digitala medier, men inte hur bra de är på att hantera mer och mindre trovärdiga nyheter. I en pågående studie¹⁹ undersöks nu för första gången i Sverige relationen mellan självskattning och faktisk förmåga att kritiskt granska nyheter. Preliminära resultat tyder på att det finns svårigheter bland unga och vuxna att skilja på avsändare i vanliga dagstidningar (vad som är annons eller nyhet), jämföra en rasistisk nyhet med en saklig rapportering, och svårigheter när det gäller att skilja på vetenskapliga bevis och pseudovetenskap. Visserligen kan unga ha mer vana av nya medier och program, men det är ändå lätt att gå vilse utan goda ämneskunskaper.

Klassisk bildning och undervisning i digital källkritik verkar krävas för att eleverna ska kunna utnyttja de resurser som nätet erbjuder²⁰. Fler datorer i undervisningen är inte en snabb och enkel lösning på skolans problem²¹. För att kunna utnyttja nätets resurser på ett konstruktivt sätt är det viktigt att läraren styr undervisningen, ger eleverna underlag, översikt och struktur inför lärande av ny svår kunskap. Att låta eleverna arbeta fritt riskerar att vara kontraproduktivt när de ska utvärdera olika källor och bilda sig en sammanhållen uppfattning²².

Forskning för kritiska och konstruktiva undervisningspraktiker

När nyheter delas, kommenteras och transformeras måste alla medieanvändare på nätet själva granska informationen. Pågående studier kommer att ge oss en uppdaterad förståelse för vad som krävs för att vara en kritisk medieanvändare och hur undervisningen kan stödja unga människors informationshantering i digitala världar. Bristen på evidensbaserad forskning är tydlig och det är centralt att knyta undervisningens praktik till experimentella data²³. Utmaningen är psykologisk och didaktisk och samarbete över nations- och institutionsgränser krävs för att dra nytta av olika kompetenser och möjligheter att genomföra såväl experimentella som kvasi-experimentella. Evidensbaserat undervisningsmaterial för att främja kritisk hantering av nya medier är nu under utprovning i Sverige i ett samarbete mellan Uppsala och Cambridge²⁴.

För samhället i stort är det viktigt att ha medborgare som driver och utvecklar samhället i en positiv och vetenskapligt grundad riktning där rykten och propaganda inte förväxlas med kunskap. Att fostra ett konstruktivt källkritiskt tänkande är en utmaning och en balansgång. Även vetenskapsförnekare och anhängare av alternativa fakta kan ju sägas vara extremt källkritiska i sitt kategoriska avfärdande av etablerade medier och vetenskapssamhället. Att på detta vis, utifrån en egen ståndpunkt, förkasta allt som vinklat är naturligtvis inte konstruktivt.

För de som arbetar i skolan behövs ett bättre underlag för hur vi på ett ansvarsfullt sätt bör hantera digitala medier. Genom satsningar på praktisk forskning kan vi gå bortom överdrivna förväntningar och farhågor, mot en mer kritisk och konstruktiv användning av digitala verktyg och medier i undervisningen.

Referenser

- ¹ Regeringen (2017). *Stärkt digital kompetens i läroplaner och kursplaner*, Regeringsbeslut 2017 03 09.
Mossberger, K., Tolbert, C. och McNeal, R. (2007). *Digital Citizenship: The Internet, Society, and Participation*. The MIT Press. pp. 1–65.
Flanagin, A. J. och Metzger, M. J. (2008). Digital media and youth: Unparalleled opportunity and unprecedented responsibility. *Digital media, youth, and credibility*, 5-27.
- ² McGrew, S., Breakstone, J., Ortega, T., Smith, M. och Wineburg, S. (2018). Can students evaluate online sources? Learning from assessments of civic online reasoning. *Theory & Research in Social Education*, 1-29.
- ³ McGrew, S., Breakstone, J., Ortega, T., Smith, M., och Wineburg, S. (2018). Can students evaluate online sources? Learning from assessments of civic online reasoning. *Theory & Research in Social Education*, 1-29.
Wineburg, S. och McGrew, S. (2017). *Lateral Reading: Reading Less and Learning More When Evaluating Digital Information*, Working Paper No 2017.A1/Stanford History Education Group, sheg.stanford.edu, September 2017, <https://ssrn.com/abstract=3048994>
- ⁴ Livingstone, S. (2004). Media literacy and the challenge of new information and communication technologies. *The Communication Review*, 7(1), 3–14.
Hatlevik, O.E., Guðmundsdóttir, G.B. och Loi, M. (2015). Digital diversity among upper secondary students: A multi-level analysis of the relationship between cultural capital, self-efficacy, strategic use of information and digital competence. *Computers & Education*, 81, 345-353.
Skolverket (2017). *Få syn på digitaliseringen på gymnasial nivå/grundskolenivå*. Wolters Kluwer.
- ⁵ Willingham, D. T. (2008). Critical thinking: Why is it so hard to teach? *Arts Education Policy Review*, 109(4), 21-32.
- ⁶ Brand-Gruwel, S., Kammerer, Y., van Meeuwen, L. och van Gog, T. (2017). Source evaluation of domain experts and novices during Web search. *Journal of Computer Assisted Learning*, 33, 234-251. doi:10.1111/jcal.12162.
- ⁷ Nygren, T., Haglund, J., Samuelsson, C. R., af Geijerstam, Å. och Prytz, J. (in press). Critical thinking as expressed in national tests across four subjects in Swedish compulsory school. *Education Inquiry*, 2018. doi:10.1080/20004508.2018.1475200.
- ⁸ Silverman, C. (2015). *Lies, damn lies, and viral content. How news websites spread (and debunk) online rumors, unverified claims, and misinformation*. Tow Center for Digital Journalism.
Wineburg, S. and McGrew, S. (2017). *Lateral Reading: Reading Less and Learning More When Evaluating Digital Information*, Working Paper No 2017.A1/Stanford History Education Group, sheg.stanford.edu, September 2017, <https://ssrn.com/abstract=3048994>
- ⁹ Flynn, D. J., Nyhan, B. och Reifler, J. (2016). *The Nature and Origins of Misperceptions: Understanding False and Unsupported Beliefs about Politics*. Advances in Pol. Psych.

- Kahan, D. M. Misconceptions, Misinformation, and the Logic of Identity-Protective Cognition (May 24, 2017). *Cultural Cognition Project Working Paper Series No. 164; Yale Law School, Public Law Research Paper No. 605; Yale Law & Economics Research Paper No. 575*. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2973067>
- Kahne, J. och Bowyer, B. (2017). Educating for democracy in a partisan age: Confronting the challenges of motivated reasoning and misinformation. *American Educational Research Journal*, 54(1), 3-34.
- ¹⁰ Porat, D. A. (2004). It's not written here, but this is what happened: Students' cultural comprehension of textbook narratives on the Israeli-Arab conflict. *American Educational Research Journal*, 41(4), 963-996.
- Nygren, T. och Johnsrud, B. (in press). What would Martin Luther King Jr. say? Teaching the historical and practical past to promote human rights in education, *Journal of Human Rights Practice*.
- ¹¹ Sunstein, C. R. (2009). *Republic.com 2.0*. Princeton University Press.
- ¹² Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the Internet is hiding from you*. Penguin UK.
- ¹³ Del Vicario, M., Bessi, A., Zollo, F., Petroni, F., Scala, A., Caldarelli, G. och Quattrociocchi, W. (2016). The spreading of misinformation online. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 113(3), 554-559.
- ¹⁴ Del Vicario, M., Bessi, A., Zollo, F., Petroni, F., Scala, A., Caldarelli, G., ... och Quattrociocchi, W. (2016). The spreading of misinformation online. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 113(3), 554-559.
- ¹⁵ boyd, d. (2014). *It's complicated: The social lives of networked teens*. Yale University Press.
- ¹⁶ Kruikemeier, S. och Shehata, A. (2017). News media use and political engagement among adolescents: An analysis of virtuous circles using panel data. *Political Communication*, 34(2), 221-242.
- Shehata, A., Ekström, M. och Olsson, T. (2016). Developing self-actualizing and dutiful citizens: Testing the AC-DC model using panel data among adolescents. *Communication Research*, 43(8), 1141-1169.
- Kim, Y., Russo, S. och Amnå, E. (2017). The longitudinal relation between online and offline political participation among youth at two different developmental stages. *New Media & Society*, 19(6), 899-917.
- ¹⁷ Nygren, T., Brounéus, F., och Svensson, G., (2018) Diversity and credibility in young people's news feeds: A foundation for teaching and learning citizenship in a digital era. Submitted manuscript.
- ¹⁸ Nygren, T. och Brounéus, F., (2017) "Unmasking Fake News". *The Learning Teacher Magazine*, 8(4): 7-8.
http://learningteachernetwork.org/wp-content/uploads/2017/12/LTN-4-2017_web.pdf
- ¹⁹ Nygren, T., Guath, M. och Folkeryd, J. (2018). *Mixed digital messages: The ability to determine news credibility among Swedish teenagers and adults*. Manuscript in preparation.
- ²⁰ Kahne, J. och Bowyer, B. (2017). Educating for democracy in a partisan age: Confronting the challenges of motivated reasoning and misinformation. *American Educational Research Journal*, 54(1), 3-34.
- ²¹ Alexandersson, M. och Limberg, L. (2013). Changing conditions for information use and learning in Swedish schools: A synthesis of research. *Human IT*, 11(02). ATCS 2009-12. <http://www.atc21s.org/>
- Balanskat, A., Bannister, D., Hertz B., Sigillò, E. och Vuorikari, R. (2013). *Overview and Analysis of 1:1 Learning Initiatives in Europe*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Fleischer, H. (2012). What is our current understanding of one-to-one computer projects: A systematic narrative research review. *Educational Research Review*, 7(2), 107-122.
- Grönlund, Å., A. Andersson och M. Wiklund (2014). *Unos uno årsrapport 2013*. Örebro University.
- Player-Koro, C. och Beach, D. (2015). ICT-enabled innovation in technology rich schools?. *Media, Technology and Lifelong Journal*, 11(1), 1-14.

- ²² Kirschner, P. A. och van Merriënboer, J. J. (2013). Do learners really know best? Urban legends in education. *Educational psychologist*, 48(3), 169-183.
- OECD (2015). *Students, Computers and Learning: Making the Connection*. Paris: OECD Publishing.
- ²³ Kahne, J. och Bowyer, B. (2017). Educating for democracy in a partisan age: Confronting the challenges of motivated reasoning and misinformation. *American Educational Research Journal*, 54(1), 3-34.
- ²⁴ Rosenbeek, J. och van der Linden, S. (2018). The Fake News Game: Actively Inoculating Against the Risk of Misinformation, *Journal of Risk Research*, 1-18.

4.4 Skolans digitalisering. Ett kritiskt perspektiv

Catarina Player-Koro

Institutionen för didaktik och pedagogisk profession
Göteborgs universitet

I Sverige har satsningar som syftar till att digitalisera skolan pågått i snart 50 år. Under denna tid har styrningen av skolan förändrats och nya aktörer är i dag på olika sätt involverade i skolan. Det gäller både i dess verksamhet genom friskolesystemet men också inom andra områden där digitaliseringen av skolan är särskilt framträdande. På en global nivå har också en politisk reformering av utbildningspolitiken skett som inneburit en likriktning av nationella utbildningssystem via överstatliga organisationer såsom UNESCO, EU och även genom internationella jämförande kunskapsmätningar som exempelvis PISA.

Det bärande argumentet från dessa aktörer är att utbildning främst syftar till att anpassa individers kompetenser och förmåga till arbetsmarknadens behov vilket i sin tur ska säkerställa länders konkurrenskraft på den globala marknaden. Användning av digital teknik i undervisning och skola är på många sätt sammanflätade i denna argumentation. Digital teknik betraktas som nyckeln för den nödvändiga omvandlingen av utbildning för att möta arbetsmarknadens behov och för att förändra och modernisera utbildningssystemen. Dessa aspekter har varit en viktig utgångspunkt för den forskning som presenteras här.

Studier av skolans digitalisering från ett undervisningsperspektiv

I föreliggande avsnitt presenteras studier om hur digitala redskap fungerar i och inverkar på det dagliga arbetet i klassrummet. Studierna tar sin utgångspunkt från en kritisk granskning av den teknikdeterministiska diskursen om att digital teknik har en förmåga att revolutionera undervisning, skola och utbildningssystem.

Ett exempel på detta kan hämtas från de satsningar på digital teknik i skolan som nämnts ovan och som har pågått under lång tid både i Sverige och i flera andra länder. Ambitionen har ofta varit att åstadkomma genomgripande förändringar och förbättringar av skolan, undervisningen och lärandet. Återkommande utvärderingar och även forskning visar dock att även om digital teknik förändrar arbetsformer för såväl lärare som för elever så har inte några märkbara förändringar av klassrumspraktiken skett¹. Det har också visat sig svårt att genom vetenskapliga studier kartlägga några direkta effekter på elevers skolresultat som går att koppla till digital teknik².

Flera studier pekar på att den överdrivna tron på att tekniken har en inneboende förmåga att förändra och revolutionera skolan hindrar möjligheten att studera digital teknik i skolan från en mer realistisk utgångspunkt³. Genom etnografiska studier i klassrum har vi studerat undervisning med digital teknik med utgångspunkt från den kontext (d v s skolan och klassrummet) där lärare och elever befinner sig. Här framträder den komplexa vardag som lärare befinner sig i och alla de olika direktiv (från exempelvis lokala och nationella styrdokument) som strukturerar och sätter gränser för vad som är möjligt att göra i skolan. Framförallt framträder den ökade fokuseringen på måluppfyllelse genom exempelvis nationella prov som särskilt styrande för hur undervisning och lärande sker i klassrummen.

Studierna visar därmed att förändring av skolan på ett mer genomgripande sätt inte sker genom införande av digital teknik utan att det snarare handlar om att på en mer samhällelig nivå förändra de strukturer som formar utbildningen och diskurser om vilken utbildning vi vill ha och vad den ska leda till⁴.

Studier av skolans digitalisering från ett policyperspektiv

Ett annat intresse har varit att med utgångspunkt från digitaliseringen av skolan studera den radikala marknadisering och nyliberala omstrukturering av den offentliga sektorn som skett i västvärlden och som har varit speciellt framträdande i Sverige. I denna process har globala nätverk vuxit fram där nya typer av aktörer och konstellationer mellan det privata och offentliga har fått avgörande inflytande över policyfrågor inom utbildning⁵.

Inom skolans område framträder detta med speciell tydlighet i relation till frågor om skolans digitalisering. Vinstdrivande företag, såväl idéburna it- och utbildningsföretag som teknik- och infrastrukturleverantörer har här blivit etablerade nyckelaktörer, ofta med starka kopplingar till globala policynätverk⁶. Nätverkskonstellationer av detta slag har därmed förändrat förutsättningarna för demokratiska policyprocesser genom att nya aktörer och intressen har fått tillträde och möjlighet att påverka beslut i policyfrågor som rör skolans styrning och innehåll. Idéer om skola och undervisning sprids, jämförs och harmoniseras globalt på andra sätt än tidigare och av delvis andra aktörer.

Genom våra studier av nätverket av olika aktörer verksamma inom ramen för digital teknik och skola⁷ framträdde den årliga utbildningsteknologiska mässan Scandinavian Educational Technology Transformation, (SETT)⁸, som ett arrangemang av stor betydelse för policyarbete kring frågor om skolans digitalisering. Mässans funktion i policynätverket är att samla, sprida och sammanföra olika aktörer, idéer och teknologier. Dessa arenor beskrivs ofta som viktiga och ibland även som demokratiska mötesplatser där lärare kan göra sina röster hörda, lyfta fram och diskutera relevanta pedagogiska frågor och dela framgångsrika undervisningskoncept och metoder.

Resultat från studier av SETT-mässan⁹ visar på en diametralt motsatt bild där den miljö som mässan erbjuder endast tillåter en ensidig *top-down* förmedling av budskap snarare än att erbjuda en miljö som tillåter ett utbyte av kunskap och information. Budskapet, i det här fallet främst om hur och varför digital teknik ska användas i skolan, paketeras som korta slogans som kopplas till aktuella utbildningsfrågor eller problem – ofta ihopkopplat med en teknisk resurs eller annan produkt som en lösning på problemet. Budskapet är därmed förpackat som en enkel lösning på komplexa utmaningar som finns inom utbildningssystemet. Digital teknik framträder här återigen som en mekanism som har möjlighet att förändra, förbättra och som ett sätt att lösa problem.

Vad som däremot inte speglas i diskursen är de reella problem som skolan brottas med och som är ett resultat av att skolan öppnat upp för marknadskrafter och styrningssystem som följer samma regler som vinstdrivande privata företag. Lärare som besökte mässan hade få möjligheter att göra sin röst hörd, att påverka, ifrågasätta eller på andra sätt uttrycka kritiska kommentarer. Det var också svårt för lärarna att uppfatta vem som var budbärare för budskapen som förmedlades. Kravet om att all undervisning ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet blir i relation till detta omöjlig för lärare att bedöma och de uppfattar att det som mässan förmedlar också är det som de förväntas göra i klassrummet¹⁰.

Genom SETT-mässan har vi också fått möjlighet att studera den senaste i raden av satsningar för att digitalisera skolan som utmynnat i att kunskaper om programmering införts som en del i läroplanerna för skolan. De nya skrivningarna är ett exempel på en global policyprocess driven främst av aktörer från globala teknikföretag. Hur denna satsning materialiserats i Sverige har vi kunnat följa genom SETT-mässan medan den globala policyprocessen och hur den har materialiserats i tre olika länder, England, Australien och Sverige har varit en annan del av denna studie¹¹. I den sistnämnda studien har vi kartlagt och spårat hur organiseringen och struktureringen av policynätverken skett i respektive land och gjort en jämförande analys av hur den allt snabbare, transnationella politiska rörligheten fungerar.

Exemplet om införande av programmering i skolan exemplifierar därmed hur styrningen av utbildningspolitik sker genom olika sammansättningar och kopplingar mellan aktörer från såväl privat som

offentlig sektor, händelser, material, pengar och teknik som rör sig över sociala, statliga och geografiska gränser.

Referenser

- ¹ Dnr: 2015:00067. (2016). IT-användning och IT-kompetens i skolan. Skolverkets IT-uppföljning 2015. I: Skolverket (red) *IT-användning och IT-kompetens i skolan*. Stockholm: Utvärderingsavdelningen.
 Player-Koro, C. and Tallvid, M. (2015). One Laptop on Each Desk: Teaching Methods in Technology Rich Classrooms *Seminar.net* 11: 180-193.
 Player-Koro, C. and Beach, D. (2015). ICT-enabled innovation in technology rich schools? *Seminar.net* 11.
 Tallvid, M. (2015). *1:1 i klassrummet : analyser av en pedagogisk praktik i förändring*, Göteborg: Göteborgs universitet.
 Selwyn, N. (1999). Why the Computer is not Dominating Schools: a failure of policy or a failure of practice? *Cambridge Journal of Education* 29: 77.
 Selwyn, N. (2012). Bursting out of the 'ed-tech' bubble. *Learning, Media and Technology* 37: 331-334.
- ² Teknikdelegationen. (2010). *Framtidens lärande, i dagens skola [Elektronisk resurs]: internationell forskningsöversikt kring IKT och skola [The future of learning, in today's schools [electronic resource]]*, Stockholm: Teknikdelegationen.
 Skolverket, skolutveckling Mf, kompetensutveckling Sfk-o, et al. (2005) IT och skola 2005. En sammanfattning av en enkätstudie riktad mot skolledare, lärare och elever under våren 2005. Stockholm.
 Selwyn, N. and Facer, K. (2013). *The politics of education and technology [Elektronisk resurs]: conflicts, controversies, and connections*.
- ³ Gouseti, A. (2010). Web 2.0 and education: not just another case of hype, hope and disappointment? *Learning, Media and Technology* 35: 351-356.
 Selwyn, N. (2011). Technology, media and education: telling the whole story. *Learning, Media and Technology* 36: 211-213.
- ⁴ Player-Koro, C. (2012). Hype, hope and ICT in teacher education: a Bernsteinian perspective. *Learning, Media and Technology* 38: 26-40.
 Player-Koro, C. and Beach, D. (2015). ICT-enabled innovation in technology rich schools? *Seminar.net* 11.
 Player-Koro, C. and Tallvid, M. (2015). One Laptop on Each Desk: Teaching Methods in Technology Rich Classrooms *Seminar.net* 11: 180-193.
- ⁵ Ball, S. J. (2012). *Global education inc. : new policy networks and the neo-liberal imaginery*, New York, NY: Routledge.
- ⁶ Player-Koro, C. and Beach, D. (2013). 'Roll-out Neoliberalism' through one-to-one laptop investments in municipality schools in Sweden. In: Landri n, P., Maccarini, A., and DeRosa, R., (eds) *Networked Together: Designing Participatory Research in Online Ethnography. Proceedings of the 3rd annual conference on Rethinking educational ethnography: researching on-line communities and interactions*. Naples June 6-7.
 Player-Koro, C. and Beach, D. (2016). Networked ethnography as a way to investigate the influence of private actors on national policymaking in Sweden *European Conference of Educational Research (ECER)*. Dublin.
- ⁷ Se exempelvis Player-Koro, C. and Beach, D. (2013). 'Roll-out Neoliberalism' through one-to-one laptop investments in municipality schools in Sweden. In: Landri n, P., Maccarini, A., and DeRosa, R., (eds) *Networked Together: Designing Participatory Research in Online Ethnography. Proceedings of the 3rd annual conference on Rethinking educational ethnography: researching on-line communities and interactions*. Naples June 6-7. och
 Player-Koro, C. and Beach, D. (2016). Networked ethnography as a way to investigate the influence of private actors on national policymaking in Sweden. *European Conference of Educational Research (ECER)*. Dublin.
- ⁸ <http://settdagarna.se/>
- ⁹ Player-Koro, C., Bergviken Rensfeldt, A. and Selwyn, N. (2017). Selling tech to teachers: education trade shows as policy events. *Journal of Education Policy*: 1-22.

Player-Koro, C., och Bergviken Rensfeldt, A. (2017). IT-mässan som utökat kollegium eller marknadsplats i nyliberalismens tjänst? I: Evers, J., Kneyber, R., och Kornhall, P. (eds) *Flip the system. Förändra skolan från grunden*. Lund: Studentlitteratur.

¹⁰ Player-Koro, C., Bergviken Rensfeldt, A. and Selwyn N. (2017). Selling tech to teachers: education trade shows as policy events. *Journal of Education Policy*: 1-22.

¹¹ Williamson, B., Bergviken Rensfeldt, A., Player-Koro, C., et al. (In press) Education recoded: policy mobilities in the international 'learning to code' agenda. *Journal of Education Policy*.

4.5 De minsta medborgarnas digitala vardag

Helena Sandberg

Institutionen för kommunikation och medier
Lunds universitet

Internet har cirka 3,5 miljarder användare världen över och är den absolut viktigaste infrastrukturen vi har för kommunikation och kontaktskapande. Så mycket som en tredjedel av världens internetanvändare är barn under 18 år.¹ I utvecklingsländer är andelen internetanvändare bland barn och unga väsentligt högre än andelen vuxna internetanvändare. Samtidigt kan vi konstatera att den digitala kommunikationsteknologins betydelse för barn och ungas rättigheter, möjligheter till deltagande, lärande liksom välbefinnande fortfarande är oklar och beroende av ett stort antal faktorer. Till dessa faktorer hör tillgång till och användning av information, utveckling av digitala kompetenser, men också tillgång till innehåll av god kvalitet samt trygghet på nätet och skydd av personlig integritet.

Digitaliseringen går mycket snabbt och internets innehåll och tjänster förändras kontinuerligt. Det är svårt att förutsäga vad det får för konsekvenser för dagens barn på sikt, men de antas behöva utveckla nya färdigheter som medborgare liksom kompetenser som gör dem konkurrenskraftiga på en global arbetsmarknad. Enligt Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling² kommer 65 procent av dagens barn att inneha arbeten och arbetsuppgifter som ännu inte existerar, men som skapas som ett resultat av digitalisering och kommunikationsteknologins utveckling.

Svenska barn jämt uppkopplade via mobilen

I den svenska delen av det europeiska samarbetsprojektet *EU Kids Online*³ bekräftas många redan kända resultat som visar att Sverige är ett av de länder där flest barn (9–16-åringar) använder internet mycket ofta, där majoriteten av barnen har tillgång till internet i det egna rummet och kopplar upp sig på en mängd olika platser dygnet runt såväl inomhus som utanför hemmet, via smarta mobiltelefoner.

Från 11 års ålder har så gott som samtliga barn i Sverige en egen mobiltelefon och de använder internet i ungefär lika stor omfattning oavsett kön. Den vanligaste aktiviteten på nätet bland barn och unga är att titta på tv eller videofilmer. I åldrarna 12–25 år är det över 60 procent som dagligen tittar på film via internet. De sociala medierna är viktiga liksom användning av internet för skolarbete och chat. Instagram används av så gott som samtliga flickor 12–15 år och Snapchat används av 80 procent av tjejer och killar upp till 25 års ålder, därefter avtar intresset för det specifika mediet drastiskt.

Svenska barn mer riskutsatta på nätet men inte mer oroade än andra

I projektet *EU Kids Online* framkom flera resultat där de svenska barnen (9–16 år) skiljer sig från övriga europeiska barn. Bland annat har det visat sig att svenska barn är betydligt mer oroade över att de lägger för mycket tid på internet och därmed försakar umgänge med familj, vänner liksom skolarbete. De svenska barnen skiljer sig också från övriga barn i Europa avseende deras medie- och informationskunnighet. Studier visar att:

- Barn 11–16 år har en *sämlre förmåga* att använda internet på ett kritiskt och säkert sätt jämfört med många andra barn i Europa. De svenska barnen klarade bara av hälften av de digitala färdigheter som efterfrågades i undersökningen, trots att de ägnar en så stor del av sin tid åt internet.

Ett annat viktigt forskningsresultat rör barns upplevelser av risker på nätet i form av t ex exponering för sexuella bilder, mobbning, sexuella meddelanden, oönskade kontakter, potentiellt skadligt användargenerat innehåll, samt missbruk av persondata. Här visar det sig att:

- Andelen svenska barn 9–16 år som *utsatts för risker på nätet uppgick till 60 procent* och var en av de högsta i Europa. EU-genomsnittet uppgick till 40 procent.

Trots att fler svenska barn erfarit risker på nätet var det dock inte fler barn i Sverige än i EU i snitt som oroats över dem, med undantag av nätmobbning, som tycks vara mer utbredd i Sverige än i övriga länder i Europa.

Det framkommer också att svenska barn i betydligt högre utsträckning än övriga barn i Europa *besvärats eller upprörts* på nätet och uppger att det finns saker på nätet att oroa sig över för barn i ens egen ålder.

Forskningen har också visat att föräldrar *underskattar och är okunniga om vad barnen gör på internet*. Även om en femtedel av föräldrarna säger sig känna till att deras barn stött på upprörande innehåll så är andelen som svarar "Vet ej" ganska hög och i en del fall överensstämmer inte föräldrar och barns svar. Ändå uppger den absoluta majoriteten av barnen att deras föräldrar aktivt på ett eller annat sätt försöker påverka deras internetanvändning och internetsäkerhet. Det sker oftast i form av regler som begränsar användningen. Men svenska föräldrar är inte lika kontrollerande som föräldrar i andra länder. Framförallt uppger föräldrar vara mer restriktiva när det gäller yngre barns internetanvändning.

Internet som kommersiell arena

En risk som inte fått särskilt stor uppmärksamhet i internetforskningen är de kommersiella risker som barn och unga exponeras för på nätet. Internet är en kommersiell arena med oändliga affärsmöjligheter och nya affärsmodeller utvecklas hela tiden.⁴ Barns konsumentfostran sker i olika onlineforum och nätgemenskaper, men också i mötet med reklam och marknadsaktiviteter på nätet. Barn blir tidigt involverade i ekonomiska transaktioner och affärsrelationer genom att sprida reklambudskap i egna bloggar, videologgar (vloggar) och kommunikationsplattformar där de både agerar producenter och konsumenter och där ansvar och gränser många gånger är otydliga för både barnaktörer och vuxna marknadsaktörer.⁵

Befintlig forskning visar att barn i 9-årsåldern har en låg förmåga att viljemässigt styra sina ögon och därmed vilken slags innehåll de exponeras för. Barns förmåga att kontrollera sitt blickbeteende ökar dock med åldern. Lögonfallande och animerad reklam drar till sig barns uppmärksamhet. När barn spelar onlinespel distraheras de av annonser som plötsligt dyker upp, och barnrelevant reklam (produkter av särskilt intresse för barn som leksaker, spel, mat) visade sig ha en ännu starkare effekt i samma riktning, även om barnens spelprestationer inte påverkades negativt.

Reklam kan inverka negativt på barns medieupplevelser

När reklamens inverkan på barns prestationer på nätet har studerats visar det sig bland annat att animerade reklamannonser har en generell negativ påverkan på 9-åringars läsförståelse. Sammantaget visar studierna att barn i åldrarna 9–12 år är på flera sätt känsliga för innehållsliga och visuella egenskaper i webbannonser. Kommersiella webbsidor innehåller ofta visuellt framträdande reklam och barn i åldrarna

8-10 år är inte alltid rustade för att stå emot reklamdistraction under det att de t ex löser en skoluppgift på nätet. Detta indikerar att i den mån kommersiella digitala medier används i lärosituationer eller undervisning för att lösa givna uppgifter bör de kommersiella webbmiljöerna undvikas.

Intervjustudier med barn (9–12 år) har också visat på barns komplexa och ofta ambivalenta förhållningssätt till reklam på nätet. Barn upplever att reklamen gör intrång i deras internetanvändning. Den beskrivs som irriterande, påträngande, som ett hinder och svår att hantera. Barns interaktion med internetreklam kan beskrivas som en kamp där de på olika vis försöker navigera runt den och utveckla taktiker för att undvika den. Men barnen i studierna gav också vika och upplevde stunder av resignation då de utan att egentligen vilja tittade på reklam.

Reklam kan betraktas som ett riskfyllt innehåll på nätet och i flera studier har negativa effekter på barns medieanvändning påvisats. Den förhindrar eller begränsar aktiviteter, lärande och positiva upplevelser. Den väcker också känslor av konfrontation, irritation, osäkerhet och känslan av att bli lurad.

Viktigt att påpeka är dock det faktum att barn beskriver reklam även i positiva ordalag som underhållning och källa till information och de kan långt efter exponering i detalj återge interaktion med animerad reklam som de uppfattat som rolig.

Förskolebarn använder internet dagligen

Forskningen om yngre barns digitala liv, dvs barn *under 9 år*, är fortfarande mycket begränsad, såväl i Sverige som i ett globalt perspektiv. De allra yngsta barnen, 0–3-åringarna, utgör nästintill en vit fläck på kunskapskartan. Samtidigt vet vi att digital teknologi introduceras tidigare i barns liv och yngre barns medievardag står under snabb förändring.

Studier visar att dagens 2-åringar använder internet i samma utsträckning som 5-åringar gjorde för fyra år sedan.⁶ Nästan 80 procent av alla svenska 2-åringar använder internet någon gång då och då, och hälften av alla 2–3-åringar använder internet dagligen (via surfplattor, laptops, datorer, smarta telefoner och smart-tv). Mer än en tredjedel av dem använder surfplattor veckans alla dagar.

De minsta medborgarnas medieanvändning är beroende av föräldrars digitala kompetens och inställning till medier och kommunikationsteknologi. Föräldrar ser ofta teknologin som något positivt, men också utmanande att kontrollera och reglera. De kan identifiera risker för barn under 8 år, men de positiva vinsterna av användningen av digital teknologi är mindre uppenbara för dem. De är inte alltid medvetna om sina små barns digitala färdigheter och de aktiviteter de ägnar sig åt.

Föräldrar tänker inte heller på att barnens användning av deras mobiler och surfplattor kan medföra exponering av olämpligt innehåll och problem med reklam/köp i appar. Vad som också är värt att notera är att föräldrar har begränsad kunskap om användning av digital teknologi i förskolan och anser också att pedagogerna har lite kunskap om barns mediepraktiker och digitala färdigheter i hemmet. Det finns med andra ord ett behov av att skapa bryggor mellan hem och förskolepraktiker och kompetenser.

Djupare kunskap om de minsta medborgarnas medievardag saknas

Medie- och informationskunnighet är en förutsättning för medborgares delaktighet och deltagande i demokrati och samhällsutveckling. I ljuset av den tekniska utveckling som sker, de utmaningar barn möter på nätet, liksom de högt ställda förväntningarna på digitaliseringen i Sverige för livslångt lärande och kommunikation, är det av vikt att både dokumentera och kritiskt analysera de minsta medborgarnas digitala kompetenser och praktiker i vardagen, i hemmet och i förskolan. Små barn intar en särställning i befolkningen, men de förbigås ofta i både forskningen och i vardagen. Deras röster, förmågor, behov, särskilda skyddsvärde och aktörskap synliggörs allt för sällan, samtidigt som de utgör vår framtid.

I dagsläget saknas en djupare kunskap om yngre barns digitala liv i den svenska kontexten. Medieforskare vid Lunds universitet (Helena Sandberg) har tillsammans med kollegor från Malmö Universitet (Ulrika Sjöberg) samt Högskolan Halmstad (Ebba Sundin) påbörjat detta arbete och intressanta resultat är att vänta.

Noter

- ¹ Byrne, J & Burton, P. (2017).
- ² OECD (2016) "Digital Economy: Innovation, Growth and Social prosperity". <https://www.oecd.org/internet/ministerial/STI-Cancun-2016-ENG.pdf>
- ³ von Felitzen, Findahl & Dunkels, 2011.
- ⁴ Martinez & Sandberg, (2017) i Sociala medier – vetenskapliga perspektiv, Olsson, T (red.).
- ⁵ Se t ex Sandberg & Martinez (2017) i *Marknadsmässig kurragömmalek*, Wadbring & Dahlquist (red.).
- ⁶ *Svenskarna och Internet 2017*.

Referenser

- Byrne, J. och Burton, P. (2017). Children as Internet users: how can evidence better inform policy debate? *Journal of Cyber Policy*, 2(1), 39-52.
- Chaudron, S. (2015). *Young children (0-8) and digital technology: a qualitative exploratory study across seven countries*. Luxembourg. Retrieved from <https://ec.europa.eu/jrc>
- Davidsson, P. och Thoresson, A. (2017). *Svenskarna och internet 2017*. IIS.se Internetstiftelsen i Sverige. <https://www.svenskarnaochinternet.se>
- EU Kids Online: Findings, Methods, Recommendations* (2014). <https://lisedesignunit.com/EUKidsOnline/html5/index.html?page=1&noflash>
- von Felitzen, C., Findahl, O. och Dunkels, E. (2011). Vad nytt om barn och internet i Sverige?: Resultat från den europeiska undersökningen EU Kids Online. *Nordicom Information*, 33(4), 71-79.
- Kumpulainen, K. och Gillen, J. (2017). *Young Children's Digital Literacy Practices in the Home: A Review of the Literature*. COST ACTION ISI1410 DigiLitEY.
- Lauricella, A. R., Wartella, E. och Rideout, V. J. (2015). Young children's screen time: The complex role of parent and child factors. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 36, 11-17.
- Livingstone, S. och Haddon, L. (2009). *EU Kids Online: Final report*. LSE, London: EU Kids Online.
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A. och Ólafsson, K. (2011). *Risks and Safety on the internet: The perspective of European children. Full findings*. LSE, London: EU Kids Online.
- Martínez, C. (2017). *Targeting Children Online: Young internet users and producers in the commercial media environment*. Doktorsavhandling, Lund Studies in Media and Communication No 22. Lund: Lund University.
- Martínez, C., Jarlbro, G. och Sandberg, H. (2013). Children's views and practices regarding online advertising. *Nordicom Review*, 34(2), 107-122.
- Martínez, C. och Sandberg, H. (2017). Sociala medier som affärsmodeller: Kritiska perspektiv. I T. Olsson (red.) *Sociala medier. Vetenskapliga perspektiv* (s. 67-82). Malmö: Gleerups förlag.
- Martínez, C. och Sandberg, H. (2017). Två perspektiv på den kommersiella delningskulturen. Barns och reklamproducenters tankar om dold reklam. I U. Dahlquist & I. Wadbring (red) *Marknadsmässig kurragömmalek – Dold reklam hot mot barn och unga* ? (s. 45-53). Nordicom Göteborg och Statens medieråd.
- Holmberg, N. (2016). *Effects of online advertising on children's visual attention and task performance during free and goal-directed internet use: A media psychology approach to children's website interaction and advert distraction*. Doktorsavhandling, Lund Studies in Media and Communication No 21. Lund: Lund University.
- Sandberg, H. och Martínez, C. (2017). Från långa vita handskar till advergames. Forskninen om dold reklam från 1900-talet till idag . I U. Dahlquist & I. Wadbring (red) *Marknadsmässig kurragömmalek – Dold reklam hot mot barn och unga*? (s. 21-29). Nordicom Göteborg och Statens medieråd.
- Sandberg, H., Gidlöf, K. och Holmberg, N. (2010). Children's exposure to and perceptions of online advertising. *International Journal of Communication*, 5, 30.
- Sandberg, H., Sjöberg, U. och Sundin, E. (2018). *A Day in the Digital Lives of 0-3 Year Olds – a Swedish report of two families and everyday life with digital media technology*. Presentation at DigLitEy WG1 meeting in Lissabon, Universidade Catolica Portuguesa, 22-23 February.
- Staksrud E., Livingstone, S., Haddon, L. och Ólafsson, K. (2009). *What Do We Know About Children's Use of Online Technologies? A Report on Data Availability and Research Gaps in Europe*. Second Edition. EU Kids Online.

4.6 Unga nyanlända och visuell läskunnighet

Linda Sternö

Akademien Valand

Göteborgs universitet

Inom forskningsområdet visuell kultur undersöks vad det innebär att västvärlden är en "bildintensiv värld" och att många medborgare idag, framförallt de unga, "tar del av världen i huvudsak genom bilder".¹ Fotograferade och filmade bilder är en viktig del av nyhetsrapportering, reklam, politiska kampanjer, underhållning och sociala medier. Bilderna vi ser påverkar oss människor och därmed i förlängningen det samhälle vi gemensamt gör.²

Ungdomar mellan 13–16 år i Sverige uppger att de konsumerar film/videoklipp, huvudsakligen på internetburna plattformar, i snitt mellan 60–90 minuter per dag.³ I ett samhälle där bild(er) konsumeras i så hög grad skulle visuell läskunnighet kunna betraktas som en demokratisk angelägenhet.⁴ En farhåga om inte den visuella läskunnigheten tas på allvar kan beskrivas med Walter Benjamins begrepp: "bildalfabetism", vilket innebär att trots att medborgare i dagens samhälle konsumerar (och själva producerar och publicerar) bilder inte har förmågan att kritiskt avläsa de bilder de ser/tar/publicerar.⁵ En angelägen fråga att ställa är; vilken instans ska ta ansvar för att svenska medborgare blir visuellt läskunniga?

Denna text handlar om en studie som gjordes med nyanlända ungdomar, vilka Skolverket lyfter fram som en speciellt viktig grupp när det gäller digital kompetens.⁶ Ungdomarna fick i uppgift att formulera sig kring sin tillvaro med hjälp av kameror. Studien genomfördes av pedagoger från Akademien Valand på en av Göteborgs introduktionsenheter där eleverna under perioden 2015–2016 var övervägande barn och ungdomar på flykt från olika krishärdar utanför Europas gränser.

Eleverna vistas cirka 2 månader på introduktionsenheten och uppdraget för personalen är att kartlägga vad barnen kan i relation till den svenska grundskolans läroplan. I studien undersöks hur arbetet med kameran kan bidra till kartläggningen av barnens kunskaper.

Att synliggöra sitt perspektiv

Studien använder en pedagogisk metod; Visuell praktik (VP) modellen, som utvecklats inom ämnet filmisk gestaltning på Akademien Valand, Göteborgs universitet. Modellen innebär att personer som normalt inte har kontroll över hur de skildras i bild tar initiativ till bildframställningen av dem själva samt visualiseringen av hur världen ser ut ur deras perspektiv.⁷ Samtidigt som studien genomfördes skildrades nyanlända ungdomar ofta i mediedebatten, men de hade ingen möjlighet att själva bidra med bilder utifrån sitt eget perspektiv.

VP-modellen startar i ett arbete kring etik vilket sedan genomsyrar hela projektet. Ungdomarna gör gemensamma överenskommelser kring hur kameran och bilderna får användas. Det innebär ett ansvar att rikta en kamera mot sin omvärld och det ingår att redogöra för sina estetiska såväl som etiska ställningstaganden varje gång de visar bilderna de tagit för resten av gruppen.

Ungdomarna får frågor som: vad gör dig glad? Vad gör dig arg? Vad drömmer du om som du aldrig vågat prova? De svarar visuellt genom en stillbild eller en filmad sekvens. De visuella svaren blir personliga och mycket olika. Det blir tydligt att det som är självklart för en själv kanske inte alls är begripligt för någon annan. Diskussionerna i gruppen blir oftast mycket lärorika för både eleverna och lärarna. Eleverna tar genom sina bilder upp frågor de bär på. Under denna studie var det många frågor som handlade om att

förhålla sig till den nya situationen i Sverige jämfört med den plats de lämnat. Kameran blev ett verktyg för att ställa frågor kring och förstå mer om sin situation i Sverige. Det blev också ett verktyg för att börja prata svenska. Genom de bilder ungdomarna tog kom lusten att diskutera sin vardag med andra.

En ofta förekommande fråga handlade om skolan i Sverige och om relationen mellan lärare och elev. För vissa av ungdomarna var den vänskapliga relationen mellan elev och lärare i Sverige svår att förstå. De ungdomarna kom från miljöer där vuxna är högre i hierarkin än barn och där elever förväntas lyda. Den svenska modellen med en relation som bygger på att eleven såväl som läraren tar gemensamt ansvar för lärandet väckte många frågor hos ungdomarna och de var mycket intresserade av att diskutera och förstå hur detta fungerar och vad som förväntas av dem. Detta är en typisk fråga som är svår att ta upp på en ordinarie lektion, eftersom ungdomarna helt enkelt inte visste hur de skulle formulera sig. Istället filmade de iscensättningar som visade deras frågor, vilket ledde till långa diskussioner, något som var mycket användbart för lärarna på introduktionsenheten. På så sätt kom frågorna in i ordinarie undervisning.

Arbetet med kameran bidrog också till att ungdomarna framträdde som individer för varandra och för lärarna. Det är många språk i varje klassrum på introduktionsenheten och svenska är ofta det enda gemensamma. Det är svårt att lära känna varandra när ungdomarna inte har ord att beskriva vad de är intresserade av. En pojke tog en bild på en spårvagn och beskrev med stor ömhet sin dröm att en dag bli spårvagnschaufför. Läraren som suttit lektion efter lektion och övat svensk grammatik med pojken, blev så rörd att hon började gråta när hon hörde om pojkens dröm. Plötsligt visste hon mer om vem hon hade framför sig och kunde börja bygga in hans intresse i lektionerna.

Bilder fungerar just så, de går rakt in i oss och de påverkar oss känslomässigt. Framförallt filmade bilder påminner mycket om hur våra minnen lagras i hjärnan, vilket gör att vi har svårt att ta emot dessa på ett kritiskt sätt.⁸

Visuell läskunnighet

I studien såg vi att när ungdomarna själva tar bilder, tittar på varandras bilder och diskuterar dem, blir de skickligare på att avläsa bilder på ett generellt plan. I en mer omfattande studie över längre tid skulle det vara intressant att studera ifall ungdomarna fortsätter att använda denna förmåga i andra sammanhang, såsom exempelvis när de ser på tv, bio och internet.

Att erövra visuell läskunnighet tar lång tid och förmågan behöver övas kontinuerligt. Det kan liknas vid processen att lära sig textbaserad läskunnighet, som startar i tidig ålder då barnen övar både på att skriva och att läsa parallellt. Det räcker inte att enbart läsa för att bli läskunnig. Skrivandet är en del av läskunnigheten. Det är likadant när det gäller visuell läskunnighet – det räcker inte att enbart se på bilder och analysera dem utifrån ett konsumentperspektiv. Eleverna behöver rikta kameran mot sin omvärld för att verkligen förstå de etiska och ideologiska avvägningar som ger just denna bild och inte en annan.

Visuell läskunnighet innebär att kunna njuta av en känslomässig upplevelse genom bild eller film, men också att ha förmågan att reflektera, analysera och problematisera sin upplevelse. Det är viktigt att ha en visuellt läskunnig befolkning i ett samhälle där både politiken och journalistiken i allt högre grad använder sig av känslomässig retorik i bild och i ord. Walter Benjamin får avsluta med ett citat från 1931:

”Inte de som inte kan läsa”, så har det sagts, ”utan de som inte kan fotografera kommer att bli framtidens analfabeter.” Men en fotograf som inte kan läsa sina egna bilder, är han inte någonting ännu värre än en analfabet?⁹

Noter

- ¹ Bendroth Karlsson, M. (2014). Om barn och bilder – en historisk tillbakablick. I Bendroth Karlsson, M. & Karlsson Häikiö, T. (red.), *Bild, konst och medier för yngre barn*, Studentlitteratur, s. 19.
- ² Rogoff, I., (1998). "Studying visual culture", *The Visual Culture reader*, Routledge, London & New York, sid 15.
- ³ Statens medieråd, (2017). *Ungar och medier*, s. 20.
- ⁴ Eriksson, P. (2014). *Introduktion till filmpedagogik – vita duken som svarta tavlan*, Gleerups Förlag AB, Malmö, sid 17.
- ⁵ Benjamin, W. (1931). Liten fotografihistoria, *Die literarische Welt*, nr 38, 1931.
- ⁶ Skolverket, (2017). *Få syn på digitaliseringen på grundskolenivå – Ett kommentarmaterial till läroplanerna för förskoleklass, fritidshem och grundskoleutbildning*, Elanders Sverige AB, Mölnlycke, s. 4.
- ⁷ Sternö, L. & Björk, K, (2017). Redirecting the gaze: Film education in an individuelistic era, *Journal of Afrcan Cinemas*, 9(2&3), s. 151–168.
- ⁸ Stiegler, B. (2004). "Ur filmens tid", *Konst och film Del 2 – Texter efter 1970*, Stockholm, Raster, 2004, s. 157–177.
- ⁹ Benjamin, W, 1931.

Referenser

- Bendroth Karlsson, M. (2014). Om barn och bilder – en historisk tillbakablick. I Bendroth Karlsson, M. & Karlsson Häikiö, T. (red.), *Bild, konst och medier för yngre barn*, Studentlitteratur.
- Benjamin, W. (1931). Liten fotografihistoria, *Die literarische Welt*, nr 38, 1931.
- Eriksson, P. (2014). *Introduktion till filmpedagogik – vita duken som svarta tavlan*, Gleerups Förlag AB, Malmö.
- Rogoff, I., (1998). "Studying visual culture", *The Visual Culture reader*, Routledge, London & New York.
- Skolverket, (2017). *Få syn på digitaliseringen på grundskolenivå – Ett kommentarmaterial till läroplanerna för förskoleklass, fritidshem och grundskoleutbildning*, Elanders Sverige AB, Mölnlycke.
- Statens medieråd, (2017). *Ungar och medier*. https://statensmedierad.se/publikationer/ungarochmedier/ungarmedier2017.2344.html?query=* Hämtad 2017-06-10.
- Sternö, L. & Björk, K, (2017). Redirecting the gaze: Film education in an individuelistic era, *Journal of Afrcan Cinemas*, 9(2&3), pp. 151–168.
- Stiegler, B. (2004). "Ur filmens tid", *Konst och film Del 2 – Texter efter 1970*, Stockholm, Raster, 2004, s. 157–177.

4.7 Vad vi talar om när vi talar om MIK och informationskompetens

Ola Pilerot

Sektionen för biblioteks- och informationsvetenskap
Högskolan i Borås

Medie- och informationskunnighet (MIK) har aktualiserats på senare år i och med ett alltmer komplext medielandskap. MIK kan ses som ett resultat av att de två tidigare etablerade områdena informationskompetens (information literacy) och mediekunnighet (media literacy) förts samman under den enande rubriken media and information literacy (MIL). Skillnaden mellan områdena kan beskrivas som att informationskompetens främst fokuserar på sådana kunskaper som handlar om att hitta, värdera och hantera information, medan mediekunnighet behandlar frågor om hur medierna fungerar och värderas, och om hur medier kan användas på ett omdömesgillt sätt för att delta i det offentliga samtalet. Oavsett benämning torde båda perspektiven vara relevanta i en tid som präglas av ett ständigt ökande utbud av medier och redskap, vilka erbjuder tillgång till information men också generösa möjligheter för produktion och distribution av innehåll¹.

Det här bidraget bygger huvudsakligen på forskning om informationskompetens (IK), men det ska samtidigt betonas att MIK och IK här betraktas som i princip utbytbara termer som beskriver snarlika företeelser.

IK är sedan tidigt 90-tal ett etablerat begrepp inom biblioteks- och informationsvetenskap, det forskningsfält som det här bidraget tar avstamp i. Det forskningsintresse för IK som då tog form kan spåras till och hänger intimt samman med undervisningsaktiviteter som vid samma tid intensifierades på utbildningsbibliotek av olika slag; företrädesvis högskolebibliotek men också skol- och gymnasiebibliotek, där många bibliotekarier ägnar sig åt att undervisa studenter och elever i informationssökning och källkritik.

Ett begrepp – flera betydelser

Att IK – och MIK – har kommit att engagera såväl lärare, bibliotekarier och forskare som politiker och lobbyister av olika slag, har medfört att termen fylls med olika mening av olika aktörer. I anslutning till de olika sätten att förstå och fylla IK med mening kan vi också identifiera olika, ibland kolliderande, mål i arbetet för IK.

Med IK kan avses ett *forskningsfält* (där forskning om IK bedrivs) eller en *professionell verksamhet* (där det bedrivs undervisning i informationssökning och om IK); ett *empiriskt objekt*, det vill säga det som utforskas i studier av hur människor söker och använder information och utvecklar IK; ett *analytiskt begrepp*, som används i syfte att teoretisera kring människors informationssökning eller ett *politiskt begrepp* vilket används i syfte att bedriva policy-arbete och lobbying kring vikten av att människor utvecklar IK⁴.

Målen och intressena för dem som på olika sätt är engagerade i IK-relaterade frågor (undervisning, forskning och policy) varierar, som sagt. Målet för dem som undervisar kan beskrivas i pedagogiska termer. Läraren (och bibliotekarien) strävar efter att möjliggöra för studenten att utveckla IK. Forskaren däremot är mer benägen att utveckla kunskaper om vad IK är och vad det kan innebära att vara informationskompetent i olika sammanhang, medan den som bedriver policy primärt är ute efter att övertyga sin målgrupp om vikten av att människor utvecklar IK.

Inte minst mot bakgrund av att begreppet är så mångtydigt har det konstaterats att tillämpning av forskningsresultat om IK kan vara problematiskt i professionella verksamheter som bibliotek och skola³. Åtminstone delvis torde detta ha att göra med att olika intressenter inte riktigt talar samma språk, inte har samma intressefokus, och därmed förser IK med delvis olika innehåll och mening.

Sammanhangsberoende och instrumentell kompetens

Framförallt de mål som kommer till uttryck i anslutning till utbildning och policy tangerar ibland en normativ dimension där IK framträder som föreskriven enligt ett särskilt recept, där det inte sällan kraftfullt argumenteras för IK:s allmänna vikt för människans och samhällets väl och ve. I ett högskolesammanhang sker detta inte sällan genom att IK starkt relateras till ett vetenskapligt ideal som kan sägas genomsyra högre utbildning⁵. Men att framställa IK som en uppsättning generella färdigheter som är gångbara i alla sammanhang har visat sig vara problematiskt. Med exempel från högre utbildning kan vi konstatera att utvecklandet av en ändamålsenlig IK för, exempelvis, ingenjörsstudenter inte är detsamma som utvecklandet av IK för sjuksköterskestudenter⁶.

Studenter verkar inom olika akademiska discipliner. De skriver och läser i olika genrer, vilka inte bara kännetecknas av olika frågor och problem utan också av olika sätt att se på kunskap och att använda vetenskapliga metoder. Detta innebär att en generellt hållen undervisning för IK kan vara svår för studenterna att relatera till och den riskerar därmed att te sig irrelevant. Det finns dock förslag till hur vi kan råda bot på det här problemet⁷. Undervisning för IK ses i enlighet med detta förslag inte bara som en allmän uppsättning färdigheter, vilka behandlas som ett tillägg till det ordinarie ämnesfokuserade undervisningsinnehållet. Istället presenteras IK som en integrerad del av det ämne som studenterna förmodas studera inom ramen för en viss kurs.

IK är en komplex företeelse som rymmer både (ämnes- och sammanhangsrelaterade) kunskaper och (tekniska) färdigheter. Den måste i princip alltid relateras till särskilda förhållanden och omständigheter, eftersom IK för att bli meningsfull måste ses som gagnandes ett visst syfte. Man är alltså inte informationskompetent för sakens egen skull. IK är instrumentell i så motto att den är ett medel för att orientera sig och för att kunna verka i det sammanhang man befinner sig^{2, 5, 7}.

Inte minst skandinavisk forskning har starkt kommit att betona informationskompetensens situerade karaktär. Informationssökning, informationsanvändning och lärande ses som ouplösligt förbundna med det sammanhang där dessa aktiviteter äger rum och det innehåll och de syften som informationsaktiviteterna är kopplade till. Följaktligen används numer ofta pluralformen informationskompetenser, vilket är ett sätt att betona att vad det innebär att vara informationskompetent tar sig olika uttryck i olika sammanhang^{4, 5}.

Bortom formaliserade medie- och informationsstrukturer

Det har också visat sig att utvecklandet av IK inte enbart har att göra med färdigheter och kunskaper i direkt relation till det vi vanligtvis ser som information och medier, utan också med ett slags "läsning" av platser och miljöer för kommunikation och informationsutbyte². Att exempelvis som ny på en arbetsplats utveckla kunskaper om både formella och informella informations- och kommunikationsvägar, att veta vem eller vilka i en personalgrupp som är betydelsefulla att känna till för att kunna hänga med i vad som sker på arbetsplatsen, och att utveckla en känsla för vilka frågor som betraktas som viktiga, kan också ses som en del i att utveckla IK.

Imperialistiskt projekt

Problemet med en alltför schematiserad bild av vad IK innebär, i kombination med en framträdande normativ dimension, kan också ses i samband med internationellt orienterade satsningar på att sprida kunskaper om och bedriva policy för IK. Organisationer som UNESCO och International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) har lagt stora resurser på att i så kallade utvecklingsländer utbilda och kommunicera budskapet om vikten av att människor utvecklar IK. Det finns dock forskning som problematiserar den här ambitionen och ser den som ett slags oreflekterat imperialistiskt projekt, som går ut på att exportera ett begrepp och en uppsättning idéer och normer som är grundade i en västerländsk högteknologisk kontext där informations- och kommunikationsteknologier och bredbandsanslutningar är förgiven- tagna på ett helt annat sätt än vad som är fallet i de länder som utgör målgruppen för UNESCOs och IFLAs kampanjer⁴.

Bibliotekens arbete för IK och MIK

Det är angeläget att det bedrivs utbildning, forskning och policy-arbete på det här området. Välkoordinerade insatser som involverar samtliga dessa aktiviteter är nödvändiga för att människor ska beredas möjlighet att utveckla de kunskaper och färdigheter som krävs i en alltmer komplex omvärld. Men en grundläggande förutsättning för det här arbetet är ett reflekterande förhållningssätt till frågan om vad det är vi talar om när vi talar om IK och MIK.

Utbildningsbiblioteken har, som framgått, länge arbetat för informationskompetens, men också folkbiblioteken bör ha en central roll inom det här området. Tillgängliga i landets samtliga kommuner med det lagstadgade uppdraget att ”verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning” [8:2 §] utgör de naturliga arenor för att understödja invånarnas medie- och informationskunnighet; en uppgift som förutom att framhållas i bibliotekslagen även har stöd i Unescos och IFLA:s internationella biblioteksmanifest¹.

Referenser

- ¹ Francke, H., Söderlind, Å., Pilerot, O., Elf, G. och Limberg, L. (2016). Folkbiblioteken i medielandskapet. I: *Människorna, medierna & marknaden: Medieutredningens forskningsantologi om en demokrati i förändring*. Statens offentliga utredningar 2016:30, s. 515-537.
- ² Pilerot, O. (2016). A practice-based exploration of the enactment of information literacy among PhD students in an interdisciplinary research field. *Journal of Documentation*, 72(3), s. 414-434.
- ³ Pilerot, O. (2016). Connections between research and practice in the information literacy narrative: a mapping of the literature and some propositions. *Journal of Librarianship & Information Science*, 48(4), s. 313-321.
- ⁴ Pilerot, O. och Lindberg, J. (2011). The concept of information literacy in policy-making texts: An imperialistic project? *Library Trends*, 60(2), s. 338-360.
- ⁵ Pilerot, O. (2009). Högskolestudenters informationskompetens. I: Hedman, J. & Lundh, A. (Red.). *Informationskompetenser: Om lärande i informationspraktiker och informationssökning i lärandepraktiker*. Stockholm: Carlsson förlag. s. 108-132.
- ⁶ Pilerot, O. och Hedman, J. (2009). Är informationskompetens överförbar? I: Hansson, B. & Lyngfelt, A. (Red.) *Pedagogiskt arbete i teori och praktik: Om bibliotekens roll för studenters och doktoranders lärande*. Lund: BTJ förlag. s. 7-44.
- ⁷ Pilerot, O. och Hiort af Ornäs, V. (2006). Design for information literacy: towards embedded information literacy education for product engineering design students. Paper presenterat vid *Creating Knowledge IV*, Copenhagen, 16-18 of August, 2006.
- ⁸ SFS 2013:801 (2013). *Bibliotekslag*. Stockholm: Kulturdepartementet. Tillgänglig på: http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/bibliotekslag-2013801_sfs-2013-801.

Kapitel 5

Medie- och informationskunnighet (MIK) i Sverige. Insatser och aktörer

Martina Wagner

Innehåll

5.1 Inledning	89
5.1.1 Definition	89
5.1.2 Tillvägagångssätt	89
5.2 MIK i nationell politik	90
5.2.1 Departement och politikområden	90
5.3 MIK i myndigheter och övriga statliga organ	92
5.3.1 Huvudaktörer	92
5.3.2 Övriga myndighetsaktörer	94
5.3.3 Typ av insatser och målgrupper	95
5.3.4 Samverkan kring MIK	95
5.4 MIK på regional och lokal nivå	96
5.4.1 Sveriges kommuner och landsting (SKL)	97
5.4.2 Typ av insatser och målgrupper	97
5.5 En övergripande struktur för MIK	99
5.5.1 Universitet och högskolor	100
5.5.2 Skola och skolbibliotek	101
5.5.3 Bibliotek	103
5.5.4 Folkbildningen och det civila samhällets organisationer	104
5.5.5 Medieföretag	106
5.6 Sammanfattande reflektioner MIK i Sverige	108
5.6.1 Flera involverade politikområden – inget med övergripande ansvar	108
5.6.2 Styrdokument med mål som omfattar MIK – inget med mål för MIK	108
5.6.3 Flera statliga huvudaktörer – ingen med MIK i uppgift	109
5.6.4 Många utspridda insatser – inget sammanhållet arbete	109
5.6.5 Fler kortsiktiga än långsiktiga insatser – trots behov av kontinuitet	109
5.6.6 Barn och unga en vanlig slutmålgrupp – fler insatser än tidigare mot vuxna	110
5.6.7 En övergripande struktur för MIK – i ett medborgarperspektiv	110
5.7 Avslutning	110
Noter	111

5. Medie- och informationskunnighet (MIK) i Sverige

Insatser och aktörer

Martina Wagner

Statens medieråd

5.1 Inledning

Aktiviteter för ökad medie- och informationskunnighet (MIK) har funnits länge, men har under åren kallats olika saker, tagit olika vägar och uttryck – och varierat i kraft. Till följd av omvärldsläget och den pågående digitaliseringen har insatserna kring MIK intensifierats under de senaste åren, och inbegriper nu en bredare krets aktörer än tidigare.

Den samtida debatten om informationspåverkan, digital delaktighet, personlig integritet, desinformation och källkritik, identifierar behov som MIK i en bred bemärkelse svarar emot. Flera av regeringens utredningar kopplar samman demokratin med människors förmågor att hantera och förstå medier och information i dagens medielandskap.

För att inventera aktuella MIK-insatser krävs både kunskaper om området och viss ödmjukhet. Det saknas en gemensam terminologi i det arbete som sker kring MIK och digital kompetens, och det blir därför i någon mån alltid en bedömningsfråga om vad som är en insats som syftar till stärkt MIK, och vad som inte är det. Oavsett vilken tolkning som görs är det viktigt att inte fastna i en begreppsdiskussion. Det gynnar varken frågorna – eller medborgarna.

2017 genomförde Statens medieråd och Myndigheten för press, radio och tv, ett regeringsuppdrag att kartlägga insatser som syftar till stärkt medie- och informationskunnighet. Föreliggande kartläggning *Medie- och informationskunnighet (MIK) i Sverige – insatser och aktörer*, utgår ifrån 2017 års rapport, men inventerar området bredare genom att också omfatta universitet och högskolor samt folkbildning via studieförbund och folkhögskolor.

5.1.1 Definition

De insatser som kartlagts är sådana som handlar om att stärka människors intellektuella och kognitiva förmågor att tillgodogöra sig medier och information.¹

Begreppen MIK respektive digital kompetens används enligt de definitioner som fastslagits i regeringens digitaliseringsstrategi:

*”Digital kompetens handlar dels om tekniska färdigheter att använda digitala verktyg och tjänster, dels om medie- och informationskunnighet, som omfattar de kunskaper och förmågor som krävs för att finna, analysera, kritiskt värdera och skapa information i olika medier och sammanhang.”*²

För vidare läsning om begreppen MIK och digital kompetens, se kapitel 2.

5.1.2 Tillvägagångssätt

Tidigare kartläggningar av MIK har skett åren 2013, 2014 och 2017, men då i mer begränsad form.³ Den heltäckande bild av MIK-frågorna i Sverige som föreliggande kartläggning ger har inte funnits tidigare.

Utgångspunkten har varit rapporten *Kartläggning av insatser som syftar till stärkt medie- och informationskunnighet*, som Statens medieråd och Myndigheten för press, radio, och tv (MPRT) genomförde 2017 enligt regeringsuppdrag.⁴ Information och texter har uppdaterats och kompletterats, och nya kartläggningsområden har tillkommit. Faktainsamlingen har skett genom kontakter med relevanta aktörer per e-post, telefon och fysiska möten, samt genom information på webbplatser, styrdokument, uppdrag etc. MPRT har för denna kartläggning bidragit med underlag rörande medieföretagens insatser.

Kartläggningens beskrivningar av insatserna bygger på aktörernas egna beskrivningar och har inte värderats ytterligare.

5.2 MIK i nationell politik

Politiska satsningar på MIK möjliggör vidare insatser på andra nivåer, t ex i myndigheters verksamhet. Det är därför relevant att redovisa pågående eller planerade satsningar inom olika politikområden och departement. Det bör poängteras att flera av dessa ännu inte är fullt ut implementerade.

5.2.1 Departement och politikområden

Insatser med koppling till MIK och digital kompetens pågår inom flera politikområden. I det följande redogörs per departement för insatser som på olika sätt – och i olika grad – är relevanta för MIK.

Kulturdepartementet

Departementet omfattar flera områden inom vilka MIK-frågor ingår: kulturpolitiken, mediepolitiken, demokratipolitiken, och filmpolitiken.

Genom Medieutredningen (Ku 2015:01) placerades MIK tydligt inom *mediepolitiken* som en förutsättning för de fria mediernas demokratiska funktioner. MIK är framskrivet redan i utredningsdirektiven som ”en viktig del i en demokratisk medvetenhet och kompetens”.⁵ I slutbetänkandet bedömer Medieutredningen att det behövs en nationell kraftsamling för medie- och informationskunnighet – en MIK-reform – riktad till samtliga medborgare.⁶

I *Journalistik i hela landet*, regeringens proposition rörande det nya mediestödet, betonas Medieutredningens bedömning om MIK – och att det behövs en bredare mediepolitisk ansats för att tillgodose allmänhetens behov av allsidig information och individens möjlighet att vara demokratiskt delaktig.⁷ Propositionen anför även att det pågår ett långsiktigt aktivt arbete för att stärka medborgarnas förmåga att kritiskt granska och förstå hur olika budskap sprids i nya medier.⁸

Inom *kulturpolitiken* har MIK-frågorna varit aktuella under många år. Genom bibliotekslagen ges biblioteken en uttalad roll, och med den tilltagande digitaliseringen är biblioteken ett nav för frågor om MIK och digital kompetens i relation till medborgarna. I den nationella satsningen på ett digitalt kompetenslyft via biblioteken 2018–2020 till gagn för medborgarna – utgör folkbiblioteken MIK-noder mot allmänheten med målet att ”ge digitaliseringen ett mänskligt ansikte”. Genom Kungliga bibliotekets arbete med att ta fram en nationell biblioteksstrategi förstärks bibliotekens roll i detta avseende ytterligare.⁹

Ett av målen för den nationella *filmpolitiken* är att barn och unga ska ha goda kunskaper om film och rörlig bild och ges möjligheter till eget skapande. Detta mål lades fast av riksdagen som inriktning för de statliga insatserna redan 2012. Stiftelsen Svenska Filminstitutet fördelar ekonomiskt stöd till kommuner och skolor. MIK ingår i det filmpedagogiska arbete som riktas till barn och unga på regional och lokal nivå.

Inom *demokratipolitiken* betonas att ett kritiskt och medvetet förhållningssätt till medier och information är en allt viktigare förutsättning för individers demokratiska deltagande och för ett fungerande demo-

kratiskt samtal.¹⁰ I *Strategi för en stark demokrati* lyfter regeringen MIK som en viktig del av arbetet med att såväl förankra som att värna demokratin. Det krävs att människor oavsett ålder är rustade med MIK för att var och en ska kunna nyttja den digitala utvecklingens potential till demokratisk delaktighet.¹¹

Utbildningsdepartementet

Det har skett stora förändringar med koppling till MIK inom *utbildningspolitiken*. Under 2017 har digital kompetens införts i skolans styrdokument (läro-, ämnes- och kursplaner) och regeringen har fattat beslut om en digitaliseringsstrategi för skolan.¹² De nya styrdokumenterna träder i kraft 1 juli 2018. Kopplingen till MIK finns även i folkbildningsfrågorna, som hanteras vid departementet.

Ett av tre fokusområden i *Nationell digitaliseringsstrategi för skolväsendet* är digital kompetens för alla i skolan – med målet att alla barn och elever ska utveckla digital kompetens. Barn och elever ska också ges möjlighet att utveckla ett kritiskt och ansvarsfullt förhållningssätt till digital teknik, för att kunna se möjligheter och förstå risker, och för att kunna värdera information.

*”Det handlar bland annat om att utveckla elevernas medie- och informationskunnighet d v s kunskap och förmåga att finna, analysera, kritiskt värdera och skapa information i olika medier och kontexter.”*¹³

Ett av statens fyra syften med bidraget till *folkbildningen* är att stödja verksamhet som bidrar till att stärka och utveckla demokratin. Fler människor ska få möjlighet att aktivt delta i demokratin och i det demokratiska samtalet genom folkbildningen.¹⁴

Näringsdepartementet

Digitaliseringspolitiken har som övergripande mål att Sverige ska vara bäst i världen på att använda digitaliseringens möjligheter.

I regeringens digitaliseringsstrategi *För ett hållbart, digitaliserat Sverige – en digitaliseringsstrategi* från 2017 utgör digital kompetens ett av fem delmål för att uppnå det övergripande målet. Digital kompetens innebär bl a att individer är förtrogna med digitala verktyg och tjänster, men omfattar också MIK: *”Digital kompetens handlar dels om tekniska färdigheter att använda digitala verktyg och tjänster, dels om medie- och informationskunnighet, som omfattar de kunskaper och förmågor som krävs för att finna, analysera, kritiskt värdera och skapa information i olika medier och sammanhang.”*¹⁵

Ett annat delmål handlar om digital trygghet, och att det ska finnas förutsättningar för alla att på ett säkert sätt ta del av, ta ansvar för samt ha tillit till det digitala samhället. Bägge dessa delmål kopplar till MIK – och anges som viktiga faktorer för digital delaktighet på medborgarnivå.

För att främja genomförandet av den allmänna digitaliseringspolitiken finns ett *Digitaliseringsråd* med tillhörande kansli vid Post- och Telestyrelsen (PTS). I rådets arbete ingår att följa utvecklingen inom strategins delområden, samråda med olika aktörer och ge förslag till regeringen om vilka steg som behöver tas för att stimulera en positiv utveckling.

Regeringen har även inrättat en tjänst vid Regeringskansliet som *Chief Digital Officer* med uppdrag att driva på genomförandet av regeringens digitaliseringsstrategi. En viktig del i detta arbete handlar om att samordna insatser inom olika politikområden och av olika aktörer.¹⁶

Justitiedepartementet

Inom *Rättspolitik* hanteras bl a frågor om personlig integritet och informationssäkerhet – frågor som aktualiserats i den pågående digitaliseringsprocessen. Justitiedepartementet ansvarar även för politikområdet *civilt försvar* och samhällets krisberedskap. MIK-frågor är relevanta inom båda dessa områden.

Skydd mot informationspåverkan är ett verksamhetsområde inom ramen för det civila försvaret, bl a relaterad till källkritik. I regeringens *Nationell säkerhetsstrategi* framhålls vikten av medborgarnas förmåga att inhämta kunskap och bedöma information.¹⁷

I *Nationell strategi för samhällets informations- och cybersäkerhet* betonas att ”källkritik och tillgång till en mångfald av oberoende medier och nyhetsförmedling stärker medvetenheten och motverkar effekterna av desinformation och påverkanskampanjer.”¹⁸

Regeringen har tillfört extra medel till integritetsområdet under 2018 genom att myndigheten Datainspektionen blir Integritetsskyddsmyndigheten och får tillsynsansvar för den personliga integriteten. Myndigheten ges i uppdrag att agera stödjande och rådgivande för medborgarna när det gäller den personliga integriteten.

Försvarsdepartementet

Den tidigare nämnda *Nationell säkerhetsstrategi* framhåller att demokrati, mänskliga fri- och rättigheter samt Sveriges säkerhet stärks av fria, självständiga medier. I relation till detta lyfts vikten av medborgares förmåga att inhämta kunskap och kan bedöma information. Dessa förmågor – som kan byggas upp genom utbildning och folkbildning – har därmed en viktig roll för säkerheten.¹⁹

Arbete utifrån säkerhetsstrategin med bäring på MIK-frågorna sker främst inom området civilt försvar och utgår ifrån samhällets krisberedskap, som hanteras av Justitiedepartementet.

Socialdepartementet

Inom Socialdepartementet hanteras frågor om barns och ungas rättigheter och intressen i samhället. *Barnrättspolitik* grundar sig bland annat på de åtaganden som Sverige gjort genom att ratificera Barnkonventionen. MIK-frågornas koppling till politikområdet handlar främst om barns rätt till information – och barns rätt till skydd mot information som kan vara till skada för välbefinnandet.

5.3 MIK i myndigheter och övriga statliga organ

Ingen statlig aktör har en uttalad uppgift (via myndighetsinstruktion eller motsvarande) att arbeta med MIK. Det finns däremot myndigheter som på olika vis arbetar med frågorna inom sitt sakområde, nedan kallade huvudaktörer. I skrivande stund är det enbart en – Statens medieråd – som har MIK som kärnverksamhet.

Utöver huvudaktörerna finns det myndigheter som genomför insatser med MIK-koppling. I kategorierna nedan beskrivs aktörerna och deras koppling till MIK-frågorna med utgångspunkt i 2017 års kartläggning.

5.3.1 Huvudaktörer

Huvudaktörerna kring MIK är Statens medieråd, Skolverket, Kungliga biblioteket, Svenska Filminstitutet, och Digitaliseringsrådet. I sammanhanget bör även Myndigheten för press, radio och tv (MPRT) omnämnas. MPRT är den instans som representerar Sverige i det europeiska samarbetet när de nationella tillsynsmyndigheterna möts och diskuterar bl a MIK-frågor.

Statens medieråd

Statens medieråd ska enligt myndighetsinstruktionen ”verka för att stärka barn och unga som medvetna medieanvändare och skydda dem från skadlig mediepåverkan”.²⁰ Myndigheten gör detta bl a genom att sprida MIK. MIK är alltså inte en instruktionsbunden uppgift utan myndighetens operationalisering av instruktionen. Utöver denna verksamhet har myndigheten under senare år haft flera särskilda regeringsuppdrag där MIK ingått.

Statens medieråd riktar merparten av sitt MIK-arbete till vuxna i professioner nära barn, t ex lärare och bibliotekariéer för att genom dessa nå barn och unga. Myndigheten vänder sig också till vårdnadshavare för att på så sätt låta dem vidarebefordra kunskap till sina barn. Myndigheten följer medieutvecklingen i relation till barn och unga, och tar fram pedagogiskt material för ökad MIK. På myndighetens webbplats finns utbildningsmaterial på området, t ex *Lär om medier och MIK för mig*.²¹

Tillsammans med Nordicom, vid Göteborgs universitet, var Statens medieråd med och lanserade Unesco:s definition av MIK på den nationella arenan 2012–2013.²² I samarbetet ingick även Skolverket, Svenska Filminstitutet, och Filmpedagogerna Folket Bio. Statens medieråd har sedan dess fortsatt samarbetet med Nordicom vad gäller MIK-frågorna.

Myndigheten deltar med representant i EU:s *Media and Information Literacy Expert Group*.

Skolverket

Som förvaltningsmyndighet för det offentliga skolväsendet innebär den pågående digitaliseringen av skolan för Skolverket både ett övergripande arbete inom skolans strukturer, och konkreta kompetenshöjande insatser för lärare och skolpersonal. Slutmålet är en utvecklad digital kompetens hos barn och elever i skolan.

Skolverkets IT-uppföljning från 2016 visar att det finns ett stort behov av kompetensutveckling inom digitaliseringsområdet på alla nivåer inom förskola och skola.²³ Skolverkets stödinsatser mot lärare, skolbibliotekariéer, rektorer och skolhuvudmän, tar fasta på de reviderade styrdokumentens nya mål avseende digital kompetens. Förändringarna i styrdokumentet har genomförts för skolans samtliga former, och berör de flesta ämnen. Skolverket tillhandahåller stöd- och kompetensutvecklingsmaterial som kan användas för att utveckla undervisningen utifrån styrdokumentet.

Kungliga biblioteket (KB)

KB står för samordningen av den nationella biblioteksstrategin *Digitalt först med användaren i fokus*, ett digitalt kompetenslyft via biblioteken, som beräknas pågå 2018–2020. I denna insats kopplas länsbiblioteken samman med folkbiblioteken i en utbildningsstrategi som ska komma allmänheten till del i form av ökad digital kompetens och stärkt MIK. Insatsen utgår ifrån en vidareutbildning av bibliotekarierna för att dessa ska kunna stärka biblioteksbesökarnas MIK.

Målsättningen för strategin är att:

- öka invånarnas digitala kompetens så att alla har möjlighet att ta del av det digitala samhället och nyttja digitaliseringens möjligheter, samt få ökad kunskap om personlig integritet i den digitala miljön,
- använda bibliotekens unika roll att vara till för alla, för att synkronisera den digitala kompetensen hos nyanlända med samhällsorientering och svenska demokratiska verktyg,
- öka kompetensen hos den vuxna befolkningen med avseende på källkritisk granskning av medier, ägarstrukturer och globala sammanhang,
- genom höjd kunskap och förtrogenhet med digital teknik skapa samhällelig och individuell tillit till myndigheter, e-förvaltning m fl.

Under våren 2018 har projektet inletts med en kartläggning av bibliotekariernas digitala kompetens/MIK. Fortbildningsinsatser kommer att anpassas utifrån denna behovsinventering.

Stiftelsen Svenska Filminstitutet

Svenska Filminstitutets MIK-verksamhet utgår från målen i den nationella filmpolitiken och vänder sig till barn och unga för att dessa ska kunna se, analysera och skapa film och rörliga bilder. Filminstitutet fördelar ekonomiskt stöd till kommuner och skolor med syftet att ge barn och ungdomar möjligheter till kvalitativa filmupplevelser och fördjupade kunskaper om rörliga bilder. Filminstitutet tillhandahåller även material för pedagogiskt arbete med film i skolan inom vilket MIK ingår mer eller mindre uttalat.

Digitaliseringsrådet

Digitaliseringsrådet inrättades i mars 2017 med uppgiften att främja genomförandet av digitaliseringspolitiken. Syftet med rådet är bl a att bidra till bättre samordning av regeringens arbete i allmänna frågor om digitalisering.²⁴ Rådet består av tio rådgivande experter under ledning av digitaliseringsministern, och uppdraget utgår från digitaliseringsstrategins fem delmål: *digital ledning*, *digital kompetens*, *digital trygghet*, *digital infrastruktur*, och *digital innovation*.²⁵

För att stötta rådet, och genomföra och utvärdera insatser i relation till strategin, finns ett kansli vid Post- och Telestyrelsen (PTS), med sammanlagt sex anställda. Digitaliseringsrådet ska peka ut prioriterade utmaningar som regeringen behöver arbeta vidare med kopplat till de olika delmålen för att en förändringsprocess ska drivas på. En viktig iakttagelse som rådet gör på kompetensområdet, och som framkommit av deras pågående inventering, är att det pågår en hel del insatser inom detta stora område – men att arbetet inte sker samordnat. Rådet konstaterar att det finns en hel del utmaningar i att sammanföra detta arbete till gagn för en allmän och önskvärd kompetensökning hos medborgare.²⁶

5.3.2 Övriga myndighetsaktörer

Det finns ytterligare myndigheter som genomför insatser med MIK-koppling som ett led i utförandet av andra myndighetsspecifika uppgifter.²⁷

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB)

MSB har ett samordningsansvar på området informationspåverkan, och genomför ett antal insatser med MIK-koppling inom detta område, om t ex källkritik, desinformation och propaganda.

MIK-insatserna hos MSB ingår dock alltid i den större kontext av civilt försvar och krisberedskap som är myndighetens huvudfokus, t ex en handbok för allmänheten om att möta informationspåverkan. MSB har också ett pågående uppdrag att öka kunskaperna hos allmänheten om informationssäkerhet.²⁸

Forum för levande historia

Inom ramen för sitt arbete med att förebygga intolerans genom att dra lärdom av historien genomför myndigheten insatser som använder MIK som ett verktyg för att uppnå detta, t ex utställningen *Propaganda – Risk för påverkan*, som behandlar propaganda i Nazityskland och Sovjetunionen under 1930- och 40-talen.

Konsumentverket

Myndigheten har några satsningar i vilka MIK används som ett verktyg för att uppnå målet om medvetna konsumenter – via ett kritiskt förhållningssätt till och förståelse av kommersiell information/reklam, t ex *Reklamfilmens fantastiska värld* – en film och lärarhandledning för högstadiet och gymnasiet om reklam och filmanalys.

Statens kulturråd

Myndigheten bedriver inte egna insatser där syftet är stärkt MIK, men stöder däremot med ekonomiskt bidrag projekt och verksamheter som kan få sådan effekt, t ex inom *Skapande skola*.

Statens institutionsstyrelse

Statens institutionsstyrelse genomför en MIK-insats inom de särskilda ungdomshemmen där de bl a använder Statens medieråds material *MIK för mig* utifrån ett regeringsuppdrag om att utveckla det förebyggande arbetet mot våldsbejakande extremism. I skälen för regeringens beslut anges att en viktig del i det förebyggande arbetet är att förse barn och ungdomar med MIK eftersom det stärker deras förmåga att ifrågasätta och kritiskt granska bl a antidemokratiska och våldsbejakande budskap.²⁹

5.3.3 Typ av insatser och målgrupper

De MIK-insatser som genomförs av statliga aktörer förekommer främst som särskilda insatser på kort sikt, men det finns även projekt som utvecklats över tid, och som oftast härrör från tidigare regeringsuppdrag, t ex Skolverkets kompetenshöjande insatser mot lärare och Statens medieråds *MIK för mig*.

Insatserna utgörs av såväl breda kompetenshöjande insatser kring MIK och digital kompetens, som av insatser som betonar delar av MIK som t ex källkritik och/eller skydd mot informationspåverkan. En del myndighetsinsatser använder MIK som verktyg för att uppnå andra mål, som t ex att främja försvarsvilja och motståndanda, medvetna konsumenter, eller att motverka intolerans och rasism.

Viktiga målgrupper för de insatser som genomförs av myndigheter och statliga aktörer är olika yrkesprofessionella såsom skolpersonal och biblioteksanställda. Via dessa yrkesgrupper vill man nå barn och unga – vilka är slutmålgruppen för flera av de statliga aktörernas insatser. Det finns också insatser som vänder sig direkt till barn och unga.

Vissa MIK-insatser vänder sig även till den vuxna befolkningen, t ex regeringens digitaliseringsstrategi och satsningen på biblioteken för ett digitalt kompetenslyft – något som kan ses som ett trendbrott då frågorna för bara fem år sedan enbart diskuterades i relation till barn och unga. Detta kan bero på det senaste årets debatt om sociala medier, påverkansoperationer, valprocesser etc. Men hänger även ihop med digitaliseringen och arbetet för digital delaktighet.

5.3.4 Samverkan kring MIK

Mellan statliga aktörer finns inget nätverk med det uttalade syftet att samverka kring MIK. Däremot finns två nätverk inom vilka MIK-frågor diskuteras inom ramen för andra, övergripande frågor. Utöver detta sker även viss samverkan kring MIK i tidsbegränsade projekt via Statens medieråd, med såväl myndigheter som övriga aktörer. I det nationella *Digidelnätverket* samlas kommuner, myndigheter och organisationer från lokal, regional och nationell nivå kring digital delaktighet – och det sker en viss MIK-relaterad samverkan.

I MIK-arbetet på regional och lokal nivå spelar regionbiblioteken en central roll, och även till viss del de regionala filmverksamheterna.

Nätverket för informationssäkerhet och digital kompetens

Konsumentverket samordnar ett nätverk av myndigheter kring informationssäkerhet och digital kompetens, och här ingår MIK-frågor.³⁰ Nätverket har fokus på barn och unga och består av Barnombudsmannen, Datainspektionen, Konsumentverket/Konsument Europa, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap,

Myndigheten för ungdomspolitik och civilsamhällsfrågor, Post- och telestyrelsen, Rikspolisstyrelsen, Skolverket och Statens medieråd.

Myndighetsöverskridande grupp för skolbiblioteksfrågan

Kungliga biblioteket ansvarar för en myndighetsöverskridande grupp för skolbiblioteksfrågor, inom vilken MIK ingår som en delfråga. I gruppen ingår Kulturrådet, Myndigheten för tillgängliga medier, Skolforskningsinstitutet (följer arbetet utan representant), Skolinspektionen, Skolverket, Specialpedagogiska skolmyndigheten och Statens medieråd. I en kartläggning lyfter gruppen skolbiblioteken som en nyckel när det gäller att ge elever den MIK som krävs för att de ska kunna manövrera i sin medievardag.³¹

Digidelnätverket

I Digidelnätverket samverkar kommuner, myndigheter och organisationer (lokala, regionala och nationella) kring digital delaktighet och insatser kring MIK och digital kompetens. Varje aktör som medverkar i nätverket gör insatser utifrån sitt eget uppdrag. Insatserna ingår i aktörernas vardagsverksamhet men tillsammans kraftsamlar man i två kampanjeckor, dels den nationella *eMedborgarveckan*, och dels den Europeiska kampanjen *ALL DIGITAL Week* (tidigare *Get Online Week*) som nätverket samordnar för Sveriges del.

Digidelnätverket inrättades ursprungligen 2010 efter en hearing om digitala klyftor, och formerades inom ramen för den nationella kampanj som pågick 2010–2013 för digital delaktighet – *Digidel 2013*. När kampanjen avslutades valde nätverket att fortsätta trots att det saknades ett nationellt uppdrag kring digital delaktighet. Nätverket har under åren fått sin samordnande verksamhet finansierad av olika aktörer.

I februari 2018 fick nätverket 1,6 miljoner kronor från regeringen för samordnande arbete kring digital delaktighet under innevarande år. Pengarna ska användas till att inrätta en central samordningsfunktion som ska bidra till ökad kunskap och samverkan i digitaliseringsfrågor.³²

Föreningen Filmregionerna

Filmregionerna utgör ett nationellt nätverk för filmpedagogik på regional nivå. Inom föreningen – som arbetar för att stärka de filmkulturella frågorna i landet – finns nitton regionala resurscentrum för film (eller motsvarande regionala verksamheter). Filmregionerna arbetar aktivt med filmpedagogik och MIK utgör en del i detta arbete.

5.4 MIK på regional och lokal nivå

Hur MIK-frågor hanteras i regioner och i det lokala arbetet skiljer sig åt. Det är skiftande var frågorna hanteras rent organisatoriskt, om de över huvud taget finns. I flera fall återfinns de inom kulturområdet, i andra fall hanteras de som utbildningsfrågor. Arbetet med MIK-frågor kan också bedrivas inom ramen för utvecklings- eller hållbarhetsfrågor.³³

Regionbiblioteken fyller en viktig funktion i det regionala och lokala arbetet med MIK och digital kompetens. Det finns flera exempel på inom MIK-området särskilt aktiva regionbibliotek med strategier för ett brett arbete med MIK-frågorna. (Mer om biblioteken i 5.5.3) Det finns också regionala exempel där samarbeten kring MIK bedrivs mellan olika aktörer.

Flera av de regionala filmverksamheterna arbetar med bredare mediepedagogisk verksamhet i vilken MIK-insatser kan ingå som en del. De regionala filmverksamheterna har en lång tradition av pedagogisk verksamhet med rörlig bild, och spelar därmed en roll för att främja MIK på regional och lokal nivå.

En pågående ”trend” lokalt är utvecklingen av kommunala centrum/Digidelcentrum/digitala centrum – där flera förvaltningar samarbetar för att ha direkt dialog med kommuninvånare om digitaliseringsfrågor,

t ex när det gäller att skapa och använda digitala tjänster, ha en plats för att få testa teknik samt lära om digitala tjänster och medier.³⁴

I 5.4.2 presenteras en översiktlig bild av vilken typ av insatser som sker kring MIK och digital kompetens på regional och lokal nivå.

5.4.1 Sveriges kommuner och landsting (SKL)

SKL är en av flera aktörer som verkar för att stödja kommuner, regioner och landsting i arbetet för att ta vara på digitaliseringens möjligheter. SKL stödjer medlemmarna genom bl a verksamhetsutveckling, service och rådgivning.

Insatserna för att höja den digitala kompetensen bland invånarna skiljer sig åt mellan olika kommuner. SKL:s MIK-insatser sker genom bland annat:

Handlingsplanen för skolans digitalisering

SKL har i samarbete med Skolverket regeringens uppdrag att ta fram en handlingsplan för skolans digitalisering som ska presenteras under 2019. Arbetet sker i samverkan med skolhuvudmän och andra aktörer inom skolväsendet.

Utöver handlingsplanen arbetar SKL sedan tidigare inom skolområdet med stödjande insatser. I april 2018 lanserades ett nytt verktyg för lärare (*"LIKA, it tempen för lärare"*) som bl a konkretiserar begreppet digital kompetens och ger, via en skattningsdel och analys, läraren en handlingsplan med aktivitetsförslag för sitt fortsatta arbete.³⁵

Digital delaktighet

I SKL:s dokument *Kulturpolitiskt positionspapper* (2015) uppmärksammas MIK, och den viktiga roll staten har i arbetet för att öka denna. SKL framhåller medieutvecklingens potential att vidga vars och ens möjligheter att utöva sina demokratiska fri- och rättigheter – men att det samtidigt är viktigt att arbeta för ökad MIK: *"Det är därför av vikt att främja medie- och informationskunnighet hos medborgarna med syftet att de själva ska kunna uttrycka sig och skapa innehåll i medier, kunna finna, analysera och kritiskt värdera information samt att förstå mediernas roll i samhället."*³⁶

SKL menar att folkbiblioteken är en viktig aktör i kommunernas arbete med att minska den digitala klyftan. Tillsammans med Digidelnätverket och Kungliga biblioteket, skickade SKL ut en enkät till samtliga kommuner 2017, för att kartlägga omfattningen av bibliotekens arbete med digital kompetens och få en tydligare bild över vilken typ av insatser som görs på folkbiblioteken. Enkätundersökningen kompletterades med en kvalitativ del, där fem bibliotek intervjuades om deras olika insatser. (Mer om resultaten av denna enkät i avsnitt 5.5.3)

5.4.2 Typ av insatser och målgrupper

Regionernas insatser sker ofta i form av punktinsatser som temadagar och föreläsningar för personal i bibliotek och skola. Det finns också öppna föreläsningar på biblioteken som vänder sig till allmänheten. Filmpedagogik är ett vanligt sätt att arbeta med MIK för barn och unga i regionerna. I vissa regioner syns en utveckling mot ett mer långsiktigt arbete med MIK-frågor. Flera regioner kopplar sina insatser till *Digidelnätverkets* temaveckor (Mer om Digidelnätverket i avsnitt 5.3.4). Särskilda målgrupper i dessa insatser kring digital delaktighet är äldre och nyanlända.

I det följande presenteras en bild av vilken typ av insatser som sker kring MIK och digital kompetens på regional och lokal nivå, och vilka målgrupperna är.³⁷ Insatserna genomförs av olika kulturenheter, filmcenter, mediecenter och bibliotek. Omfattningen av insatser omöjliggör en mer detaljerad beskrivning. Insatserna har grupperats utifrån vad som är gemensamt för dem, totalt har fyra olika kategorier identifierats.³⁸

1. Strategier och metodutveckling

Strategi- eller metodutvecklingsprojekt handlar om hur en region ska arbeta med MIK-frågor och/eller digital kompetens. Målgruppen är oftast personal i skola och på bibliotek och det handlar om ett fåtal inrapporterade insatser. Några exempel är:

Regionbibliotek Östergötlands projekt *MIK i praktiken* har som syfte att utveckla och etablera metoder och arbetssätt inom MIK för kommunala bibliotek och fritidsgårdar. Projektet ska bygga upp en infrastruktur runt MIK-frågorna i regionen, främst genom att öppna upp kontaktytor mellan biblioteken och aktörer som mediepedagoger, filmare, journalister m fl. Regionens bibliotek har även en ”MIK-strategi” som definierar vad det innebär för personalen i folkbiblioteken att arbeta med MIK.³⁹

Region Västra Götaland satsar på fortbildningar inom MIK för olika målgrupper, t ex lärare, bibliotekspersonal och elever och personal vid folkhögskolor. Det pågår även ett arbete med att utveckla två webbportaler, en skolbiblioteksportal och en källkritikssida om hur lärare och andra i skolan kan arbeta med frågorna.

2. Kompetenshöjande insatser

Kompetenshöjande insatser genomförs till exempel som olika typer av temadagar, föreläsningar och kortare utbildningar om MIK för lärare och/eller bibliotekspersonal. Det görs också föreläsningar riktade till skolelever och utbildningsinsatser riktade till chefer inom kultursektor, bibliotek och kommuner. Några exempel är:

Invånarna i inlandskommunerna i Västerbottens läns landsting erbjuds kurser i digital kompetens via digitala servicecenter. I Landstinget Södermanland arrangeras fortbildningsdagar om MIK för bibliotekschefer och bibliotekspersonal samt personal i folkhögskolor och studieförbund.

3. Källkritiksfrämjande insatser

Källkritiksfrämjande insatser har allmänheten i respektive region som målgrupp. Det är ett fåtal inrapporterade insatser. Några exempel är:

I Botkyrka kommun pågår sedan 2013 *Stoppa Ryktet!* – ett projekt som syftar till att synliggöra, nansera och motverka rykten och fördomar som hindrar en interkulturell utveckling. Från början vände man sig till unga, men sedan 2017 har målgruppen breddats till alla invånare. Inom ramen för projektet tas en handbok fram om hur man stoppar rykten, och det anordnas även årligen flera ”*Antiryktes-caféer*”.

Region Östergötland erbjuder ”*Källkritiks-caféer*” på biblioteken i Linköping. Där hålls föreläsningar, diskussioner och handledning utifrån vikten av källkritik.

4. Filmpedagogik med elever

Filmpedagogiska insatser med elever projektleds av ett filmcenter i regionen och målgruppen är lärare och elever. En insats kan vara en kurs i att kunna skapa ett eget innehåll med rörlig bild och ljud, eller i bildanalys, eller att anordna ett filmläger. Några exempel är:

I Region Jämtland Härjedalen är det fokus på MIK inom filmprojekt för lärare och elever i *Den rörliga bildens makt – MIK och ”fake news”*, och i Västra Götalandsregionen har det genomförts *Film, MIK och folkbildning* för elever och personal i regionens alla folkhögskolor.

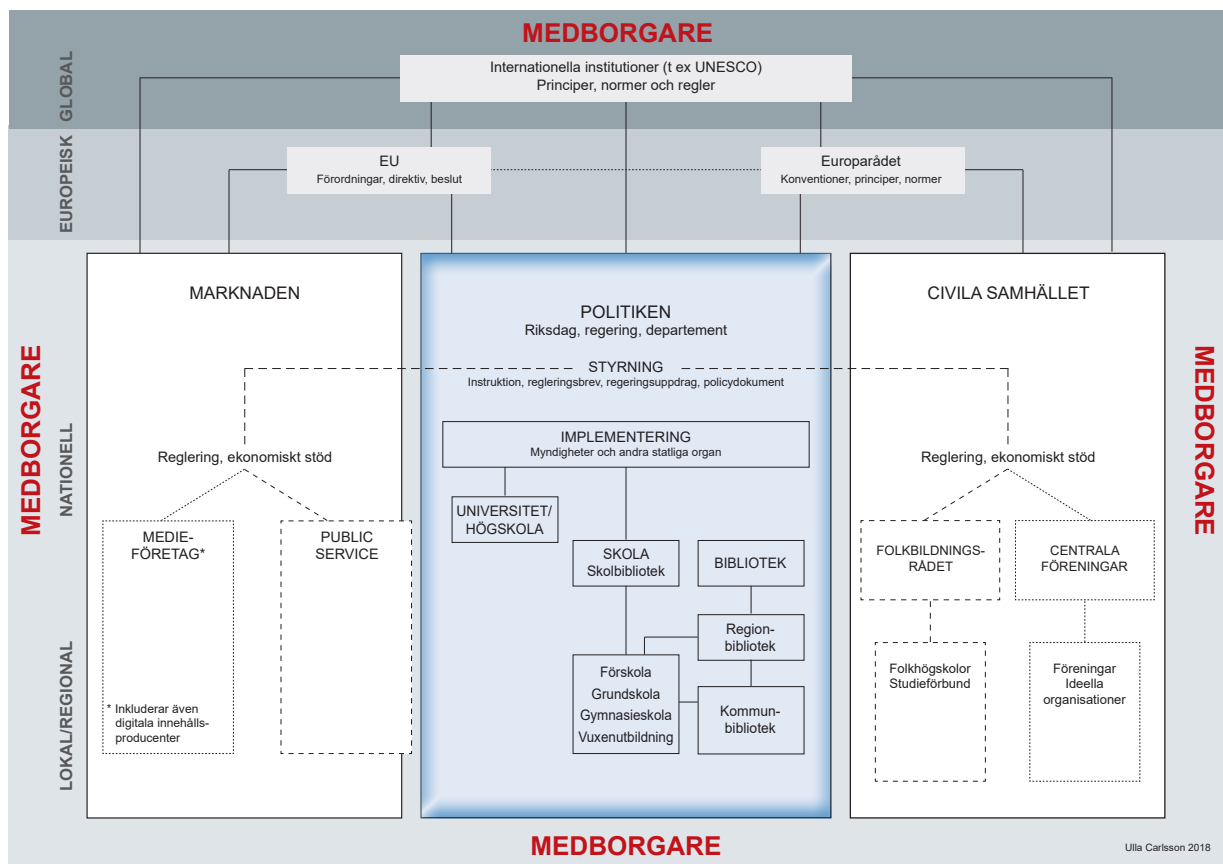
Majoriteten av de inrapporterade insatserna ligger inom ramen för *Kompetenshöjande insatser* och *Filmpedagogik med elever*.

5.5 En övergripande struktur för MIK

I kartläggningen framträder ett antal sektorer som tillsammans utgör en övergripande struktur för främjandet av MIK i ett medborgarperspektiv.

Figuren nedan visar de sektorer som utgör denna övergripande struktur för det samhälleliga arbetet med MIK för medborgare i olika ålders- och målgrupper. Sektorerna, som finns på samtliga nivåer, utgör alla olika delstrukturer: kontaktytor för främjandet av medborgarlig MIK.

Figur 1

De områden som ingår i den övergripande MIK-strukturen är:

- Universitet och högskolor (5.5.1)
- Skola och skolbibliotek (5.5.2)
- Bibliotek (5.5.3)
- Folkbildningen och det civila samhällets organisationer (5.5.4)
- Medieföretag (5.5.5)

5.5.1 Universitet och högskolor

Vid kartläggningen av MIK inom universitets- och högskoleområdet har en avgränsning gjorts så att de utbildningar som omfattas är de sammanhållna program som utbildar studenter till yrken som aktivt arbetar med att förmedla MIK mot olika målgrupper i samhället: lärare och bibliotekarier.

Lärare och bibliotekarier är att betrakta som nyckelfunktioner för arbetet med MIK i Sverige mot medborgare i olika målgrupper. Med avgränsningen ovan kartläggs endast dessa två utbildningar: lärarutbildningen och utbildning inom biblioteks- och informationsvetenskap. Följande avsnitt beskriver förekomsten av MIK på dessa utbildningar.

MIK inom svensk lärarutbildning

I skolans reviderade styrdokument avseende digital kompetens finns tydliga krav på MIK-förmågor hos eleverna – men på lärarutbildningen finns inte motsvarande kunskapskrav. Skrivningarna i högskoleförordningen (HSF) från 1993, som reglerar examenskraven för lärarstudenterna på detta område, är svaga.⁴⁰ För grundläraresexamen och ämnesläraresexamen gäller enligt HSF att studenten efter genomgången utbildning ska ”visa förmåga att säkert och kritiskt använda digitala verktyg i den pedagogiska verksamheten och att beakta betydelsen av olika mediers och digitala miljöers roll för denna”.⁴¹

2014 genomförde Statens medieråd en enkätstudie som syftade till att kartlägga MIK inom svensk lärarutbildning.⁴² Enkäten gällde kännedom om, förekomsten av verksamheter och framtidsplanerna kring MIK. Det framkom då bl a att MIK inte var ett välkänt begrepp och att förekomsten av MIK i undervisningen varierade mycket mellan lärosäten.⁴³

2018 upprepades enkätstudien, ställd till samma lärosäten med utbildningsprogram för ämneslärare i svenska och/eller samhällskunskap, och bildlärare, i högstadiet och gymnasiet. Syftet är att undersöka om utvecklingen de senaste åren lett till någon förändring av MIK-verksamheten på dessa utbildningar.⁴⁴

Resultaten från 2018 års enkät om MIK i lärarutbildningarna visar övergripande att:

- MIK har blivit ett mer känt begrepp än vad det var 2014, och det används i högre grad inom utbildningarna. ”Digital kompetens” och ”IKT” är dock fortfarande de mest använda begreppen på området.
- Styrdokumentet anses nu liksom 2014 vara den viktigaste faktorn för utvecklingen av MIK inom utbildningsprogrammen. Lärarutbildarnas kompetens, det näst viktigaste.
- Få program har lokala examensmål avseende MIK. Endast 15 procent har skrivningar som är mer långtgående än Högskoleförordningens formulering. 2014 var det 17 procent som hade det.
- Som enskilt viktigaste resurs för utvecklingen av MIK som en del i lärarutbildningen de kommande 4–5 åren anges fortbildning av lärarutbildarna.
- En majoritet vid lärarutbildningarna anger att det under 2018 satsas särskilda resurser på fortbildning av lärarutbildare kring MIK.

MIK inom svensk biblioteks- och informationsvetenskaplig utbildning

Redan innan Unesco definierade samlingsbegreppet MIK 2011 hade biblioteken uppmärksammat dess innehåll. Det handlar om färdigheter och kompetenser som är bibliotekens kärnuppgifter.

Utbildning inom biblioteks- och informationsvetenskap ges på 5 orter i Sverige, i form av olika program. Enkäten som Statens medieråd under våren 2018 skickat ut till dessa lärosäten är baserad på den enkät som skickats till lärarutbildningarna.⁴⁵

Resultaten från 2018 års enkät om MIK i utbildningarna inom biblioteks- och informationsvetenskap visar övergripande att:

- MIK är ett begrepp som används vid huvuddelen av alla utbildningar (75 procent).
- Samtliga utbildningar har kursplaner med lärandemål som inkluderar MIK-aspekter.
- Styrdokument och utbildarnas kompetenser anges som det absolut viktigaste för utvecklingen av MIK inom programmet.
- Hälften av utbildningarna anger att det satsas särskilda resurser på MIK-frågorna i form av fortbildning för utbildarna inom programmet.
- Det ingår kurslitteratur med tydlig MIK-koppling på samtliga utbildningar.

Sammanfattningsvis kan konstateras att arbetet med MIK har kommit längre inom utbildningen av bibliotekarier än inom lärarutbildningen.

5.5.2 Skola och skolbibliotek

Samtliga skolors undervisning regleras på nationell nivå genom skollagen och läroplaner för grundskolan, förskolan och fritidshem och för gymnasiet. Läroplanerna inbegriper även kursplaner eller ämnesplaner för de olika undervisningsämnena.

2018 års reform rörande skolans digitalisering och de reviderade styrdokumenten avseende digital kompetens har betydelse för skolans möjligheter att stärka barn och elever i MIK. Strategin och de förändrade styrdokumenten innebär högt ställda krav. Om detta förändringsarbete kommer att bli framgångsrikt är ännu för tidigt att säga eftersom de nya styrdokumenten implementeras 1 juli 2018. Det är här ändå av vikt att redovisa vari detta förändringsarbete består med avseende på MIK-frågan, och dess målsättningar.

Skolans digitalisering

I strategin för skolans digitalisering anges hur det svenska skolväsendet ska vara ledande i att använda digitaliseringens möjligheter på bästa sätt för att uppnå en hög digital kompetens hos barn och elever, och för att främja kunskapsutvecklingen och likvärdigheten. Tre fokusområden – med delmål som ska uppnås till år 2022 – ska sammantaget leda till att det övergripande målet för strategin uppnås. Dessa områden är:

1. Digital kompetens för alla i skolväsendet
2. Likvärdig tillgång och användning
3. Forskning och uppföljning kring digitaliseringens möjligheter

I målformuleringen för fokusområdet digital kompetens omnämns att alla barn och elever ska utveckla en "adekvat digital kompetens". Skolan ska ge dem förutsättningar att utveckla en sådan, och den omfattar MIK.⁴⁶

*"Utbildning i skolväsendet ska bidra till att barn och elever utvecklar förståelse för hur digitaliseringen påverkar individen och samhällets utveckling.[...] Det handlar bland annat om att utveckla elevernas medie- och informationskunnighet d v s kunskap och förmåga att finna, analysera, kritiskt värdera och skapa information i olika medier och kontexter."*⁴⁷

Digitaliseringen beskrivs som en pågående process. Uttrycket ”adekvat digital kompetens” används för att markera att det inte är möjligt att precisera en absolut nivå för digital kompetens eftersom den successivt behöver utvecklas utifrån samhällets krav och barns och elevers förutsättningar. För att begreppet digital kompetens ska få relevant innebörd behöver det konkretiseras utifrån skolans styrdokument.⁴⁸

Reviderade styrdokument

Regeringen beslutade i mars 2017 om stärkt digital kompetens i skolans styrdokument. De reviderade styrdokumenten träder i kraft 1 juli 2018 men det har varit möjligt för skolorna att börja arbeta utifrån dem sedan den 1 juli 2017. Förändringarna berör samtliga skolformer i grundskola, gymnasium och vuxenutbildning och tydliggör skolans uppdrag att stärka elevernas digitala kompetens. Utifrån detta har ändringar skett i läroplanerna, och i flera kurs- och ämnesplaner. Skolverket har även föreslagit till regeringen om ändringar i förskolans läroplan.⁴⁹

Sammanfattningsvis avser ändringarna att programmering införs som ett tydligt inslag i flera olika ämnen i grundskolan, att elevernas källkritiska förmåga ska stärkas, att eleverna ska kunna lösa problem och omsätta idéer i handling på ett kreativt sätt med användning av digital teknik, att arbeta med digitala texter, medier och verktyg, att använda och förstå digitala system och tjänster samt att utveckla en förståelse för digitaliseringens påverkan på individ och samhälle.⁵⁰

MIK skrivs inte ut explicit i styrdokumenten men de förmågor som avses med begreppet beskrivs enligt Skolverket på ett mer utvecklat sätt i läro- och kursplaner.⁵¹

Läroplanen skriver fram fyra aspekter av digital kompetens. För det första handlar det om att utveckla förståelse för hur digitaliseringen påverkar individen och samhällets utveckling. För det andra handlar det om att utveckla förmågan att använda och förstå digitala system och tjänster. För det tredje, om att förhålla sig till medier och information på ett kritiskt och ansvarsfullt sätt. För det fjärde handlar det om att lösa problem och omsätta idéer i handling på ett kreativt sätt, med användning av digital teknik. Enligt Skolverket kan MIK därmed sägas ingå i samtliga fyra aspekter av digital kompetens.⁵²

Det är ett stort tolkningsutrymme för den enskilde läraren både vad gäller centralt innehåll och när läraren ska bedöma elevernas förmågor inom området digital kompetens.⁵³

Uppföljning och utvärdering

I skolans digitaliseringsstrategi anges att det är viktigt att följa hur den digitala kompetensen utvecklas hos barn och elever, personal som arbetar med barn och elever, förskolechefer och rektorer. Utvecklingen och de behov rörande tillgång och användning av digitala verktyg i skolväsendet ska sättas i relation till digitaliseringens utveckling och behoven som medföljer. ”Det är avgörande att få denna bild av utvecklingen, inte minst i relation till de satsningar som regeringen och andra aktörer genomför för att kunna ändra och utöka vidtagna åtgärder.”⁵⁴

I Skolverkets regleringsbrev för 2018 anges att det inom det nya uppdraget om att främja digitaliseringen inom skolväsendet även ingår att följa upp målen i digitaliseringsstrategin och vilket genomslag strategin får i verksamheterna. Skolverket har under våren 2018 skickat ut enkäter till lärare, rektorer, förskolepersonal och förskolechefer, där utgångspunkten varit de frågor som ställts i samband med den IT-undersökning som genomförts vart tredje år sedan 2008.

Skolbiblioteken

Skollagen anger att eleverna i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan ska ha tillgång till skolbibliotek. Bestämmelsen gäller såväl offentliga som fristående skolor. Det ska i detta sammanhang påpekas att alla skolor ändå inte har tillgång till skolbibliotek – än färre till skolbibliotekarier.

I skolans digitaliseringsstrategi betonas skolbibliotekets pedagogiska uppgift när det gäller att stärka eleverns kompetenser i bland annat informationssökning och källkritik.⁵⁵ De reviderade läroplanerna inskräpper rektorns ansvar avseende skolbibliotekets verksamhet och att detta ska användas som en del i undervisningen för att stärka elevernas digitala kompetens.⁵⁶

Enligt Skolverket är skolbibliotekarien en ”viktig och ovärderlig” pedagogisk resurs i arbetet med MIK – med dokumenterade kunskaper i informationssökning och källkritik som kan hjälpa eleverna att navigera i och kritiskt granska informationsflödet.

”I det läsförmedlande och lässtimulerande arbetet är skolbibliotekarien en tillgång för skolan och ett stöd för eleverna. Det gäller också arbetet med medie- och informationskunnighet, eftersom skolbibliotekarien har dokumenterade kunskaper i informationssökning och källkritik och kan hjälpa eleverna att navigera i och kritiskt granska informationsflödet.”⁵⁷

Även Skolinspektionen betonar skolbibliotekens pedagogiska uppgift att stärka eleverns kompetenser i bland annat informationssökning, digital kompetens och källkritik. I tidigare granskningar, där skolbiblioteken ingått, har Skolinspektionen funnit att skolbibliotek saknas helt på vissa skolor, och på andra skolor är tillgängligheten till skolbibliotek begränsad genom till exempel öppettider och bemanning. Skolinspektionen menar att det finns brister i hur skolbiblioteket används och integreras i undervisningen för att främja eleverns lärande – och att detta kan få konsekvenser rörande elevernas kunskaper i källkritik och digital kompetens: *”Om skolbiblioteket inte har skolbibliotekarier med tillräcklig kompetens finns även en risk för att elever inte får tillräcklig kunskap i källkritik och digital kompetens.”⁵⁸*

Utifrån detta perspektiv genomför Skolinspektionen en granskning av skolbibliotek, som ska redovisas i juni 2018.

Det har under läsåren 2016–2018 funnits ett riktat statsbidrag för personalförstärkning i skolbibliotek. Detta bidrag kan få en indirekt effekt för MIK-frågorna i skolan. Av Skolverkets utvärdering av bidraget framgår att det varit ett högt söktryck på bidraget, och att det har fungerat bäst i skolor där skolbiblioteket redan varit en integrerad del av den pedagogiska verksamheten.⁵⁹

5.5.3 Bibliotek

Enligt bibliotekslagen ska varje landsting bedriva regional biblioteksverksamhet med syftet att främja folkbibliotekens verksamhetsutveckling, samarbete och kvalitet.⁶⁰ En viktig del i regionbibliotekens utvecklingsarbete är kompetenshöjande insatser. Utöver att vara utbildningsanordnare inom bibliotekssektorn, har regionbiblioteken sedan 1980-talet även verkat för ökad användning av ny teknik i biblioteksarbetet. Numer är regionbiblioteken aktiva med insatser för att minska den digitala klyftan – och med MIK-frågor.⁶¹ Tillsammans med KB har de regionala biblioteksverksamheterna ansvaret att samordna utbildningen av landets bibliotekarier inom ramen för den nationella satsningen på biblioteken som arena för ett digitalt kompetenslyft för befolkningen.

Folkbiblioteken ska enligt bibliotekslagen – utöver att särskilt främja läsning och tillgång till litteratur – verka för att öka kunskapen om hur informationsteknik kan användas för kunskapsinhämtning, lärande och delaktighet i kulturlivet. I den pågående satsningen med ett digitalt kompetenslyft via biblioteken är det folkbiblioteken som har förutsättningar och möjligheter att nå ut till hela befolkningen.

Men folkbiblioteken bedriver redan nu ett aktivt arbete med att stärka besökarnas digitala kompetens och MIK. I en enkätundersökning från 2017 om digital kompetens/MIK vid folkbiblioteken svarade 80 procent av kommunbiblioteken att de erbjuder aktiviteter som syftar till att öka medborgares digitala kompetens.⁶² Vidare framkom att digital delaktighet och/eller MIK styrs upp i biblioteksplanerna för majoriteten av biblioteken (85 procent). En slutsats i undersökningen är att bibliotekspersonalen – för att kunna möta

många av de frågor som de får i det vardagliga arbetet bakom informationsdisken – behöver kompetenshöjande insatser inom områden som MIK och handledning/pedagogik.

Undersökningen visar vidare att barn är en prioriterad målgrupp för insatserna kring MIK/digital kompetens vid folkbiblioteken, och hälften av de svarande biblioteken erbjuder aktiviteter som syftar till att öka barns (3–12 år) digitala kompetens och/eller MIK. Nästan hälften av biblioteken har även genomfört insatser för att stärka digital kompetens hos personer med annat modersmål än svenska.

Studieförbunden är den aktör som de flesta biblioteken anger som samarbetspartner när det handlar om arbetet för att öka medborgarnas digitala kompetens. Studieförbunden har länge samarbetat med biblioteken i folkbildningsfrågor. De flesta biblioteken ordnar aktiviteter i samband med nationella kampanjveckor såsom ALL DIGITAL week (f.d. *Get Online Week*) och *e-Medborgarveckan*.

5.5.4 Folkbildningen och det civila samhällets organisationer

Regeringen omnämner folkbildningen – med verksamhet representerad över hela landet – som viktig i arbetet med en rad samhällsutmaningar.⁶³ Folkbildningen riktar sig till vuxna människor som själva bestämmer om de vill delta.

Till folkbildningen räknas folkhögskolor, studieförbund och studerandeorganisationer inom folkhögskolan. Folkbildningen regleras till viss del av staten genom förordningar och riktlinjer till Folkbildningsrådet respektive SISU Idrottsutbildarna, men stor del av verksamhetens inriktning och upplägg lämnas till folkbildningens aktörer att besluta om.⁶⁴ Folkbildningen finansieras till största del av det offentliga genom anslag och bidrag från stat, regioner, landsting och kommuner.

Folkbildningsrådet är en ideell förening med vissa myndighetsuppdrag givna av riksdagen och regeringen, och den instans som fördelar och följer upp statsbidraget till studieförbund och folkhögskolor. Rådet utvärderar årligen om syftet med statens bidrag till folkbildningen uppfylls.⁶⁵

Övergripande insatser inom folkbildningen

Folkbildningsrådet har länge haft en främjanderoll i förhållande till den pedagogiska it-användningen inom folkbildningens organisationer. Vid 2014 års rådslag om digital utveckling inom folkbildningen konstaterades behovet av ett digitalt kompetenslyft som en huvudfråga för både studieförbund och folkhögskolor. Uppdraget om digital utveckling ligger sedan 2015 på rådets medlemmar att genomföra, d v s Studieförbunden i samverkan, Rörsefolkhögskolornas intresseorganisation och SKL (som representerar de kommun- och landstingsägda folkhögskolorna).⁶⁶

Statsbidragssystemet för studieförbund fordrar att varje förbund har en strategisk plan för arbetet med digital delaktighet och är därför ett av de områden som granskas regelbundet i Folkbildningsrådets uppföljning av folkhögskolornas och studieförbundens verksamhet.

I 2016 års analys av folkbildningen bedömer Folkbildningsrådet att insatser för att stärka den digitala delaktigheten behöver ingå i den medborgerliga bildningen då den i dag utgör en förutsättning för att människor ska kunna tillgodogöra sig bildning och utbildning.

*”För studieförbund och folkhögskolor är det en angelägen uppgift att ta sig an det digitala utanförskap som finns i grupper av befolkningen, inte minst bland de äldre. En annan och allt viktigare uppgift är att bidra till ett källkritiskt och medvetet förhållningssätt gentemot digitala medier och de budskap om hat, intolerans och rasism som sprids där.”*⁶⁷

Vidare bedömer Folkbildningsrådet att digitaliseringen av samhället är så omfattande och av så djupgående betydelse att studieförbundens och folkhögskolornas arbete för digital delaktighet och kritisk

medvetenhet bör genomsyra hela verksamheten och att digitaliseringen hanteras som en strategisk fråga på alla nivåer inom folkbildningen.⁶⁸

Mot bakgrund av ovanstående analys framhåller Folkbildningsrådet i sitt budgetunderlag för 2019–2021 att folkbildningen på samma sätt som skolan måste förhålla sig till sin roll som utvecklare av medborgares kompetenser avseende källkritik och medvetenhet för livet i ett allt mer digitaliserat samhälle. Individer utan digital kompetens kan inte vara digitalt delaktiga. Det handlar ytterst om demokrati och medborgarskap. *”Folkbildningen arbetar därför med både med digital kompetens och med kritiskt tänkande och källkritik.”*⁶⁹

Folkhögskolor och studieförbund

Folkhögskolor

I Sverige finns totalt 154 folkhögskolor, med ungefär lika många filialer. Om MIK över huvud taget ingår i folkhögskolans verksamhet är det som en del av den permanenta verksamheten snarare än som särskilda insatser för stärkt MIK, t ex i ämnena samhällsorientering och svenska, i den allmänna behörighetsgivande kursen. Det finns inga motsvarande läroplaner eller styrning från regeringen för folkhögskolans allmänna kurs. Utbildningens innehåll ska motsvara innehållet i grundskolan respektive gymnasieskolan, men det ställs inga mer specifika krav utan lämnas upp till varje folkhögskola att organisera utbildningen.⁷⁰

Mer specialiserade utbildningar bedrivs i särskilda kurser, som t ex journalistutbildningar, information och medieutbildningar och kommunikatörsutbildningar.⁷¹

Samtliga Sveriges folkhögskolor är tillsammans med Studieförbunden med i initiativet #ViMåstePrata till försvar för demokratin.⁷² Inom ramen för detta kommer aktiviteter att genomföras över hela landet.

Studieförbund

Det finns 11 studieförbund i Sverige, som består av 374 medlems- och samverkansorganisationer. Varje enskilt studieförbund har sin egen profil och ideologiska särart. Studieförbunden verkar för att öka den digitala kompetensen genom att erbjuda kurser inom det digitala området av vilka inga dock har det direkta syftet att stärka MIK.⁷³

Under 2017 har Studieförbunden via ett antal initiativ manifesterat folkbildningens inblandning i frågeområdet kring MIK, bl a med rapporten *Tillståndet i Demokratien*, och *Vi erövrar demokratin varje dag*, som båda framhåller vikten av kritiskt tänkande i relation till alternativa fakta, och vikten för samhället och demokratin av att människor är digitalt delaktiga.

Vidare ingår även Studieförbunden i det ovan nämnda initiativet #ViMåstePrata.⁷⁴

Övriga aktörer i det civila samhället

Det finns ett antal aktörer i det civila samhället som på olika sätt utifrån respektive sakområden och intressen är engagerade i MIK-frågorna och har aktiviteter kring MIK. Här bör särskilt nämnas:

Svensk biblioteksförening

Svensk biblioteksförening har varit drivande för MIK-begreppets etablering sedan det lanserades på den nationella arenan, bl a publicerade Biblioteksföreningen 2014 skriften *Medie- och informationskunnighet – en forskningsantologi*, i vilken forskare ger perspektiv på biblioteks- och informationsvetenskapens relation till MIK-begreppet. Föreningen har även varit med och drivit projektet *MIK-bibliotek* 2013–2015, tillsammans med Statens medieråd, för att stärka bibliotekens roll som ambassadörer av medie- och informationskunnighet.

Internetstiftelsen i Sverige (IIS)

IIS ansvarar för toppdomänen .se och arbetar för en positiv utveckling av internet. Stiftelsen har flera satsningar för att främja MIK och digital kompetens, t ex *Webbstjärnan*, som startade 2008, och som vänder sig till elever i grund- och gymnasieskolan för att lära dem att bli medvetna webbanvändare. IIS har även ett nystartat projekt, *Internetkunskap*, där fokus är grundläggande digital folkbildning riktad till vuxna.

Datorn i utbildningen (DiU)

DiU är en stiftelse och en förening med mångårig kunskapsutveckling och verksamhet kring digitalisering och lärande i svensk skola. Föreningen arrangerar bl a årligen konferensen *Framtidens lärande*, och utdelar kommunutmärkelsen *Guldtrappan*, för digital skolutveckling, och priset *Guldäpplet*, till innovativa lärare inom området digital kompetens.

Filmpedagogerna Folkets bio

Filmpedagogerna har en mångårig verksamhet kring MIK. De var med och lanserade begreppet MIK på den nationella arenan 2012, och har sedan ett par år ett samarbete med Unesco. Filmpedagogerna arbetar med utbildning och fortbildning om MIK, film och medier i ett bredare perspektiv, och har bl a ett pågående kulturstrategiskt uppdrag från Västra Götalandsregionen att sprida kunskap om MIK i området.

Föreningen film och mediepedagogik (FOMP)

Föreningen FOMP samlar organisationer som bedriver film- och mediepedagogisk verksamhet. Tillsammans med medlemmarna vill de stimulera film- och mediepedagogisk verksamhet och stärka ”mediemedvetenheten” runt om i landet. Föreningen arrangerar bl a fortbildning av och för medlemmarna.

5.5.5 Medieföretag

Public service-bolagen och MIK

De tre public service-bolagen – Sveriges Radio (SR), Sveriges Television (SVT) och Sveriges Utbildningsradio (UR) – har ett särskilt samhällsansvar. Detta särskilda ansvar kommer till uttryck i uppdraget att verka i allmänhetens tjänst så som det har formulerats i regeringens beslut om sändningstillstånd och andra villkor. Sändningstillstånden för SR, SVT och UR reglerar hur sändningsverksamheten ska bedrivas inom en tillståndperiod. Public service-bolagens innevarande sändningstillstånd gäller till den 31 december 2019.

MIK skrivs inte ut specifikt i sändningstillstånden, men i paragraferna om innehållet i sändningarna finns för samtliga bolag en skrivning om att programutbudet som helhet ”präglas av folkbildningsambitioner.”⁷⁵ Det är inom ramen för detta folkbildande uppdrag som bolagen framhåller sin MIK-verksamhet – samt i det publicistiska arbetet. Både som mer renodlat kunskapsområde och i programverksamheten. MIK är alltså något som bedrivs på många olika sätt av public service-bolagen.

UR har egna strategiska skrivningar om MIK. Där framhålls att MIK sedan 2016 är ett av tre fokusområden inom både utbildning och folkbildning. UR ser en stark och logisk koppling mellan deras särskilda utbildningsuppdrag och att stärka utbudet inom MIK.⁷⁶

Nedan redovisas några exempel på programbolagens satsningar inom MIK-området. Projekten är inte kvalitativt bedömda eller utvärderade i denna översikt.⁷⁷

Sveriges Utbildningsradio (UR)

UR arbetar med MIK framför allt utifrån tre perspektiv: utbud, förhållningssätt och tillgänglighet. Bolaget har under flera år fokuserat på att utveckla ett programutbud inom MIK, och de ser att behovet av utbild-

ningsmaterial i dessa frågor ökar – både i klassrummet men också när det gäller lärarfortbildning och den allmänna folkbildningen. UR:s pedagogiskt grundade MIK-utbud ska enligt bolaget själv stärka demokratin genom att vara en motvikt till falsk information, ryktesspridning, hot och hat på nätet. Det övergripande syftet med utbudet inom MIK är att bidra till att stärka yttrande- och informationsfriheten. Under 2017 har UR sänt flera programserier om vårt förhållningssätt till fakta och kunskap, t ex *Tänka mot strömmen*, *Fejk*, och *Kjellkritik*. UR vill stärka utbudet för målgrupper som nyanlända och elever i behov av särskilt stöd. Utanför den organiserade utbildningen är även folkbildningen av stort intresse för UR.

Sveriges Radio (SR)

För SR:s verksamhet är den folkbildande ambitionen grundläggande, enligt bolaget. Att bidra till medborgarnas MIK är en pågående verksamhet som i grunden handlar om att erbjuda en mångsidig och fördjupande journalistik med hög trovärdighet på samtliga plattformar. SR bedriver även projekt utanför traditionell broadcast som syftar till att öka medie- och informationskunnigheten, som t ex P4 Göteborgs satsning på att lära högstadiel elever mer om journalistik och källkritik, och *Det fria ordets dag* för sjätteklassare. Förutom nyhetsjournalistik och program av folkbildande karaktär finns det också program som riktar in sig mer specifikt på MIK i form av källkritik och mediekunskap, t ex P1:s *Mediebudorden* med tips och råd som ska hjälpa mediekonsumenterna att förstå medieflödet. SR har också program som riktar in sig på specifika målgrupper som ska tränas i att bli kritiska mediekonsumenter, t ex genom nyheter i *Barnradion*.

Sveriges Television (SVT)

SVT framhåller att deras MIK-arbete måste ses som en del av det övergripande arbetet med journalistik, digitalisering och folkbildning. Bolaget har i uppdrag att oberoende sprida kunskap och vara en referenspunkt i en föränderlig värld. *Lilla Aktuellt/Lilla Aktuellt Skola*, ett nyhetsprogram i samarbete med UR, riktat till barn, har återkommande MIK-inslag som särskilt riktar in sig på barns medieanvändning. Frågor som rör MIK behandlas också i SVT:s övriga programverksamhet. Dels genom särskilda programserier som *Sociala Monster*, som beskriver hur sociala medier fungerar och de mekanismer som driver både de sociala medierna i sig och de människor som använder dem. Dels i fördjupande program som *Idévärlden* om faktaresistens.

De kommersiella medieföretagen och MIK

Flera mediehus har pågående satsningar med koppling till MIK. Flera av satsningarna har som mål att bidra till ökad tilltro till medierna och stärka förmågorna att identifiera propaganda, desinformation och felaktigheter som publiceras.

Ett fåtal av projekten är långsiktiga, som t ex *Mediekompass* som återuppstått efter att ha varit vilande en tid, Internetstiftelsens *Webbstjärnan*, och Metros *Viralgranskaren*, men huvuddelen av projekten är nystartade. Mer än hälften av de pågående MIK-projekten finansieras av statliga Vinnova, och några sker i samarbete mellan medieföretagen Sveriges Television, NTM, Bonnier, Schibsted Sverige och Sveriges Radio.

Projekten som redovisas nedan är inte kvalitativt bedömda eller utvärderade i denna översikt.⁷⁸

Exempel på medieföretagens MIK-insatser

Metros *Viralgranskaren* har funnits sedan 2014 och är en avdelning inom tidningen Metro vars uppgift är att granska och analysera nyheter och internetfenomen som blir virala genom sociala medier. Under 2017 instiftade de även *Källkritikens dag* i samarbete med *Internetstiftelsen*.

Metro, UR, Nätsmarta och Egmont driver *projektet Lilla Viralgranskaren* för att lära barn och unga källkritik. Det inkluderar lärarhandledningar, lektionsmaterial och källkritik-guide för de yngsta.

Tidningsutgivarna – Medier i Sverige har tagit fram *Mediekompass* för att hjälpa skolan med undervisning om och med medier. Inom ramen för projektet finns lärarhandledningar, lektionstips och en skrivarskola samt möjlighet till kontakt med landets ca 160 dagstidningar.

Läs och Lär McShane Education AB driver *MiniBladets Reporterskola* tillsammans med Sydsvenskan, Nya Wermlands-Tidningen, Piteå-Tidningen, Nya Lidköpings-Tidningen, Sörmlands Nyheter, Katrineholms-Kuriren, Eskilstuna-Kuriren och Strängnäs-Tidningen. Syftet är att lära barn grunderna i journalistiskt skrivande. Delar av projektet har beviljats utvecklingsstöd av presstödsnämnden.

Jämtlands Tidning driver projektet *Ung medborgarjournalistik* som syftar till att förankra den oberoende journalistikens roll hos barn och unga. Projektet har beviljats utvecklingsstöd av presstödsnämnden.

Blank Spot Project driver projektet *Journalistiken i klassrummet* med målsättningen att öka elevernas kunskap om medias roll i demokratier samt ge dem kunskap om journalistikens arbetsprocess. Elever får genom ett antal moduler/lektioner förslag på hur man kan arbeta med MIK.

Uppsala Universitets och Forskarfredags *Nyhetsvärderaren* är ett projekt där forskare, lärare och elever tillsammans, undersöker vilka nyheter som rör sig i högstadie- och gymnasieelevers nyhetsflöden för att utveckla och testa ett verktyg som ska användas för att lära elever källkritik i digitala medier.

Interaktiva Rum Sverige har två olika projekt, dels *Ekokammaren* som är en webbplattform som synliggör de ekokammare som kan skapas till följd av automatiskt individanpassade informationsflöden på internet. Dels *Mikoteket* ett verktyg om MIK för pedagoger och bibliotekspersonal utvecklat tillsammans med Stockholms Stadsbibliotek.

Mobile Stories är en app och en medieplattform som syftar till att hjälpa unga att ta plats i samhällsdebatten. Detta sker genom att de lär sig grundläggande kunskaper om journalistik, och arbete med källkritik och MIK. Satsningen vänder sig till skolelever i högstadiet och gymnasiet.

5.6 Sammanfattande reflektioner MIK i Sverige

5.6.1 Flera involverade politikområden – inget med övergripande ansvar

MIK-frågorna är komplexa och gränsöverskridande, och berör idag flera politikområden: Mediepolitiken, kulturpolitiken, demokratipolitiken, filmpolitiken, utbildningspolitiken, digitaliseringspolitiken, folkbildningspolitiken, rättspolitik, försvarspolitik, och barnrättspolitik. Inom vissa av dessa områden formuleras ett behov av MIK och frågorna intar en framskjuten plats i nya satsningar och styrdokument. Det saknas dock ett politikområde med ett övergripande ansvar för MIK-frågorna ur ett medborgarperspektiv. Vidare saknas en gemensam begreppsapparat i olika satsningar varför insatser från olika politikområden är svåra att koordinera som delar i ett sammanhållet arbete.

MIK-frågorna saknar således en central hemvist inom politiken och ett övergripande ramverk.

5.6.2 Styrdokument med mål som omfattar MIK – inget med mål för MIK

Det finns 2017/2018 flera politiska styrdokument med medborgarbundna mål som omfattar MIK:

- *För ett hållbart, digitaliserat Sverige – en digitaliseringsstrategi* – med ett delmål om digital kompetens och digital trygghet i ett medborgarperspektiv.
- *Nationell digitaliseringsstrategi för skolväsendet* – med en målformulering om att alla barn och elever ska utveckla ”adekvat digital kompetens”.

- *Digitalt kompetenslyft via biblioteken* – en nationell satsning på biblioteken i vilken MIK ska komma befolkningen till del via folkbiblioteken.
- *Strategi för en stark demokrati* – vilken uttrycker att människor oavsett ålder behöver vara rustade med MIK för att kunna utnyttja den digitala utvecklingens potential till demokratisk delaktighet.

Dessa styrdokument är av betydelse för stärkt MIK hos befolkningen i olika ålders- och målgrupper – men de saknar koppling till varandra via en gemensam målbild och ett ramverk för MIK.

5.6.3 Flera statliga huvudaktörer – ingen med MIK i uppgift

Trots frågornas förekomst i flera styrdokument är MIK påtagligt osynligt i myndighetsinstruktioner och regleringsbrev. Av de fem statliga huvudaktörer som arbetar med frågorna inom sina respektive sakområden, har ingen MIK i uttrycklig uppgift. Bara en – Statens medieråd – har MIK som kärnverksamhet, men arbetet bedrivs utifrån en operationalisering av myndighetsinstruktionen.

För tre av huvudaktörerna – Skolverket, Kungliga biblioteket, och Svenska Filminstitutet – genomförs MIK-insatser som en del i övrig verksamhet. Dessa aktörer har, genom sina styrdokument, definierade mottagare och egna kontaktytor, och når via regional och lokal verksamhet medborgare i olika ålders- och målgrupper. Till skillnad från dessa tre saknar Statens medieråds instruktion definierade avnämare, liksom kontaktytor för att nå ut på regional och lokal nivå. Digitaliseringsrådet är en ny huvudaktör då rådets uppgift är att främja genomförandet av digitaliseringspolitiken. En av målsättningarna för denna är att alla medborgare ska vara digitalt kompetenta och utveckla MIK.

Det saknas emellertid en aktör med övergripande ansvar för frågorna i relation till övriga verksamheter.

5.6.4 Många utspridda insatser – inget sammanhållet arbete

Det pågår MIK-relaterade aktiviteter i Sverige. Aktörer finns på samtliga nivåer – nationellt, regionalt och lokalt – och insatser med olika karaktär och varaktighet genomförs. Det handlar om insatser i det offentliga, via myndigheter och statliga organ, och i strukturer som skolor och bibliotek. Insatser genomförs även inom folkbildningen och av organisationer i det civila samhället, och av medieföretagen, framför allt de tre public service-bolagen. Dessa utspridda insatser genomförs dock inte som en del i ett sammanhållet arbete. Då det inte finns något formaliserat nätverk för MIK-frågor, även om viss samverkan sker i nätverk för andra, näraliggande områden som t ex digital delaktighet, blir det ett fragmenterat område. På regional och lokal nivå har regionbibliotek, men även regionala filmverksamheter, kommit att utgöra nav för MIK-frågorna. Men även här saknas en övergripande samverkan.

Bristen på samverkan mellan olika initiativ och aktörer gör att den aktivitet som sker kring MIK är splittrad och effektiviteten blir därmed svår att bedöma.

5.6.5 Fler kortsiktiga än långsiktiga insatser – trots behov av kontinuitet

De insatser kring MIK som genomförs av olika aktörer på samtliga nivåer i Sverige är främst av kortsiktig karaktär, flera härrör från tillfälliga uppdrag och bedrivs i projektform. I det regionala och lokala arbetet handlar det ofta om punktinsatser kring MIK men i några regioner finns en utveckling mot ett mer långsiktigt arbete.

Samhällets digitalisering innebär ett behov av nya kompetenser hos hela befolkningen och detta behöver bemötas från olika sektorer. I de nya styrdokument som finns med bäring på MIK-området finns en långsiktighet, men då dessa inte är fullt ut implementerade går deras effekter för MIK-främjandet ännu inte att utvärdera.

5.6.6 Barn och unga en vanlig slutmålgrupp – fler insatser än tidigare mot vuxna

Som ett led i att stärka MIK hos barn och unga riktas flera insatser till personal i skola och bibliotek. Några insatser riktas även direkt till barn. Ett ökande antal MIK-insatser riktas mot en vuxen befolkning, främst via biblioteken, utifrån frågor som aktualiseras av digitaliseringen. Digital delaktighet är en av de viktigaste demokratifrågorna idag och spänner över flera sektorer. Nya målgrupper som äldre och nyanlända nämns ofta i detta sammanhang. Omvärldsläget, med påverkansoperationer i samband med allmänna val och förekomsten av desinformation i våra medieflöden, aktualiserar behovet av MIK hos en bredare målgrupp än barn och unga. Dagens medielandskap ställer högre krav på den enskildes förmågor att hantera och bedöma medier och information än någonsin tidigare.

5.6.7 En övergripande struktur för MIK – i ett medborgarperspektiv

Baserat på denna kartläggning går det att urskilja en övergripande struktur av betydelse för främjandet av MIK ur ett medborgarperspektiv: Universiteten och högskolorna, skolorna och skolbiblioteken, biblioteken, folkbildningen och det civila samhällets organisationer, och medieföretagen. Dessa utgör alla olika delstrukturer, kontaktytor för främjandet av medborgarlig MIK. Tillsammans formar de en övergripande struktur som täcker samtliga nivåer, ålders- respektive målgrupper – med möjligheter för ett effektiviserat genomförande av MIK.

Med större samverkan mellan sektorer och aktörer på olika nivåer skulle ett MIK-främjande i den övergripande strukturen kunna stärkas.

5.7 Avslutning

I denna kartläggning konstateras att aktiviteterna rörande MIK i Sverige består av flera olika och fragmenterade insatser från olika aktörer, på samtliga nivåer – nationellt, regionalt och lokalt. Det finns också en övergripande struktur för främjandet av MIK i ett medborgarperspektiv, i vilken det finns stora möjligheter för att effektivisera genomförandet.

En strukturerad samverkan mellan aktörer på olika nivåer och koordinering av pågående och planerade insatser inom olika sektorer framstår som önskvärd. De verksamma aktörerna ska fortsätta bidra med sina olika delar – men bör dra åt samma håll. För detta är en gemensam målbild för MIK en förutsättning, och denna behöver formuleras av politiken.

Att en bred satsning på MIK för alla medborgare är ett villkor för en demokratisk delaktighet i det digitaliserade samhället har slagits fast i en mängd utredningar, styrdokument och handlingsplaner.

Mot bakgrund av denna kartläggning är det nu hög tid att en sådan bred satsning omsätts i praktiken genom ett politiskt ramverk för MIK där frågorna adresseras och mandat fördelas till involverade aktörer. Arbeta för en stärkt samverkan och koordination av MIK-frågorna mellan departement, myndigheter, regionala och lokala aktörer bör ske utifrån samhällsnytta och samtliga medborgares bästa.

Noter

- ¹ Insatser eller verksamheter som i huvudsak syftar till att öka kunskaper och instrumentella förmågor att använda digital teknik omfattas inte i denna kartläggning. Inte heller insatser som ska påverka användarnas uppförande vid användningen av medier, eller insatser för att förebygga hot och hat på nätet, eller nätmobbning. Insatser där syftet är att generellt tillgängliggöra medier och information för personer med olika funktionsnedsättningar omfattas inte.
- ² Regeringskansliet (2017). *För ett hållbart, digitaliserat Sverige – en digitaliseringsstrategi*, sid 12.
- ³ Inför Nordiska ministerrådets expertmöte 2013 genomförde Statens medieråd en inventering av MIK-frågorna i Norden. Undersökningen ingick senare i Nordicoms publikation *Medie- och informationskunnighet i Norden. En nyckel till demokrati och yttrandefrihet*. (2014). 2014 genomförde Statens medieråd enligt regeringsuppdrag en nationell kartläggning av MIK-aktörer: *Medie- och informationskunnighet i Sverige. En kartläggning av aktörer*. (2014). 2017 genomförde Statens medieråd en inventering av insatser kring MIK, tillsammans med Myndigheten för press, radio och tv: *Kartläggning av insatser som syftar till stärkt medie- och informationskunnighet (MIK)* (2017).
- ⁴ (Ku2017/01610/MF).
- ⁵ Dir. 2015:26, sid 3.
- ⁶ *En gränsöverskridande mediepolitik. För upplysning, engagemang och ansvar* (SOU 2016:80). Slutbetänkande av Medieutredningen, sis 407–415.
- ⁷ Prop. 2017/18:154.
- ⁸ Ibid, sid 12.
- ⁹ Kungliga biblioteket (2016) *Digitalt först med användaren i fokus. Biblioteken ger digitaliseringen ett mänskligt ansikte*.
- ¹⁰ Proposition 2017/18:1, UO 1, sid 55–58.
- ¹¹ Regeringskansliet (2018). *Strategi för en stark demokrati – främja, förankra, försvara*.
- ¹² *Nationell digitaliseringsstrategi för skolväsendet* (Regeringsbeslut 2017-10-19), och *Stärkt digital kompetens i läroplaner och kursplaner* (Regeringsbeslut 2017-03-09).
- ¹³ Regeringskansliet (2017). *Nationell digitaliseringsstrategi för skolväsendet*, sid 6.
- ¹⁴ Prop. 2017/18:1 UO 17, sid 220.
- ¹⁵ Regeringskansliet (2017). *För ett hållbart, digitaliserat Sverige – en digitaliseringsstrategi* (2017), sid 12.
- ¹⁶ Pressmeddelande på regeringen.se 2018-02-05.
- ¹⁷ Regeringskansliet (2017). *Nationell säkerhetsstrategi*. ”Invanornas förmåga att inhämta kunskap och bedöma information är betydelsefullt för Sveriges möjlighet att klara större och mindre påfrestningar.” Sid 14.
- ¹⁸ Regeringskansliet (2016). *Nationell strategi för samhällets informations- och cybersäkerhet*, sid 14.
- ¹⁹ *Nationell säkerhetsstrategi* (2017), sid 14.
- ²⁰ §1. *Förordning (2010:1923) med instruktion för Statens medieråd*.
- ²¹ Finns på myndighetens webbplats www.statensmedierad.se.
- ²² Detta skedde genom Nordicoms publikation *Medie- och informationskunnighet i nätverkssamhället* (2013) i ett samarbetsprojekt mellan Nordicom, Statens medieråd, Skolverket, Svenska Filminstitutet och Filmpedagogerna Folkets Bio.
- ²³ Skolverket har i uppdrag av regeringen att vart tredje år följa upp ”IT-användning och IT-kompetens i förskola, skola och vuxenutbildning”. Uppföljningen fokuserar på att mäta vilka förutsättningar elever och lärare har för it-användning, samt vilken it-användning och it-kompetens som finns i verksamheterna. Det har genomförts tre mätningar sedan den första 2008/2009. Mätningen 2018/2019 blir den sista i nuvarande form.
- ²⁴ (N2017/01899/D).
- ²⁵ I Digitaliseringsrådet ingår: Ann Hellenius (Stockholms Stad), Anna Felländer (Swedish House of Finance), Charlotte Brogren (Vinnova), Darja Isaksson (digital strateg), Jan Gulliksen (KTH), Jeanette Andersson (Minc), Martin Linder (Unionen), Nicklas Lundblad (Google), Sara Mazur (Ericsson) och Jenny Birkestad (SKL).
- ²⁶ Bygger på uppgifter från Digitaliseringskansliet 2018-04-26.
- ²⁷ Utgår från den inventering av insatser som genomfördes 2017 i *Kartläggning av insatser som syftar till stärkt medie- och informationskunnighet (MIK)*.
- ²⁸ (Ju2018/01866/SSK).
- ²⁹ (Ku2016/02296/D).
- ³⁰ Nätverket ingår som undergrupp i det mellan 25 myndigheter övergripande myndighetsnätverket kring barn och ungdomsfrågor, som Barnombudsmannen håller i.
- ³¹ Kungliga biblioteket (2016). *Skolbibliotek – hur ser det ut? En kartläggning inom ramen för den myndighetsöverskridande skolbiblioteksgruppen*.

- 32 (N/2017/07345D).
- 33 Uppgifter från SKL 2017-08-24.
- 34 Uppgifter från Digidelnätverket 2018-03-07.
- 35 LIKA står för ledning, infrastruktur, kompetens, användning. Finns på webbplatsen <http://lika.skl.se/>
- 36 SKL:s kulturpolitiska positionspapper 2015-05-12.
- 37 Sammanfattningen härrör från den enkät som Myndigheten för press, radio, och tv genomförde 2017 för *Kartläggning av insatser som syftar till stärkt medie- och informationskunnighet (MIK)*.
- 38 I enkäten som ligger till grund för kartläggningen har 12 regioner/landsting av 21 inrapporterat resultat om totalt ca 150 insatser. Dessa insatser genomförs av olika kulturrenhet, filmcenter, mediecenter och bibliotek.
- 39 Arbetet med MIK innebär enligt *MIK-strategi för Götabiblioteken*, av Regionbibliotek Östergötland: "att vara förtrogen med MIK-begreppet och kopplingen till demokrati, aktivt medborgarskap och livslångt lärande samt att biblioteken integrerar MIK i all sin verksamhet, och att biblioteket har resurser och metoder för att arbeta MIK-främjande gentemot biblioteksbesökarna."
- 40 Högskoleförordningen finns som ett komplement till Högskolelagen (1992:1434). Förordningen är beslutad av regeringen och därmed underordnad den av riksdagen beslutade högskolelagen.
- 41 Högskoleförordning (1993:100).
- 42 Enkäten var ett led i regeringsuppdraget att stärka unga i åldern 12–18 år mot antidemokratiska budskap på internet och i sociala medier (Ju2013/3289/D).
- 43 Totalt sändes enkäten till 25 utbildningar, varav 19 var svenska-/samhällskunskapsprogram, och sex var bildläroprogram. Enkätredovisningen ingick i rapporten *Medie- och informationskunnighet i Sverige. En kartläggning av aktörer*, (2014).
- 44 MIK har i enkäten definierats som: "*Medie- och informationskunnighet är ett samlingsbegrepp för de kunskaper som krävs för att finna, analysera, kritiskt värdera och skapa information i olika medier och sammanhang. MIK är alltså ett paraplybegrepp som omfattar både mediekunnighet och informationskunnighet, och även digital kompetens.*"
- 45 Enkätfrågorna har anpassats till utbildningarna inom biblioteks- och informationsvetenskap av Statens medieråd med stöd av expertis från bibliotekshögskolan i Borås.
- 46 *Nationell digitaliseringsstrategi för skolväsendet* (2017).
- 47 Ibid sid 6.
- 48 Ibid sid 7.
- 49 Redovisning av Skolverkets uppdrag (U2016/05591/S och U2017/01929/S) om att göra en översyn av förordningen (SKOLF 1998:16) om läroplan för förskolan, 2018-03-23.
- 50 Regeringsbeslut om stärkt digital kompetens i läroplaner och kursplaner 2017-03-09.
- 51 Skolverket (2017). *Få syn på digitaliseringen på grundskolenivå – Ett kommentarmaterial till läroplanerna för förskoleklass, fritidshem och grundskoleutbildning*, sid 9.
- 52 Uppgifter från Skolverket 2018-04-04.
- 53 Skolverket (2017), sid 26.
- 54 *Nationell digitaliseringsstrategi för skolväsendet*, sid 14.
- 55 Ibid sid. 8.
- 56 Rektorn har ett särskilt ansvar för att: "*Skolbibliotekets verksamhet används som en del i undervisningen för att stärka elevernas språkliga förmåga och digitala kompetens.*"
- 57 Hämtat på Skolverkets webbplats 2018-03-12.
- 58 Hämtat på Skolinspektionens webbplats 2018-04-19.
- 59 Skolverket (2017). *Utvärdering av statsbidraget för personalförstärkning i skolbibliotek*. Redovisning av uppdraget om utvärdering av statsbidraget för personalförstärkning inom skolbibliotek enligt förordning (2016:370).
- 60 §5. Bibliotekslagen (2013:801).
- 61 Svensk Biblioteksörening (2016) *Den osynliga handen – regionbiblioteken i modellen*, sid 9.
- 62 Norberg, Ida (2017). *Digital kompetens vid folkbiblioteken. En studie av folkbibliotekens arbete med digital delaktighet* (2017). Rapport framtagen av SKL, KB och Digidel. Enkäten genomfördes inom ramen för denna rapport.
- 63 Prop. 2017/18:1 UO 17, sid 49.
- 64 Se *Allas kunskap – allas bildning* (Prop. 2013/14:172) för vidare beskrivning.
- 65 Stödets fyra syften enligt Förordning (2015:218) om statsbidrag till folkbildningen är att stödja verksamhet som bidrar till att stärka och utveckla demokratin, bidra till att göra det möjligt för en ökad mångfald människor att påverka sin livssituation och skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen, bidra till att utjämna utbildningsklyftor och höja bildnings- och utbildningsnivån i samhället, och bidra till att bredda intresset för och öka delaktigheten i kulturlivet.

⁶⁶ Hämtat på Folkbildningsrådets webbplats 2017-11-10.

⁶⁷ Folkbildningsrådet (2017). *Folkbildningens betydelse för samhället – Folkbildningsrådets samlade bedömning 2016*, sid 19–20.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Folkbildningsrådet (2018). *Budgetunderlag 2019–2021*.

⁷⁰ § 9. Förordning (2015:218) om statsbidrag till folkbildningen anger särskilda villkor för statsbidrag till folkhögskolor: *”Kraven på resultat av lärande på allmän kurs på grundskolenivå ska motsvara de krav som ställs på motsvarande utbildning inom grundskolan. (...) Kraven på resultat av lärande på allmän kurs på gymnasial nivå ska motsvara de krav som ställs på motsvarande utbildning inom gymnasieskolan”*. § 9.

⁷¹ Uppgifter från Folkbildningsrådet 2017-09-19.

⁷² Initiativet är uttalat ”till försvar för demokratin”, och startades i oktober 2017 av Heidi Fried, Sverker Sörlin, Elisabeth Åsbrink, Kristina Persson och Per Ödling. Ett viktigt syfte är att engagera folkbildningen i ”en gemensam mobilisering till demokratins försvar”, och att engagera kring demokratidiskussioner via möten och föreläsningar i hela landet. Hämtat på www.vimasteprata.org 2018-04-24.

⁷³ Uppgifter från Folkbildningsrådet 2017-09-19.

⁷⁴ Hämtat på Studieförbundens webbplats 2018-03-06.

⁷⁵ §6 i Sveriges Televisions, och Sveriges Radios, sändningstillstånd 2014–2020. §7 i Sveriges Utbildningsradios sändningstillstånd 2014–2020.

⁷⁶ *Sveriges Utbildningsradios public service-redovisning 2017*, sid 6, 61.

⁷⁷ Texterna bygger på uppgifter från programbolagen till Myndigheten för press, radio och tv, samt på bolagens public service-redovisningar 2017.

⁷⁸ Uppgifterna, som för ändamålet uppdaterats av Myndigheten för press, radio och tv, härrör från 2017 års *Kartläggning av insatser som syftar till stärkt medie- och informationskunnighet (MIK)*.

Kapitel 6

Nedslag i praktiken

Tio 'best practices'

Innehåll

6.1	Public service är en självklar MIK-aktör <i>UR lägger grunden för mediemedvetenhet</i> <i>Sofia Wadensjö Karén och Mette Hultgren</i>	119
6.2	Regional dialog för en nationell MIK-politik värd namnet <i>Katti Hoflin och Ylva Gustafsson</i>	123
6.3	MIK i Östergötland – ett infrastrukturarbete <i>Hanna Hannerz Simå och Mattias Ahlén</i>	127
6.4	MIK och digitalt lärande i Kista bibliotek <i>Åke Nygren</i>	131
6.5	Digidel – ett nätverk i tiden <i>Att vara digitalt delaktig från on/off till medie- och informationskunnighet</i> <i>Ann Wiklund</i>	135
6.6	Journalistik och MIK i praktiken <i>Brit Stakston</i>	139
6.7	Ett publiceringsverktyg som stärker elevers medie- och informationskunnighet <i>Lotta Bergseth och Jenny Sköld</i>	143
6.8	Interaktiva MIK-verktyg <i>Mikoteket och Ekokammaren</i> <i>Martin Törnros</i>	145
6.9	MIK är makt <i>Filmpedagogerna Folkets Bio stärker elever och lärare genom att arbeta med film i undervisning</i> <i>Julia Lagergren, Linnea Fant, Fredrik Holmberg, Johan Holmberg och Mikael Kowalski</i>	147
6.10	Medie- och informationskunnighet i skolan <i>En fortbildningskurs för yrkesverksamma lärare och skolbibliotekarier</i> <i>Monika Johansson och Tobias Ruhtenberg</i>	149

6.1 Public service är en självklar MIK-aktör

UR lägger grunden för mediemedvetenhet

Sofia Wadensjö Karén och Mette Hultgren

Sveriges Utbildningsradio (UR)

Betydelsen av medie- och informationskunnighet (MIK) i ett demokratiskt samhälle har ökat i takt med digitaliseringen av samhället. I dag är mediebranschen inne i en genomgripande förändringsprocess till följd av digitaliseringen med en förändrad medielogik som följd. Våra mediekonsumtionsvanor har förändrats och medborgaren är inte längre en passiv mottagare. Allt fler har blivit publicister och måste därmed kunna hantera komplexa juridiska, etiska och publicistiska frågor. Nya aktörer tar sig in på marknaden såsom Youtubers, influencers och bloggare, samtidigt som förtroendet för traditionella medier sjunker. Mängden av information är oändlig då antalet plattformar och arenor för nyhetsförmedling, information, kunskap och politisk debatt har ökat kraftigt. I den omvärlden blir behovet av MIK-kunskap mer eller mindre akut. Och public service, som både förmedlare av vad MIK är och som exempel på hur MIK är ett arbetssätt, blir i sammanhanget helt central.

Public service är en unik demokratisk institution. Forskning såväl i Sverige som internationellt visar att människor i länder med ett starkt public service är mer kunniga om politik och samhälle än i länder med ett mer kommersialiserat mediasystem.¹ Men public service står samtidigt inför stora utmaningar när det gäller att behålla sin publik. Det handlar både om att finnas på de plattformar där användarna är och att i ämnesval och gestaltande tilltala och vara relevanta och trovärdiga för en publik som har alltfler kanaler att välja mellan. En väg framåt för att förtjäna trovärdighet är att som medieaktör vara transparent med hur urvalet görs, och hur och vilka källor som används – att leva MIK. Det är ett sätt för UR och public service framöver att fortsätta förtjäna den källtillit² hos sin publik som forskarna Olof Sundin och Jutta Haider lyfter fram som allt viktigare. Tillsammans har public service-bolagen här ett stort och viktigt ansvar i sitt folkbildande uppdrag och som kunskapsbyggande och tillgängliga källor för alla.

UR lär och lever MIK

Genom sitt särskilda utbildningsuppdrag bidrar UR med grundläggande kunskaper kring MIK ut i skolornas alla stadier.

UR har en lång tradition av att arbeta med MIK, både genom produktion/utbud och även som aktiv aktör i diskussionen kring MIK. Det grundar sig dels på behoven inom utbildningsväsendet, dels på samhällets kunskapsbehov, men även som en del av det publicistiska uppdraget. Framtidens kanske viktigaste kompetens är att förstå och kunna analysera komplexa sammanhang. I en allt mer digitaliserad och snabbväxande värld där barn, unga och vi alla möter ett komplext, fragmentariskt informationsflöde blir behovet av att stå på gedigen bas av grundkunskap stort och en förutsättning för att kunna avkoda, tolka och bedöma vad som är sant och rimligt. Att ha kunskap och färdigheter som hjälper oss att förstå mediernas olika komponenter och innehåll är också en avgörande faktor för att som individ kunna agera och fatta välgrundade beslut i ett demokratiskt samhälle.

Kunskap är en förutsättning för källkritiskt tänkande

I UR:s uppdrag ingår att förstärka, bredda och komplettera det andra gör inom utbildningsväsendet. UR producerar program som ger grundläggande kunskap och möjlighet att förkovra sig i olika ämnen. Med program som Så funkar Sverige för mellanstadiet lärs grunderna ut för hur samhället fungerar. I de två säsongerna av Programmera mera lär sig låg- och mellanstadieelever grunderna i programmering, helt utan datorer och mobiler. Och i Geografens testamente kompletteras mellanstadieelevernas geografikunskaper med upplevelsebaserad inläring: hur ser det ut på kalfjället och hur högt är dånet från ett vattenfall? För högstadiet och gymnasiet producerar och sänder UR under 2018 tv-serierna Perspektiv på världen och Fatta Sveriges demokrati som kan användas som utgångspunkt för diskussioner kring det stundande riksdagsvalet och vad som utmärker demokratiska samhällen.

Utan grundläggande kunskap är det svårt att veta vad som är sant, falskt eller manipulerat eller hur man gör för att granska en källa eller uppgift. Genom att förena gestaltande berättande med pedagogik och lärande kan UR sätta saker i perspektiv, ge verkliga exempel, skapa känslor samt förmedla sammanhang och skapa kontext. Det bidrar både till ökat lärande och ger förutsättningar för ett källkritiskt förhållningssätt.

UR har också valt att fokusera på program om källkritik i sig för flera olika målgrupper, t.ex. tv-serien Är det sant? för mellanstadiet, Tänk till, för unga på Youtube och Facebook, radioserierna Fejk och Kjellkritik för gymnasium och folkbildning. Under produktion är även program om vetenskapsteori samt mediologi (t.ex. Så funkar media) samt en serie för att öka förståelsen för hur man kan förhålla sig i medielandskapet på ett ansvarsfullt sätt, ur såväl ett socialt som etiskt och rättsligt perspektiv.

UR vill och kan med sitt programutbud vara en tydlig motvikt till falsk information och ryktesspridning samt hot och hat på nätet i syfte att stärka demokratin. Genom programutbudet kan UR bidra till att motverka kunskapsklyftor, och genom spridningen och användningen av program i klassrum över hela landet dessutom bryta igenom de filterbubblor som utgör risker för demokratin och det demokratiska samtalet.

Nya krav i läroplanen

Att möta skolans och övriga utbildningsväsendets behov i den pågående digitala omställningen är en naturlig del i UR:s arbetsprocess där samverkan med målgrupper är en utgångspunkt. I skolans uppdrag ingår att ”främja elevers allsidiga personliga utveckling till aktiva, kreativa, kompetenta och ansvarsökande individer och medborgare”.³ Eleverna ska ges möjlighet att utveckla de förmågor som behövs för att aktivt kunna verka i ett demokratiskt samhälle. Klassrum måste kunna fungera som riktiga mötesplatser där man kan utveckla kunskap om mänskliga rättigheter och demokrati och där åsikter tillåts bryta mot varandra. Här bidrar UR både genom sitt programutbud samt möten och samtal till att skapa verktyg för detta.

I grundskolans läroplan står att skolan ”ska ansvara för att varje elev efter genomgången grundskola kan använda modern teknik för kunskapssökande, kommunikation, skapande och lärande”.⁴ Från och med den 1 januari 2018 tydliggörs skolans uppdrag i läroplanen ytterligare vad gäller att stärka elevers digitala kompetens. Detta kommer att innebära stora utmaningar för lärare och skollädares att omsätta i praktiken. Enligt en rapport från Skolverket i mars 2016⁵ har tillgången på datorer och surfplattor ökat kraftigt, samtidigt som lärarnas behov av kompetensutveckling inom IT är fortsatt stort. Fyra av tio lärare anser t.ex. (enligt ovan) att de har ett stort behov av kompetensutveckling inom källkritik. Något som UR svarar på med program även för lärare inom kunskapsområdet.

MIK kräver öppenhet och spegling

Att göra program om MIK är viktigt men det är också, som mediebolag, nödvändigt att leva och möta MIK i det dagliga arbetet. UR jobbar för att bli mer transparent när det gäller hur produktion och urvalsprocesser ser ut för att öka trovärdigheten, t.ex. genom att öppet och generöst redovisa källor, metoder och hur det journalistiska och publicistiska arbetet går till. UR:s arbete baseras på vetenskaplig grund och ambitionen är att alltid ha ett källkritiskt perspektiv både i programutbudet och i lärarhandledningar som är kopplade till programmen. Även speglingsuppdraget blir centralt i detta arbete. Det är viktigt att bidra till ett medieklimat där alla blir hörda, sedda och representerade.

Samverkan är nödvändig

Möjligheten att jobba i partnerskap och samverkan är avgörande för att kunna leverera ett betydande MIK-projekt, enligt en rapport från EU-kommissionen⁶, och det är en stor och växande fråga inom EU. UR har sedan lång tid tillbaka flera samarbeten som alla syftar till att göra skillnad i lärande och bidra till samhället. Inom MIK-området har UR redan en väl upprättad dialog med en mängd aktörer inom bland annat utbildningsväsendet. UR har t.ex. deltagit i det årliga MIK-konvent som lärarutbildningarna i Sverige anordnar, både för att bidra med MIK-material till lärarutbildningarna men också för att fortsätta utveckla UR:s kunskap kring vad lärare och lärarutbildare har för behov. Dessutom samverkar UR med ett flertal medieaktörer. Under 2018 ska UR tillsammans med SVT, SR och den branschgemensamma föreningen Utgivarna arrangera flera gemensamma evenemang för barn och unga kring yttrandefrihet och källkritik som kommer att äga rum på flera orter runtom i landet detta valår.

Att UR har en upprättad dialog med och distribution till lärare och skolor gör det också intressant för andra aktörer att samverka med UR.

Det demokratiska uppdraget

Att kunna söka information och kritiskt och ansvarsfullt granska och värdera den, samt att kunna använda medier för att själv kommunicera, är numera grunden i ett demokratiskt samhälle. Här har public service som institution ett viktigt uppdrag i att vara förmedlare av sakligt och opartiskt innehåll tillgängliggjort för alla. UR har, som publicistiskt mediebolag med ett utbildningsuppdrag, en unik möjlighet att nå ut till elever, lärare och klassrum över hela landet.

2018 går Sverige till val. För UR innebär det en satsning på ett stort utbud av program som rör Sveriges statsskick, demokratiska rättigheter och skyldigheter riktat till såväl elever i grund- och gymnasieskola som en bred allmänhet. Inför valet 2018 fokuserar UR självklart på MIK i programutbudet för att ytterligare bidra till att skapa förutsättningar för individer att värdera och kritiskt granska fakta och information på olika sätt för att sedan kunna göra medvetna val.

Noter

¹ Jesper Strömbäck: Öppen utfrågning om framtidens public service 22 juni 2017 http://www.riksdagen.se/sv/webb-tv/video/oppen-utfragning/oppen-utfragning-om-framtidens-public-service_H4C220170323ou1

² "Källkritik, självkritik och källtillit" Olof Sundin & Jutta Haider, biblioteks- och informationsvetenskap, Lunds universitet.

³ Lgr11.

⁴ Lgr 11: Övergripande mål och riktlinjer.

⁵ Skolverket: IT-användning och IT-kompetens i skolan.

⁶ EU-kommissionen: "Mapping of media literacy practices and actions in EU -28". (SMART2016-008).

6.2 Regional dialog för en nationell MIK-politik värd namnet

Katti Hoflin och Ylva Gustafsson

Västra Götalandsregionen

I medieutredningen ”En gränsöverskridande mediepolitik – för upplysning, engagemang och ansvar” som kom 2016 uppmärksammades medie- och informationskunnigheten som en av de stora utmaningarna framöver. Utredningen blev dock svaret skyldig på hur de skulle tacklas och konstaterade bara att frågan behövde fortsatt utredning.

Västra Götalandsregionen underströk i sitt remissvar vikten av dialog mellan staten och regionerna för att skapa en nationell mediepolitik värd namnet. I utredningen lyftes Västra Götalandsregionen fram som ett gott exempel på området: ”På regional nivå kan Västra Götalandsregionens MIK-arbete nämnas som exempel. Regionens möte med MIK-nätverk strävar efter verksamhetsöverskridande erfarenhetsutbyte och samlar deltagare som aktivt främjar användandet av rörliga bilder i skola/undervisning.”¹ Det är ett omdöme som förpliktigar. Så vad har vi gjort?

MIK-dagen, en nationell samlingspunkt

I väntan på en nationell strategi har olika aktörer arbetat och samarbetat för att stärka frågan i flera år. För sju år sedan startades MIK-dagen av Kultur i Väst, en fortbildnings- och inspirationsdag för pedagoger som arrangeras årligen under Göteborg Film Festival.² Dagen har blivit ett sätt att nå den kanske viktigaste aktören för att stärka MIK-kunnigheten i Sverige – skolan. Som nytilträdd utbildningsminister invigde Gustav Fridolin MIK-dagen 2015 och talade engagerat om skolans roll för att stärka mediekunnigheten hos invånarna – men sedan har inte mycket hänt inom skolpolitiken för att uppmärksamma frågan. MIK-dagen har blivit ett sätt för olika aktörer i Västra Götaland – Kultur i Väst, Akademin Valand Film och Film-pedagogerna Folkets Bio – att ta ett större grepp kring frågan och formulera sig gemensamt kring bilden och bildkunnighetens roll för att förstå dagens medieutbud där bilden har fått en helt dominerande roll i förhållande till texten.

Barnfilmskola för nyanlända

Akademin Valand Film vid Göteborgs universitet har med sitt mångåriga arbete inom Barnfilmskolan – ”Kameran som verktyg” och ”Kamerans ABC” – arbetat för att stärka framför allt bildkunnigheten hos unga.³ Man har erbjudit lektioner i bildkunnighet på bibliotek (”Kameran på biblioteket” där man kunnat låna en kamera och få bildkunnig vägledning på köpet), för unga nyanlända i Göteborgs yttre områden och på äldreboenden. Under fyra års tid bedrev Valand Barnfilmskola för nyanlända i Bergsjön, där barnen, som ännu inte kunde svenska, fick iscensätta och filma sin vardag. Diskussionerna efteråt kom att handla om allt från maktrelationer i familjen (varför slår pappan ett av barnen?) till vilken mat man hoppades bli serverad i skolköket.

Alla vittnade om samma sak: kamerans och bildtolkandets roll för att förstå det som man inte förmår sätta ord på. Just nu står Akademin Valand Film i begrepp att starta en fortbildning för lärare i MIK-pedagogik. På Bibliotekshögskolan i Borås bedrivs en sådan kurs sedan 2014.

MIK och folkbildningen

En annan viktig nivå för att stärka MIK-kunnigheten hos unga vuxna är folkhögskolorna. Västra Götalandsregionen äger sex folkhögskolor i Västra Götaland och medfinansierar ytterligare 18 så kallade rörelsedrivna folkhögskolor. Kulturnämnden har avsatt medel för att stärka MIK-kunnigheten hos lärare och elever genom ett uppdrag till Filmpedagogerna Folkets bio att fortbilda folkhögskolepersonalen i MIK-frågor. Samtidigt erbjöds skolan en gratis årsprenumeration på Draken Film (Göteborg Film Festivals VOD-tjänst) för att kunna arbeta med filmmaterial i skolan utan att behöva avsätta tid för att se filmen på skoltid. Lärarna uttryckte i utvärderingen att den nya kunskapen var väsentlig inte bara för pedagogiska syften – de hade själva börjat reflektera över bildtittandet för eget bruk.

Medier och demokrati – en mötesplats för branschen

Medieutredningen uppmärksammade också behovet av mötesplatser för branschen att diskutera frågor kring ungas medievanor. Den framtidsbild som forskarna tecknade i utredningen var tämligen dyster med filterbubblor och ett nyhetsflöde där utbildningsbakgrund blir alltmer avgörande för vad man tar till sig. Det har aldrig tidigare i historien varit så lätt att informera sig, konstaterade utredningen, men heller aldrig så lätt att undvika nyheter eller att utsättas för falska eller manipulerade nyheter. Kunskapsklyftorna och skillnaden i förmåga att hantera desinformation och kritiskt granska nyheter tenderar därmed att växa exceptionellt. Västra Götalandsregionen gav 2015 Lindholmen Science Park i uppdrag att i en förstudie kartlägga behoven av ett nationellt utvecklings- och innovationsprogram för att stärka medierna och deras demokratiska roll. Förstudiens utgångspunkt var att de publicistiskt drivna medierna inte längre är samma självklara arena i lokalsamhället för nyheter, information och debatt. Vem står för journalistikens krav på saklighet, opartiskhet och faktagranskning, och vem ser till att våra åsikter inte bara bekräftas utan utmanas och nyanseras? Och vem ska granska makthavarna i en framtid där lokaljournalistiken inte längre finns?

Förstudien konstaterade att nyckeln till att stärka medieutvecklingen finns i ett strukturerat samarbete och under 2017 inrättades ett treårigt innovationsprogram, Medier och demokrati, som ska stärka samarbetet mellan mediebransch, akademi och offentliga aktörer och i dialog med internationell erfarenhet på området.⁴ Ett av de första konkreta projekten är ”Yngres nyhetsuniversum” där Borås tidning under 2018 sätter upp en skuggredaktion med unga vuxna som själva får stå för nyhetsproduktion för unga, utse plattformar och hitta vinklar som lockar yngre läsare.⁵ Studien följs av forskare och är medvetet förlagd under valrörelsen – den valrörelse som för första gången någonsin förutspås försiggå företrädesvis på webben. Slutsatserna kommer att bli viktiga framöver för att förstå hur och var den demokratiska dialogen kan föras framöver.

MIK i fokus på Bok&Bibliotek

I Göteborg finns Bok&Bibliotek som varje år samlar 100 000 besökare, bransch och allmänhet, runt frågor som rör litteratur, bibliotek och pedagogik. Det är en av landets viktigaste arenor för opinionsbildning, fortbildning och inspiration kring frågeställningar som rör MIK-området. Nästa år, 2019, blir MIK-frågan ett av två huvudteman i samarrangemang mellan Bok&Bibliotek och Västra Götalandsregionen när regionen står som värd för UNESCO-konferensen Media and Information Literacy Week (MIL Week) i samarbete med regeringen, Svenska Unescorådet och andra centrala aktörer som Nordicom och JMG vid Göteborgs universitet.

Hur blir vi världens mediekunnigaste land?

Men vi vuxna då? Är vi så mycket bättre ”medieborgare” (ett uttryck som myntades av medieutredningen) än de unga som vi vill fortbilda genom en rad insatser? Nej, inte särskilt. Förstår vi vad som händer när vi gör en elektronisk tumme upp eller tumme ner för en nyhet innan vi tagit oss tid att fundera över sanningshalten? Nej, här har sannolikt folkbildningen en uppgift framför sig när det gäller att stärka invånarnas MIK-kompetens. Det är dags att gå från digital kompetens, som det länge talats om, till att kritiskt kunna förhålla sig till digitaliseringens praktik och kunna förstå dess konsekvenser för medie- och nyhetslogiken.

Mot bakgrund av utvecklingen framstår utmaningen att höja medie- och informationskunnigheten som en akut och högaktuell fråga för den regionala kulturpolitiken. Västra Götalandsregionen har i den regionala kulturplanen (som ligger till grund för samverkansmodellens avtal med staten) lyft fram MIK-frågan som ett av insatsområdena. Men varför är frågan så undanskymd i den statliga kulturpolitiken? Och varför har inte utbildningsdepartementet uppmärksammat frågan? I den nationella dialogen för att göra Sverige till ett av världens MIK-kunnigaste länder måste kultur och utbildning samarbeta i frågan – och detta i samarbete med regionerna. Vi vill som region gärna ta ansvar för frågan inom ramarna för våra kultur- och utbildningspolitiska insatser och hoppas att staten vill vara med.

Noter

- ¹ *En gränsöverskridande mediepolitik – för upplysning, engagemang och ansvar* (SOU 2016:80), Stockholm 2016 s 414.
- ² För programmen under MIK-dagen, se Kultur i Väst <http://www.kulturivast.se/film/mik>
- ³ Akademin Valand Film, Barnfilmskolan <https://www.gu.se/forskning/publikation?publicationId=248398>
- ⁴ Medier och demokrati, Lindholmen Science Park <https://medierochdemokrati.lindholmen.se/>
- ⁵ Yngres nyhetsuniversum <https://medierochdemokrati.lindholmen.se/nyheter/unik-testredaktion-igang-pa-boras-tidning>

6.3 MIK i Östergötland – ett infrastrukturarbete

Hanna Hannerz Simå och Mattias Ahlén

Region Östergötland

I Östergötland driver Film i Öst och Regionbiblioteket ett samarbete för att sprida kunskap om MIK. Det innefattar allt ifrån mediers roll i ett digitaliserat samhälle till stimulans av källkritiskt tänkande.

Arbetet har som mål att ge invånare kunskap och redskap för att kunna vara delaktiga i ett digitaliserat samhälle, inte minst att kunna ifrågasätta och kritiskt granska medier och budskap. Detta börjar vi med i skolor, på fritidsgårdar och förstås även på biblioteken.

MIK-begreppet börjar nu bli etablerat och allt fler pekar på medie- och informationskunnighet som en nyckel till samhällets och demokratins fortsatta utveckling. Genom utbildningar, konferenser, nätverk och projekt bygger Film i Öst och Regionbiblioteket en långsiktig infrastruktur för MIK-frågorna med folkbiblioteken i centrum. Vi ser stor efterfrågan på skolor, fritidsgårdar och bibliotek runt om i regionen. Man vill fördjupa kunskapen i dessa frågor. Ytterst handlar det om demokrati och delaktighet. Det är ett långsiktigt arbete där vi nu står inför att förtydliga innehållet – arbetet måste få fart och målen nu är att tydliggöra:

- aktörer
- strategier
- arenor
- metoder

Aktörer

Film i Öst, regionens utvecklingsorganisation för film, har strategiskt arbetat med att etablera filmen på den kommunala arenan. MIK-begreppet har öppnat dörrar inte minst till skola och bibliotek. Film i Öst har främjat film- och mediepedagogik, främst genom samordning och utbildning.

Samtidigt har Regionbiblioteket Östergötland i flera år arbetat med mediefrågor och drivit en rad uppmärksammade projekt runt medborgarnas kunskap i digitala verktyg. Under flera års tid har Regionbiblioteket koordinerat arbetet med digital delaktighet, utifrån ett användarperspektiv, tillsammans med folkbiblioteken i Östergötland.

Strategi

Under 2015/16 genomfördes en kartläggning i Östergötland. Målet var att kartlägga hur biblioteken arbetade med den digitala delaktigheten och hur de förhöll sig till MIK-begreppet. Det som framkom var att kunskapen om MIK-begreppet var mycket ojämn. Behovet av fortbildning och beprövade arbetsmetoder var stort.

Utifrån kartläggningen och de behov som fanns på biblioteken arbetade Regionbiblioteket Östergötland, under 2016, fram en MIK-strategi. Målet med strategin var att tydliggöra behov, ansvar och färdriktning för ett bredare strategiskt implementeringsarbete runt MIK på biblioteken ute i kommunerna.

MIK-strategin tydliggör roller i arbetet. Den klargör den viktiga roll som regionen har och vilket ansvar som ligger på den kommunala nivån. Strategin pekar också tydligt på bibliotekschefernas nyckelposition

för att implementera arbetet med MIK på biblioteken. Viktigast i den processen är att skapa utrymme och tid för fortbildning för personalen samt att tillsammans med utsedd MIK-ansvarig på det egna biblioteket driva och ge frågorna plats.

Strategin slår också fast att MIK-perspektivet ska finnas med i all utvecklingsverksamhet som bedrivs av Regionbibliotek Östergötland framöver. För att samordna det strategiska arbetet och de olika nivåerna, har Regionbibliotek Östergötland organiserat en arbetsgrupp med representanter från alla de kommunala biblioteken samt från Regionbibliotek Östergötland. Gruppen ska vara en strategisk grupp för kompetens- och metodutveckling.

Film i Öst har de senaste åren arbetat med att etablera filmfrågorna på den kommunala nivån, där de länge saknats. 2014 genomfördes det kulturrådsstödda projektet "Var kommer filmen in?" Syftet var att skapa en långsiktig kommunal infrastruktur för film. Det projektet lade grunden för ett fortsatt arbete med lokala aktörer för att skapa en infrastruktur för filmupplevelser och filmskapande.

Aktörerna var biografer, kulturskolor, fritidsgårdar och, inte minst, bibliotek. Biblioteken blev arenor för eget filmskapande bland barn och unga. En naturlig fortsättning på detta arbete har, för Film i Öst, varit att placera in filmskapandet och den rörliga bilden i det strategiska MIK-arbetet för att på så sätt få t ex biblioteken att ta en aktiv roll även på den rörliga bildens område. Även Film i Öst har tagit plats i den strategiska MIK-gruppen som leds av Regionbiblioteket Östergötland.

Arenor

Många blickar riktas mot folkbiblioteken. De har både nationellt och regionalt, pekats ut som centrala aktörer för att öka medie- och informationskunnigheten i Sverige. Via biblioteken nås många invånare och de är kunskapscentra i samhället. De blir naturliga platser för MIK-frågorna. Inte minst för att biblioteken redan idag är en arena dit många invånare vänder sig med frågor kopplade till de problem och frågetecken som en digital vardag skapar. I mindre kommuner är biblioteken dessutom ofta viktiga nav för det lokala kulturlivet. De fylls inte bara med böcker utan med diverse verksamhet och aktiviteter för alla åldrar och målgrupper.

De sjuder av verksamhet för barn och unga. Här arrangeras språkkaféer och man ordnar läxhjälp, bokcirklar och verkstäder kring digitala verktyg. Här finns teater, filmvisning och flera andra kulturella uttryck. I Östergötland har biblioteken länge legat i framkant när det kommer till arbetet med digital delaktighet. Nästa naturliga steg i det arbetet är att också arbeta strategiskt med MIK. Men det finns, som tidigare konstaterades, ett stort behov av kompetensutveckling och metodutveckling. Hur ska biblioteken arbeta för att entusiasmera till diskussion, delaktighet och skapande?

Metoder

För att samla de olika MIK-spåren och testa arbetsmetoder startade Film i Öst och Regionbiblioteket Östergötland under 2017 projektet *MIK i praktiken – mottagare, medborgare, medskapare*. Projektet beviljades 400 000 kr från Kulturrådet och medfinansierades av Regional digital agenda och Region Östergötland. Inom ramen för projektet valdes ett antal pilotplatser ut. Med ett litet bidrag med 30 000 kr per pilotplats per år och 50 000 kr till gemensamma utbildningsinsatser, testas under två år metoder och arbetssätt på de utvalda platserna. Eftersom resurserna är mycket begränsade krävs samordning och varje pilotplats får noggrant välja vilken aktivitet de vill testa.

Det blir ett gemensamt lärande för bibliotekens personal och de invånare som tar del av aktiviteterna i projektet. Exempel på hittills genomförda insatser är:

- Filmkurs för bibliotekarier, detta för att öka filmkunnigheten såväl praktiskt som teoretiskt.
- Workshops runt det digitala MIK-verktyget Mikoteket.
- ”Källkritikkaféer” med fokus på journalistikens roll.
- ”Wikikaféer” där ovana wikipedia-användare får lära sig redigera sidor och förhålla sig källkritiskt i arbetet.

Det har dessutom hållits digitala kulturverkstäder där intresset för lokalt kulturarv kanaliseras i workshops kring filmskapande, bildanalys, berättande, bildanvändning, publicering och distribution med utgångspunkt i hembygdsföreningars samlingar. Detta arbetssätt testas vidare i Motala och Ydre under våren 2018.

Det planeras även metodutvecklingsinsatser utanför biblioteken. Målet är att under det kommande året genomföra ett MIK-jam tillsammans med Linköpings Universitet, RISE – Research Institutes of Sweden m fl. Dessutom planeras metodprövande workshops tillsammans med de frilansande mediepedagoger som arbetar i regionen.

Den årligt återkommande MIK-dagen, första gången arrangerad av Film i Öst som en MIK-i skolan-dag, är en konferens, helt ägnad MIK-frågorna. Mötesplatsen har blivit ett nav i det regionala kompetensutvecklingsarbetet och en manifestation av MIK-frågornas viktighet. Konferensen samlar ca 200 personer från skolor, bibliotek och förvaltning. Intresset har varit överväldigande och konferensen är oftast fullbokad innan sista anmälningsdag. På årets MIK-dag var 11 av de 13 östgötska kommunerna representerade.

Resurser

Det arbete som har initierats i Östergötland har som mål att ge invånare redskap för att kunna vara delaktiga i ett digitaliserat samhälle, att kunna ifrågasätta och kritiskt granska medier och budskap. På lång sikt ska arbetet att ha resulterat i nya metoder för att arbeta med MIK på några av de utpekade arenorna såsom folkbibliotek, fritidsgårdar och inom folkbildningen.

Vi tror att vår modell för strategisk utveckling med samordning och samverkan i fokus kan vara framgångsrik även för andra att ta efter. Men vi kan samtidigt konstatera att resurserna är knappa. I vårt påbörjade arbete märks tydligt att efterfrågan är större än resurserna som finns att tillgå. Fler aktörer måste göra MIK-frågorna till sina, få upp frågan på dagordningen och avsätta de resurser som krävs för att säkerställa allas lika tillgång till information och möjlighet att utöva sitt medborgarskap.

6.4 MIK och digitalt lärande i Kista bibliotek

Åke Nygren

Digitala biblioteket
Stockholms stadsbibliotek

Stadsdelen Kista/Rinkeby är en ung och dynamisk stadsdel med stor kulturell och språklig mångfald. Av områdets 48 500 invånare är 22 procent under 15 år och 79 procent har utländsk bakgrund¹.

Tillsammans med det närliggande ICT-klustret Kista Science City är därmed Kista-Rinkeby en rik stadsdel med en mängd erfarenheter och perspektiv från världens alla hörn. Samtidigt är det ett område som präglas av socioekonomisk utsatthet. En viktig aktör i detta mångfacetterade område är Kista bibliotek som med sitt centrala läge i Kista galleria bidrar till att *minska språkliga, kulturella och kunskapsmässiga klyftor*. Genom olika former av samarbete med boende, föreningar och företag erbjuder biblioteket programverksamhet och upplevelser och bygger därmed språkliga och kulturella broar samt stimulerar till digitalt och analogt lärande.

Tongivande är ambitionen att fungera som en öppen publik plats för gränsöverskridande möten mellan människor med olika livsberättelser, samt att ta rollen som arena för informellt och formellt lärande: kultur, bildning och utbildning i ett sammanhållet koncept. Den högt ställda sociala ambitionen, tillsammans med bibliotekets flexibla design, skapar både utmaningar och möjligheter. För att förmedla kultur och lärande har biblioteket en nära samverkan med stadsdelen, lokal förvaltning, idéburna organisationer och näringsliv. En viktig potential för att bryta digitala utanförskap är bibliotekets geografiska närhet till Kista Science City, ett av världens mest betydande ICT-kluster.

Mitt i denna mångteknologiska och mångspråkiga smältdegel utvecklar biblioteket nya samverkansformer och verksamhetstyper som stödjer stockholmarnas livslånga lärande. I utvecklingen av Kista bibliotek som en lärmiljö för alla spelar den digitala kompetensutvecklingen och MIK en allt viktigare roll.

2015 vann Kista bibliotek den danska Kulturstyrelsens *Public Library of the Year Award*. Bland motive-ringarna fanns ”bibliotekets medvetna lek med yta och teknologi”, dess funktion som ”en plats där det analoga möter det digitala” samt dess ambition att ”anställa personal med många olika kompetenser och språkkunskaper”.

Låt oss ta fasta på dessa formuleringar och titta närmare på hur bibliotekets arbete med digital kompetens och MIK tar sig uttryck idag:

Lek med yta och teknologi

Den fysiska designen i ett bibliotek påverkar möjligheterna att stimulera lärandeprocesser. I Kista bibliotek har en flexibel och öppen planlösning valts, vilket underlättar skapandet av tillfälliga lärmiljöer anpassade efter varje aktivitets syfte och målgrupp. En stor scen, tillsammans med ett flexibelt loungeområde med flyttbara konstboxar, möjliggör kreativitet och snabb omvandling av den fysiska miljön i samband med pop up events och utställningar. I ett öppet digitalt torg med innovativ design erbjuds bokningsbara datorer med internetuppkoppling.

En plats där det analoga möter det digitala

En stor satsning har gjorts på digital kommunikation i det fysiska rummet: via digitala skärmar i varierande storlek förmedlas information och upplevelser som stärker bibliotekets profil, informerar om programverksamhet samt inspirerar till deltagande och medskapande.

I flera skraddarsydda lokaler möjliggörs digitalt lärande från olika perspektiv: en Black Box bjuder in till konstnärlig gestaltning, experiment och kreativitet, en språkstudio ger lärtöd för nyanlända, en större lärsal möjliggör möten och workshops och en studio med avancerad teknisk utrustning öppnar upp för digital produktion.

Personal med språkliga och digitala kompetenser

Alltsedan Kista biblioteks profilering som lärmiljö har stegvis nya roller introducerats i biblioteksmiljön. Projektledare och volontärer med digital kompetens har involverats i språkcaféer i syfte att bädda in det digitala lärandet i språkträningen. Denna erfarenhet utvecklas nu vidare i bibliotekets språkstudio. För att på ett effektivt sätt utveckla programverksamheten har producenter rekryterats, vilka alla har både ett digitalt och språkstödande tänk i sammansättningen av evenemang. I samarbete med Stockholms stads arbetsmarknadsenhet bemannas biblioteket av IT-värdar: unga nyanlända med digital kompetens hjälper till att vägleda om datorer, mobiler, surfplattor och ny teknik. I utbyte erbjuds de språkträning i svenska och en väg ut på arbetsmarknaden.

Tillsammans med projektet *Unga IT-värdar* undersöker Digitala biblioteket just nu möjligheterna att utveckla rollen IT-värd även mot makerspace-området. Det digitala skapandet är en effektiv väg mot ökad digital kompetens och därför ser vi en potential i makerpedagogen och makervärden som nya roller som kan möta bibliotekens ökande digitala kompetensbehov. I Kista bibliotek löser man i dagsläget detta kompetensbehov genom samarbeten med externa makerspaces och kreativa näringar. Ett framgångsrikt exempel på detta är samarbetet med föreningen Inicio på KTH, vars Mentorspace hjälper biblioteket att facilitera maker-events med fokus på mentorskap, lärande och inkludering.

För att ta tillvara digitaliseringens möjligheter, motverka digitala klyftor samt göra verkstad av bibliotekslagens skrivningar om digital kompetens och MIK, kraftsamlar Stockholms stadsbibliotek under 2017, och valåret 2018, med den kompetensutvecklande satsningen *MIK och Demokrati*.

Syftet är ett kompetenslyft inom MIK, i synnerhet inom de områden som berör den digitaliserade demokratins färdigheter och förutsättningar: integritet, sökkritik, källkritik och netetik. Genom en modell inspirerad av 'Flipped Classroom' och 'train-the-trainer' stimuleras till ett kollaborativt decentraliserat lärande. Lokala MIK-ambassadörer utbildas i rollen som lokala facilitatorer för kollegialt lärande och inspirerar sina kollegor att gå från ord till handling genom interna och publika aktiviteter. Ett viktigt inslag är kreativa utmaningar där bibliotekspersonal får tillfälle att omsätta förvärvade MIK-kunskaper i praktiken genom publika gestaltningar och evenemang.

Den hittills största genomförda utmaningen inom den aktuella MIK och Demokrati-satsningen var *The Glass Room Experience*, en utställning om dataskydd och digital integritet. De två bibliotek som antog denna utmaning var Kista bibliotek och Hornstulls bibliotek och genomfördes under den europeiska kampanjveckan 'All Digital Week' 19-25 mars 2018.

Aktiviteten blev för personalen en praktisk tillämpning av de kunskaper som förvärvats inom ramen för lärmодulen 'Digital integritet'. Som lärmaterial användes ett sk 'Data Detox Kit', ett självinstruerande åtta dagars självhjälpsprogram som stärker medvetenheten om de digitala fotspår vi lämnar efter oss samt fungerar som ett stöd för att ta makten över ens egen data.

Temaveckan bestod av en utställning och en sk 'Data Detox Bar', bemannad av IT-vårdar och MIK-ambassadörer, vilka informerade besökarna om dataskydd och delade ut Data Detox Kits. Satsningen projektledades av Digitala biblioteket och skedde i samarbete med projektet Unga IT-vårdar, Tactical Technology Collective, KTH VR Science Lab och KTH Inicio. Den lokala projektledningen utfördes av lokala producenter och MIK-ambassadörer, med stöd av Digitala biblioteket. (Läs mer på www.datadetox.se).

Digitalt lärande och skapande för alla

Förutom de digitala vägledningsinsatser som personalen gör i det dagliga arbetet, erbjuder biblioteket *Digital första hjälpen*, en drop in IT-support på utsatta tider.

I juni förra året, i samband med firandet av World Refugees Day, anordnades ett större event med *Ideas Boxes*, ett digitalt pop up bibliotek anpassat för utsatta områden utvecklat av 'Libraries Without Borders'. Parallellt löpte ett spår utvecklat av Digitala biblioteket: *#migrantech* – teknik och digitala tjänster av, med och för migranter.

Nu i maj ges ett podd-drama producerat av RATS teater. Genom samarbete med föreningen SeniorNet kommer även råd och tips ges till äldre som vill komma igång med podcasting.

Ett prioriterat område för Kista bibliotek är *digitalt skapande för barn och ungdomar*. Här är några exempel:

- Workshops för barn i podcastproduktion, 3D-modellering, spelprogrammering, filmskapande och robotbygge.
- Liv – en film och en mobilapp om barns rättigheter i samarbete med Rats Teater.
- Järvaplay – återkommande festival av, för och med unga mediaskapare i samarbete med bland andra ungdomshuset Reactor och ungdomsföreningen Youthplay.
- Hear me out! Workshops i demokrati och kommunikation, i samarbete med Interpeace.

Not

¹ http://www.stockholm.se/PageFiles/297073/Rinkeby-Kista_2016-temp-webb.pdf

6.5 Digidel – ett nätverk i tiden

Att vara digitalt delaktig från on/off till medie- och informationskunnighet

Ann Wiklund

Digidelnätverket

Digidelnätverket är ett icke-hierarkiskt, obundet och demokratiskt nätverk som genom samverkan och delad kunskap arbetar lokalt, regionalt och nationellt för att öka den digitala delaktigheten och tillgängligheten till digitala tjänster i Sverige. Varje deltagande organisation, verksamhet eller myndighet arbetar utifrån sitt eget uppdrag och sin egen roll för den gemensamma avsikten. Nätverket är unikt i sitt slag och skapades genom samarbete i kampanjen Digidel 2011-2013 och har fortsatt på initiativ av de aktörer som valt att delta.

Arbetet för digital delaktighet har utvecklats och förändrats med den ökande digitaliseringen. Digidelkampanjens syfte var få fler icke-användare och sällan-användare (sammanlagt nästan 20 procent av befolkningen år 2010) att våga, vilja och kunna använda dator och internet. I kampanjens slutrapport 2013 beskrevs den gemensamma tanken att digital delaktighet är ett krav för en väl fungerade demokrati, en angelägenhet för alla i samhället och att alla invånare i Sverige ska ha möjlighet att vara digitalt delaktiga. Kunskap om hur man gör är viktig, liksom faktorerna användbarhet och tillgänglighet för alla. Många kan hjälpa många att bli digitalt delaktiga.

Att bygga digitalt självförtroende

De frågor besökare/användare ställer till bibliotek, SeniorNet, studieförbund och andra aktörer i Digidelnätverket förändras. Fortfarande efterfrågas grundläggande hjälp och teknisk stöd, men det är tydligt att vem som helst vid något tillfälle kan vara i behov av hjälp med teknik, innehåll i digitala tjänster eller att söka, använda och förhålla sig till digital information. Digidelnätverkets aktörer ser sådan hjälp som en viktig del i den offentliga servicen. Att utveckla demokratin med hjälp av digitalisering kräver långsiktigt politikområdesövergripande samarbete.

Idag pågår insatser i Digidelnätverket dels integrerat i de olika aktörernas vardagsarbete och dels vid särskilda tillfällen. De omfattar allt från basic hands on, konkret teknikhjälp, ladda e-böcker och använda tjänster till diskussioner om källkritik och säkerhet, medie- och informationskompetens, internutbildningar för politiker, kommunal personal och föräldrar, bygga robotar, leka, spela och skapa.

Två gemensamma kampanjveckor, den internationella ALL DIGITAL Week på våren och Digidelnätverkets egen nationella eMedborgarvecka på hösten fungerar som gemensamma kraftsamlingar. De ger också tillfälle för t ex producenter av digitala tjänster att möta och ha dialog med sina användare för att kunna anpassa och öka användbarhet och tillgänglighet hos sina tjänster. Framför allt under kampanjveckorna ökar samverkan mellan olika aktörer i kommunerna. Material och rapporter samlas på www.digidel.se och diskuteras i Facebookgruppen Digidelnätverket.

Att mötas på torget

Ett ökande behov är att få hjälp för att kunna navigera i *komplexiteten* i den offentliga servicen – att förstå hur samhället är uppbyggt för att kunna använda service även digitalt. En spännande utveckling att följa är de fysiska platser som skapas i anslutning till bibliotek där besökare kan prova och fråga om teknik och få hjälp med frågor om digitala ärenden och tjänster. Sådana platser är till exempel Digidel i Helsingborg, DigidelCenter i Motala, eRum i Storuman, Åsele och Tärnaby, DigidelCenter i Sundsvall och Betalbokbussen i Torsby. De beskrivs som kommunala lärocentrum för ökad digital delaktighet, arenor för samverkan och torg för att mötas och dela kompetenser och erfarenheter. Här prövas hur kommuner långsiktigt kan arbeta för ökad digital delaktighet och kompetens för invånarna när digitaliseringen förändrar förutsättningarna för service och kommunikation mellan det offentliga och individen.

För 2018 har Digidelnätverket nationellt fått 1,6 mkr av regeringen (regeringsbeslut 2018-02-01) för att inrätta en central kampanj- och samordningsfunktion i syfte att främja digital delaktighet. Nätverket ska också samordna, dokumentera och följa upp insatser under de två kampanjveckorna, ta fram kampanjmaterial och på olika sätt bidra till kunskap och samverkan.

Sex län/regioner arrangerar med stöd från dessa medel regionala konferenser om digital delaktighet ur demokratiperspektiv med målgrupp beslutsfattare, politiker, strateger och utvecklare.

Stötestenar och framgångsfaktorer

Många erfarenheter i nätverksarbetet har gjorts under resans gång sedan senhösten 2009. Då genomfördes ett första möte mellan nationella organisationer för bibliotek, folkbildning och dåvarande Stiftelsen.SE (nuvarande IIS), m fl. Syftet var att pröva möjligheten att starta ett långsiktigt nationellt samarbete för digital delaktighet och på så sätt främja och stödja liknande samverkan lokalt och regionalt. Från och med våren 2010 växte antal deltagande nationella organisationer vid mötena snabbt. Flera myndigheter deltog. Efterhand konkretiserades och formulerades gemensamma frågeställningar och syfte för samverkan.

Ett gemensamt uppdrag för ökad digital delaktighet undertecknades i december 2010 av företrädare för 16 nationella organisationer och myndigheter och kampanjen Digidel genomfördes 2011-2013. En förutsättning var dåvarande Stiftelsen.SEs insats att tillhandahålla administrativt stöd med kansli, webb och kontakter, samt den inriktning .SE valde för delar av Internetfondens projektmedel under hela kampanjen. Övriga organisationer i kampanjen avsatte medel och tidsresurser i olika omfattning. Nätverkets nuvarande nationella samverkansgrupp bildades 2014. IIS, KB och bidrag från Näringsdepartementet har sedan finansierat samordnande funktion i olika perioder.

Ett antal svårigheter blev tydliga under arbetets gång.

- Ingen myndighet eller organisation hade uppdrag att arbeta med digital delaktighet, än mindre att samverka, vilket försvårade myndigheternas medverkan i den nationella gruppen.
- Frågan om digital delaktighet var politiskt död. Inget parti hade den på sin agenda. Nätverket måste arbeta för att väcka frågan.
- Det stora intresset från nationella organisationer krävde en samordnande funktion men finansiering fanns inte.
- Det var problematiskt att hitta ett gemensamt språk. Skulle begreppet digital klyfta användas? Digitalt utanförskap? Vad signalerade det? Och borde begreppet definieras? Hur kan man avgöra om någon är digitalt delaktig?

- Deltagande myndigheter och organisationer hade alla sina uppdrag, sina profiler, arbetssätt, kulturer och mål. Hur skulle en samverkan kunna utvecklas utan att kräva viss likriktning och därmed utestänga aktörer?

För att nätverket nationellt skulle kunna hålla samman, kom de nationella deltagarna därför överens om

- att alla i Digidelnätverket lokalt, regionalt och nationellt arbetar utifrån sina respektive mål, uppdrag och roller
- att innebörden av att vara digitalt delaktig bör definieras utifrån den enskildes behov, vilket öppnar för ett flexibelt och komplext arbete med olika insatser av olika professioner
- att det är viktigt med särskilda insatser under tydligt avgränsade perioder t ex kampanjveckor
- att det är nödvändigt med resurs för samordning, marknadsföring och kontakter.

Framgångsfaktorer för nätverkets långsiktiga funktion kan beskrivas som

- respekt för varandras uppdrag och en vilja att samverka
- hitta win-win i relation till eget uppdrag
- användaren som gemensamt fokus
- ingen snäv begreppsdefinition
- politik- och verksamhetsövergripande samverkan
- stödja – inte styra, icke-hierarki
- finansierad samordningsfunktion

Digidelnätverkets nationella grupp har avsikten att fortsätta och att utöka samverkan så länge behovet finns. Mycket kraft läggs på att leta finansiering år från år. Flera myndigheter har idag nya uppdrag som på olika sätt handlar om digital kompetens, tillgängliga tjänster och information. Att samverka är inte ett självändamål – det är ett sätt att med gemensam styrka och kunskap åstadkomma verklig förändring.

6.6 Journalistik och MIK i praktiken

Brit Stakston

Reportagesajten Blankspot

Läsarfinansierade reportagesajten Blankspot har utarbetat ett metodpaket som ger elever en möjlighet att följa med en journalist ut i fält. Detta gör det möjligt att i realtid applicera en rad MIK-perspektiv.

Genom att följa en journalist i sitt arbete före, under och efter ett reportage är publicerat får eleverna detaljförståelse för hur man gör journalistik. Samtidigt arbetar eleverna med frågor om källkritik, ett förändrat medielandskap som gör det svårt att skilja journalistik från allt annat på nätet till frågor om pressfrihet, mänskliga rättigheter, filterbubblor, nätintegritet och fejknyheter.

Varje klass arbetar i egna stängda Facebookgrupper. Detta forum är valt för att eleverna och Blankspot enkelt kan hålla kontakt med varandra. Här kan de ställa frågor utifrån vilket ämne de arbetar med för tillfället och Blankspot uppdaterar löpande. Detta är extra viktigt under reportageresan. I gruppen deltar Blankspot och svarar på alla frågor som kommer in samt engagerar eleverna under tiden som reportern är i fält.

Mål med metodpaketet "Journalistik och MIK i praktiken":

- Ökad kunskap om medias roll och pressfrihet i demokratier
- Ökad kunskap om journalistikens arbetsprocess
- Ökad kunskap om källkritik, filterbubblor och informationskaos online
- Ökad kunskap om påverkan online, näthat och integritet
- Ökad kunskap om hur digitaliseringen påverkar samhället
- Ökad kunskap om att delta i forumdiskussioner online

Materialet har under 2018 testats på elever i såväl grundskola som gymnasiet. Totalt har 1 100 elever i 20 skolor över hela landet arbetat med metodpaketet. Det fungerar för elever från skolår 8 upp till år 3 i gymnasiet. Varje lärare kan anpassa arbetet och frågeställningarna utifrån sin planering kopplade till sina kursplanemål.

Materialet har utvecklats i samspel med de medverkande pilotskolorna och metodmodulerna är fria att använda för alla.

Verkligheten i klassrummet betyder mycket

Genom att följa reportrar i fält och samtidigt reflektera över digitaliseringen och medielandskapet i Sverige lär sig eleverna om hur medier fungerar, hur journalister arbetar och vilken roll journalistiken har i en demokrati.

De lärare som deltagit i pilotprojektet uppger att den verklighetsanknytning projektet har gett dem helt nya sätt att arbeta med kursplanemålen i samhällskunskap, svenska och språk.

Beståndsdelar i metodpaketet

Skolbesök och föreläsning 1:

Blankspot besöker skolorna och föreläser för deltagande elever. Dels för att på plats diskutera praktiska detaljer dels för att ge grunden till centrala MIK-perspektiv.

Den första lektionen handlar om digitaliseringens påverkan på samhället, medierna och demokratin och görs av mediestrategen Brit Stakston. Den andra lektionen föreläser journalisten Martin Schibbye om hur det är att arbeta som journalist i det nya medielandskapet.

Facebookgrupp

Varje skola tilldelas en Facebookgrupp där de kan följa projektet. Gruppen är skolans direktlänk till Blankspot. Där kan elever ställa frågor om allt man funderar över, från MIK-modulerna till själva reportageresan. Eleverna väljer själva när de vill vara aktiva i dessa grupper. Det har varit väldigt olika hur skolorna valt att vara delaktiga i grupperna. En intressant sidoeffekt är också att denna gruppdialog ger bra underlag för att diskutera frågan om hur man agerar mot varandra online. Det aktiva redaktörsskapet blir också undervisning i forumkultur.

Nio MIK-moduler från källkritik till digitala stormar

Undervisningsmaterialet består av nio moduler som innehåller förslag på hur man kan arbeta med olika delar av medie- och informationskunnighet (MIK). Dessa innehåller länkar, tips och läsövningar.

Reportgearbete i fält – lär ut journalistikens beståndsdelar

I den del av metodmaterialet som handlar om hur journalistik görs får eleverna följa arbetet före, efter och under ett reportage blir till. Reportaget berör demokratiutveckling på den afrikanska kontinenten. De senaste åren har människor i en rad länder i Afrika protesterat mot sittande regimer. Burkina Faso var först ut och inspirerade andra oppositionsrörelser i Togo, Burundi, Kongo-Kinshasa och Kongo-Brazzaville. Historia skrivs med andra ord just nu på den afrikanska kontinenten och eleverna kommer att kunna följa detta på nära håll genom journalistens arbete.

Genom att följa en reportageserie om demokrati i ett land där demokratiutvecklingen pågår får elever möjlighet att reflektera över hur den egna demokratin ser ut i Sverige. Frågor som elever hittills arbetat med är:

- Vad skiljer medier i Sverige och det land reportaget görs i?
- Vad driver en journalist?
- Hur fungerar demonstrationsfriheten där och här?
- Den svenska offentlighetsprincipen – hur funkar den och finns den i andra länder?
- Vilka sociala medier är vanligast i det land reportaget görs?
- Hur kan man påverka samhället här och där?

Under tiden som journalisterna är på sin reportageresa interagerar de med elever och lärare i Facebookgruppen. Varje klass kan ställa exakt de frågor som är mest relevanta för dem utifrån just deras ingång och aktuella kursplanemål.

Reportagepublicering

Efter hemkomst arbetar reportern med att färdigställa reportaget. När det sedan publiceras kan eleverna arbeta med det på olika sätt. Från innehållsdiskussioner i Facebookgruppen till reflektion om rubrik, ingress och vinkelval.

Skolbesök och föreläsning 2 samt avslutande reflektion

Någon vecka efter publicering av reportaget återvänder Blankspot-teamet till skolan och följer upp arbetet. Här ger reportageteamet en inblick i de val av vinklar och perspektiv som styrat rapporteringen samt adderar elevernas frågor från Facebookgrupperna. Vid återbesöken kan klassen, om man så önskar, bjuda in hela skolan och eventuellt även bjuda in föräldrar eller allmänhet för att berätta om det gemensamma arbetet mellan elever och reportrar i fält.

Konceptutveckling

Metodmaterialet har utarbetats av mediestrategen Brit Stakston utifrån en omvärldsanalys om behovet av att sätta in MIK-frågorna i ett sammanhang där kunskaperna kan tillämpas.

Det journalistiska arbetet i fält och metoddelar till detta har utvecklats och genomförts av journalisten Martin Schibbye.

Metoddelarna sammanställer även de relevanta resurser inom MIK-området som redan finns producerade av olika aktörer samt ger dagsaktuella exempel och frågeställningar i anslutning till dem. Metodmaterialet har också stämts av med olika experter och sakkunniga samt nu testats på de deltagande skolorna.

Tillsammans har Blankspot-teamet gjort 40 skolbesök med två besök vardera hos de 20 deltagande skolorna.

Det är de 1 100 eleverna, från skolår 8 upp till år 3 på gymnasiet, och deras lärare som har bidragit till utvecklingen av slutversionen av undervisningsmaterialet. I skrivande stund adderas ytterligare läs- och lektionstips från lärare.

Projektet har fått stöd av Postkodlotteriets Kulturstiftelse. Nu söks stöd för en fortsättning.

Nästa tilltänkta start är september 2018. Sista dag för intresseanmälan är 15 juni 2018 och reportageresan sker i oktober 2018.

Det som varit tydligt i arbetet med "Journalistik och MIK i praktiken" är hur otroligt olika skolor närmar sig frågor om medie- och informationskunnighet. Förhoppningen är att detta material ska inspirera till utveckling inom ämnet.

6.7 Ett publiceringsverktyg som stärker elevers medie- och informationskunnighet

Lotta Bergseth och Jenny Sköld

Mobile Stories

Vi som grundat Mobile Stories har lång journalistisk erfarenhet. I vårt jobb som reporter och fotograf möttes vi allt oftare av en skepticism till medier och journalister, inom vissa grupper av unga. Mediers strama budgetar gav reportrarna mindre utrymme att ge sig ut på fältet. Många kände inte igen sig i den bild som medierna förmedlade.

År 2015 började vi fundera på vad vi kunde göra för att engagera fler grupper i nyhetsläsning och ge en ökad förståelse för hur journalistik blir till.

Unga är vana att själva skapa material och vara sina egna publicister. Det innebär också att de behöver ha lite av den kunskap som traditionellt varit journalisternas expertområde. Journalisterna värnar om sin trovärdighet gentemot sina mottagare. De tar varje dag ställning till nya källor i ett föränderligt medielandskap och etiska regler gällande publiceringar – i skarpt läge. Vi ville applicera detta arbetssätt i skolan. Att jobba med journalistiska metoder är ett utmärkt sätt för att fördjupa sina ämneskunskaper inom de flesta ämnen och är samtidigt en möjlighet att koppla skolarbetet till verkligheten.

De traditionella källkritiska metoderna räcker en bit men vi behöver alla praktisera och fördjupa våra kunskaper på området för att tryggt kunna navigera i ett alltmer komplext informationslandskap.

Alla behöver:

- Förståelse för hur medier jobbar
- Ökad självinsikt
- Djupare ämneskunskaper
- Medvetenhet om algoritmer
- En anledning att vara noggranna
- Öva på att vinkla och sovra
- Söka sig vidare och få bekräftelse från flera källor

Med ett utvecklingsbidrag från Vinnova och med Huddinge som pilotkommun började vi bygga ett utbildande publiceringsverktyg kopplat till en öppen medieplattform för unga. Under de första testerna i Huddinge och Sundsvall under höstterminen 2017 såg vi engagemanget växa i våra pilotklasser. Med publicering i sikte höjde eleverna nivån och ambitionerna gällande innehåll och källkritiskt granskande. Ett exempel är den högstadieelev i Huddinge som ringde sin lärare på kvällstid, angelägen att få sin debattartikel godkänd för publicering innan dagen var slut.

Sedan januari 2018 har elever på högstadiet och gymnasiet i en rad olika ämnen och projekt skapat cirka 800 artiklar med vår metod och tekniska lösning. Eleverna som hittills arbetat med oss är spridda över åtta kommuner och 15 olika skolor. Ett stort antal av artiklarna har publicerats på plattformen (www.mobilestories.se).

Så blir artiklarna till

Läraren, bibliotekarien eller annan ansvarig skapar en grupp i verktyget och bjuder in sina elever med en kod. Eleverna väljer in varandra som ”medskapare” eller ”kamratgranskare” och bildar en liten redaktion

kring varje artikel. Eleverna kan inta olika roller i arbetsgruppen, som researcher, skribent eller fotograf. Snabba workshops i form av redaktionsmöten tar gruppen snabbt vidare i val av vinkel, case, form och experter att intervjua. I nästa steg börjar eleverna sitt arbete med insamling av material och produktion.

Det finns i dagsläget åtta artikelmallar i vårt verktyg: Podd, film, debattartikel, reportage, nyhetsartikel, recension, krönika och bildspel, med tillhörande förklaring av respektive mall. Olika medieprofilers tips direkt till eleverna inspirerar och stöttar längs vägen. Eleverna fyller på sitt material i olika boxar. Ingress, bilder, brödtext, film, ljudklipp och källor och lotsas genom processen med våra instrumentella hjälptexter. Vid varje tillagd källa finns en rad att fylla i för att reflektera över den specifika källans trovärdighet. När artikeln börjar ta form kan eleverna se hur artikeln skulle se ut vid eventuell publicering genom att trycka fram en testartikel. Om allt är i sin ordning följer sedan checkfrågor kopplat till varje artikeltyp, kamratgranskning och redaktörens godkännande. Eleven trycker själv på publicera-knappen och väljer en eller flera av publiceringsregionerna.

”Jag har lärt mig mer om hur noggrann man behöver vara när man ska använda andra personers källor eller bilder.” *Gymnasieelev, Karlskrona*

Genom samarbetet hålls den viktiga diskussionen om källors trovärdighet levande. Processen kan liknas vid ett redaktionellt filter som borgar för att det som i slutändan publiceras är käll- och kvalitetsgranskat på samma sätt som en artikel i seriösa medier. Den som själv får öva sig på att sålla och vinkla både i bild, film, ljud och text, för att åstadkomma en viss känsla eller reaktion hos läsaren, får också en förståelse för att även annan information är ett urval som någon gjort för ett visst syfte.

Vår publiceringsplattform är uppbyggd som ett nätverk av skol- och kommunsajter. Det ger eleven valet att publicera på en eller flera av dessa. Vi vill på så sätt ge unga i hela landet en möjlighet att ta del av varandras tankar, idéer och åsikter och öppna för utbyte utanför den egna kretsen. Mobile Stories medieplattform är också en kanal mellan unga och vuxenvärlden. Här kan inte bara kompisar, släkt och vänner kan ta del av materialet utan även de som har makten över ungas vardag. I tider då samhället förändras snabbt finns också ett stort värde i att ta del av ungas erfarenheter, problemformuleringar och lösningar. Deras röster kan ge samhället kunskap om hur framtiden kommer att formas.

Vi har fått förfrågningar gällande att utveckla versioner från organisationer även utanför skolan. Vi ser oss som ett folkbildande verktyg som kan integreras i den miljö där användarna befinner sig, till exempel på organisationers eller arbetsplatsers befintliga plattformar. Verktuget och plattformen kan redan idag användas i olika typer av projekt eller workshops där unga ingår, till exempel på bibliotek eller i föreningar.

Handböcker för lärare

För att sätta in vårt verktyg och metod i ett sammanhang, samt erbjuda teoretiskt stöd att möta de nya skrivningar i styrdokumentet när det gäller medie- och informationskunnighet, har vi skrivit en handbok, Källkritik i praktik. Utifrån våra erfarenheter inom foto, journalistik och pedagogik reflekterar vi kring medielandskapets förändring och går igenom de verktyg som krävs för att navigera i det och spanar framåt. Vilka utmaningar ser vi runt hörnet?

Kapitlen kompletteras med diskussionsfrågor, länkar eller hela lektionsupplägg kopplat till innehållet. Källkritik i praktik kompletteras med en instrumentell Kom igång-guide.

Mobile Stories har två följeforskare, Sylvi Vigmo, Göteborgs universitet och Torbjörn Svensson, Skövde högskola.

Vi undersöker också, tillsammans med andra aktörer, möjligheterna att använda AI för att automatisera och individanpassa redaktörskapet och hur man kan använda blockchain-teknik för att stärka trovärdigheten och transparensen i publiceringar.

6.8 Interaktiva MIK-verktyg

Mikoteket och Ekokammaren

Martin Törnros

Interaktiva rum

Sedan 2016 har jag som designer och programutvecklare skapat kostnadsfria MIK-verktyg inom den egna firman, Interaktiva rum (<http://www.interaktivorum.se>). Med ingenjörsbakgrund inom medieteknik och med stor nyfikenhet och förståelse för den teknik och design som vi använder dagligen är verktygen pedagogiskt designade samtidigt som de har en hög teknisk höjd.

Mikoteket

Mikoteket (<https://www.mikoteket.se>) är en kostnadsfri och pedagogisk webbplattform som erbjuder arbetsmaterial i olika spår inom MIK och digital kompetens. I tid med denna publikation erbjuder Mikoteket spår i sökteknik och sökkritik samt digital källkritik med fokus på sociala medier, diskussionsforum och alternativa nyhets- och propagandasidor. Ett spår inom digital tillgänglighet är under utveckling och fler spår är planerade att tillkomma.

Varje Mikoteket-spår består av ett antal kapitel i vilka text och länkar varvas med bilder, videor och inbäddade praktiska övningar som introducerar – och låter användaren prova – olika digitala verktyg, med tillhörande färdiga diskussionsfrågor. Det strukturerade innehållet inbjuder användaren till att reflektera över den teknik och design som hen använder dagligen i vardagen, samt hur denna påverkar såväl samhälle som individ.

Mikoteket nöjer sig inte med att konstatera att ”internet är fullt av troll och falsk information”, utan låter dig som användare själv besöka och ta del av internets mörka vrår, självklart utrustad med en kritisk blick. Som ett steg i detta lär sig användaren inte enbart att Googla smart, utan även att Googla riktigt dåligt. Som exempel guidas besökaren i kapitlet *Bli expert på att söka* pedagogiskt igenom hur värdeladdade sökord och ledande frågor kan ge katastrofala sökresultat i Internets sökmotorer: en sökning på *vad är klimatförändringarna?* ger förhållandevis sakliga svar från trovärdiga källor, medan den ledande sökningen är klimatförändringarna *fejk?* resulterar i en mängd konspiratoriska och tvivelaktiga sökresultat. Efter att själv, direkt i verktyget, ha fått prova att genomföra dessa två sökningar presenteras reflekterande diskussionsfrågor kring ämnet, såsom *Hur kan dina sökformuleringar påverka dig och dina åsikter?*

Mikoteket utvecklades ursprungligen hösten 2017 i samverkan med Stockholm Stadsbibliotek, som fortbildningsplattform inom MIK för anställd personal vid bibliotekets enheter. Såväl plattformen som arbetsmaterialet utvecklas sedan dess vidare för att komma fler till nytta.

Ekokammaren

Ekokammaren (<http://ekokammaren.se>) är ett webbverktyg som låter användaren jämföra nyhetssidor på Facebook sida vid sida, kategoriserade i kolumner efter politiskt perspektiv. Med sökfiltreringar kan besökaren jämföra vad till exempel ETC, Dagens Nyheter och högerpopulistiska Fria Tider uttrycker om ämnen såsom *klimat*, *immigration* eller *Malmö*. Hur är språket och jargongen i respektive flöde? Hur reagerar andra

Facebookanvändare på inläggen, och vad skrivs i kommentarsfälten? Syftet med Ekokammaren är *inte* att ge en nyanserad nyhetsbild, utan att synliggöra de ekokammare och filterbubblor som kan skapas i t ex sociala medier.

Det är möjligt att hämta äldre nyheter samt att endast visa och jämföra bilder, videor eller annat material. Framtida utveckling kommer att anpassas för användning i klassrummet, och erbjuda möjligheten för elever att själva definiera och jämföra Facebookflöden inom valfritt ämne, t ex genus i reklam, klimatfrågan, eller lokalpolitik.

Workshops och kompetensutveckling

För att effektivt komma igång med Mikoteket och Ekokammaren erbjuds möjligheten att boka halv- eller heldagsworkshops och föreläsningar, till exempel som utbildning eller kompetensutveckling vid bibliotek och skola. Tillsammans går vi igenom plattformarna och gräver djupare i ett eller flera av Mikotekets spår med mängder av handledda praktiska övningar och diskussioner i grupp.

Marika Alneng var 2017–2018 samordnare för projektet MIK & Demokrati vid Stockholm stadsbibliotek och beställare av den kompetensutvecklingssatsning inom sökteknik och sökkritik samt digital källkritik vilken resulterade i webbplatsen Mikoteket. Som en del av satsningen utbildade jag ett 20-tal "ambassadörer" från bibliotekets respektive enheter, vilka vid senare tillfällen använde Mikoteket för att i sin tur utbilda sina kollegor. Marika utvärderar efter projektets inledande workshop: *Det gav mycket att få en grundlig genomgång av de olika momenten och tid för gemensamma samtal och reflektioner. Många av ambassadörerna använde sedan något av de tydliga exemplen i materialet för att introducera sina kollegor för fördjupningsområdet Sökkritik.*

Mikoteket har fått betydande uppmärksamhet inom biblioteks- och IKT-sektorn och jag leder regelbundet workshops, deltar i seminarier samt föreläser i kommuner runtom i landet, såväl som på evenemangsdagar såsom MEG/Bokmässan, Almedalen och MakerDays.

2018 hade jag äran att motta Metros, Internetstiftelsen i Sveriges och Viralgranskarens årliga källkritikpris Det gyllene förstoringsglaset, för mitt arbete med Mikoteket och Ekokammaren, med motiveringen: *I en digital vardag behöver alla lära sig förstå hur algoritmer och programmerade tjänster styr våra flöden och den information som vi tar del av. Genom sina sajter mikoteket.se och ekokammaren.se gör Martin Törnros detta synligt och begripligt på ett pedagogiskt sätt. En folkbildningsinsats som kan få alla, barn som vuxna, att förstå grunderna i digital källkritik.*

Såväl Mikotekets arbetsmaterial som Ekokammaren är fritt att använda i icke-kommersiell utbildning och intern kompetensutveckling.

Nyhetsvärderaren

Under hösten 2017 deltog 6000 högstadie- och gymnasieelever runtom i landet i forskningsprojektet Nyhetsvärderaren (<http://nyhetsvarderaren.se>). Med ett färdigt lektionspaket och tydlig handledning för såväl lärare och elever fick eleverna lära om och praktiskt tillämpa den källkritiska metoden för att granska nyheter och bedöma trovärdigheten i sina egna digitala nyhetsflöden. Utöver att praktiskt öva sina kunskaper i källkritik bidrog eleverna även till unik forskning kring ungas nyhetsvanor och förekomsten av trovärdiga respektive icke trovärdiga nyheter på nätet.

Nyhetsvärderaren kommer mellan 2018–2020 att fortsätta i en andra omgång, och lärare, elever samt allmänheten kommer på nytt att bjudas in till att delta.

Nyhetsvärderaren är ett samverkansprojekt mellan Vetenskap & Allmänhet, Uppsala Universitet och RISE Interactive, hos vilka jag har medverkat i projektets design- och utvecklarteam.

6.9 MIK är makt

Filmpedagogerna Folkets Bio stärker elever och lärare genom att arbeta med film i undervisning

Julia Lagergren, Linnea Fant, Fredrik Holmberg, Johan Holmberg
och Mikael Kowalski

Filmpedagogerna Folkets Bio, Göteborg

Filmpedagogerna Folkets Bios verksamhet inryms i många nivåer inom utbildnings- och bildningsystemet: allt ifrån förskola, grundskola, gymnasium, vuxenutbildning, till högskola och bibliotek. Vi stöttar och fortbildar genom att omvärldsbevaka och kontextualisera den medieverklighet som vi alla ingår i. Undervisningen syftar till att skapa medvetenhet kring hur media fungerar och påverkar oss på olika sätt, i såväl teori som praktik.

Vår organisation grundades i början av 90-talet. Fokus i mediepedagogiken låg då främst på att arrangera skolbio och att hålla videoverkstäder med den nya videotekniken. Sedan dess har vi varit delaktiga i att initiera film- och mediepedagogiska metoder i Sverige. Idag verkar vi på lokal, regional, nationell och internationell nivå och är partners med UNESCO.

Mediekonsumtion och analysförmåga

Vi utgår från devisen: *Vi skall gräva där vi står, i de berättelser vi lever med.* Att utgå från populärkultur och elevernas mediekonsumtion ökar alltid inlevelsen, kreativiteten och lärandet.

I det populära bearbetas ofta det vi behöver diskutera och idag är film det största mediet. Filmen är ett effektivt multimedium för att förmedla budskap och aktivera åskådaren; vi är medskapare när vi läser film. Genom att använda filmklipp och bilder från kända filmer, tv-serier, nyheter, spel, memer, och andra internetfenomen bekräftas eleverna i sin mediekonsumtion – och vi som föreläsare kan röra oss från det konkreta klippet till mer teoretiska resonemang. Om vi till exempel visar en reklamfilm kan vi diskutera reklamens och propagandans funktion i samhället, retorik, mediekonsumtion, målgruppsanpassad kommunikation, dramaturgi, källkritik och trovärdighet; vi kan göra bildanalyser och titta på belysning, färger och bildutsnitt. Dessa analysverktyg fungerar som ingångar till fördjupande samtal om till exempel hur ”vi” och ”dom” skapas och reproduceras i nyheter och fiktion, eller hur skildringarna av genus och kön konserverar eller utmanar befintliga normer.

Kulturarvet engagerar

När vi föreläser om sagor och myter, eller om exempelvis Shakespeare i populärkulturen, överraskas många elever (och deras lärare) av hur mycket de faktiskt kan om kulturarvet. Dramat och de stora frågorna är gemensamma för alla människor, och eleverna inser att de ingår i en kulturell och historisk gemenskap, vilket vidgar både tid och rum.

Flera lärare är glada för att innehållet engagerar elever som vanligtvis är mindre aktiva i undervisningen. Många lärare berättar också att det är lätt att knyta an till föreläsningarna i efterhand eftersom eleverna

ofta minns de olika filmklippen som diskuterats. När eleverna får reflektera kring det de redan känner till, öppnas också dörren till förståelse för nya kulturupplevelser som de kanske inte vanligtvis skulle välja.

”Väldigt tydligt och intresseväckande. Jag fick många tankeställare och ville återgå till min gamla film- och framför allt bokvana. Jag fick en massa nya perspektiv och förståelser. Hade innan inte tänkt på hur viktiga och relevanta berättelser är i alla möjliga scenarion” (Folkhögskoleelev, efter Sagor och myter-föreläsning)

Filmskapande – en kreativ process med demokratiska arbetssätt

Med hjälp av MIK-begreppet sammanför vi skolans värdegrund med teoretiska kunskaper och praktiskt arbete. När vi låter eleverna göra egna filmer, blir de också bättre på att lättare känna igen vad för slags berättelser de tar del av, vilket är en förutsättning för ett kritiskt förhållningssätt. Eleverna får använda sig av flera olika slags lärtilar, medier, teknik och kroppsspråk. De lär sig att varje val de gör, alltifrån rekvisita till klippning och musik, påverkar berättelsen - och i slutändan även budskapet. I filmskapandet möter eleverna också demokratiska arbetssätt genom att samarbeta, ge feedback, reflektera över sin omvärld och öva sig i att vara aktiva samhällsmedborgare som kan nå ut till andra med sina budskap.

”Det var roligt att ha genomgången och kolla på alla små filmklipp ur kända filmer. För att det var då som jag började tänka på vinklar, hel och halvbild. Det var också roligt att redigera för att man kunde ändra filmen på så många sätt. T.ex. ljud och klippning. Det roligaste av allt var att spela upp alla filmer för 6AB. För då fick man även se alla andras filmer. Det var superroligt!!!” (Grundskoleelev efter filmprojekt med temat Vi och Dom)

Skolans uppdrag i relation till UNESCOs ramverk om MIK

Vår undervisning vilar på de mänskliga rättigheterna och är tydligt förankrad i skollagen, skolans värdegrund och dess läro- och kursplaner. En viktig fråga för oss har, under de senaste åren, varit hur kursplaner och läroplaner har utvecklats när ”digitalisering” infördes som begrepp. En utmaning som vi ser är hur skolan ska förhålla sig till digitaliseringen i relation till värdegrunden och det demokratiska uppdraget, så att fokus inte endast hamnar på tekniken i sig, utan på vad den ska användas till. I denna utmaning ser vi MIK-begreppet och UNESCOs ramverk som ett viktigt verktyg och ett bra stöd.

MIK är makt

Marshall McLuhans formulering från 1960-talet, om att *mediet är budskapet*, har ända sedan början av vår verksamhet varit en användbar tankefigur i arbetet med att sprida kunskap om hur människans sätt att kommunicera ständigt förändras. I en demokrati skall alla medborgare behärska de språk som används i maktutövning. MIK-undervisning handlar om just detta:

- Att bättre förstå mediers roll
- Att kunna finna, analysera och kritiskt värdera information
- Att själv kunna uttrycka sig och skapa innehåll i olika medier

MIK-undervisningens mål är alltså att alla medborgare skall kunna vara delaktiga i att utveckla demokratiska och socialt hållbara samhällen. MIK rymmer både det vi redan gör och kan, det nya som vi håller på att lära oss och det vi ännu inte känner till. MIK innebär alltså ett holistiskt förhållningssätt som knyter an till en lång bildningstradition (från Platon, Aristoteles, Comenius, Herder, von Humbolt och Dewey till Liedman) och är alltså inte bara en reaktion på en nyuppkommen situation. MIK är ett förhållningssätt med livslångt lärande i fokus som vi vill bygga vidare på.

6.10 Medie- och informationskunnighet i skolan

En fortbildningskurs för yrkesverksamma lärare och skolbibliotekarier

Monika Johansson och Tobias Ruhtenberg

Akademien för bibliotek, information, pedagogik och IT
Högskolan i Borås

Bakomliggande orsak till den fristående kursen *Medie- och informationskunnighet i skolan* är att skolans personal behöver utveckla kunskaper och redskap för att tillsammans möta de utmaningar som ligger i att rusta elever för ett alltmer digitaliserat samhälle där barn och unga har möjlighet att vara ständigt uppkopplade mot internet. För att åstadkomma relevant och bra undervisning om hur medier väljs och värderas samt hur kommunikation sker i den digitala delaktighetskulturen behöver både lärare och skolbibliotekarier erbjudas kompetensutveckling. En viktig utgångspunkt i utvecklingen av kursen har varit att lärare och bibliotekarier kan komplettera varandra i det professionella arbetet, en idé som också har utvecklats inom professionsforskning (Nolin, 2008).

Bakgrund

Kursen *Medie- och informationskunnighet i skolan* har erbjudits sedan vårterminen 2014 vid Högskolan i Borås. Kursen vänder sig till yrkesverksamma lärare och skolbibliotekarier och fokuserar på hur samverkan mellan dessa yrkesroller kan stärka medie- och informationskunnighet för elever i skolan. UNESCOs ramverk kring medie- och informationskunnighet, MIK, (Wilson, Grizzle, Tuazon, Akyempong och Cheung, 2011) ligger till grund för kursen och kompletteras med aktuell forskning som belyser området. Efter kursen förväntas deltagarna kunna redogöra för olika delar av MIK-begreppet och hur MIK kan förstås i olika kontexter. Kursdeltagarna ska också kunna ge praktiska exempel på hur MIK kan integreras i olika ämnen och pedagogiska sammanhang.

Kursen är helt nätbaserad via en lärplattform och kursdeltagarna får ta del av föreläsningar som streamas eller spelas in i förväg. All kommunikation sker via videokonferenssystem eller chat och kursdeltagarna uppmuntras och utmanas i att använda digitala verktyg vid kommunikation och i examinationer. Kursen examineras genom ett utvecklingsprojekt som kursdeltagarna genomför vid den egna skolan vilket utformats utifrån den egna verksamhetens villkor och ramar. Det innebär att kursen genererar många olika projekt som deltagarna får ta del av och diskutera.

Samarbeten

I kursen *Medie- och informationskunnighet i skolan* har flera samarbeten inletts och utvecklats. I denna text delas dessa upp i två kategorier, den första beskriver samarbeten mellan föreläsare och lärare från Högskolan. Den andra kategorin beskriver de samarbeten som utvecklats mellan kursdeltagare och de projekt de utvecklat.

Samarbeten inom kursen

Kursen ges i samarbete mellan *Sektionen för lärarutbildning* och *Sektionen för biblioteks- och informationsvetenskap* vid Akademien för bibliotek, information, pedagogik och IT. Samarbetet är inte endast ett organisatoriskt gränsöverskridande arbete utan också ett ämnesöverskridande. På så sätt har de som arbetat i kursen fått ta del av forskning från ett annat ämne som bidrar till djupare förståelse och även problematisering av MIK- begreppet. Dessutom förekommer det att både pedagoger och bibliotekarier undervisar om MIK där samverkan mellan dessa roller bidrar till fler perspektiv och dimensioner av begreppet.

I kursen har flera samarbetspartners bjudits in att föreläsa om och diskutera MIK. *Statens medieråd* har medverkat med presentation av myndighetens verksamhet och de digitala resurser inom MIK som de utvecklat och publicerat på sin webbplats. De genomför också återkommande undersökningar om barn och ungas medievanor, något de presenterat i kursen och som också ingår i kurslitteraturen.

Från *Nordicom*, ett nordiskt kunskapscenter inom medie- och kommunikationsområdet vid Göteborgs universitet, har forskare medverkat med föreläsningar i kursen. De har som uppdrag att synliggöra forskningens resultat och har också givit kursdeltagare internationella utblickar.

UR, Utbildningsradion, har medverkat i kursen med föreläsningar. UR har under ett antal år producerat material för skolan med innehåll som omfattas av MIK begreppet, bl. a. hur medier kan användas för att vinkla ett budskap. De har också tagit fram TV-program för unga skolelever kring källkritik och reklam. I kursen visar de vilka resurser som finns för pedagoger och elever när det gäller inspelat fritt tillgängligt material för att belysa olika aspekter av MIK.

Filmpedagogerna Folkets Bio från Västra Götalandsregionen arbetar med att stötta och stärka regioner, kommuner och skolor inom MIK, främst inom film och annan rörlig media. De samarbetar med internationella aktörer där de utbildar och skapar digitala resurser för att öka förståelsen för UNESCOs ramverk.

Samarbeten mellan kursdeltagare

De yrkesverksamma lärare och skolbibliotekarier som kursen vänder sig till uppmuntras att gå kursen tillsammans, vilket innebär att lärare och bibliotekarier från samma skola gör ett gemensamt utvecklingsprojekt. Samarbete mellan dessa yrkesgrupper är en återkommande huvudfråga inom forskning där bibliotekarier strävar efter att bli en integrerad del i undervisningen (Gärdén, 2017). Bibliotekarier har sedan länge undervisat i källkritik och informationssökning som är centrala kompetenser i MIK. I kursen har goda samarbeten lyfts fram där en viktig del är att synliggöra de båda yrkesrollernas ansvarsområden och uppdrag samt skapa förutsättningar organisatoriskt för att underlätta samverkan. Extra glädjande är den bredd av undervisningserfarenhet som uppvisats av deltagare, från lågstadiet till vuxenutbildning, och att kompetensen om MIK därmed lyfts och synliggörs på flera nivåer i organisationerna.

Utvecklingsprojekt som examination

Deltagarna har i kursen designat projekt utifrån sina egna verksamheter, vilket de upplevt givande. I kursens inledning genomför deltagarna en undersökning om och på vilka sätt det förekommer undervisning i MIK eller aktiviteter där MIK ingår vid den skola de arbetar på. Kursen har därmed synliggjort MIK som begrepp men också som undervisningspraktik vid kursdeltagarnas arbetsplatser. Projekten har tagits fram och planerats inom ordinarie undervisning och vår förhoppning är att möjligheterna därmed ökar för att projekten utvecklas vidare efter att kursdeltagarna slutat kursen.

Exempel på projekt

En stor variation av utvecklingsprojekt har skapats och genomförts av kursdeltagarna. Källkritik är ett återkommande tema och har förekommit både som fristående undervisningsinnehåll och inbäddat i andra ämnen. Ett annat tema som behandlats är hur reklam påverkar oss och kursdeltagarnas elever har fått prova på att designa egna reklamkampanjer. Elever har också agerat som producenter i flera projekt där de t.ex. har presenterat boktips via digitala verktyg, skrivit egna e-böcker och publicerat artiklar i Wikipedia. Nyhetsmedia har förekommit som tema där frågor om tillgänglighet av nyheter, hur man tar del av nyheter, yttrandefrihet och pressetik varit i fokus. I dessa projekt har också elever själva fått producera nyheter genom t.ex. film och ljud. Några projekt har haft fokus på kompetensutveckling och då har kursdeltagarna utarbetat material för fortbildning på sin arbetsplats, ofta digitalt sådant.

Sprida erfarenheter internationellt

Nästa steg i kursens utveckling är att ge motsvarande kurs i Kenya där vi inlett ett samarbete. I maj 2017 bjöds kursanvariga in till Kenya. Där träffades representanter från Kenya Institute of Curriculum Development (KICD), Center for Media and Information Literacy in Kenya (CMIL) och flera universitet med koppling till MIK. Den svenska kursen presenterades och därefter diskuterades möjligheter att skapa en gemensam kurs för deltagare från både Kenya och Sverige. Mötet utmynnade i många frågor som måste bearbetas vidare. Områden som behöver diskuteras är: Hur kan den fristående kursen utvecklas och anpassas ifråga om innehåll till yrkesverksamma lärare och skolbibliotekarier i Kenya? Målet är att innehållet ska utarbetas utifrån ländernas villkor ifråga om kulturella, ekonomiska och sociala förutsättningar. Vilka pedagogiska undervisningsformer och examinationer behövs för att kursdeltagare från Sverige och Kenya ska kunna mötas och dela erfarenheter i kursen? Målet är att metoder och verktyg i kursen ska passa både kursdeltagare och de som ska arbeta i kursen oavsett var de kommer ifrån. Likaså behöver examinationerna utformas så att de möter olika syn på lärande utifrån ländernas förutsättningar.

Erfarenheter och fortsättning

Samarbetet som inletts mellan *Sektionen för lärarutbildning* och *Sektionen för biblioteks- och informationsvetenskap* har varit givande och utvecklande. I det gränsöverskridande samarbetet har de kompetenser vi besitter inom de olika forsknings- och kunskapsområdena synliggjorts och det finns goda skäl att utveckla detta ytterligare. Vi planerar för andra samarbeten genom samläsning av kurser, bl.a. genom att studenter från lärarprogrammen vid Högskolan i Borås deltar i undervisning kring skolbibliotekets pedagogiska roll och betydelse för elevers lärande. På motsvarande sätt kan bibliotekarier studenter möta lärarstudenter inom ramen för kurser i lärarprogram och få både kunskaper om och en ökad förståelse för lärandets och skolans villkor. Detta borde i förlängningen, då studenterna blir yrkesverksamma, främja gemensam planering och genomförande av verksamhet i skolan som inkluderar men också sträcker sig bortom avgränsade MIK-projekt. Vår plan och strategi är att MIK på längre sikt ska vara ett naturligt inbäddat inslag i flera kurser som ges vid Högskolans utbildningsprogram.

Referenser

- Gärdén, C. (2017). *Skolbibliotekets roll för elevers lärande: En forsknings och kunskapsöversikt 2010-2015*. Stockholm: Kungliga biblioteket.
- Nolin, J. (2008). *In search of a new theory of professions*. Borås: Högskolan i Borås. [Elektronisk resurs].
- Wilson, C., Grizzle, A., Tuazon, R., Akyempong, K. och Cheung, C. (2011). *Medie- och informationskunnighet i skolan och lärarutbildningen*. Paris: Unesco. [Elektronisk resurs].

Kapitel 7

MIK i EU och Europarådet med en internationell utblick

Innehåll

7.1 Mediekunnighet i EU	
<i>Tove de Vries</i>	157
7.2 Mediekunnighet i Europarådet	
<i>Tove de Vries</i>	165
7.3 Medie- och informationskunnighet i UNESCO	
<i>Catharina Bucht och Ulla Carlsson</i>	167

7.1 Mediekunnighet i EU

Tove de Vries

Myndigheten för press, radio och tv

Digitaliseringen har ställt nya krav både på EU:s institutioner och på dess medborgare. EU-regleringen som prioriterar att främja en konkurrenskraftig marknad har i vissa frågor börjat skifta fokus, från marknaden till medborgaren. Det talas allt mer om det livslånga lärandet och att skapa möjligheter för EU:s medborgare att kompetensutvecklas i den digitala världen. I det sammanhanget lyfts kritiskt tänkande och en ökad mediekunnighet fram som viktiga områden. Rådet har agerat genom att i sina slutsatser från 30 maj 2016 uppmana kommissionen och medlemsländerna att skapa förutsättningar för att bygga upp medborgarnas mediekompetens och ett kritiskt tänkande genom utbildning.¹

Under EU-mötet i Göteborg 2017 diskuterade regeringscheferna dessa frågor med utgångspunkt i kommissionens meddelande *Stärka den europeiska identiteten genom utbildning och kultur*.² Det utmynnade i Europeiska rådets slutsatser av den 14 december 2017 där EU-länderna, Rådet och kommissionen uppmanades att gå vidare med den agenda som diskuterades i Göteborg.³ I januari 2018 presenterade kommissionen en plan⁴ för att främja det livslånga lärandet hos medborgarna i Europa. Den innehåller ett paket med föreslagna åtgärder som består av tre initiativ att arbeta vidare med för medlemsländerna.

7.1.1 EU har en gemensam politik inom det audiovisuella området

Sedan EU skapade en gemensam politik inom det audiovisuella området har det övergripande målet varit att främja en konkurrenskraftig europeisk mediemarknad. Det gör EU genom att fastställa regler och riktlinjer för gemensamma frågor inom medieområdet. Ett bindande direktiv om television utan gränser antogs 1989, med stöd av parlamentet. Direktivet sågs över 1997 och 2007 och ändrade då namn till *direktivet om audiovisuella medietjänster* (IP/07/1809). Direktivet antogs efter förhandlingar mellan parlamentet och rådet. I maj 2016 presenterade EU-kommissionen ett förslag till ny översyn av det audiovisuella direktivet. För närvarande pågår slutförhandlingar mellan parlamentet och rådet om detta.

EU:s politik består dels av lagstiftning för att harmonisera medlemsstaternas regelverk, dels av så kallad ”mjuk lagstiftning”, som består av olika initiativ och strategier som inte är bindande för medlemsstaterna. Den typen av lagstiftning handlar mer om att försöka påverka medlemsstaterna och aktörerna inom mediebranschen att använda sig av de strategier som är framtagna av EU, för att uppnå en önskvärd utveckling i den europeiska mediesektorn. Medlemsländerna är däremot skyldiga att implementera EU-direktiv i sin egen lag.

EU-politiken om mediekunnighet består av ”mjuk lagstiftning” i form av strategier, rekommendationer och olika typer av stödinsatser. Den främsta aktören har hittills varit EU-kommissionen, vars Generaldirektorat för utbildning och kultur handhar dessa frågor. EU-rådet, som på medieområdet representeras av medlemsländernas kulturministrar, har utfärdat rekommendationer som berör frågan. Även Europaparlamentet har tagit upp behovet av mediekunnighet, t ex i en resolution om falska nyheter.

7.1.2 Den första strategin om mediekompetens förespråkade samarbete

2007 utfärdade kommissionen ett meddelande om mediekompetens⁵ som ett led i dess samlade arbete för att skapa en inre marknad för den audiovisuella sektorn. Kommissionens meddelande var det första strategidokumentet om mediekompetens på EU-nivå. Genom meddelandet lades ett nytt block till den europeiska audiovisuella politiken. Det kompletterade direktivet om audiovisuella medietjänster och dåvarande *Media 2007*, finansieringsprogrammet för utveckling och distribution av europeisk film. Redan då förespråkade kommissionen samarbete och utbyte av god praxis genom befintliga program och initiativ. I meddelandet uppmanades medlemsstaterna att uppmuntra sina tillsynsmyndigheter att bli mer engagerade och samarbeta ytterligare för att öka allmänhetens mediekompetens.⁶

Det har tagit tid innan frågorna om att öka mediekompetens hos alla medborgare har börjat lyftas fram men de två senaste insatserna från kommissionen fokuserar på det. I år har kommissionen redan tagit fram två dokument där frågan om mediekunnighet finns med. Det ena är en strategi som handlar om hur man kan stoppa spridningen av falska nyheter. Det andra är en plan för långsiktigt lärande där även mediekunnighet lyfts fram som en viktig kompetens. Av den tidslinje som finns i slutet av kapitlet framgår det vad som hänt inom EU och Sverige sedan 2004 inom området.

7.1.3 Det är de nationella myndigheterna som har det främsta ansvaret för mediekunskap

EU:s arbete med mediekunnighet har hitintills främst fokuserat på skydd av barn i den digitala miljön och de flesta insatser har därför fokuserats till skolvärlden. I enlighet med subsidiaritetsprincipen är det de nationella myndigheterna som har det främsta ansvaret för att mediekunskap ska ingå i läroplanen på alla nivåer och en stor del av arbetet med mediekunnighet och säkerhet online sker på skolorna i Europa. För EU är det viktigt att de nationella myndigheterna arbetar med frågorna eftersom de är närmre medborgarna och även kan stödja initiativ utanför skolvärlden eftersom behovet av dem ökar. Som ett svar på det ökade behovet av utbildning har kommissionen lanserat en plan för ett livslångt lärande som ska omfatta alla medborgare i Europa och inte bara barn och unga.

I Sverige är det enbart några få myndigheter och statliga organ som genomför insatser eller har verksamhet där huvudsyftet är stärkt MIK. Dessa myndigheter är *Kungliga biblioteket*, *Skolverket*, *Statens medieråd* och *Svenska Filminstitutet*. Insatserna följer respektive myndighets grunduppdrag – och utgår ifrån det sakområde som den specifika myndigheten verkar inom. Endast en myndighet – *Statens medieråd* – har MIK som kärnverksamhet.⁷

7.1.4 Vad har kommissionen gjort för att stödja medlemsländerna?

Kommissionen har under senare år gjort flera olika slags insatser för att stödja medlemsländerna i sitt arbete med mediekunnighet. Det handlar om att ta fram strategier för att hindra spridning av falska nyheter, skapa nätverk och expertgrupper för att utbyta erfarenheter och ta fram underlag men även andra typer av insatser. Sverige deltar i flera av de insatser som nämns nedan:

- En kartläggning om mediekunnighet i de 28 EU-länderna, inklusive Sverige. Den var beställd av kommissionen och togs fram av Europeiska audiovisuella observatoriet. I rapporten, som publicerades i december 2016, finns praxis från de länder som deltog i studien och en sammanfattning av vilka trender som pågår i Europa inom mediekunskap, baserat på ett urval av de 547 projekt som finns med i kartläggningen. Några slutsatser från kartläggningen var att den ideella sektorn har en viktig roll i

projekten, att de flesta projekt riktar sig till unga och att de flesta projekten genomfördes i samarbete mellan olika sektorer.⁸

- Lanserat en ansökningsomgång för ett pilotprojekt *Media literacy for all* med en total budget på 250 000 euro från Europaparlamentet. Projektets mål är att via samarbete mellan flera olika intressenter hitta och föreslå åtgärder som ska syfta till att öka det källkritiska tänkandet i hela befolkningen. Sista ansökningsdag var den 8 december 2017.⁹
- *The European Media Literacy Education Study (EMEDUS)*¹⁰ är ett projekt som startades av The Gabinete de Comunicación y Educación group 2012. Det består av några utvalda nationella organisationer och experter med särskilt intresse för medieutbildning. Det samordnas av Universitat Autònoma de Barcelona och ger rekommendationer till kommissionen som stöd till att utveckla utbildningspolicys.

7.1.5 En strategi för Europas digitala inre marknad

I maj 2015 presenterade EU-kommissionen *En strategi för Europas digitala inre marknad*¹¹. Det är en strategi som syftar till att få EU:s inre marknad att fungera väl också i en alltmer uppkopplad och digital ekonomi. Strategin innehåller både lagstiftande och icke-lagstiftande förslag och även frågor som rör det audiovisuella området, inklusive mediekunnighet. Även den svenska regeringen har beslutat om en digitaliseringsstrategi. Det övergripande målet med den strategin är att Sverige ska vara bäst i världen på att använda digitaliseringens möjligheter.

För att nå dit har det tagits fram fem delmål som handlar om digital kompetens, digital trygghet, digital innovation, digital ledning och digital infrastruktur. Delmålet digital kompetens innebär att alla ska vara förtrogna med digitala verktyg och tjänster samt ha förmåga att följa med och delta i den digitala utvecklingen utifrån sina förutsättningar. Digital kompetens handlar dels om tekniska färdigheter att använda digitala verktyg och tjänster, dels om medie- och informationskunnighet, som omfattar de kunskaper och förmågor som krävs för att finna, analysera, kritiskt värdera och skapa information i olika medier och sammanhang.

7.1.6 Ett bättre internet för barn

I *Kommissionens meddelande om en europeisk strategi för ett bättre internet för barn*¹² från 2012 betonas att digital kompetens och mediekunskap är avgörande för barns användning av internet. I meddelandet uppmanas medlemsstaterna bland annat att intensifiera genomförandet av strategier för att senast 2013 införa undervisning om digital kompetens i skolornas läroplaner och lämplig lärarutbildning. En del i strategin, ett bättre internet för barn, är *Safer Internet Programme*¹³ som kombinerar flera olika initiativ som syftar till en säkrare användning av digitala medier för barn och unga, bland annat *Safer Internet Day*. Numera ingår programmet i *Connecting Europe Facility* (2014-2020)¹⁴. I Sverige har det varit *Statens medieråd* som arrangerat *Safer Internet Day* tillsammans med *Bris* men 2018 är det organisationen *Surfa Lugnt* som har det uppdraget.

Den svenska läroplanen för grundskolan har reviderats under 2017 med skrivningar om digital kompetens och i Skolverkets förslag för skolans digitalisering finns visionen att alla barn och elever år 2022 har utvecklat en adekvat digital kompetens. Utöver det övergripande arbetet med skolans digitalisering genomför Skolverket flera andra insatser av kompetenshöjande art för lärare och skolpersonal, som syftar till att stärka deras kunnighet rörande MIK och digital kompetens.¹⁵

7.1.7 Expertgrupp för mediekompetens

En expertgrupp för mediekompetens inrättades 2006, *European Media Literacy Expert Group*, som hade i uppdrag att ta fram mål och praxis samt föreslå åtgärder för att öka mediekunnigheten inom EU.¹⁶ Expertgruppen har haft en nyckelroll både i framtagandet av meddelandet om mediekompetens och av Europeiska kommissionens rekommendation från 2009 om mediekunnighet (media literacy) i en digital värld, där medlemsländerna uppmanas att ta olika initiativ för att öka mediekunnigheten hos befolkningen. 2011 bildades en ny expertgrupp som främst fokuserar på utbildning och mediekompetens och den rapporterar till Generaldirektoratet för utbildning och kultur. Den verkar för att mediekunnighet ska vara en del av läroplanen i medlemsstaterna med hänsyn tagen till subsidiaritetsprincipen.¹⁷ Expertgruppen träffas varje år för att:

- Identifiera och lyfta fram goda exempel inom MIK,
- samordna nätverk mellan olika aktörer,
- utforska synergier mellan olika EU-politik och stödprogram och mediekunskapsinitiativ.¹⁸

Från Sverige deltar Statens medieråd, Utbildningsradion och Myndigheten för samhällsskydd och beredskap. Senaste mötet hölls 14 december 2017 och hade fokus på falska nyheter, informationspåverkan och framtidens demokrati i relation till MIK.

7.1.8 En ny strategi för att bekämpa spridning av falska nyheter online

I juni 2017 antog Europaparlamentet en resolution med en uppmaning till kommissionen att ingående analysera den aktuella situationen och de rättsliga ramarna för falska nyheter, och att granska möjligheten till rättsåtgärder för att begränsa spridningen av falskt innehåll. Kommissionen har bekräftat att detta är en prioriterad fråga och har tagit med initiativet mot falska nyheter online i sitt arbetsprogram för 2018.¹⁹

Offentligt samråd om falska nyheter och desinformation

Kommissionen har inlett ett offentligt samråd om falska nyheter och desinformation och inrättat en expertgrupp, *High Level Group on Fake News*. Gruppens medlemmar är experter från olika områden som medier, akademin/forskningen, frivilligorganisationer, nationella myndigheter, företag från relevanta industrier och sociala medieplattformar. Från Sverige ingår SVT:s VD Hanna Stjärne. Expertgruppen ska bidra till att ta fram en strategi för att bekämpa spridningen av falska nyheter i EU.

Gruppens första gemensamma rapport publicerades den 12 mars 2018. Den innehåller etiska riktlinjer och en process för hur de ska kunna efterlevas för de internationella digitala plattformsföretagen. I rapporten betonas vikten av media- och informationskompetens för att motverka desinformation och hjälpa användare att navigera i den digitala mediemiljön. Det finns också förslag som begränsar plattformsföretagens möjligheter att tjäna pengar på desinformation. Dessutom uppmanas plattformarna att förbättra synligheten och tillgängligheten för nyheter från avsändare med stor trovärdighet.²⁰

7.1.9 En plan för ett livslångt lärande

Inom EU har frågan om det livslånga lärandet hos medborgarna kommit i centrum när digitaliseringen påverkar allas våra liv och möjligheter till utveckling. Det är en plan framtagen av kommissionen som handlar om att långsiktigt stödja medlemsländerna i att skapa förutsättningar för att alla medborgare i alla åldrar ska ha möjlighet att utbilda sig. För att främja det livslånga lärandet hos EU-medborgarna tog kommissionen i början av 2018 tagit fram ett paket av föreslagna åtgärder som består av tre initiativ:

- En rådsrekommendation²¹ om nyckelkompetenser för livslångt lärande som uppdaterar 2006 års rekommendation.
- En handlingsplan för digital utbildning²².
- En rekommendation från Rådet om gemensamma värderingar, inkluderande utbildning samt kritiskt tänkande och kompetens inom mediekunskap²³.

Syftet med rekommendationen är att förbättra möjligheter för att utveckla nyckelkompetenser (t ex läs- och skrivkunnighet, språkkunskaper, samhällskompetens och digital kompetens) genom att ge medlemsländerna vägledning för hur det kan uppnås. Det livslånga lärandet är även viktigt ur ett arbetsmarknads-perspektiv i en global snabbt föränderlig värld. I rekommendationen läggs därför särskild vikt vid utveckling av entreprenörskap och innovativt tänkande.

7.1.10 Tillsynsmyndigheternas samverkansforum

Det finns två olika samverkansforum för EU:s medlemsländers tillsynsmyndigheter inom medieområdet. Dessa två är: *European platform of regulatory authorities (EPRA)* och *European Regulators Group for Audio-visual Media Services (ERGA)*. Syftet med forumen är att skapa en plattform för att möjliggöra diskussion och kunskapsutbyte mellan de europeiska tillsynsmyndigheterna. Myndigheten för press, radio och tv är medlem både i EPRA och ERGA.

EPRA

EPRA bildades 1995 och för närvarande är 52 tillsynsmyndigheter från 46 länder medlemmar i EPRA. Europeiska kommissionen, Europarådet, Europeiska audiovisuella observatoriet och kontoret för OSSE:s representant för mediefrihet är observatörer. På de två möten som hålls årligen diskuteras gemensamma frågor inom medieområdet och erfarenheter utbyts i mindre arbetsgrupper.

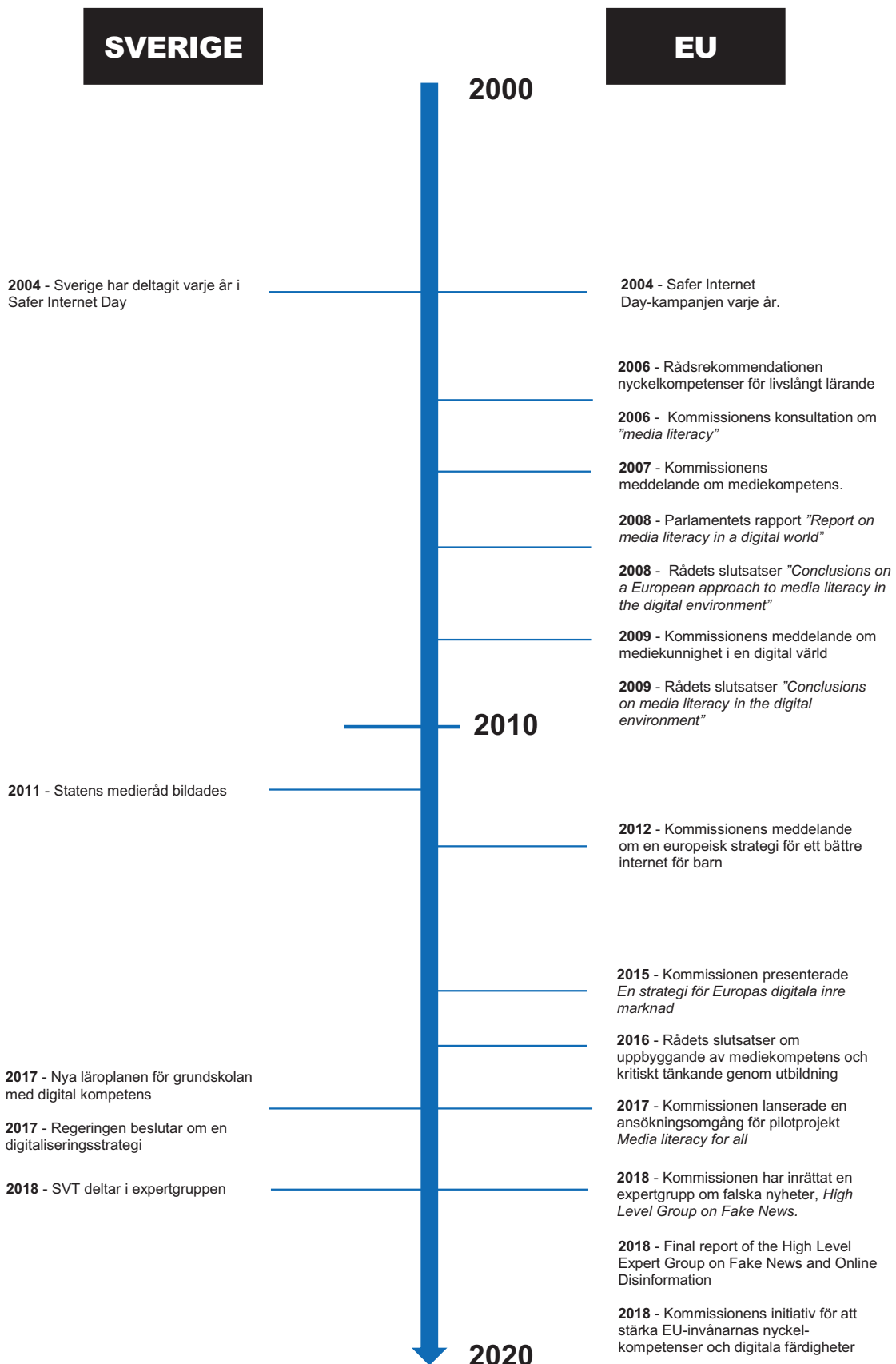
På EPRA-mötet i oktober 2017 diskuterades mediekunskap i en av arbetsgrupperna. Dessförinnan hade frågan lyfts i juni 2014 och maj 2008. Mediekunskap är en aktuell och viktig fråga i medlemsländerna och därför föreslog styrelsen i EPRA en särskild aktivitet med inriktning på mediekunskap under 2018.

ERGA

European Regulators Group for Audiovisual Media Services (ERGA) bildades av kommissionen 2014. Målen för ERGA är att ge råd och bistå kommissionen i sitt arbete med genomförandet av AV-direktivet och i alla andra frågor som rör audiovisuella medietjänster inom kommissionen men även att underlätta samarbetet och ge möjligheter till utbyte av praxis mellan EU:s tillsynsmyndigheter. Även inom ERGA har frågan om mediekunnighet aktualiserats.

7.1.11 Europeiska rådet

Europeiska rådet är den EU-institution som fastställer Europeiska unionens allmänna politiska riktning och prioriteringar. Det består av medlemsstaternas stats- och regeringschefer plus Europeiska rådets ordförande och kommissionens ordförande. Även Rådet har ökat sitt engagemang i mediekunnighetsfrågan och har under senare år tagit fram ett flertal slutsatser och rekommendationer för att uppmanna kommissionen och medlemsstaterna att satsa på att utveckla nyckelkompetenser som är nödvändiga i en alltmer digitaliserad värld.

Rekommendationer och slutsatser som berör MIK

Inom ramen för EU:s politik för den audiovisuella sektorn och informationssamhället har det tagits flera initiativ med utgångspunkt i begreppen media literacy och digital literacy, bland annat Rådets slutsatser från 2008 *"Conclusions on a European approach to media literacy in the digital environment"*²⁴ och 2009 kom *"Conclusions on media literacy in the digital environment"*²⁵.

Nedan listas fler rekommendationer och slutsatser som Rådet tagit fram om mediekunnighet:

- I Europaparlamentets och Rådets rekommendation av den 18 december 2006 om nyckelkompetenser för livslångt lärande anges att alla medborgare bör erhålla digital kompetens. En nyckelkompetens som kräver: en kritisk och reflekterande attityd när det gäller information och ansvarsfull användning av interaktiva medier; social och medborgerlig kompetens; förmåga att förstå olika åsikter och vilja att respektera andras värderingar. Här ingår kulturell medvetenhet och kulturella uttrycksformer, som innefattar en känsla av identitet som kan vara grunden för en öppen attityd inför och respekt för mångfalden.²⁶ Kommissionens nya plan för ett livslångt lärande bygger delvis på denna rådsrekommendationen.
- Rådets slutsatser från november 2012 om den europeiska strategin för ett bättre internet för barn. Här framhålls att utbildningssektorn och föräldrarna har en viktig uppgift när det gäller att hjälpa barn att på ett gynnsamt och kreativt sätt utnyttja de möjligheter som internet erbjuder och att identifiera och hantera risker som de möter på internet. Det betonas att lärarna och föräldrarna själva behöver stöd och utbildning för att följa med i de snabba och oförutsägbara förändringarna i barnens virtuella liv liksom den ständigt förändrade nya tekniken.²⁷
- Rådets slutsatser från maj 2016 om uppbyggande av mediekompetens och kritiskt tänkande genom utbildning. Där uppmanas medlemsstaterna att satsa på uppbyggande av mediekompetens och kritiskt tänkande inom utbildning på alla nivåer.²⁸
- Rådets rekommendation från 2018 *"Promoting common values, inclusive education, and the European dimension of teaching"*. I den rekommenderas medlemsländerna att lyfta fram och stödja arbetet med att ge lärare, elever och föräldrar de färdigheter och verktyg som krävs för att kunna öka mediekompetensen och ett kritiskt tänkande.²⁹

Noter

¹ [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016XG0614\(01\)&from=SV](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016XG0614(01)&from=SV)

² https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/leaders-working-lunch-mutual-recognition-diplomas_sv.pdf

³ <http://www.consilium.europa.eu/sv/press/press-releases/2017/12/14/european-council-conclusions-external-relations/>

⁴ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-102_sv.htm

⁵ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-07-1970_sv.htm

⁶ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-07-169_en.htm?locale=en

⁷ Kartläggning av insatser som syftar till stärkt medie- och informationskunnighet, Statens medieråd och Myndigheten för press radio och tv, 2017.

⁸ <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/reporting-media-literacy-europe>

⁹ <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/call-proposals-pilot-project-media-literacy-all>

¹⁰ <http://www.gabinetecomunicacionyeducacion.com/en/noticias/emedus-project-presented-meeting-european-media-literacy-experts-group>

¹¹ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015DC0192&from=SV>

¹² [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012XG1219\(04\)&from=SV](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012XG1219(04)&from=SV)

¹³ <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/content/safer-internet-better-internet-kids>

- ¹⁴ <https://ec.europa.eu/inea/en/connecting-europe-facility>
- ¹⁵ Kartläggning av insatser som syftar till stärkt medie- och informationskunnighet, Statens medieråd och Myndigheten för press radio och tv, 2017.
- ¹⁶ "Report on the results on the public consultation on Media Literacy": http://ec.europa.eu/avpolicy/media_literacy/docs/report_on_ml_2007.pdf
- ¹⁷ <http://ec.europa.eu/transparency/regexpert/index.cfm?do=groupDetail.groupDetail&groupID=2541>
- ¹⁸ <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/media-literacy>
- ¹⁹ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-4481_sv.htm
- ²⁰ <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation>
- ²¹ <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/recommendation-key-competences-lifelong-learning.pdf>
- ²² <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/digital-education-action-plan.pdf>
- ²³ <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/recommendation-common-values-inclusive-education-european-dimension-of-teaching.pdf>
- ²⁴ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM%3A2007%3A0833%3AFIN%3AEN%3APDF>
- ²⁵ <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/media-literacy-council-conclusions-media-literacy-digital-environment-have-been-adopted>
- ²⁶ <http://www.notisum.se/rnp/eu/lag/306H0962.htm>
- ²⁷ [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012XG1219\(04\)&from=SV](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012XG1219(04)&from=SV)
- ²⁸ <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9641-2016-INIT/sv/pdf>
- ²⁹ <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/recommendation-common-values-inclusive-education-european-dimension-of-teaching.pdf>

7.2 Mediekunnighet i Europarådet

Tove de Vries

Myndigheten för press, radio och tv

Europarådet bildades 1949 och är en europeisk sammanslutning av 47 stater med syftet att tillsammans arbeta för att skydda och värna de mänskliga rättigheterna i Europa. Regelbundet samlas politiska representanter från medlemsländerna för att diskutera och utvärdera hur respekten och skyddet för de mänskliga rättigheterna följs i Europa.¹ Mediekunskap är ett viktigt område inom Europarådet och lyfts fram i olika sammanhang, dels i arbetsgruppen *Media Literacy Task Force* där frågan diskuteras på global nivå ur ett solidaritetsperspektiv dels via de nya riktlinjer Europarådet tagit fram kring mediepluralism.

7.2.1 Media Literacy Task Force

Media Literacy Task Force grundades inom ramen för iLEGEND-projektet, vilket är ett gemensamt program mellan Europeiska unionen och Europarådet. Syftet med iLEGEND-projektet är att öka medvetenheten om globalt ömsesidigt beroende och solidaritet genom Global Development Education (GDE) och ungdomssamarbete i och utanför Europa. Ett av arbetsgruppens övergripande huvudmål är att främja medvetenhet och kunskap om mediekunskap.²

7.2.2 Nya riktlinjer för mediepluralism och öppenhet i medieägandet

Europarådet har utfärdat riktlinjer till medlemsstaterna som syftar till att hjälpa dem att främja mediepluralism och öppenhet i medieägandet. I rekommendationen³ finns även riktlinjer som syftar till att öka mediekunnigheten. Där uppmanas medlemsstaterna att utveckla strategier för att öka hållbarheten i en mängd olika medier. De uppmanas också att stödja kvalitetsoberoende och utredande journalistik, samtidigt som man respekterar mediernas redaktionella självständighet.⁴

Noter

¹ <https://www.europaportalen.se/tema/euparadet>

² <https://rm.coe.int/the-media-literacy-task-force-short-report/168077da09>

³ https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680790e13

⁴ <https://www.coe.int/en/web/human-rights-rule-of-law/-/new-guidelines-on-media-pluralism-and-transparency-of-media-ownership>

7.3 Medie- och informationskunnighet i UNESCO¹

Catharina Bucht och Ulla Carlsson

Göteborgs universitet

7.3.1 Utgångspunkter

I UNESCO-dokument som rör medie- och kommunikationsfrågor understryks medie- och informationskunnighetens (*media- and information literacy*) centrala betydelse för yttrande- och informationsfrihet. En princip som möjliggör för människor att få tillgång till information och kunskap, uttrycka åsikter och ta del av demokratiska processer samt engagera sig i kulturell och religiös dialog.

UNESCO arbetar på olika sätt för att utjämna skillnader mellan olika grupper och mellan olika delar av världen vad gäller tillgång till information och kunskap, att främja mediers oberoende och mångfald liksom ökad medie- och informationskunnighet i befolkningen runt om i världen.

UNESCO erbjuder medlemsstaterna vägledning, bl a riktlinjer för utveckling av en nationell MIK-politik och en rad resurser, för arbete som syftar till ökad medie- och informationskunnighet. Två dokument har fått stort genomslag i detta sammanhang: *Media and Information Literacy. Policy and Strategy Guidelines* och *Global MIL Assessment Framework*. Skrifterna ger såväl en teoretisk bakgrund som vägledning och redskap i arbetet med att etablera och utveckla arbetet med MIK på nationell nivå.

Ett ramverk för hur man kan arbeta med MIK i lärarutbildningen, *Media and Information Literacy Curriculum for Teachers*, är ett väl utnyttjat dokument översatt till många språk – arabiska, engelska, franska, japanska, portugisiska, ryska, spanska, svenska, montenegrin, kinesiska, grekiska och mongoliska. Tanken är att medie- och informationskunniga lärare kan utbilda och stärka elever/studenter och ge dem nödvändig kunskap och redskap för ett välinformerat medborgarskap och livslångt lärande.

7.3.2 Global Alliance for Partnerships on Media and Information Literacy (GAPMIL)

GAPMIL arbetar med att främja internationellt samarbete genom ökad medie- och informationskunnighet, med betoning på ett öppet och inkluderande samhälle. Över 80 länder ingår i samarbetet. GAPMIL är en gemensam satsning tillsammans med United Nations Alliance of Civilizations (UNAOC), UNICEF, Open society foundation, IREX, EU m fl. Nordicom vid Göteborgs universitet var en engagerad s k 'key stakeholder' fram till 2015.

Det handlar om att formera strategiska partnerskap för att driva på utvecklingen av MIK globalt; möjliggöra för aktörer inom MIK att tala och adressera olika målgrupper med en gemensam röst; fördjupa strategier för MIK som sammanhållet begrepp genom att erbjuda en gemensam global plattform för nätverk och sammanslutningar i syfte att låta regionala och internationella initiativ mötas och förstärka effekten av dessa.

En internationell konferens, *Media and Information (MIL) Week*, arrangeras på årlig basis. I september 2019 kommer konferensen att hållas i Göteborg 2019 med VG-regionen som värd.

7.3.3 Nätverket Media and Information Literacy and Intercultural Dialogue (MILID)

Tanken här är att MIK tillsammans med kulturella kompetenser kan medverka till ökad interkulturell dialog, ökad kulturell och språklig mångfald samt främja en kultur av fred och ickevåld.

MILID Network etablerades av sju universitet 2011 i Fez, Marocko. Idag består nätverket av 22 universitet från olika delar av världen och kan beskrivas som GAPMILs forskningsinriktning.

Genom att dela och vidareförmedla kunskap och information om aktuell forskning och dess resultat kan kvaliteten på insatser och strategiska projekt på olika nivåer förbättras. Nätverket arbetar med stöd för att inkludera MIK inom utbildningssystem och främjar insatser med aktivt deltagande från medborgare och olika intressenter.

En årsbok ges ut med syfte att a) stärka och fördjupa kunskap och information om aktuell forskning inom MIK/MILID, b) främja samarbete och utbyte inom akademien och mellan akademien och andra partners, samt c) synliggöra och stimulera forskning och praktik inom och utanför nätverket och samtidigt förespråka en mer holistisk syn på MIK.

Nordicom vid Göteborgs universitet var aktiv medlem av nätverket till 2015 och ansvarade för utgivningen av de tre första årsböckerna (2013-2015).

Arbetet inom MILID nätverket sker i samarbete med United Nations Alliance of Civilizations (UNAOC) och inom ramen för UNESCO University Twinning Programme (UNITWIN).

7.3.4 Samarbete mellan UNESCO och Nordicom vid Göteborgs universitet

UNESCO initierade på 1990-talet *The International Clearinghouse on Children, Youth and Media* som efter hård internationell konkurrens kom att placeras vid Nordicom, Göteborgs universitet 1997. På så sätt kom MIK-frågorna att etableras i det svenska forskarsamhället.

Genom Nordicoms engagemang i UNESCOs MIK-arbete under mer än ett decennium har Sverige haft en framträdande plats som expert i utformningen av UNESCOs arbete vad gäller medie- och kommunikationsfrågor – inte minst i anslutning till UNESCOs generalkonferenser och genom styrelseplats i olika program. Nordicom initierade också tillsammans med Svenska Unescorådet det MIK-samarbete som kom att resultera i ett par expertmöten (2013 och 2016), bl a med UNESCO-material översatt till svenska som underlag.

Not

¹ Redovisningen bygger på information från UNESCOs webbsida, www.unesco.org – ytterligare information om UNESCOs MIK-arbete finns att hämta i kapitel 2 och 9.

Kapitel 8

MIK i andra länder

Tre exempel: Irland, Norge och Finland

Innehåll

8.1 En inledande kommentar	
<i>Ulla Carlsson</i>	173
8.2 Irland	
<i>Myndighet lanserar en nationell policy för mediekunnighet 2016</i>	
<i>Ulla Carlsson</i>	175
8.3 Norge	
<i>MIK ett prioriterat område av två inom Medietilsynet från 2018</i>	
<i>Ulla Carlsson</i>	181
8.4 Finland	
<i>En lång tradition av medieföstran</i>	
<i>Maarit Jaakkola</i>	187

8.1 En inledande kommentar

Ulla Carlsson

Institutionen för journalistik, medier och kommunikation
Göteborgs universitet

Flera länder i Europa har en nationell politik för medie- och informationskunnighet om än styrningsordningen varierar. De länder som idag brukar framhållas som goda förebilder är bl a Finland, Frankrike, Irland, Lettland, och Norge.

Mediekunskapsutbildning har i flertalet av dessa länder en relativt lång tradition. Från ett huvudsakligen 'skydda barn'-perspektiv har det i många av dessa länder växt fram ett mer policy-inriktat perspektiv under det senaste decenniet. Det vi benämner 'multistakeholder governance model' har allt mer kommit att framstå som en viktig del i en framgångsrik MIK-politik. Orsaken finns att hämta i digitaliseringen av medierna. Nationella digitaliseringsstrategier och deltagande i EUs program rörande säkerhet på internet och 'Better internet for Kids' har medverkat till en ytterligare förstärkning av MIK-politiken.

I föreliggande kunskapsöversikt redovisas tre länders organisering av MIK med tonvikt på styrning. De tre länderna har valts då de representerar länder som på många sätt liknar Sverige vad gäller storlek, hur staten är organiserad och mediesituation. Men det har också varit av vikt att visa olika sätt att organisera MIK utifrån rådande förutsättningar, tiden när en nationell MIK-politik infördes och hur ansvar för MIK-politiken hanteras.

De tre länderna är Irland, Norge och Finland

1. **Irland** där Radio Broadcasting Authority (BAI), motsvarighet till Myndigheten för press, radio och tv, i december 2016 lanserade en nationell MIK-politik. Denna är ett svar på det åliggande som finns i rådande sändningstillstånd om att stärka mediekunnigheten (media literacy) bland medborgarna i Irland genom samverkan med olika berörda aktörer/intressenter.

I den struktur för MIK-politiken som har arbetats fram på Irland har såväl målsättning som kärnområdena formulerats i ett långsiktigt perspektiv. Ett formaliserat nätverk med stor bredd samlas kring en styrgrupp och ett antal arbetsgrupper. Uppföljning och utvärdering ingår i ett system som innefattar MIK-politikens alla delar. BAI lyder under 'Department of Communications, Climate Action and Environment' som också handhar Irlands digitaliseringsstrategi, internetpolitik, bredband, digital agenda för Europa, etc.

2. **Norge** där Medietilsynet, även här en tillsynsmyndighet för press, radio och tv, har länge haft 'mediekompetanse' med tonvikt på skydd av barn bland sina huvudarbetsuppgifter i enlighet med regeringens regleringsbrev. Så skedde när tre medietilsynigheter slogs samman 2006 – Eierskapstilsynet, Statens filmtillsyn och Statens medieförvaltning. Men det bedrevs MIK-arbete i Norge redan långt före 2006.

Även i Norge kom nätverksarbete om än inte formaliserat rörande MIK att utvecklas inom Medietilsynet på Kulturdepartementets initiativ 2011.

I Kulturdepartementets regleringsbrev till Medietilsynet för 2018 har skrivningarna om MIK i hög grad stärkts för att gälla befolkningen i sin helhet och blir nu ett av myndighetens två kärnområden – *Mediemångfald* och *Kritisk medieförståelse*. En omfattande omorganisation av Medietilsynet pågår under 2018.

3. **Finland** med epitetet nestor i europeiska och internationella sammanhang som har MIK på dagordningen. Här har medieutbildning funnits med i läroplaner sedan 1970-talet. Lika länge har mediebranschen varit engagerade i MIK. En mycket aktiv intresseorganisation, *Sällskapet för mediefostran*, etablerades 2005. I den finska regeringens kulturstrategi för 2009–2020 är MIK inkluderad och 2013 presenterade Undervisnings- och kulturministeriet *God mediekunnighet: nationella riktlinjer 2013–2016*. Vikten av samverkan mellan olika sektorer betonades.

En nationell myndighet har ansvaret för MIK – Nationella audiovisuella institutet (KAVI) – en sammanslagning 2014 av Nationella audiovisuella institutet och Mediefostrings- och bildprogramcentralen MEKU. MEKU utgör en klart urskiljbar del av KAVI och i fokus för verksamheten står expertrollen och samverkan med olika aktörer i samhället.

Nya strömningar i den finska politiken har under de senaste två åren fått återverkningar på MIK – nu omgärdas MIK mer av arbetsmarknads- och tillväxtpolitiska förtecken än tidigare. Digital kompetens med tonvikt på tekniska färdigheter som programmering i den tidigare MIK-kontexten har kommit i förgrunden. På så sätt avviker Finland något från andra länder som nu allt mer betonar ett medborgar- och demokratiperspektiv. Mediernas roll i samhället som utgångspunkt tenderar att hamna i bakgrunden.

Detta uppmärksammas särskilt i det underlag för en finsk medie- och kommunikationspolitik som lämnades till regeringen från en forskargrupp våren 2018 (*Media- ja viestintäpolitiikan nykytila ja mittaaminen – loppuraportti*). Forskargruppen har arbetat på regeringens uppdrag. Vikten av MIK betonas framför allt i det avsnitt som behandlar behovet av att skydda medborgarna, bl a från skadligt medieinnehåll, brottslighet och näthat. MIK ges stort utrymme inom ramen för detta 'skydda'-perspektiv. När exempel ges på önskvärda åtgärder handlar det dock ofta om att stärka/rusta medborgaren i dagens medie- och kommunikationskultur i ett demokratiperspektiv.

Om redovisningen

De redovisningar som följer för de tre utvalda länderna skiljer sig åt då det är förenat med vissa svårigheter att kartlägga politiska strukturer i andra länder. Länderna befinner sig också i olika stadier av MIK-arbete i en politisk ram. Mest utförlig kunskap finns att tillgå för Finland, vilket förklarar det lite längre kapitlet om Finland. Det finns dock mycket att lära av samtliga tre länder både vad gäller organisation och gjorda erfarenheter.

I sammanhanget kan också nämnas att det finns länder som har utarbetat ambitiösa nationella politiska ramverk som har fallerat. Orsaken är oftast att finna i bristande implementering, finansiering och uppföljning eller ändrad nationell politik.

8.2 Irland

Myndighet lanserar en nationell policy för mediekunnighet 2016

Ett ramverk med ansvar och samverkan i fokus

Ulla Carlsson

Institutionen för journalistik, medier och kommunikation
Göteborgs universitet

Ett nationellt politiskt ramverk för MIK formeras

I december 2016 lanserade Radio Broadcasting Authority (BAI) i Irland, motsvarighet till Myndigheten för press, radio och tv i Sverige, en *Media Literacy Policy*.

Det nationella ramverket har utvecklats av BAI som en del av sin lagstadgade skyldighet enligt rådande sändningstillstånd – Broadcasting Act 2009:

...to undertake, encourage and foster research, measures and activities which are directed towards the promotion of media literacy, including co-operation with broadcasters, educationalists and other relevant persons.

BAI lägger särskild vikt vid denna sats i sin strategiska plan för 2017–2019 genom ett tema som heter ”Empowering Audiences”, där ett av målen är att

... develop the understanding, engagement and participation of the public in an evolving media landscape.

I syfte att uppnå detta mål beslutade BAI att utveckla och genomföra en funktion med fokus på mediekunnighet (media literacy) i ett långsiktigt perspektiv. Ett nationellt politiskt ramverk sågs som en nödvändighet för att få till stånd en fungerande funktion för mediekunnighet.

Vid utarbetandet av ramverket ingick omfattande konsultationer med olika intressenter från online-plattformar, press, radio, tv, film, utbildningsområdet, berörda departement, akademien och organisationer från civila samhället.

Syfte, kärnområden och ansvar

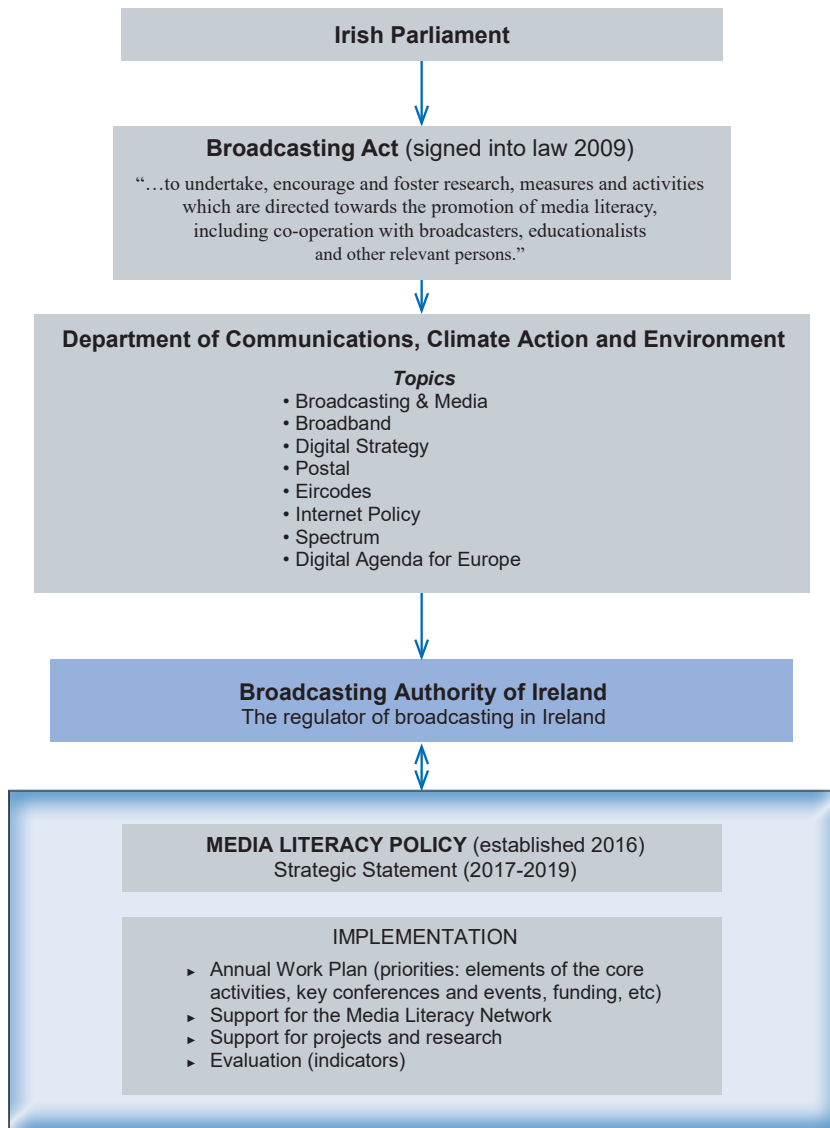
Övergripande syfte för det nationella ramverket är att:

... empower Irish people with skills and knowledge to make informed choices about the media content and services that they consume, create and disseminate.

BAIs *Media Literacy Policy* innefattar dessutom fem delsyften:

- Tillhandahålla ledarskap och samordning.
- Förklara/presentera mediekunnighet för berörda aktörer på ett meningsfullt och relevant sätt.
- Främja/uppmuntra en vid krets av intressenter att delta utifrån sina olika utgångspunkter.
- Främja forskning om mediekunnighet och utveckla en vittomspännande kunskapsbas.
- Strategisk anpassning till andra relevanta ramverk och strategier.

Figur 1. Styrningsprocess MIK i Irland

BAI Working plan 2017-019, paragraph regarding media literacy

“Strategic Objective

- Develop the understanding, engagement and participation of the public in an evolving media landscape

Outcomes by 2019

- Audiences in Ireland are more connected to, and engaged with, audio-visual content.
- Audiences in Ireland are supported in developing a greater understanding of, and participation in, the production and dissemination of audio-visual content.

Key Deliverables 2017-2019

- Ensure that BAI Broadcasting Codes and Rules and the BAI broadcasting complaints process continue to support audience enjoyment, understanding, and interaction with, audio-visual content
- Develop, implement and review a set of media literacy activities which increases audiences' ability to engage with, evaluate and understand audio-visual content in an evolving media environment
- Facilitate an increase in the participation of members of the public in broadcast media, in particular in respect of community media services.”

'Media Literacy' betraktas av BAI som ett paraplybegrepp. Ramverket bygger på tre kärnkompetenser/kärnområden där det *livslånga lärandet* betonas:

- Förstå och kritiskt utvärdera medieinnehåll för att kunna fatta medvetna val och hantera medieanvändningen.
- Tillgång och användning av medieinnehåll, främst digitala plattformar, på ett säkert sätt – för att maximera möjligheter och minimera risker.
- Skapa och delta via medier på ett ansvarsfullt, etiskt och effektivt sätt utifrån kulturella och demokratiska samhällsperspektiv.

Var och en av kompetenserna har en uppsättning indikatorer avseende färdigheter som krävs för att uppnå kompetensen samt en lista över indikatorer på framgång.

Ramverket avser att:

- användas av BAI för att prioritera och organisera BAIs eget arbete vad gäller mediekunnighet;
- vara en funktionell ram för att bidra till andra intressenters utformning av sitt mediekunnighetsarbete enligt egna strategiska och kommersiella mål;
- tillåta/stimulera intressenter att anta en 'pick and mix'-strategi där de kan identifiera vilka kunskaper inom mediekunnighet som är möjliga att anpassa till egen kärnverksamhet och egna strategiska prioriteringar.

Implementering

BAI avser att stödja implementeringen av sin 'Media Literacy Policy' på flera olika sätt, bl a genom

- Utveckling av en årlig arbetsplan.
- Ombesörjande av och stöd till utveckling och upprätthållande av ett nationellt nätverk för mediekunnighet – ett nätverk öppet för alla intresserade.
- Tillhandahållande av löpande stöd till mediekunnighet genom kärnverksamheten, hantering av klagomål, forskningsinriktade (sektorsvisa) projekt/aktiviteter och stöd till programverksamhet som del av 'Broadcasting Funding Scheme'.
- Omprövning av verksamheten i relation till politiska behov.
- Att representera Irland i internationella organisationer och samråd, konferenser och evenemang.

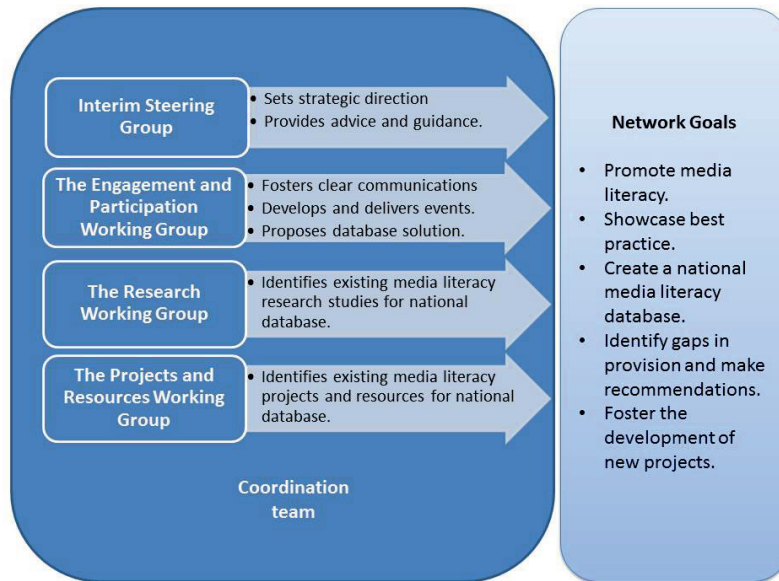
Nätverk i fokus

Ett mycket viktigt arbetsområde för BAI är ett irländskt *nätverk för mediekunnighet*. Intresserade aktörer – representanter för skola och utbildning, medieföretag, utbildare, offentliga organ, ideella organisationer och akademien – uppmanas att dela med sig av sina kunskaper om ämnet. Målen för nätverket definierades för närvarande enligt följande:

- Främja alla aspekter av mediekunnighet i hela Irland.
- Kommunicera aktiviteter och onlinekanaler för att redovisa 'best practices' och projekt samt öka medvetenheten om de möjligheter och risker som uppstår genom nya innehållsplattformar och tjänster.
- Skapa och upprätthålla en sektorsövergripande kunskapsbas för mediekunnighet som inkluderar ett arkiv för aktuell nationell och internationell forskning av relevans, databas för pågående projekt ('best practices') och resurshantering.
- Identifiera kunskapsluckor, utarbeta rekommendationer om hur detta kan hanteras och identifiera potentiella finansieringsmöjligheter.

- Engagera människor, organisationer och projekt för att underlätta dialog och främja utvecklingen av nya partnerskap och hållbara/långsiktiga mediekunnighetsprojekt samt stödja professionell utveckling.

Figur 2. Översikt över nätverket

Källa: <http://www.bai.ie/en/viewers-listeners/understanding-media/#al-block-6>

Styrgrupp och arbetsgrupper

En styrgrupp har inrättats med uppgift att fatta strategiska beslut för nätverket men det är arbetsgrupperna som har att utföra det operativa arbetet. Styrgruppen består av 12 medlemmar som representerar olika intressenter och aktörer från statliga organ, medieföretag och intresseorganisationer. Ordförande är en framstående irländsk forskare inom området.

Varje arbetsgrupp består av fyra till fem nätverksmedlemmar och har att operationalisera de specifika mål som fastställts av styrgruppen.

För närvarande prioriteras (2018):

- Kommunikation vars syfte är att främja tydlig, effektiv och konsekvent kommunikation inom nätverket och att föreslå den bästa lösningen för att fylla och hantera den nationella mediekunnighetsdatabasen för forskning, resurser och projekt.
- Insatser som hjälper till att utveckla, leverera och marknadsföra nätverkets aktiviteter.
- Identifikation av befintliga forskningsstudier rörande mediekunnighet för inkludering i den nationella mediekunnighetsdatabasen.
- Identifikation av befintliga mediekompetensprojekt och resurser för inkludering i den nationella mediekunnighetsdatabasen.

Under 2018 arbetar tre arbetsgrupper:

The Engagement and Participating Group arbetar med att utveckla nätverkets kommunikationskanaler, planerar två större konferenser/eventemang innevarande år och söker bästa lösning för en funktionell databas för mediekunnighet.

The Research Working Group inriktar sitt arbete på två områden: identifiera befintlig forskning av relevans för mediekunnighet och få till stånd sammanfattningar av funna forskningsarbeten för inkludering i den nationella databasen för mediekunnighet.

The Projects and Resources Working Group arbetar också med två fokus-områden: identifiera befintliga projekt/resurser som rör mediekunnighet och att inkludera sammanfattningar av dessa i den nationella databasen för mediekunnighet.

BAIs 'Media Literacy Policy' indikerar långsiktigt engagemang för deltagarna. Det speglar den tonvikt BAI lägger i det nationella ramverket på sektorsövergripande samarbete för att främja och stödja utvecklingen av mediekunniga medborgare.

Källor: Redovisningen bygger på information från BAIs webbsida, www.bai.ie/en/; www.bai.ie/en/bai-launches-media-literacy-policy/; www.BAI-media-literacy-policy-EN1.pdf; EPRA Meeting Vienna October 2017, www.epra.org/meetings/vienna-46th-epra-meeting samt intervju med Dr Brian O'Neill, Dublin Institute of Technology.

The Broadcasting Authority Ireland

Who and What

“The BAI is the regulator of broadcasting in Ireland. Our key functions are:

- licensing radio and television services additional to those provided by RTÉ, TG4, the Houses of the Oireachtas Channel and the Irish Film Channel
- making broadcasting codes and rules
- the review of the performance of RTÉ and TG4 against their stated annual public objects and on the adequacy or otherwise of the public funding available to PSBs to meet their public services objects
- provide, and award, funding for programming and archiving relating to Irish culture, heritage and experience under the Broadcasting Funding Scheme
- monitor and enforce compliance of the licensed broadcasters with the broadcasting codes and rules and/or with their broadcasting contracts
- provide for, and decide on, complaints from viewers and listeners regarding broadcast content on all Irish broadcasting services
- support the development of the broadcasting sector including through research and training
- foster and support the understanding of media including co-operation with broadcasters and educationalists.

The BAI consists of the Authority, the Contract Awards Committee, the Compliance Committee and the Executive. The remit of the BAI is set down in the Broadcasting Act 2009. The BAI also has a role in media mergers which was assigned to the BAI under Part 4, Media Mergers, of the Competition and Consumer Protection Act 2014.”

How

“BAI is committed to being an effective regulator, trusted by the public, broadcasters and legislators to serve the viewing and listening needs of the people of Ireland, now and in the future. There are core values that underpin the work of the BAI and all are of equal importance:

- Motivated by public interest
- Fair and proportionate
- Expert and informed
- Independent and impartial
- Professional and committed to learning
- Accountable, transparent and cost effective
- Cultural and linguistic diversity

The BAI publishes a strategy statement every three years setting out the high level goals we will aim to achieve. The Authority then plans on a three-year basis, setting out work that will be undertaken to achieve these high level goals.

Then on an annual basis, the BAI identifies specific objectives under each strategic goal, which informs the organisation’s annual workplan. The workplans are presented to the Authority and the Committees for discussion and approval at the start of each year.”

Källa: www.bai.ie/en/

8.3 Norge

MIK ett prioriterat område av två inom Medietilsynet från 2018

Ulla Carlsson

Institutionen för journalistik, medier och kommunikation
Göteborgs universitet

'Mediekompetanse' del av tillsynsmyndigheten Medietilsynet

Medie- och informationskunnighet (MIK) utgör en del av verksamheten inom den statliga myndigheten *Medietilsynet*.

Under 2018 omorganiseras Medietilsynets verksamhet och ett omfattande strategisk arbete genomförs. Först redovisas verksamheten såsom den har varit fram till denna omorganisation.

Därefter följer några huvuddrag i den nya organisationen men en mer fullständig redovisning är inte möjlig att erhålla våren 2018.

2006 etablerades Medietilsynet genom en sammanslagning av tre myndigheter: Eierskapstilsynet, Statens filmtilsyn og Statens medieforvaltning. Myndigheten ligger under Kulturdepartementet.

Medietilsynets uppgifter:

1. dela ut stöd och bidrag (t ex presstöd för digitala och papperstidningar, praktiskt orienterad medieforskning, eftergymnasiala medieutbildningar, stöd till lokala radio- och tv-medier)
2. sätta åldersgränser för film
3. administrera sändningstillstånd eller regelverk för radio
4. administrera sändningstillstånd/regelverk för tv och on demand-tv
5. medverka till att rusta barn till att bli kompetenta medieanvändare.

Mediekunnighetsarbetet har därmed varit begränsat till barn och unga. Verksamheten har bedrivits under den övergripande skrivningen.

Vi skal hjelpe til å ruste barn til å bli kompetente mediebrukere. Vi skal beskytte dem mot skadelig innhold, og vi skal gi dem kunnskap og råd. Det er en omfattende oppgave som vi deler med mange andre – først og fremst dere foreldre.

Arbetet har presenterats i följande punkter:

- åldersgränser i syfte att skydda barn från skadligt innehåll,
- årlig undersökning om barn och ungas medievanor (startade 2003),
- Norges Safer Internet Centre *Trygg bruk* (i samarbete med Röda korset),
- vägledning för barn mellan 0 och 12 år,
- *Total kontroll* – ett diskussionsupplägg för skola och föräldrar med barn mellan 11 och 16 år. Målet är att ”diskutere grensene mellom barns rett til privatliv og ytringsfrihet versus voksnes ønske om beskyttelse og kontroll”,
- nätmobbning – råd och information,
- sociala medier – råd till föräldrar,
- dataspel – råd till föräldrar m m,
- Safer Internet Day – årlig nationell konferens och andra aktiviteter.

Från regeringens regleringsbrev till Medietilsynet 2018:

Bevilgningen for 2018 skal legge til rette for

- et mangfold av nyhets- og aktualitetsmedier karakterisert av høy kvalitet og uavhengig journalistikk på alle plattformer
- forskning på medieområdet for å oppnå økt kunnskap om medienes betydning for samfunnsutviklingen

Mål for Medietilsynet

Medietilsynet skal styre virksomheten på en slik måte at den bidrar til følgende mål:

1. Befolkningen har tilgang til et bredt spekter av redaksjonelle medier.
2. Befolkningen bruker medier på en bevisst måte og gjør valg basert på kunnskap og kompetanse.
3. Myndigheter og andre samfunnsaktører har tilgang til oppdatert og relevant kunnskap om mediemangfold, medieregulering og medieøkonomi.
4. Befolkningen har tilgang på informasjon om eierforhold i norske medier jf. lov om åpenhet om eierskap i medier.
5. Mediene overholder de særskilte reglene som myndighetene har fastsatt for medievirksomhet i Norge i kringkastingsloven, bildeprogramloven, film- og videogramloven og lov om åpenhet om eierskap i medier.

Prioriterte områder og særskilte utfordringer (utdrag)

Et stadig større, mer komplekst og globalisert medietilbud innebærer at mediebrukernes medieforståelse og evne til kildekritikk blir stadig viktigere. Mediekompetanse skal derfor være et prioritert område i 2018. Medietilsynet skal bidra til økt kritisk medieforståelse i befolkningen, ved å bevisstgjøre mediebrukerne gjennom kunnskapsformidling, rådgivning og veiledning.

Medietilsynet skal styrke sitt arbeid for å bli et kompetansesenter blant annet som utvikler, sammenstiller og tilgjengeliggjør relevant kunnskap og innsikt om mediemangfold og medieøkonomi. Tilsynet skal etablere tydelige måleparametere for mediemangfold, og følge opp og dokumentere utviklingen i bruksmangfold, innholdsmangfold og avsendermangfold. Medietilsynet skal videreutvikle sin kunnskap om den økonomiske situasjonen for norske medier, og bistå departementet i medieøkonomiske spørsmål.

Medietilsynets uppgift enligt regeringens regleringsbrev har från början varit skydd av barn från skadlig påverkan från levande bilder och information till föräldrar och andra berörda aktörer om innebörden av rådande regelverk inom området. På senare år har också tillkommit skrivningar om att Medietilsynet ska bidra till att barn och unga använder digitala medier på ett ansvarsfullt och tryggt sätt.

I regleringsbrevet för 2017 sker dock en omformulering till att stärka barn och ungas mediekompetens. Men inför 2018 aviseras än större förändringar.

Ny organisation – MIK prioriterat område

Den norska Regeringen har från 2015 infört en avbyråkratiserings- och effektiviseringsreform som gäller alla statliga verksamheter. Reformprogrammet ska förutom en mer effektiv statlig drift skapa handlingsutrymme för prioriteringar i statsbudgeten.

I regleringsbrevet till Medietilsynet för 2018 märks denna reform i flera avseenden – både som besparing och vad som kan rubriceras som uppstramning av verksamheten. Något som även berör den del av Medietilsynet som har arbetat med mediekunnighet i ett barn- och unga-perspektiv.

I de prioriterade områdena och särskilda satsningar för 2018 betonas MIK som en av de absolut viktigaste verksamheterna. Inledningsvis heter det att ”Tilsynet skal styrke sin relasjonsbygging med mediebransjen og arbeid med å være en synlig aktør i samfunnsdebatten, herunder sikre god mediehåndtering.” Sedan kommer en rad av prioriterade områden där MIK kommer först.

Det heter

Et stadig større, mer komplekst og globalisert medietilbud innebærer at mediebrukernes medieforståelse og evne til kildekritikk blir stadig viktigere. Mediekompetanse skal derfor være et prioritert område i 2018. Medietilsynet skal bidra til økt kritisk medieforståelse i befolkningen, ved å bevisstgjøre mediebrukerne gjennom kunnskapsformidling, rådgivning og veiledning. Medietilsynet skal styrke sitt arbeid for å bli et kompetansesenter blant annet som utvikler, sammenstiller og tilgjengeliggjør relevant kunnskap og innsikt om mediemangfold og medieøkonomi. Tilsynet skal etablere tydelige måleparametere for mediemangfold, og følgeopp og dokumentere utviklingen i bruksmangfold, innholdsmangfold og avsendermangfold. Medietilsynet skal videreutvikle sin kunnskap om den økonomiske situasjonen for norskemedier, og bistå departementet i medieøkonomiske spørsmål.

En omfattande omprövning och omorganisation av verksamheten pågår under 2018. Medietilsynet benämner sin MIK-verksamhet som ’kritisk medieförståelse’ och en grund för arbetet utgör det teoretiska fundamentet i EU-kommissionens definitioner och ramverk för ’media literacy’.

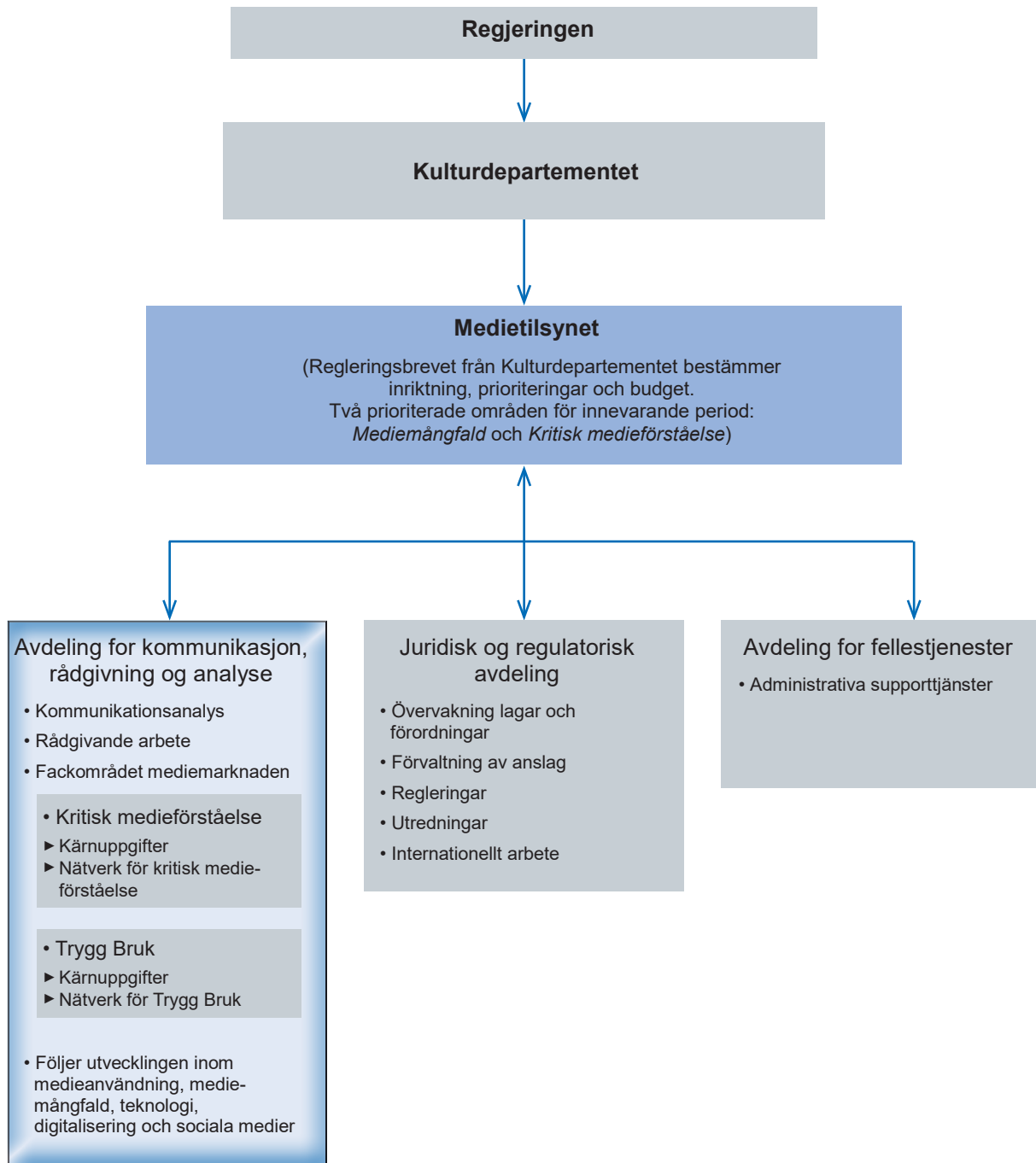
I den strategiska planen formuleras Medietilsynets uppdrag som:

Medietilsynet skall främja demokrati och yttrandefrihet genom att arbeta för mediemångfald och kritisk medieförståelse i befolkningen.

MIK blir därmed en av Medietilsynets två huvudverksamheter. Tre överordnande mål har definierats:

- Aktiva och medvetna mediebrukare.
- Mångsidigt redaktionellt utbud av hög kvalitet.
- Medietilsynet som en tydlig och relevant samhällsaktör.

Figur 1. Styrningsprosess MIK i Norge (från 2018/2019)

Vidare fastslås att

- Medietilsynet skal skape egne og delta på andres arenaer der mediemangfold og kritisk medieforståelse er temaer. Tilsynet skal samarbeide med relevante aktører, nasjonalt og internasjonalt.
- Medietilsynet skal definere, sette mål og følge utviklingen for mediemangfold og kritisk medieforståelse. Medietilsynet skal også ha kunnskap om sammenhengen mellom mediemangfold og kritisk medieforståelse sett opp mot ytringsfrihet og demokrati.
- Vi skal være et moderne og effektivt tilsyn som er faktabasert, aktuelle, i forkant, aktivt til stede og synlige i samfunnet.
- Våre målgrupper er samfunnsborgere (mediebrukere), mediebransjen og myndighetene.
- Medietilsynet skal veilede og gi råd til mediebrukere og medieaktører.

En omfattande rationalisering och besparing är under arbete men tre årsverk har avsatts för MIK-verksamheten.

Samarbete i nätverk

Medietilsynet och Kulturdepartementet tog 2011 initiativ till att samla relevanta aktörer inom 'mediekompetanse' i Norge. Mötet resulterade i tillskapandet av ett nätverk för samarbete. Detta nationella samarbetsnätverk för MIK utgör ett fundament i Medietilsynets arbete inom området och anses vara nödvändigt för att få översikt över vad som händer inom området.

Medietilsynet koordinerar nätverket och ansvarar för att två möten per år arrangeras för att diskutera aktuella mediefrågor och utbyta kunskap och erfarenhet. Mötena har resulterat i många samarbeten – både formella och mer informella. Nätverket anses fungera väl vad gäller utbyte av information och kunskap och nätverksbyggande men en svaghet är att det inte är mer förpliktande. Medietilsynet kommer säkerligen framöver att överväga om samarbetsnätverket ska formaliseras.

I nätverket ingår ett 30-tal representanter för berörda departement och andra statliga organ, utbildningen, medieföretagen, organisationer inom civila samhället och akademien.

Nätverket för Trygg bruk

Inom ramen för MIK finns också ett nätverk för Norges Safer Internet Centre, *Trygg Bruk*. Syftet är att hjälpa barn och unga till att få en tryggare och bättre digital vardag. De utvecklar resurser i samarbete med aktörer i Norge och på den globala arenan. Även här finns ett nätverk som består av ett 60-tal representanter för en rad statliga organ, företag, utbildning, NGOs och akademien.

Samarbete mellan departement

I detta sammanhang kan också nämnas att en rad departement står bakom Medietilsynets undersökning *Barn og unges mediebruk*, som genomförs vart annat år. Det är förutom Kulturdepartementet även Utbildningsdepartementet och Kommunal- och moderniseringsdepartementet. På så sätt möjliggörs interdepartementalt samarbete.

Källa: Redovisningen bygger på information från Medietilsynets webbsida (www.medietilsynet.no), Tildelingsbrev 2011–2018 (www.nsd.uib.no/polsys/data/forvaltning/enhet/34604/tildelingsbrev) och muntlig information från Medietilsynet maj 2018.

8.4 Finland

En lång tradition av mediefostran

Maarit Jaakkola

Nordicom

Göteborgs universitet

Bakgrund

Jämfört med många andra länder har Finland en relativt etablerad och mångsidig tradition av undervisning och praxis i medie- och informationskunnighet (MIK).

MIK samlar i nuläget aktörer i Finland, tvärs över olika sektorer, kring begreppen mediefostran (*mediakasvatus*), medie[läs]kunnighet (*media[luku]taito*) och multilitteracitet (*monilukutaito*). Teman som delaktighet, medborgaraktivitet, kritiskt tänkande, kreativt skapande och självuttryck är även närvarande i vuxenutbildningen där begreppet mediebildning (*mediasivistys*) används.

Ordet ”fostran” är inte direkt tillämpligt i svenska sammanhang men används ofta i officiella svenskspråkiga dokument i Finland, i analogi med det finskspråkiga ordet ”kasvatus” som är ett etablerat begrepp och uppfattas som neutralt eller innehåller mer positiva, icke-auktoritära konnotationer.

Lång tradition av MIK-undervisning

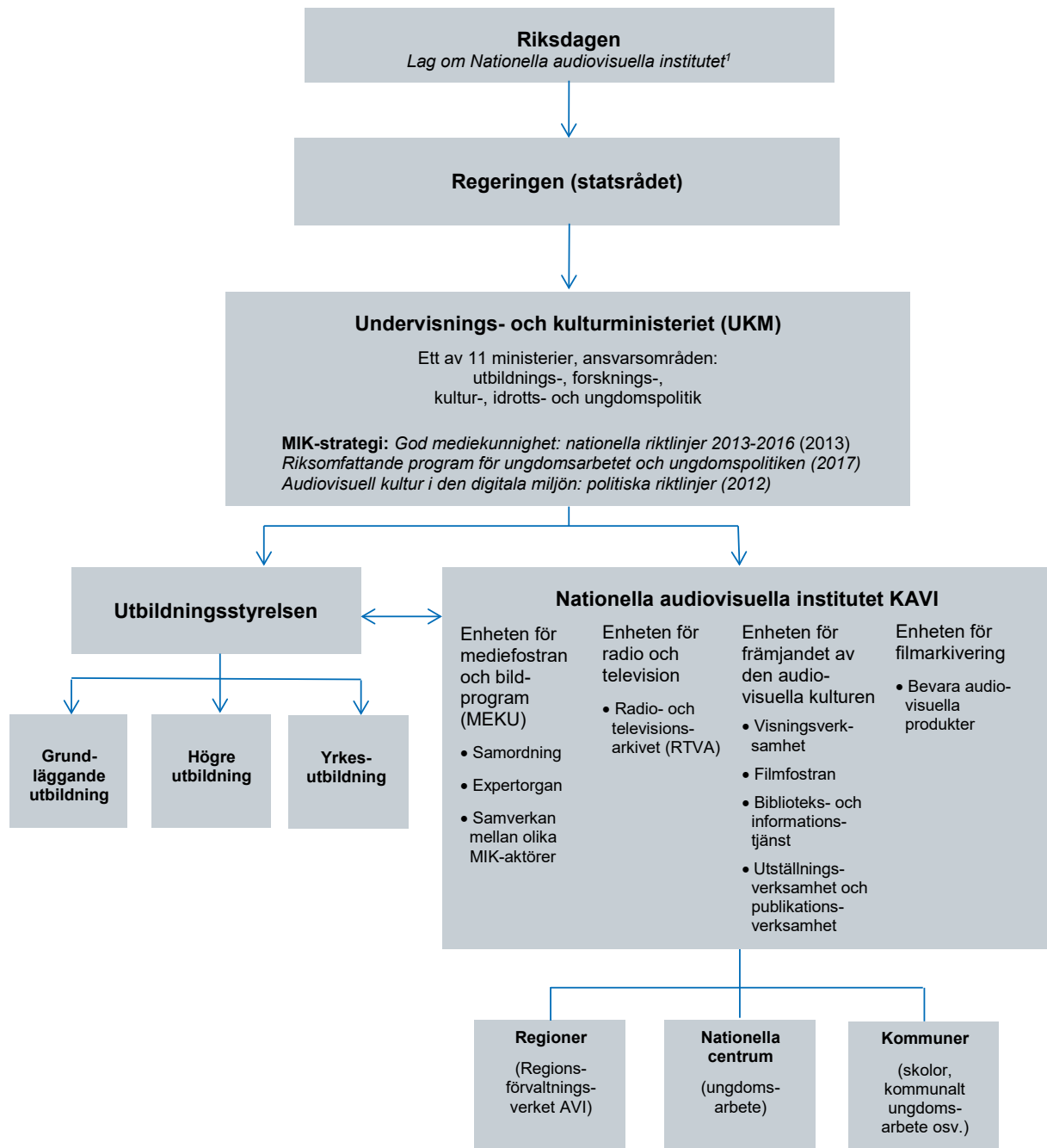
MIK-arbetet inleddes på 1950-talet som en form av audiovisuellt folkbildningsarbete, vilket på 1960-talet utvecklades till filmundervisning och vidare till massmedie- och kommunikationsundervisning. Medie- och kommunikationsundervisning har givits i de finska skolorna och uppmärksammats i grunderna till läroplanerna sedan 1970-talet. Mediebranschen har varit engagerad i MIK-samverkan lika länge; Tidning i skolan-verksamheten finns sedan 1970-talet och den motsvarande MIK-verksamheten i magasinsbranschen sedan 1980-talet.¹

MIK började hitta sin nutida form efter millennieskiftet, med medborgarperspektivet som utgångspunkt. Med sin bakgrund i regeringsprogrammet för 2003–2007 upprättades av justitieministeriet 2003 ett politikprogram för medborgarinflytande² som presenterade ett nationellt demokratiprojekt med syfte att främja aktivt medborgarskap, det civila samhällets verksamhet, medborgarnas möjligheter till samhällspåverkan och en fungerande representativ demokrati. Som en följd startades ett åtgärdsprogram för att utveckla mediekunnighet som en del av medborgarfärdigheter.³

Under ledning av justitieministeriet genomfördes en kartläggning av MIK-aktörer år 2005, *Mediefostran: nationella behov av utveckling*,⁴ där det konstaterades att området behöver nationell koordinering i form av ett nationellt institut, systematisk utbildning, stöd för tvärvetenskaplig forskning samt intensivare internationellt samarbete och ytterligare utredningar.

MIK-området utvecklades i detta sammanhang genom olika projekt. År 2005 grundades även *Sällskapet för mediefostran*, en nationell förening som ska främja förutsättningarna för mångvetenskaplig mediepedagogisk forskning och mediepedagogisk praxis samt samverkan mellan forskare och praktiska aktörer inom MIK-området.

Figur 1. Styrningsprocess MIK i Finland

¹ Enligt lagen om Nationella audiovisuella institutet ska KAVI 1/ införskaffa filmer och tv- och radioprogram samt lagra och arkivera dem; 2/ främja mediefostran, barns mediefärdigheter och en mediemiljö som är trygg för barn samt informera i frågor som gäller barn och medier; 3/ främja kännedomen om kulturen inom sitt verksamhetsområde genom att för kulturella ändamål och i utbildnings- och forskningssyfte göra filmer och program tillgängliga för allmänheten, genom att bedriva visningsverksamhet och genom att ställa ut material inom sitt verksamhetsområde; 4/ främja och bedriva forskning inom sitt verksamhetsområde och 5/ erbjuda tjänster i anslutning till sitt verksamhetsområde; 6/ sköta de klassificerings- och tillsynsuppgifter som avses i lagen om bildprogram.

Källa: Mediakasvatus- ja kuvaohjelmakeskus: toimintaohjelma (2013), www.kavi.fi

Politiska riktlinjer som stödjer MIK

Finland skiljer sig från de andra nordiska länderna genom att det år 2013 presenterades en nationell MIK-strategi. Etablering av mediefostran var en av de åtgärder som hade inkluderats år 2009 i den kulturpolitiska strategin för 2009–2020.⁵ Som följd av detta presenterade undervisnings- och kulturministeriet (UKM) år 2013 riktlinjer för främjandet av medie- och informationskunnighet, *God mediekunnighet: nationella riktlinjer 2013–2016*.⁶ Det tidigare kulturpolitiska UKM-dokument som handlade om MIK härstammade från 2004 och hade förebyggande av medievåldets effekter som tema.⁷

I linje med den nationella MIK-strategin stod till exempel undervisnings- och kulturministeriets utvecklingsprogram för barn- och ungdomspolitik (2012–2015)⁸ där aktivt och ansvarsfullt medborgarskap bland barn och unga skulle stödjas genom att främja deras delaktighet i informationssamhället och stärkande av mediekunskaper, framför allt genom mångsidig läskunnighet. Även i riktlinjerna för audiovisuell kultur (2012)⁹ konstaterades betydelsen av god mediekunnighet.

Det nya regeringsprogrammet för 2015–2019 innehåller inte längre medborgarperspektivet utan lyfter fram digitalisering som ett prioriterat område med särskilt fokus på satsningar för digitala läromiljöer och lärarutbildning i skolan.¹⁰ Till exempel innehåller spetsprojektet ”Kompetens och utbildning” (2016–2018) satsningar på lärarutbildning, nya läromiljöer och digitala material i grundskolan.

Nationell MIK-strategi för åren 2013–2016

Undervisnings- och kulturministeriets kulturpolitiska riktlinjer för främjandet av medie- och informationskunnighet, *God mediekunnighet: nationella riktlinjer 2013–2016*, fastslår att samverkan mellan olika aktörer är central för mediefostran. Mediefostran ingår i undervisnings- och utbildningssektorn, barn- och ungdoms- och kultursektorn, social- och hälsovården, konsumentfrågor och mediebranschen. Samarbetet mellan olika sektorer ska stå i centrum.

Visionen är följande:

Alla barn och ungdomar växer upp i en miljö där förutsättningarna för att få en god mediekunnighet är bättre än för närvarande. Barnen och ungdomarna lär sig i enlighet med sitt eget personliga utvecklingsskede att handla med eftertanke och selektivt i fråga om medierna, att analysera och bedöma medierna kritiskt och att använda medierna för inläring, självuttryck och engagemang i samhället och kulturen. Barnen och ungdomarna utvecklas också till aktivare och ivrigare medieaktörer än idag och kan på ett mångsidigare sätt ta tillvara de upplevelser som medierna erbjuder.

Fostrarnas och pedagogernas mediekunnighet blir starkare. Medvetenheten och kunskapen om mediefostran och dess metoder ökar allt mer bland fostrarna. Fostrare och pedagoger som behärskar mediekunnighet och mediefostran kan på ett mångsidigare sätt än nu stöda utvecklingen av god mediekunnighet bland barn och unga samt vägleda dem att handla säkert när de använder medier.

Finland utvecklas till ett samhälle där mediekunnighet värderas och mediekunnighetens betydelse förstås allt bättre. Ett samhälle som sätter värde på god mediekunnighet satsar mer än nu på mediefostran.

Mediefostran baseras på principer som likvärdighet och pluralism, konsekvens och långsiktighet, transparens och samarbete samt stabilt kunskapsunderlag och kvalitet.

Riktlinjerna har följande mål:

- I Finland tillhandahålls *högklassig, barn- och ungdomsorienterad mediefostran* i vardagen.
- Genom att möjliggöra nationell och kommunal styrning av lagstiftning och finansiering tryggs *hållbara strukturer* för att främja god mediekunnighet.

- Olika former av mediefostran och olika aktörer profilerar sig, nätverken stärks och området får nya *partnerskap*.
- Finland är en aktiv *global aktör* inom mediefostran.

Visionen och principerna styr verksamheten såväl på nationell nivå som i den regionala och lokala planeringen och det praktiska arbetet inom undervisningen. Visionen och principerna gäller alla dimensioner av mediekunnighet.

KAVI – en nationell MIK-myndighet

Finland har en nationell MIK-myndighet, det Nationella audiovisuella institutet KAVI, underställt undervisnings- och kulturministeriet. KAVI grundades 2014 som ett resultat av sammanslagningen av det Nationella audiovisuella arkivet KAVA (2008–2013, tidigare Finska filmarkivet 1957–2007) och Mediefostrings- och bildprogramcentralen MEKU (2012–2014, tidigare Statens filmgranskningsbyrå 1946–2011).

En av KAVIs lagstadgade uppgifter är att institutet ska ”främja mediefostran, barns mediefärdigheter och en mediemiljö som är trygg för barn samt informera i frågor som gäller barn och medier”.¹¹ I institutets uppgifter ingår även att bevara filmer och televisions- och radioprogram, bedriva forskning på området, sköta de klassificerings- och tillsynsuppgifter som avses i lagen om bildprogram och främja kännedomen om kulturen inom sitt verksamhetsområde.

Enheten MEKU följer och implementerar de nationella MIK-riktlinjerna genom att fungera som expertorgan inom MIK-området och samordna MIK-verksamheten mellan olika aktörer på nationell nivå.

¹² MEKU koordinerar till exempel, i samarbete med Rädda barnen och Mannerheims barnskyddsförbund, hotline-verksamheten kring *The Finnish Safer Internet Centre FISIC*. MEKU ansvarar även för driften av *Mediekunskapskolan*, en online-resursbank för mediefostran, samt koordinerar två nationella temaveckor, *Mediekunskapsveckan* och *Nationella spelveckan*.

Enligt en utredning genomförd av MEKU-enheten som uppföljning av de kulturpolitiska riktlinjerna¹³ så finns ett fortsatt behov av koordination och samverkan mellan MIK-aktörer, som presenterar olika samhällssektorer, och ett ständigt behov av uppdatering av kompetensen inom MIK-området.

Skolan: multilitteracitet och digital kompetens

I skolan har numera *multilitteracitet* och *digital kompetens* blivit kärnbegrepp för MIK-undervisningen efter att de tagits med i de nya nationella läroplanerna på alla skolnivåer (se Tabell 1).¹⁴ Multilitteracitet och digital kompetens relaterar till en bred uppfattning av MIK som kopplad till vardagskompetenser samt delaktighet och deltagande där användning av IKT är ett centralt element.

Multilitteracitet, som har sitt historiska ursprung i manifestet framlagt av the New London Group på 1990-talet,¹⁵ ersatte uttrycket *kommunikation och mediekunskap* i grunderna för grundskolans och gymnasieskolans läroplaner från åren 2004 och 2003. De nationella grunderna för planen för småbarnspedagogik som trädde i kraft år 2017 var historiens första av sitt slag.

Med multilitteracitet avses ”förmåga att tolka och producera olika slag av meddelanden” (förskolepedagogiken), ”förmåga att tolka, producera och värdera olika slag av texter i olika medier och miljöer” (grundskolan) eller ”förmåga att tolka, producera och kritiskt granska texter i olika former och i olika kontexter” (gymnasieutbildningen).

Uppfattningen av MIK bygger på ett vidgat textbegrepp och multilitteracitet innehåller olika typer av mediekunskap eller mediekunnighet. I förskolepedagogiken omfattar den olika ”färdigheter”, till exempel ”bildkunskap, numerisk läskunnighet, mediekunskap och grundläggande läsfärdighet” och är ”nära

kopplad till förmågan att tänka och lära sig”. Digital kompetens är kopplad till undersökning och observation av IKTs roll i vardagslivet, handledning av barnen i ”att använda digitala verktyg på ett mångsidigt och tryggt sätt” och digital dokumentation av verksamheten. I grundskolan anses MIK vara en del av ”helhets-skapande undervisning”, som ska leda till ”mångsidig kompetens” varav två kärnområden är ”multilitteracitet” och ”digital kompetens”. Digital kompetens ”är en viktig medborgarfärdighet, både i sig och som en del av multilitteraciteten, ”både föremål och redskap för lärandet”.

Tabell 1. MIK i grunderna för de nationella läroplanerna i Finland

Skolnivå	Kärnbegrepp	Kontext	Styrdokument
Föreskolepedagogiken	”Multilitteracitet och digital kompetens”	Fem grundläggande delområden: 1) förmåga att tänka och lära sig; 2) kulturell och kommunikativ kompetens; 3) vardagskompetens; 4) <i>multilitteracitet och digital kompetens</i> ; 5) förmåga att delta och påverka.	Grunderna för planen för småbarnspedagogik (2016)
Grundskolan	”Multilitteracitet”, ”digital kompetens”	Sju områden: 1) förmåga att tänka och lära sig; 2) kulturell och kommunikativ kompetens; 3) vardagskompetens; 4) <i>multilitteracitet</i> ; 5) <i>digital kompetens</i> , 6) arbetslivskompetens och entreprenörskap; 7) förmåga att delta, påverka och bidra till en hållbar framtid.	Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen (2014)
Gymnasieutbildningen	”Medier och multilitteracitet”	Sju gemensamma temaområden: 1) aktivt medborgarskap; 2) entreprenörskap och arbetsliv; 3) välbefinnande och trygghet; 4) hållbar livsstil och globalt ansvar; 5) kulturkompetens och internationallism; 6) <i>medier och multilitteracitet</i> ; 7) teknologi och samhälle.	Grunderna för gymnasiets läroplan (2015)

Från och med 2004 har gymnasieelever kunnat avlägga en nationell examen i MIK, gymnasiediplomet i media, utvecklat av Utbildningsstyrelsen i samarbete med gymnasieskolor. Ett gymnasiediplom kan avläggas i sju ytterligare ämnen (t ex teaterkonst, gymnastik och huslig ekonomi).¹⁶

Högre utbildning

Högre utbildning erbjuds i Finland på 14 universitet och 25 yrkeshögskolor, varav universitet erbjuder lägre och högre högskoleexamen samt licentiats- och doktorsexamen och yrkeshögskolor lägre (medianom) och högre yrkeshögskoleexamen.¹⁷ MIK-relaterade utbildningar tillhör framför allt de pedagogiska utbildningarna samt informations- och medievetenskaperna, även om MIK förekommer även i andra professionsinriktade utbildningar än lärarutbildningar – till exempel i bibliotekarie- och journalistutbildningar – och i tvärvetenskapliga ämnesområden som spel-, film- och ungdomsforskning.

Lärarytildning

Förskollärarytildning erbjuds vid sju universitet och 20 yrkeshögskolor, grundskollärarytildning vid nio universitet samt ämneslärarytildning vid 11 universitet och ett antal yrkeshögskolor. Studieämnet MIK är typiskt representerat i kurser som handlar om användning av digitala verktyg, till exempel användning eller pedagogisk användning av IKT och datorspel, eller konstnärliga uttryck.

I en frågeundersökning, genomförd av KAVI i samarbete med lärarytudenternas förening SOOL, menade majoriteten av respondenterna (68 %, N=448), som var lärarytstudenter, att den finländska lärarytildningen innehåller för lite MIK-relaterat studieinnehåll. Hälften av respondenterna tolkade att lärarytildningens obligatoriska kurser hade innehållit MIK. Endast 14 procent av respondenterna hade ändå studerat MIK-kurser som biämne eller valbart ämne inför sin examen.¹⁸

Andra högre ytildningar

Bibliotekarietytildning utförs av biblioteks- och informationsvetenskap vid Tammerfors och Uleåborgs universitet samt Åbo akademi. MIK-relaterade frågor återfinns även i journalist- och medietytildningar på både universitets- och yrkeshögskoleprogram. Ett framväxande MIK-område i högre ytildning är spelforskning som bedrivs framför allt vid universiteten i Tammerfors och Jyväskylä. Ungdomsforskning, ett tvärvetenskapligt område med rötter framför allt i samhällsvetenskap och pedagogisk vetenskap, har barn och unga som utgångspunkt och forskar även på frågor som är medierelaterade. Den bedrivs bland annat vid universiteten i Tammerfors, Helsingfors, Åbo, Jyväskylä och Uleåborg. Den nationella föreningen Sällskapet för ungdomsforskning och dess forskarnätverk samlar aktörer i området och främjar respektive forskning.

Två masterprogram i MIK

På högskolenivå erbjuds två engelskspråkiga masterprogram i MIK (120 hp), ett vid Tammerfors universitet och ett vid Lapplands universitet i Rovaniemi. De är unika i sitt slag i Norden.

Lapplands universitet har erbjudit studier i MIK på pedagogiska fakulteten inom grundskollärarytildning och som biämneshudier sedan 1997 och som huvudämne sedan 2001. År 2004 inleddes en egen antagning för studenter som studerar MIK-inriktad pedagogik. År 2010 startades¹⁹ det engelskspråkiga programmet, MDP in Media Education. Målet med programmet är att utveckla ”grundläggande mediekompetenser, läskunnighet och multilitteracitet” (”profound media competences, literacy and multiliteracies”) genom tre tyngdpunkter: *Media in teaching and learning* (medier i undervisning och lärande), *Media in society* (medier i samhället) samt *Media and psychosocial well-being* (medier och psykosocialt välbefinnande). Studier kan utmynna i masterexamen Master of Arts in Education.

Vid Tammerfors universitet²⁰ startades programmet Master’s Degree Programme in Media Education år 2015. Grunden var ett finskspråkigt program som drivits med extern finansiering 2011–2015. Programmet är förankrat i utbildningsvetenskap och kommunikationsvetenskap: ungefär hälften av studenterna kommer från utbildningsvetenskap och hälften från kommunikationsvetenskap men de utbildas gemensamt. Programmets fokus har hittills legat på att utveckla expertis i den unga disciplinen av mediefostran (*media education*), som uppfattas som ett område med kärnbegreppen mediekunnighet (*media literacy*), IKT-användning i lärande (*information and communication technology in learning*), medieanvändning och kritiskt tänkande i mediemättade samhällen (*media use and critical thinking in media-saturated societies*). Från och med år 2019 skall programmet heta Master’s Degree Programme in Digital Literacy Education, för att integrera området djupare i teknologi- och informationsvetenskaper. Studierna kan utmynna i en masterexamen i samhällsvetenskap eller utbildningsvetenskap.

Ungdomsarbete

Ungdomsarbete är ett verksamhetsområde som ofta tangerar MIK och digitala kompetenser. Ett centralt mål för det riksomfattande programmet för ungdomsarbetet och ungdomspolitikerna 2017–2019²¹ är att öka de ungas möjligheter att delta och påverka. Där framstår ungdomsarbetarnas digitala kompetenser och utvecklingen av digitalt ungdomsarbete som ett viktigt mål.

Undervisnings- och kulturministeriet stödjer åtgärder i anslutning till det ungdomspolitiska programmet i kompetenscentren²² där utvecklingen av ungas delaktighet, sociala kompetens och tillgång till digitala tjänster tangerar MIK-arbetet. Utvecklingscentrum för ungdomsinformations- och rådgivningsarbete *Koordinaatti* utvecklar nationella informations- och rådgivningstjänster. Centrum för digitalt ungdomsarbete *Verke* främjar digitala kompetenser och användning av digitala medier och digital teknik i ungdomsarbetet i hela landet. Kommunala ungdomsgårdar har redaktioner för ungdomar. Till exempel samarbetar *De ungas röst*-redaktionen vid Helsingfors stad med rikstäckande professionella medier (t ex Helsingin Sanomat och Yle).

Bibliotek

År 2009 uppdaterade undervisningsministeriet tidigare biblioteksprogram och biblioteksstrategier genom att presentera ett nytt bibliotekspolitiskt program för allmänna bibliotek.²³ Där fastslogs att biblioteken ska stödja utvecklingen av barns medieläskunnighet och fungera allt mer som öppna lärocentrum för medborgarna.

Finlands biblioteks förening genomförde ett projekt för främjandet av mediefostran i bibliotekssektorn, vilket resulterade i riktlinjer och rekommendationer riktade till allmänna bibliotek.²⁴ Mediefostran ska enligt riktlinjerna vara en del av bibliotekspersonalens grundläggande färdigheter och hela bibliotekets gemensamma uppgift. Sammanfattande²⁵ fastställs det att mediefostran på allmänna bibliotek

- är en del av bibliotekspersonalens grundläggande färdigheter,
- är hela bibliotekets gemensamma uppgift,
- bygger på att åtminstone en person känner till och kan utnyttja den egna organisationens och samarbetsnätverkens resurser i mediefostran,
- påverkar personalutveckling, rekrytering och kunskapsledning i hela biblioteket,
- använder sig av den tysta kunskapen i utvecklingen av nya verksamhetsformer,
- är delat och gemensamt kunnande.

Etablering av mediefostran kräver enligt utredningen att

- resurser och praktiska åtgärder står i ett balanserat förhållande till varandra,
- evalueringen av mediefostran fungerar som bas för utveckling,
- mediefostrans synlighet och värde ökas genom utvidgande av nätverk,
- bibliotekets ställning bland andra mediepädagoger har erkänts både inom och utanför biblioteket samt
- biblioteket betraktas som en plats för lärande och upplevelser även inom mediefostran.

Museer

En utredning för etablering av mediefostran har även genomförts i museisektorn, under ledning av Finlands museiförbund.²⁶ Enligt utredningen kan museer genom sin mediefostrande verksamhet bidra till

att stärka speciellt någon av följande fyra kategorier av mediefärdigheter: färdigheter för kritisk tolkning, färdigheter för kreativ och estetisk medieproduktion, färdigheter för interaktion och deltagande samt färdigheter för mediasäkerhet. Museernas mediefostrande verksamhet delas upp i två typer: museernas generella mediefostran som handlar om museum som mediemiljö och museernas anpassade mediefost-
ran som avser museernas medieverktyg och hur dessa används.

I det nya förslaget till det museipolitiska programmet som presenterades 2017²⁷ tas inspirerande museiomgivning upp som ett utvecklingsområde. Museer ska utveckla ett mångsidigt urval av verktyg och handlingssätt för att stödja barn och ungas kulturella kompetens och delaktighet. Även om mediefostran inte nämns explicit innebär fostran kring konst, visuell kultur, kulturarv och omgivning element som liknar mediefostran så som den uppfattas i Finland.

Public service och mediebranschen

Public service-bolaget Oy Yleisradio – Rundradion Ab (Yle) ska enligt lagen om Rundradion skapa kulturella förutsättningar för lärande i bred bemärkelse. Enligt lagen (7 §) bedrivs programverksamhet i allmännyttigt syfte och skall

- 1) stödja demokratin och enskildas möjlighet att påverka,
- 2) skapa, utveckla och bevara inhemsk kultur, konst och stimulerande underhållning,
- 3) beakta synpunkter som har att göra med allmänbildning och jämställdhet, erbjuda möjligheter till lärande och självutveckling,
- 4) behandla språkgrupper på lika grunder,
- 5) stödja bevarandet av det finländska kulturarvet samt
- 6) främja växelverkan mellan olika kulturer.

Enligt Yles strategi ska Yle stärka en kultur där alla har möjlighet att lära sig.²⁸ Enligt strategin ”stärker Yle det finländska samhället genom att erbjuda information, bildning, insikt och upplevelser.” Yle ”främjar yttrandefrihet”, ”stöder bevarandet av det finländska kulturarvet, tolerans, jämlikhet, jämställdhet och kulturell mångfald”. Yle ”gör kultur och upplevelser som når alla”, och ”alla har möjlighet att lära sig”.²⁹

Utöver den löpande programverksamheten har Yle MIK-initiativ som riktar sig till skolelever och lärare. Till exempel initiativet *Yle Uutisluokka* och *Nyhetsskolan* (Svenska Yle) stödjer skolelevernas egen produktion av nyheter.³⁰

Branschorganisationer fungerar som centrala aktörer för samverkan av medieföretagen i ändamål som är relaterade till mediefostran. Tidningarnas förbund driver verksamheten ”Tidning i undervisning” sedan 1979, vilket innebär omfattande produktion av läromaterial och organisering av temaveckan *Tidningsveckan* i skolor under vårterminen. I webbtidningen *Meidän juttu* publiceras de ungas egna artiklar. Tidskrifternas intresseorganisation Aikakausmedia organiserar *Magasinsveckan* under höstterminen och erbjuder sajten *Koululehtikone* för undervisning i magasinredigering.

De största mediekoncernerna Sanoma (ägare till dagstidningen Helsingin Sanomat), Alma (Aamulehti) och Keskisuomalainen deltar regelbundet i MIK-aktiviteter. Tidningar sprids i skolor och redaktionerna producerar innehåll som är riktat till barn och ungdomar.

Föreningar

Den nationella föreningen *Sällskapet för mediefostran* (*Mediakasvatusseura*) grundades 2005 i Jyväskylä för att samla olika aktörer kring begreppet mediefostran och främja förutsättningarna för mångvetenskaplig

mediepedagogisk forskning. Idag har föreningen ca 250 medlemmar. Den nationella föreningen för ungdomsforskning, *Sällskapet för ungdomsforskning*, grundades 1988 och har idag 350 medlemmar.

Centret för mediefostran *Mediametka* är en nationell förening som stödjer medieproduktion med särskilt fokus på film, liksom föreningen *Skolbio* som arbetar för biobesök i grundskoleundervisningen samt ett antal regionala film- och barnkulturcenter och filmfestivaler med utbildningsfokus. Föreningssektorn erbjuder också MIK-aktiviteter för andra åldersgrupper, som tonåringar och seniorer.

Övriga MIK-aktörer

Inom folkbildning (fritt bildningsarbete) ges frivillig allmänbildande och yrkesförberedande vuxenutbildning. I början av 2018 fick fritt bildningsarbete en ny utbildningsuppgift för främjandet av multilitteracitet i anslutning till läs- och skrivkunnighetsutbildningen för invandrare.³¹

Finland har två statskyrkor: den evangelisk-lutherska och den ortodoxa kyrkan. Unga kyrkan, den evangelisk-lutherska kyrkans tjänsteorganisation för barn- och ungdomsarbete, vars verksamhet inleddes 2017, genomför MIK-arbete för unga vuxna till exempel genom konfirmationsläger med medieinriktning och *Peliraati*-webbtjänsten för bedömning av datorspel.

Till övriga relevanta aktörer i MIK hör till exempel föreningar inom ungdoms- och barnskyddsarbete, hem-och-skola-samarbeten samt senior- och digitaliseringsarbete. MIK genomförs även genom enskilda projekt finansierade av fonder och stiftelser samt crowdfunding. Ett exempel på sådana är faktagranskningsinitiativet *Faktabaari*, drivet av föreningen Öppet samhälle.

För mera detaljerad information om MIK-aktörer i Finland, se tabellen Finland: Centrala MIK-aktörer – en översikt, <http://nordicom.gu.se/sv/mik-oversikt-finland>

Noter

- ¹ Hankala (2011).
- ² Justitieministeriet (2007).
- ³ Undervisningsministeriet (2007).
- ⁴ Justitieministeriet (2005); se även en senare kartläggning genomförd av Sällskapet för mediefostran på uppdrag av undervisningsministeriet, Kuukka (2008).
- ⁵ Undervisningsministeriet (2009a).
- ⁶ UKM (2013).
- ⁷ Undervisningsministeriet (2004).
- ⁸ UKM (2012b).
- ⁹ UKM (2012a).
- ¹⁰ Statsrådets kansli (2015).
- ¹¹ Lag om Nationella audiovisuella institutet (2013), se <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2007/20071434>
- ¹² KAVI (2013).
- ¹³ KAVI (2016); observera att det var bara 33 aktörer som svarade på KAVIs enkät.
- ¹⁴ Grunderna för planen för småbarnspedagogik (2016), Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen (2014), Grunderna för gymnasiet läroplan (2015).
- ¹⁵ NLG (1996).
- ¹⁶ Utbildningsstyrelsen (2018).
- ¹⁷ För utbildningssystemet, se <http://minedu.fi/sv/utbildningssystemet>
- ¹⁸ Salomaa et al. (2017); svarsfrekvensen var 14 %.
- ¹⁹ Se <https://www.ulapland.fi/EN/Admissions/Masters-Studies/Masters-Degree-Programmes/Media-Education>
- ²⁰ Se <http://www.uta.fi/admissions/mdp-media-education>
- ²¹ UKM (2017b).
- ²² UKM (2018).

- ²³ Undervisningsministeriet (2009b).
- ²⁴ Finlands biblioteksörening (2014), se även Mustikkamäki (2014).
- ²⁵ Finlands biblioteksörening (2014), den svenskspråkiga broschyren.
- ²⁶ Tornberg (2015), Finlands museiförbund (2015).
- ²⁷ UKM (2017a).
- ²⁸ Yle (2017).
- ²⁹ Lag om Rundradion Ab (1993), Yle (2017).
- ³⁰ Yle (2016).
- ³¹ Utbildningsstyrelsen (2017).

Referenser

- Finlands biblioteksörening (2014). *Mediefostran på allmänna bibliotek: rekommendationer och riktlinjer*. Broschyr på svenska, tillgänglig på http://suomenkirjastoseura.fi/files/Mediakasvatus/mediakasvatus_ruotsi_netti.pdf
- Finlands museiförbund (2015). *Museoiden toimintaympäristön PESTLE-analyysi 2015–2020*. Tillgänglig på http://www.museoliitto.fi/doc/strategia/pestle_analyysi_2015.pdf
- Hankala, M. (2011). *Sanomalehdellä aktiiviseksi kansalaiseksi? Näkökulmia nuorten sanomalehtien lukijuuteen ja koulun sanomalehtiopetukseen*. Doktorsavhandling. Jyväskylä: Jyväskylä universitet.
- Justitieministeriet (2005). *Mediakasvatus 2005: kansalliset kehittämistarpeet*. (Mediefostran 2005: nationella behov av utveckling.) Tillgänglig på <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/75832>
- Justitieministeriet (2007). *Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman loppuraportti*. (Slutrapport av politikprogrammet för medborgarinflytande.) Tillgänglig på http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76042/omth_2007_20.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- KAVI (2013). *Mediakasvatus- ja kuvaohjelmakeskus: toimintaohjelma vuosille 2013–2017*. Tillgänglig på https://kavi.fi/sites/default/files/documents/mekun_toimintaohjelma.pdf
- KAVI (2016). *Kohti parempaa medialukutaitoa: Selvitys kulttuuripoliittisten Hyvä medialukutaito 2013–2016 -suuntaviivojen mukaisesta mediakasvatustyöstä*. Tillgänglig på https://kavi.fi/sites/default/files/documents/kohti_parempaa_medialukutaitoa_hms-raportti2016.pdf
- Kuukka, I. (2008). *Suomalainen mediakasvatusmaisema 2008: katsaus organisaatioiden toteuttamaan mediakasvatukseen*. Helsingfors: Sällskapet för mediefostran. Tillgänglig på <http://www.mediakasvatus.fi/publications/mediakasvatusmaisema2008.pdf>
- Mustikkamäki, M. (2014). *Mediakasvatus yleisissä kirjastoissa: suosituksia ja suuntaviivoja*. Helsingfors: Finlands biblioteksörening.
- NLG, the New London Group (1996). A pedagogy of multiliteracies: Designing social futures. *Harvard Educational Review* 66(1): 60–93.
- Salomaa, S.; Palsa, L. & Malinen, V. (2017). *Opettajaopiskelijat ja mediakasvatus 2017*. Tillgänglig på https://www.sool.fi/site/assets/files/2695/opettajaopiskelijat_ja_mediakasvatus_2017.pdf
- Stadsrådets kansli (2015). *Lösningar för Finland: strategiskt program för statsminister Juha Sipiläs regering 29.5.2015*. Regeringens publikationsserie 11:2015. Tillgänglig på http://valtioneuvosto.fi/documents/10184/1427398/Ratkaisujen+Suomi_RUOTSI_YHDISTETTY_netti.pdf/159cf517-d936-493c-8e47-b52912a8f824
- Tornberg, L. (2015). *Ensin tahtoa, sitten osaamista ja välineitä*. Utredning av museernas roll som mediefostrare i finska museer. Tillgänglig på <http://www.museoliitto.fi/index.php?k=11826>
- UKM, undervisnings- och kulturministeriet (2012a). *Audiovisuaalinen kulttuuri digitaalisessa ympäristössä. Poliittiset linjaukset*. (Audiovisuell kultur i den digitala miljön: politiska riktlinjer.) Undervisnings- och kulturministeriets publikationer 2012:31. Tillgänglig på <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/75309>
- UKM, undervisnings- och kulturministeriet (2012b). *Lapsi- ja nuorisopoliittinen kehittämisohjelma 2012–2015*. Undervisnings- och kulturministeriets publikationer 2012:6. Tillgänglig på <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/79218>
- UKM, undervisnings- och kulturministeriet (2013). *Hyvä medialukutaito: suuntaviivat 2013–2016*. Undervisnings- och kulturministeriets publikationer 2013:11. Tillgänglig på <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/75278>
- UKM, undervisnings- och kulturministeriet (2017a). *Ehdotus museopoliittiseksi ohjelmaksi*. (Förslag till ett museipolitiskt program.) Undervisnings- och kulturministeriets publikationer 2017:9. Tillgänglig på http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79396/OKM_9_2017.pdf

- UKM, undervisnings- och kulturministeriet (2017b). *Riksomfattande program för ungdomsarbetet och ungdomspolitiken*. Tillgänglig på <http://minedu.fi/documents/1410845/4274093/VANUPO+SV+2017+final.pdf/b1d77e48-1eef-4cc7-9e42-4d234a1a391c/VANUPO+SV+2017+final.pdf.pdf>
- UKM, undervisnings- och kulturministeriet (2018). *Center i anslutning till ungdomsarbete*. Tillgänglig på <http://minedu.fi/sv/centrum-for-ungdomsarbete>
- Undervisningsministeriet (2004). *Mediävärld. Lapset ja media. Luonnos toimintaohjelmaksi 2005–2007*. Opetusministeriön monisteita 2004:10.
- Undervisningsministeriet (2007). *Ehdotus toimenpideohjelmaksi mediataitojen ja -osaamisen kehittämiseksi osana kansalais- ja tietoyhteiskuntataitojen edistämistä*. Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2007:29. Tillgänglig på <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79687/tr29.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Undervisningsministeriet (2009a). *Kulturpolitisk strategi 2020*. Undervisningsministeriets publikationer 2009:4. Tillgänglig på <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76673/opm14.pdf?sequence=1>
- Undervisningsministeriet (2009b). *Undervisningsministeriets bibliotekspolitik 2015: allmänna bibliotek – Nationella strategiska prioriteringsområden*. Undervisningsministeriets publikationer 2009:33. Helsingfors: Undervisningsministeriet.
- Utbildningsstyrelsen (2017). *Vapaan sivistystyön lukutaitokoulutuksen opetussuunnitelmasuositus*. Tillgänglig på http://www.oph.fi/download/189615_vapaan_sivistystyon_lukutaitokoulutuksen_opetussuunnitelmasuositus_2017.pdf
- Utbildningsstyrelsen (2018). *Gymnasiediplomet i media*. Tillgänglig på https://www.edu.fi/planera/teman/gymnasiediplomet/gymnasiediplomet_i_media
- Yle (2016). *Förvaltningsrådets berättelse till riksdagen om Rundradions verksamhet*. Tillgänglig på <http://view.24mags.com/mobilev/6e1047bcb4bd2087a2a096238a0f246d#/page=1>
- Yle (2017). *Yles strategi*. Godkänt av förvaltningsrådet den 24 oktober 2017. Tillgänglig på <https://svenska.yle.fi/artikel/2017/10/24/yles-strategi>

Kapitel 9

Konklusioner och ett framåtblickande scenario

Ulla Carlsson

Innehåll

9.1	Bakgrund	203
9.1.1	Tidigare arbete – projekt, expertmöten m m	203
9.1.2	Regeringens digitaliseringsstrategi och liknande satsningar 2017	204
9.1.3	Kulturdepartementets initiativ 2017/2018	205
9.1.4	Kopplingen till mediepolitiken	205
9.1.5	Benämningen <i>nationellt politiskt ramverk</i>	205
9.2	Kunskapsöversiktens konklusioner	205
9.2.1	Konklusioner baserade på kartläggningen av MIK i Sverige, forskningsresultat och annan kunskap redovisad i kunskapsöversikten	205
9.2.2	Konklusioner från europeiska och internationella utblickar	207
9.2.3	Huvudkonklusion	210
9.3	Sverige i jämförelse med andra europeiska länder	210
9.4	Utgångspunkter för ett nationellt politiskt MIK-ramverk i Sverige	210
9.5	Överväganden inför en tänkbar svensk modell för MIK	212
9.6	Byggstenar i en tänkbar svensk modell – med tonvikt på styrning och samverkan	213
9.6.1	Ett nationellt politiskt ramverk för medie- och informationskunnighet	213
9.6.2	Implementering – uppgifter för myndighet med ansvar för MIK	214
9.6.3	En myndighetsstruktur av relevans – förutsättning för en nationell MIK-politik	215
9.6.4	Samverkan i en gemensam ram	215
9.7	Till slut	216
	Referenser	216

9. Konklusioner och ett framåtblickande scenario

Ulla Carlsson

Institutionen för journalistik, medier och kommunikation
Göteborgs universitet

Media and information literacy (MIL) policy and strategy enhance the creation of knowledge driven, inclusive, pluralistic, democratic, and open societies. MIL policy and strategy are crucial for the survival of modern governance and global citizenship, in the digital world. Without a MIL policy and strategy, disparities are likely to increase between those who have and those who do not have access to information and media, and enjoy or not freedom of expression. Additional disparities will emerge between those who are able and unable to find, analyze and critically evaluate and apply information and media content for decision-making.

New media and information technologies, while offering greater opportunities for new types of citizens' engagement, centred on freedoms and eradicating inequalities, also give rise to issues of safety, security and privacy. They further create a tension between the need to empower or to protect citizens as well as tension between global and local cultural interests that threatens to curtail the free expression and appreciation of cultural diversity, multilingualism and pluralism. MIL policies and strategies are needed that enable people to acquire competencies to advocate and create their own counterbalance to dominant cultures by sharing their stories through discussion and creative engagement, thus protecting cultural diversity, multilingualism and pluralism.
(UNESCO 2018, www.unesco.org)

9.1 Bakgrund

9.1.1 Tidigare arbete – projekt, expertmöten m m

Frågan om hur ett arbete rörande medie- och informationskunnighet (MIK) ska kunna organiseras i Sverige har diskuterats i många år utan att ett samlat uttryck från politiken har kommit till stånd trots uttalat behov. Detta var en viktig orsak till det MIK-projekt som initierades för ett antal år sedan mot bakgrund av en ny digital kontext – i projektet medverkade bl a Nordicom, Statens medieråd, Skolverket, Svenska Uneskorådet, Filminstitutet och Filmpedagogerna. Projektet resulterade i bl a ett expertmöte 2013 där representanter för berörda departement, myndigheter och organisationer träffades för att diskutera frågan tillsammans med dåvarande kulturministern. Även en bok, *Medie- och informationskunnighet i nätverkssamhället. Skolan och demokratin*, utarbetades inför mötet.

Vid mötet konstaterades att digitaliseringen medför en situation som skapar många nya utmaningar för samhället utifrån ett yttrandefrihets- och demokratiperspektiv – för skolan, mediekulturen och mediemarknaden. *Avsaknaden av en nationell politik för ökad medie- och informationskunnighet hos medborgarna sågs som ett avgörande problem* och behovet av mer holistiska perspektiv påtalades. Vikten av samverkan mellan många olika aktörer i samhället betonades. Förslag kom om att bl a bilda en interdepartemental arbetsgrupp och ett nätverk för berörda myndigheter.

Expertmötet fick också vidare betydelse. En utgångspunkt i dåvarande regeringens *En politik för en levande demokrati* (Skr. 2013/14:61) var "en ökad demokratisk medvetenhet" och bland de åtgärder som

åsyftas nämns bl a medie- och informationskunnighet som ”en viktig del i en demokratisk medvetenhet och kompetens” med hänvisning till det arbete som bl a utförts inom Nordicom och UNESCO. I den relativt omfattande skrivningen som omgav formuleringen medie- och informationskunnighet fanns ett frö till ett nationellt politiskt ramverk.

Även ett nordiskt expertmöte arrangerades 2013 inom ramen för det svenska ordförandeskapet i Nordiska Ministerrådet. En mer omfattande inventering av MIK-resurser i de nordiska länderna genomfördes. På basis av mötet utgav Nordicom boken *Medie- och informationskunnighet i Norden. En nyckel till demokrati och yttrandefrihet*.

För att följa upp det svenska mötet 2013 arrangerades ett nytt expertmöte 2016. Vid detta presenterades flera men spridda initiativ rörande MIK av såväl företrädare för departement och myndigheter som pågående utredningar och organisationer. Men det saknades fortsatt en samlad ram och *många mötesdeltagare betonade återigen behovet av en nationell politik för medie- och informationskunnighet i Sverige*.

Senare samma år återfanns i *Medieutredningens slutbetänkande* skrivningar med liknande innebörd (se kapitel 1, sid 6) – skrivningar som återges i den proposition som bygger på nämnda betänkande, *Nytt mediestöd ska stärka lokal journalistik i hela landet* (mars 2018).

9.1.2 Regeringens digitaliseringsstrategi och liknande satsningar 2017

När regeringen i maj 2017 presenterar en strategi för hur digitaliseringspolitiken ska bidra till konkurrenskraft, full sysselsättning samt ekonomiskt, socialt och miljömässigt hållbar utveckling återfinns fem delmål. Två av delmålen har bäring på MIK: dels *Digital kompetens*, dels *Digital trygghet* med sin inriktning på integritet och säkerhet.

Utgångspunkt för 'Digital kompetens' är att ”I Sverige ska alla kunna utveckla och använda sin digitala kompetens”. Redan inledningsvis fastställs att:

Digital kompetens handlar dels om tekniska färdigheter att använda digitala verktyg och tjänster, dels om medie- och informationskunnighet, som omfattar de kunskaper och förmågor som krävs för att finna, analysera, kritiskt värdera och skapa information i olika medier och sammanhang.

Vikten av medie- och informationskunnighet betonas i anslutning till både avsnitt om bibliotekens roll och moderniseringen av utbildningen som innefattar följande formulering:

Förståelse för digitala mediers funktion, förmåga att ta del av och skapa innehåll liksom kunskap om algoritmers betydelse för vilken information som presenteras är, tillsammans med ett källkritiskt förhållningssätt, centralt i ett digitalt samhälle. Ett källkritiskt förhållningssätt handlar om att värdera information utifrån trovärdighet och relevans. Medie- och informationskunnighet hos både lärare och elever är därför grundläggande.

Strategin anger inriktningen för regeringens digitaliseringspolitik och mot den bakgrunden blir frågan hur medie- och informationskunnighet bäst kan organiseras för att verka i den riktning strategins vision och mål anger.

I 'Nationell digitaliseringsstrategi för skolväsendet' som presenterades ett halvår efter regeringens digitaliseringsstrategi förekommer liknande skrivningar i delmålet *Digital kompetens för alla i skolväsendet*. Samma gäller för regeringens riktade satsning för att förstärka bibliotekens MIK-kompetens.

Därmed föreligger en helt annan situation än tidigare med möjligheter att utveckla ett nationellt politiskt ramverk i syfte att stärka medie- och informationskunnigheten i samhället i ett medborgar- och demokratiperspektiv – ett stärkande av grundläggande fri- och rättigheter.

9.1.3 Kulturdepartementets initiativ 2017/2018

Det är mot denna bakgrund Kulturdepartementets två initiativ under det senaste året bör ses. Först ett uppdrag till Statens medieråd och Myndigheten för press, radio och tv om att hösten 2017 kartlägga insatser som syftar till att stärka medie- och informationskunnighet (MIK). Några månader senare, i budgetpropositionen för 2018, fick Nordicom uppdraget att utarbeta en kunskapsöversikt rörande MIK med utgångspunkt i resultatet av myndigheternas kartläggning.

9.1.4 Kopplingen till mediepolitiken

Frågan om hur medie- och informationskunnighet bör behandlas i en politisk kontext har sedan lång tid tillbaka kopplats till mediepolitiken med sitt uppdrag att verka för yttrandefrihet i en demokratisk samhällsordning. Så förhåller det sig också i flertalet av de länder som har MIK på den nationella dagordningen. En sådan utgångspunkt gäller även för de konklusioner och förslag till fortsatt arbete som presenteras i det följande.

9.1.5 Benämningen nationellt politiskt ramverk

I de länder som har ett nationellt politiskt ramverk för MIK varierar benämningarna. En vanlig benämning är nationell policy för MIK (främst i engelsk-talande länder och EU) men även nationellt politiskt ramverk, nationell strategi och nationella guidelines för MIK förekommer. I denna framställning på svenska används för tydlighetens skull *nationellt politiskt ramverk*.

9.2 Kunskapsöversiktens konklusioner

Efter förslag från UNESCO-professuren har myndigheternas kartläggning av MIK-insatser i Sverige kompletterats, systematiserats och analyserats under våren 2018. Huvuddelen av detta arbete har utförts vid Statens medieråd och resultatet utgör en väsentlig del av den kunskapsöversikt som föreligger i denna publikation. Betydande information och kunskap har också erhållits från aktuell forskning, erfarenheter från 'best practices' och inte minst europeiska och internationella utblickar.

Med tanke på de konsekvenser av digitaliseringen som nu formeras i något som kan betecknas som slutet på början av digitaliseringen är det angeläget att pröva hur vidare steg kan utvecklas i syfte att stärka medborgarnas medie- och informationskunnighet i Sverige. De konklusioner som redovisas i det följande kan ses som ett avstamp för ett sådant vidare steg.

9.2.1 Konklusioner baserade på kartläggningen av MIK i Sverige, forskningsresultat och annan kunskap redovisad i kunskapsöversikten

Övergripande

- Samstämmighet råder om att ökad medie- och informationskunnighet i befolkningen är en nödvändighet både för upprätthållande av yttrandefrihet och demokrati och personlig utveckling mot bakgrund av digitaliseringen och dess effekter.

- *Skolan och familjen är de institutioner i samhället som mest kraftfullt kan bidra till ökad medie- och informationskunnighet bland unga.* Det ställer inte bara krav på skolan och lärar- och bibliotekarie-utbildningar utan också på det som benämns 'livslångt lärande', vilket inkluderar insatser från såväl politiken som medieföretagen och inte minst det civila samhället.
- En grundläggande *struktur för genomförande av MIK* med potential kan urskiljas: *Universitet och högskolor, Skolan och skolbiblioteken, Biblioteken, Medieföretagen och Civilsamhället med folkbildningen.*

Insatser MIK

- *MIK är i högre grad närvarande* på olika dagordningar i samhället än vad som var fallet vid tidigare kartläggningar (2013 och 2014). Exempel med bäring på MIK:
 - Initierat av regeringen
 - ✓ Digitaliseringsstrategi – delmålet: digital kompetens och digital trygghet
 - ✓ Ändringar i skolans styrdokument
 - ✓ Strategi för skolans digitalisering
 - ✓ Digitalt kompetenslyft i ett medborgarperspektiv via biblioteken
 - Initierat av medieföretagen
 - ✓ Utbildningsradions (UR) ökade satsning på MIK
 - ✓ Ett antal projekt inom dagspressen om källkritik – informationspåverkan, desinformation och propaganda
 - Folkbildningen
 - ✓ Uttalat engagemang vad gäller digital delaktighet och behovet av källkritik
- *Fler kortsiktiga MIK-insatser än långsiktiga* oavsett om initiativet kommer från politiken, medieföretagen eller det civila samhället – det finns ett stort engagemang med många men spridda initiativ ofta på ad hoc-basis utan samverkan och koordinering. Det handlar om ineffektiv hantering av resurser.
- *Viss begreppsförvirring rörande MIK kan ha försvårat implementering av beslut:* MIK med sin utgångspunkt i såväl traditionella som sociala mediers meningsbärande funktion med inriktning på bildning och ett kritiskt förhållningssätt kontra ett mer instrumentellt och funktionsinriktat förhållningssätt beträffande digitala färdigheter. Ett försök till klargörande återfinns i regeringens digitaliseringsstrategi.
- Fortsatt betoning på barn och unga i MIK-insatserna men det finns en tendens att *allt oftare inkludera även vuxna*, d v s alla medborgare.
- Strategin för skolans digitalisering tillsammans med skrivningar om digital kompetens i reviderade styrdokument ger skolan en grund för ett betydande förändringsarbete samtidigt som behovet av utbildning, fortbildning och kontinuerlig uppföljning utökas. Lärarens roll blir än mer viktig. *Den högre utbildningen för lärare och bibliotekarier blir därmed avgörande* om en ökad medie- och informationskunnighet bland unga ska bli verklighet.
- Mässor, konferenser och sociala medier har för skolan fått ett *allt större inflytande över policyfrågorna* när det handlar om digitalisering. Digital teknik framställs som lösning på ofta komplexa problem i skolan.
- Public service-företagen har ett folkbildande uppdrag enligt rådande sändningstillstånd – skrivningen är dock mycket knapphändig och utvecklas inte heller i företagets nuvarande strategiska dokument vad gäller MIK med undantag av Utbildningsradion (UR). Hos samtliga företag finns dock vad som kan benämnas som programverksamhet kring MIK. UR har särskilt utvecklat MIK som verksamhets- och programområde. En mer *formaliserad samverkan i ett strategiperspektiv mellan de olika*

public service-företagen rörande frågor som MIK torde vara av stort värde för utvecklingen av MIK inom public service.

Styrning MIK

- MIK är på grund av den digitaliserade medie- och kommunikationskulturen och dess konsekvenser en del av flera politikområden; *mediepolitiken, kulturpolitiken, utbildningspolitiken, digitaliseringspolitiken, socialpolitiken, rättspolitiken, försvarspolitikerna – och inte minst demokratipolitiken.*
- *En mer sammanhållen struktur för MIK saknas på departementsnivå* och försvåras av att så många departement är involverade. Intersektoriellt samarbete synes vara underutvecklat trots komplexiteten i dagens samhälle som ofta kräver gränsöverskridande arbete för att nå lösningar av relevans inom de egna politikområdena. Avsaknaden av ett mer samlat perspektiv och utbyte hämmar utvecklingen av MIK som ett kunskapsområde inom ramen för regeringens strategier för digitalisering och demokrati – ytterst med uppenbar betydelse för demokratiutvecklingen.
- *Dagens myndighetsstruktur försvårar ett mer samlat MIK-arbete.* Få myndigheter har MIK explicit på dagordningen och där det finns råder otydlighet vad gäller roll, ansvar och kompetens av relevans. Anpassningen av de s k mediemyndigheternas uppdrag till de stora förändringarna i medielandskapet och mediekulturen är eftersatt.
- Sverige har förhållit sig *avvaktande till EUs beslut och rekommendationer* på området och har varit relativt inaktiva – eller frånvarande – i de organ som har MIK på dagordningen. En otydlighet avseende representationen i olika berörda organ och expertgrupper – med återkoppling till berörda organ – har säkerligen medverkat till denna situation.

Kunskapsutveckling MIK

- För att nå framgång med MIK är *kunskapsutveckling* av central betydelse. Arbetet på såväl politik- som implementerings- och utförarnivå måste baseras på både befintlig och nyvunnen kunskap på vetenskaplig grund. Forskning med relevans för MIK är relativt sparsam i Sverige. Det är dock svårt att få en fullständig bild då aktuella problemformuleringar som är av vikt för utveckling av MIK kan förekomma inom flera discipliner, t ex medievetenskap, informations- och biblioteksvetenskap, pedagogik, ekonomi, statsvetenskap, historia, IT-vetenskap, m fl utan utbyte eller samarbete. Avsaknaden av tvärdisciplinära studier är tveklöst ett problem för ett område som MIK. Även forskning om små barn och medier är oroande begränsad i en tid då det föreligger stora behov av kunskap om hur medie- och kommunikationsvanor grundläggs och utvecklas utifrån olika perspektiv.

9.2.2 Konklusioner från europeiska och internationella utblickar

En del av konklusionerna i det följande är baserade på resultat i publikationerna, *Public Policies in Media and Information Literacy in Europe. Cross-Country Comparisons* (2017) och *The Better Internet for Kids Policy Map. Implementing the 'European Strategy for a Better Internet for Children' in European Member States* (2018). Här redovisas kartläggningar av flertalet europeiska länder avseende MIK-politik, styrdokument, utbildning, finansiering, utvärdering och 'best-practices'. Främst behandlas nuläge men även ett antal utvecklingstendenser presenteras.

Underlag har också hämtats från rapporten *Mapping of media literacy practices and actions in EU-28* (2017) och från UNESCOs översikter om MIK. Annat viktigt underlag utgör de delar av kunskapsöversikten

som innefattar europeiska och internationella utblickar samt forskningsrapporter i ämnet (se särskild publikationslista i slutet av kapitlet).

Övergripande

- MIK ses som ett mycket viktigt element i arbetet att *främja yttrande- och informationsfrihet* – särskilt angeläget i dagens digitaliserade samhälle. MIK har allt mer gått från att gälla *pedagogisk praktik till ett policy-projekt* i ett mänskliga rättighets- och demokratiperspektiv.
- *MIK rör alla oavsett ålder* – det handlar om ett livslångt lärande i syfte att stärka medborgaren – med krav på nya institutioner. Barn och unga intar en särställning och det finns behov av åtgärder som förutom 'stärka' även innefattar 'skydd'.
- *Utbildning av god kvalitet* är en avgörande förutsättning för MIK, vilket innefattar en likvärdig skola med hög kompetens och tillfredsställande resurstilldelning.
- *Uttalat behov av mer kunskap om mediekulturen och konsekvenser av digitaliseringen, MIK – aktörer och insatser samt komparativa länderstudier* – det gäller inte minst styrningsprocesser.
- Av vikt att vara medveten om *relationen mellan medie- och informationskunnighet och digital kompetens* för att kunna utveckla MIK i det digitaliserade samhället.
- Hur MIK *avgränsas, av vem, hur arbetet utformas och utförs och av vem* är avgörande för insatserna och deras utfall.

Styrning MIK

- I flera länder återfinns frågor som rör medie- och informationskunnighet (MIK) inom kultur- och utbildningsdepartement medan digital kompetens återfinns inom departement för ekonomi, industri, telekommunikation, etc. utan dialog och samverkan. Betydligt mer resurser läggs på digital kompetens än på MIK. På så sätt riskerar MIK att marginaliseras som kunskapsområde.
- Den digitala konvergensen har i ett politiskt perspektiv medfört ett allt större fokus på teknik och i mindre utsträckning på medier och plattformar som meningsbärande vilket har öppnat upp för *nya aktörer som tillhandahåller tjänster/plattformar utan utbildningserfarenhet och kunskap om medier* – en tendens att fokus flyttas från innehåll till verktyg.
- *Länder som har MIK koncentrerat till ett departement* utan ett övergripande politiskt ramverk förstärker fragmenteringen av insatser och synergieffekter går förlorade. MIK-frågor handhas ofta av kultur- och utbildningsdepartement (var för sig eller som gemensamt departement).
- När *styrning* definieras i termer av ett väl förankrat nationellt ramverk med en hög grad av inkludering av olika aktörer och intressenter från privata och civila sektorn från början – gärna formerat i nätverk – *fungerar MIK-politiken bäst*.
- *Länder som har en nationell politik för MIK är mer framgångsrika* vad gäller
 - ✓ att genomsyra samhällets alla delar i arbetet för ökad medie- och informationskunnighet hos medborgare än de som inte har. Ett resultat av långsiktigt arbete kopplat till medieutvecklingen; och
 - ✓ ju mer formella politiska ramar i officiella dokument desto starkare professionalism i all utbildning som relaterar till MIK för såväl barn och unga som vuxna – här innefattas även kapacitetsuppbyggnad inom skolsystemet.

- *Departements- och myndighetsstrukturen har betydelse*, särskilt beträffande bredd och kompetens. Att MIK-frågan finns i en bredare kontext synes vara av stor betydelse från ett medborgarperspektiv, t ex att en myndighet med MIK-ansvar även har andra uppdrag så att MIK kan relatera till andra sakområden av relevans i det dagliga arbetet – inte minst grundläggande kunskap om medier, internet och förändringsskeenden. Det vanligaste är att tillsynsmyndigheter som t ex The Broadcasting Authority i Irland och Medietilsynet i Norge har urskiljbara MIK-delar med ansvar i sina fögderier. I Finland är det den statliga myndigheten Nationella Audiovisuella Institutet (KAVI) som rymmer en särskild enhet för mediekunnighet (MEKU).
- *Public service-mediernas betydelse* betonas – att bidra till ett demokratiskt offentligt rum med värnande av yttrandefrihet och professionalism – ett bidrag till det gemensamma bästa.
- *EU och UNESCO har viktiga roller* när det gäller att inkludera och utveckla MIK inom ramen för arbete som rör demokratisk utveckling i Europa och globalt. Aktiviteter av värde kan innefatta ömsesidigt utbyte av erfarenheter och kunskap, stimulans, samarbete, policy – gränsdragningar, etc. för att till skapa underlag för beslut på europeisk och internationell nivå.

Samverkan MIK

- MIK-arbetet innefattar förutom politiken även medieföretag, innehållsleverantörer på internet och liknande, akademien och inte minst det civila samhället. Ofta betonas särskilt vikten av att organisationer inom det civila samhället är engagerade. *Avgörande för framgång avseende MIK är tveklöst dialog och samverkan i alla delar av ett MIK-arbete.*
 - ✓ mellan berörda departement
 - ✓ mellan myndigheter
 - ✓ mellan myndigheter och aktörer och intressenter
 - ✓ en struktur för utbyte mellan statlig, regional och lokal nivå.
- *Intresse och engagemang hos aktörer och intressenter* synes vara en fungerande indikator för genomförandet av en nationell MIK-politik.
- Ett tydligt politiskt ramverk är en förutsättning för fruktbart arbete i en s k 'multistakeholder governance model'.

Utvärdering MIK

- *Osäkerhet kring finansiering och brist på utvärdering av insatser är största hotet mot kontinuerligt MIK-arbete.* Få utvärderingar av insatser leder till sämre möjlighet till finansiering medan mer finansiering ger fler utvärderingar – vilket i sin tur legitimerar varandra. Situationen kan leda till att nya kommersiella aktörer träder in och det finns en risk att fundamentala delar i MIK hamnar i skymundan, t ex vad gäller yttrandefrihet och delaktighet.
- *Utvärdering av MIK-insatser är av stor vikt – vad görs och vad åstadkommes* – men kräver också en insikt om att allt är inte mätbart när indikatorer ska konstrueras. Fixering vid mätande kan utgöra hinder för konstruktivt MIK-arbete – mätning, granskning och möten på bekostnad av reellt arbete.
- *Kännedom om och dokumentation av 'best practices'* är ovärderligt för utvecklingen av MIK i ett långsiktigt perspektiv.

9.2.3 Huvudkonklusion

Sammanfattningsvis kan kunskapsöversiktens huvudkonklusion formuleras som att medie- och informationskunnighet (MIK) är en fråga av så stor samhällelig vikt att det behövs ett nationellt politiskt ramverk i Sverige. Länder som har en nationell politik för MIK visar sig också vara mer framgångsrika vad gäller att genomsyra samhällets alla delar i arbetet för ökad medie- och informationskunnighet hos medborgare än de som inte har. Det är ett resultat av långsiktigt arbete kopplat till medieutvecklingen.

Ett tydligt nationellt politiskt ramverk är dessutom en förutsättning för ett fruktbart arbete i en s k 'multistakeholder governance model'. Ett sådant anslag förespråkas ofta i sammanhang som detta och har betydande fördelar med sin breda förankring men ställer också krav. Olika aktörer och intressenter måste vara inkluderade i arbetet på alla nivåer – gärna i formella nätverk – då det behövs såväl bred kunskap och holistiska perspektiv som intresse och samarbetsförmåga för att nå framgång.

Med tanke på medieutvecklingen, som nu även inkluderar vitala frågor om artificiell intelligens (AI), är det angeläget att Sverige agerar utifrån ett politiskt perspektiv på MIK snarast – såsom redan har genomförts eller håller på att ske i många andra länder. Detta är något som torde ligga väl i linje med Sveriges yttrandefrihets- och demokratipolitik och Digitaliseringsstrategins delmål om digital kompetens och digital trygghet.

9.3 Sverige i jämförelse med andra europeiska länder

Författarna till den komparativa studien av MIK-politik i Europa (Frau-Meigs, Velez & Flores Michel) urskiljer tre modeller för styrning av MIK där den första är den mest avancerade:

1. En utvecklingsinriktad hållning – väl genomarbetat politiskt ramverk med staten som drivkraft för koordinering och implementering (inkluderar även icke-offentliga aktörer).
2. En delegerande hållning – delvis utvecklat politiskt ramverk som främjar åtgärder från andra aktörer (oftast från det civila samhället) genom ekonomiskt stöd.
3. En avvaktande hållning – frånvaro av eller bristfälligt politiskt ramverk med icke-offentliga aktörer som arbetar på eget initiativ.

Sverige befinner sig enligt kartläggningen i *en initial fas i den första modellen, en utvecklingsinriktad hållning*. Skrivningar i officiella styrdokument (public policy framework, standard setting tools), och utbildning (set of competencies, separate disciplines) pekar på ett tilltagande intresse och engagemang. Länder som Danmark, Finland, Frankrike och Irland anses dock ha kommit betydligt längre mot bakgrund av att det finns mer samlade nationella politiska ramverk.

I fråga om ekonomiska resurser har dessa gått i betydligt högre grad till datorer och annan teknik än till personella resurser – det är en situation som Sverige delar med flera länder.

Slutsatsen är att Sverige har, om viljan finns, alla möjligheter att förstärka MIK-politiken i arbetet för yttrandefrihet och en inkluderande demokrati – det handlar om medborgarnas inflytande och delaktighet i samhället. På så sätt skulle Sverige kunna utveckla en fungerande modell för MIK – en förebild även för andra länder.

9.4 Utgångspunkter för ett nationellt politiskt MIK-ramverk i Sverige

Aktuella nationella strategier rörande demokrati och digitalisering synes påkalla ett skyndsamt arbete vad gäller medie- och informationskunnighet men även ett sådant måste göras utifrån ett såväl långsiktigt

som holistiskt perspektiv – och även relatera till europeiska och internationella institutioner. Detta innefattar steg/åtgärder i en bestämd process med tydlig riktning – att skapa förutsättningar för ett konstruktivt MIK-arbete i en bredare kontext av åtgärder för att försvara yttrandefrihet och andra fri- och rättigheter – ytterst en demokratisk samhällsordning. Ett antal utgångspunkter bör beaktas.

En naturlig utgångspunkt för ett nationellt politiskt ramverk för medie- och informationskunnighet (MIK) i Sverige är att fastställa relationen mellan MIK, mänskliga rättigheter och medborgaren. Ett synsätt som torde passa väl in i svensk politik. På så sätt kan goda möjligheter även skapas för Sverige att bli en viktig aktör inom EU och på den internationella arenan i arbetet kring MIK.

Vad en kraftsamling från politiken på nationell nivå avseende MIK kan bidra till vad gäller samhällsutvecklingen har UNESCO sökt formulera i följande punkter:

- Ett aktivt och engagerat medborgarskap.
MIK en grund för yttrandefrihet, tillgång till information och kunskap samt utbildning av god kvalitet.
- Fördjupa medborgarnas förståelse av yttrande- och informationsfrihet och etik – om medborgarens rättigheter och ansvar.
- Främja mångfald, dialog och tolerans.
- Öka tilliten till samhällets institutioner och mellanmänsklig tillit.

Tanken är att om medborgarna blir allt mer medie- och informationskunniga främjar det utvecklingen av oberoende medier, pluralism i medielandskapet och öppna informations- och kommunikationssystem, vilket i sin tur torde leda till bättre kvalitet i det innehåll som tillhandahålls av medier och andra informationsleverantörer.

En förutsättning för att ett arbete rörande MIK ska medverka till uttrycksfulla, engagerade, reflekterande och aktiva medborgare som gör att medie- och kommunikationskulturen blir mer levande, mångsidig och inkluderande i digitaliseringens tidsålder är, som tidigare nämnts, *att det i samhället råder överensstämmelse om att:*

- alla människor ska ha möjlighet att delta i samhällsdebatten oavsett kanal/plattform för att göra sina röster hörda;
- politiska och rättsliga ramar provas för att återspegla den digitala verkligheten utan att grundläggande principer om yttrandefrihet – och andra rättigheter – hotas;
- medieföretag stärker sina etiska system och den journalistiska professionen;
- civila samhället utvecklar sin roll i arbetet att försvara integritet och mänskliga rättigheter.

Medie- och informationskunnighet (MIK) är ett sammansatt, ett komplext, begrepp. Erfarenheter under gångna decennier påvisar att strävan efter en given definition inte är fruktbar. Stundtals under åren har diskussionen om en definition av MIK varit förvirrande och ibland utgjort hinder för verkligt arbete inom området. Innebörden av vad MIK ska innefatta förändras över tid men ett antal element består som grundläggande för att kunna förmedla kärnkompetenser för demokratidrivna, mångsidiga och robusta användningar av medier och kommunikation i den digitala tiden (se kapitel 3). Skrivningarna i regeringens digitaliseringsstrategi om delmålet digital kompetens söker i detta avseende vara mer klargörande än i tidigare motsvarande dokument.

Utformningen av en ram för medie- och informationskunnighet är således utsatt för en ständigt pågående process mot bakgrund av samhälleliga mål, teknologisk utveckling och politisk debatt. I detta nu är det t ex rådande digitaliseringsstrategi som anger riktning men i nästa nu kan andra riktningar anges när nya hårdvaror kräver omprövning av befintliga strategier. Detta är en utmaning som ställer krav.

Då är det viktigt att politiska beslutfattare klargör varför MIK är viktigt – vad vill man åstadkomma med ett nationellt politiskt ramverk och/eller specifika satsningar på MIK? När möjligheten att reglera marknaden uppfattas som begränsad kan MIK ses som en lösning och ansvaret förskjuts till individen. En satsning på MIK kan därmed befria politiken från att ta itu med problem som uppstår i en mediekultur som drivs allt mer av ökad kommersialisering. Det går inte att bortse från att det finns en dubbelhet i MIK som kan uttryckas i termer av kritiskt medborgarskap i ett demokratiperspektiv kontra ökad individualism i ett marknadsperspektiv. I sammanhanget bör också nämnas att moraliska övertoner i samhällsdebatten riskerar att påverka uppfattning om vad MIK ska ha för syfte.

För att undvika sådana situationer är det av avgörande betydelse att först förstå problemen för att sedan kunna formulera hållbara lösningar av relevans, och att inse vilken roll MIK har i relation till andra reformer och satsningar – till utvecklingen i samhället. Det handlar om en förmåga att placera in medie- och informationskunnighet i de helheter som syftar till att stärka yttrandefrihet och mänskliga rättigheter – ytterst demokratisk utveckling. I ett barn- och unga-perspektiv är det mot den bakgrunden viktigt att 'stärka' och 'skydda' går hand i hand – inom EU bedrivs ett viktigt arbete på området som Sverige borde vara en del av – *Better Internet for Kids*.

Om önskan är att maximera möjligheterna och minimera riskerna i det digitala kommunikations-samhället så måste ansvar tas för att forma lösningar/åtgärder i ett långsiktigt perspektiv – för ett inkluderande demokratiskt samhälle byggt på välinformerade, engagerade och deltagande medborgare. Det är ett arbete som kräver ett samlat nationellt uttryck som kan genomsyra många olika nivåer, innefattar många olika aktörer från politiken, medieföretagen och det civila samhället med förmåga att kommunicera med varandra. Samverkan står i fokus och ett väl sammansatt och formaliserat nätverk kan vara av stor nytta.

9.5 Överväganden inför en tänkbar svensk modell för MIK

Från befintliga komparativa studier av MIK, främst mellan länder i Europa, kan ett antal grundläggande element i en nationell MIK-politik fastställas. Denna ram baseras på relationen mellan MIK och politiken. Den kan sammanfattas i fem satser:

1. Existens av ett samlat ramverk i det nationella politiska systemet med en genomarbetad syn på MIK (innehåll av MIK, avgränsningar, värden, etc.).
2. Hög grad av koordinering mellan institutioner inom den offentliga sektorn (mediemyndighet(er) med tydlig rollfördelning och ansvarsområde etc.
3. Utveckling av professionalism och kompetenshöjande insatser inom utbildning och medier – inklusive kapacitetsutbyggnad.
4. Styrningsprocess med engagemang från andra aktörer och intressenter, som representerar olika delar av samhället – t ex medieföretag, innehållsleverantörer på internet, utbildningsorganisationer, folkbildningen, teknikföretag, akademien, etc.
5. Samordning av resurser/ekonomiska medel.

Varje land som har beslutat att utveckla ett nationellt politiskt ramverk måste dock arbeta utifrån sina förutsättningar, t ex hur staten är organiserad, rådande utbildningssystem och mediesituation. Det blir i många stycken avgörande för ett ramverks ambitioner och struktur.

Ständigt understryks vikten av att startpunkt i arbetet med ett nationellt politiskt ramverk är en tydlig uppfattning om *varför MIK, vad MIK ska vara och MIKs bidrag till samhället* – i ett tydligt politiskt ledarskap.

En förutsättning är en utvecklad struktur för samverkan och dialog inom politiken såväl som med andra intressenter. Med andra ord handlar det om att skapa förutsättningar för en aktiv politik på alla berörda politikområden och nivåer (stat, region, kommun) i syfte att åstadkomma praktik och resultat.

Ett nationellt politiskt ramverk är inte statiskt – politiken är i ständig process för genomförande, utvärdering, uppföljning och omprövning i ett medie- och kommunikationssamhälle där teknikskiften tenderar avlösa varandra i en politisk, ekonomisk och social föränderlig kontext.

Erfarenheter pekar på att ett arbete rörande en nationell MIK-politik kommer att vara mest framgångsrikt där olika berörda intressenter/aktörer är involverade i arbetet från början och på så sätt kan en gemensam referensram utvecklas att verka utifrån (se avsnitt om BAI, Irland). Aktörer innefattar inte bara aktörer från statliga organ utan också från t ex press, radio, tv, online-plattformar, utbildningsområdet, organisationer från det civila samhället och akademien. Samarbete synes vara av avgörande betydelse för framsteg enligt befintliga studier och det förutsätter en fungerande modell för god styrning i samverkan.

En sådan modell kräver en fungerande hemvist för en central MIK-instans som för Sveriges del, liksom i många andra länder, faller sig naturligt att förlägga till mediepolitiken som har att hantera frågor som uppstår i rådande medie- och kommunikationskultur – ytterst att verka för yttrandefrihet i en demokratisk samhällsordning.

9.6 Byggstenar i en tänkbar svensk modell – med tonvikt på styrning och samverkan

9.6.1 Ett nationellt politiskt ramverk för medie- och informationskunnighet

Ett försök att applicera 'idealmodellen för styrning av MIK' för utarbetande av *ett nationellt politiskt MIK-ramverk i Sverige* skulle kunna innefatta följande punkter (eventuellt för en specificerad tidsperiod om t ex fem år):

1. En sammanhållen ram i det nationella politiska systemet med en genomarbetad syn vad gäller MIK i ett mer långsiktigt och holistiskt perspektiv, m a o hur MIK kan bidra till demokratisk utveckling (med tanke på praktik och resultat).
2. Ett tydligt politiskt ledarskap.
3. Samverkan mellan berörda departement.
4. Uppdrag för att stödja genomförandet av ramverket till en myndighet med ansvar för organisation, implementering och koordinering av MIK – tydlig roll och ansvar – en myndighet med bredd i uppdrag och kompetens av relevans för organisering av MIK.
5. Beakta vikten av kvalitet
 - i högre utbildning
 - för livslångt lärande (t ex public service, andra medieföretag, studieförbund och folkhögskolor).
6. Samverkan mellan berörda myndigheter och andra statliga organ.

7. Dialog och samverkan med och mellan aktörer och intressenter inom t ex medieföretag och folkbildningen – skapa incitament för engagemang – på olika nivåer i samhället – formalisera i nätverk.
8. Följa kunskapsutvecklingen och främja/stimulera forskning.
9. Sveriges roll i europeiska och internationella organ.
10. Vägledning för uppföljning och utvärdering.

I Sverige är medie- och informationskunnighet (MIK) i ett yttrandefrihets- och demokratiperspektiv en del av många politikområden som har att hantera digitaliseringen och dess konsekvenser. I flera avseenden är det ingen överdrift att uppfatta digitaliseringen som mediedriven och då ger MIK kunskap, förståelse och ett kritiskt öga för den kraft som medier och plattformar har vad gäller att påverka medborgarna och samhället. Då är det av utomordentligt stor vikt att utveckla former för *effektiv dialog och samverkan till ömsesidig nytta över departementsgränser*.

9.6.2 Implementering – uppgifter för myndighet med ansvar för MIK

Ansvarig myndighet kommer att vara av avgörande betydelse för resultatet av ett nationellt politiskt MIK-ramverk för vidareföringen och utvecklingen av MIK i samhället – inte minst med tanke på aktuella skrivningar om MIK i nationella strategier för digitalisering och demokrati. I det följande ges exempel på uppgifter för den myndighet som ska ha ansvar för implementering och koordinering. Utgångspunkt är att politiken ger tydliga instruktioner och regleringsbrev i en myndighetsstruktur av relevans för att organisera MIK.

1. Ansvara för utvecklingen av MIK i statens organisation.
2. Strategisk anpassning till andra relevanta ramverk och policies – nationellt och globalt.
3. Erbjuder en konstruktiv plattform för samarbete mellan statliga myndigheter och organ.
4. Stimulera och erbjuda en konstruktiv plattform, ett nätverk, för utbyte och samarbete mellan staten, regioner, landsting och kommuner samt andra aktörer och intressenter från medieföretag, civila samhället, etc.
5. Fungera som en kunskapsresurs genom att
 - ✓ Definiera omvärlden utifrån verksamhetsområdet MIK, etablera en modell för att följa utvecklingen, förstå och se samband, ge perspektiv på aktuella sakfrågor – trender och utmaningar – med återkoppling inom myndigheten – allt i syfte att bidra till bästa beslut *både för den egna myndigheten*, andra myndigheter och berörda aktörer. Viktiga delar är att:
 - följa/dokumentera forskningen inom området,
 - följa/dokumentera 'best practices' och andra MIK-insatser.
6. Ge stöd till utbildningsinsatser och andra projekt av relevans för MIK, främst riktade till organisationer inom det civila samhället (livslångt lärande).
7. Ansvara för utvärdering och uppföljning baserad på kunskapsunderlag av relevans och gott omdöme.
8. Aktiv roll i MIK-frågor inom EU, Europarådet och internationella organisationer med återkopplingskrav.

9.6.3 En myndighetsstruktur av relevans – förutsättning för en nationell MIK-politik

Flera gånger i kunskapsöversikten har betonats vikten av att det finns en *myndighetsstruktur* där MIK kan erhålla en plats som avsätter konstruktiva spår i såväl den förda politiken som i samverkan med olika aktörer.

För att få ett så konstruktivt utfall som möjligt av ett MIK-arbete grundat i ett nationellt politiskt ramverk bör en översyn av nuvarande myndighetsstruktur genomföras. Det finns redan ett uttalat behov av en sådan översyn med tanke på de stora förändringarna i medielandskapet och mediekulturen.

’Att verka för yttrandefrihet i en demokratisk samhällsordning’ torde vara en ram som kan ge en fruktbar inramning för en väl fungerande mediemyndighet med ett samlat ansvar i tiden, som även innefattar ett framgångsrikt MIK-arbete. En sådan myndighet skulle också gynna Sverige i europeiska och internationella organ – en samlad röst istället för flera svaga sådana utan egentligt mandat och återkopplingsansvar.

Det kan handla om att MIK utgör ett ansvarsområde som organiseras i en enhet inom den utpekade myndigheten vid sidan av andra enheter av relevans för medie- och kommunikationsområdet. På så sätt skulle MIK-arbetet kunna relatera till en både bredare kontext och kompetens av betydelse som är nödvändig i såväl ett mediepolitiskt perspektiv som ett demokrati- och medborgarperspektiv. Inspiration kan hämtas från såväl Irland som Norge (se kapitel 7).

En sådan process tar tid men borde trots det initieras så snart som möjligt med hänsyn till medieutvecklingen – om än stegvis.

Dessutom är det mycket viktigt att klargöra svensk representation i europeiska och internationella organ som har MIK på dagordningen. Det är fråga om ett ömsesidigt utbyte som kan gagna såväl MIK-verksamheten i Sverige som MIK-arbete på mångnationella arenor. MIK-frågorna handhas i flertalet länder av tillsynsmyndigheter för press, radio och tv.

Om ett samlat nationellt politiskt ramverk för MIK förverkligas är det av stor vikt att vem som än erhåller uppdraget också har kvalificerad kompetens av relevans för att utföra uppdraget.

9.6.4 Samverkan i en gemensam ram

Flera gånger tidigare har betonats att om verklig förändring önskas är samverkan mellan berörda aktörer och intressenter avgörande för framgång. Det handlar om att dela kunskap, erfarenheter, idéer och resurser i en gemensam referensram för att bidra till utformningen av MIK-arbete inom alla de områden som är representerade. Formaliserade nätverk med genomtänkt sammansättning har i flera länder visat sig vara till stor nytta (jmf avsnitt om Irland och Norge).

Den grundläggande struktur för genomförande av MIK som kunde urskiljas i den svenska kartläggningen – *Universitet och högskolor, Skolan och skolbiblioteken, Biblioteken, Medieföretagen och Civila samhället med folkbildningen* – utgör en god startpunkt.

- Samverkan mellan berörda departement som följer MIK utifrån medieutvecklingen.
- Samverkan mellan myndigheter med en myndighet som verkar i ett för MIK relevant uppdrag, som har ett samlat ansvar för samordning och uppföljning i en ordnad struktur – inkluderar även aktivitet i EU; Europarådet; UNESCO och andra liknande organ.
- Samverkan mellan medieföretag.
- Samverkan inom det civila samhället, främst folkbildningen och studieförbunden.
- Samverkan på regional och lokal nivå där SKL har en samordnande funktion.
- Samverkan mellan alla delar – politiken, medieföretagen, det civila samhället.

När samverkan på så många plan och nivåer efterfrågas är det oerhört viktigt att det är bärande strukturer och plattformar för MIK som tillskapas – att undvika otydliga och kontraproduktiva strukturer och miljöer. Avgörande är konsensus kring det nationella politiska ramverket.

Avslutningsvis bör än en gång understrykas att om de verktyg som myndigheter, regioner och kommuner har att tillgå ska bli verkningsfulla behövs en ändamålsenlig organisation, möjlighet till jämbördig och konstruktiv samverkan och tillgång till relevant kompetens.

9.7 Till slut

Att utveckla medborgarnas medie- och informationskunnighet (MIK) handlar om att skydda och främja yttrandefriheten – ytterst om att upprätthålla och utveckla demokratin. För detta behövs ett samlat nationellt politiskt ramverk. Att en verklig viljeinriktning uttalas är ett första viktigt steg.

Det betyder dock inte att MIK i sig löser alla grundläggande problem i medie- och kommunikationskulturen utan MIK måste beaktas som en självklar och vital del av den helhet som också rymmer lagstiftning, utbildning och andra reformer inom området.

Referenser

- Amnå, E. och Ekman, J. (2015). Standby Citizens: Understanding Non-Participation in Contemporary Democracies. In: M.D. Barret and B. Zani (eds.). *Political and Civic Engagement: Multidisciplinary Perspectives*. London: Routledge.
- Buckingham, D. (2017). Media Theory 101: Agency. *Journal of Media Literacy* (64)1-2.
- Buckingham, D. (2018). *Waking up from the digital dream: media education and media reform*. <https://davidbuckingham.net/2017/06/06/waking-up-from-the-digital-dream-media-education-and-media-reform/>
- Cannataci, J.A., B. Zhao, G. Torres Vives, S. Monteleone, J. Mifsud Bonnici and E. Moyakine (2016). *Privacy, free expression and transparency*. Paris: UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002466/246610E.pdf>
- Carlsson, U. (ed.) (2010): *Children and Youth in the Digital Media Culture. From a Nordic Horizon. Yearbook 2010*. Göteborg: The International Clearinghouse on Children, Youth and Media at Nordicom, University of Gothenburg.
- Carlsson, U. (2011). 'Freedom of Information: A Tool for Empowerment. Good Institutions, the Public Sphere and Media Literacy'. In: M. Hadlow (ed.). *Freedom of Information: The Right to Know. World Press Freedom Day 2010*. Paris: UNESCO.
- Carlsson, U. (red) (2013). *Medie- och informationskunnighet i nätverkssamhället. Skolan och demokratin*. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
- Carlsson, U. and S.H. Culver (eds.) (2013). *Media and Information Literacy and Intercultural Dialogue: MILID Yearbook 2013*. Göteborg: The International Clearinghouse on Children, Youth and Media at Nordicom, University of Gothenburg (in cooperation with UNESCO, Alliance of Civilizations, Autonomous University of Barcelona).
- Carlsson, U. (red) (2014). *Medie- och informationskunnighet i Norden. En nyckel till demokrati och yttrandefrihet*. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
- Carlsson, U. (2015). 'En offentlighet i förändring. Civilsamhället, yttrandefriheten och medierna'. I: S. Sörlin, J. Stenøien, U. Carlsson, G. Wagner och F. Wijkström, *Medborgarnas Europa – civilsamhällets utmaningar*. Stockholm 2015: Folkuniversitetet.
- Carlsson, U. (2015). 'Media and Information Literacy: A crucial element in democratic development'. In: Lister, G. (ed.). *Media Support of Sustainable Development and A Culture of Peace*. Jakarta: UNESCO.
- Carlsson, U. (2016). 'Medie- och informationskunnighet, demokrati och yttrandefrihet', I: *Människorna, medierna & marknaden. Medieutredningens forskningsantologi om en demokrati i förändring*. Stockholm: Wolters Kluwer (SOU 2016:30).
- Carlsson, U. och L. Weibull (2017). *Yttrandefriheten i dagens mediekultur. En studie av medborgarnas uppfattning om yttrandefrihetens gränser*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- De Abreau, B.S., P. Mihalidis, A.Y.L. Lee et al. (2017). *International Handbook of Media Literacy Education*. New York: Routledge.

- Doganay, A. (2013). A Curriculum Framework for Active Democratic Citizenship Education. In: M. Print and D. Lange (eds.). *Schools, Curriculum and Civic Education for Building Democratic Citizens*. Rotterdam: Springer Science & Business Media/Sense Publishers.
- Drotner, K. (2017). Bibliotekerne skal sikre børns muligheder for at ytre sig. *Bibliotekarforbundets Fagmagasin Perspektiv*, 5.
- Drotner, K. (2017). Myter om kreativitet står i vejen for læring. *Folkeskolen*, 8.
- DW Akademie (2016). *Our Strategic Model*. www.dw.com/en/our-strategic-model/a-19427146
- EFA, *Education for All* (2015). Paris: Unesco. <http://www.unesco.org/new/en/education/themes/leading-the-international-agenda/education-for-all/>
- Ekström, M. (2016). Young people's everyday political talk: A social achievement of democratic engagement. *Journal of Youth Studies* (19)1.
- Ekström, M. and A. Shehata (2018). Social media, porous boundaries, and the development of online political engagement among young citizens. *New Media & Society*. (20)1.
- Erstad, O. and J. Sefton-Green (eds.) (2015). *Identity, Community and Learning: Lives in the Digital Age*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Feilitzen, C. von, U. Carlsson and C. Bucht (eds.) (2011). *New Questions, New Insights, New Approaches. Contributions to the Research Forum at the World Summit on Media for Children and Youth 2010. Yearbook 2011*. Göteborg: The International Clearinghouse on Children, Youth and Media, Nordicom, University of Gothenburg.
- Forsman, M. (2014). 'MIK It'. I: Carlsson, Ulla (red) *Medie- och informationskunnighet i Norden. En nyckel till demokrati och yttrandefrihet*. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
- Frau-Meigs, D. (2008). Media Literacy and Human Rights. Education for Sustainable Societies. *Croatian Journal of Communication and Psychology* (5)3.
- Frau-Meigs, D., I. Vetez and J. Flores Michel (eds.) (2017). *Public Policies in Media and Information Literacy in Europe. Cross-Country Comparisons*. Oxon: Routledge/ECREA.
- Freedman, D. (2015). Media Policy Fetishism. *Critical Studies in Media Communication*, 32(2).
- Freedman, D., J.A. Obar, C. Martens and R. W. McChesney (eds.) (2016). *Strategies for Media Reform. International Perspectives*. New York: Fordman University Press.
- Gordon, E. and P. Mihailidis (eds.) (2016). *Civic Media: Technology, Design, Practice*. Cambridge: MIT Press.
- Hallin, D.C. and P. Mancini (2004). *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lee, N-J., D.V. Shah and J.M. McLeod (2013). Processes of Political Socialization: A Communication Mediation Approach to Youth Civic Engagement. *Communication Research* 40(5).
- Livingstone, S. (2010). 'Media literacy and media policy'. In: B. Bachmair (ed.). *Medienbildung in Neuen Kulturräumen*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Lund, A. B. (2015). 'A Stakeholder Approach to Media Governance'. In: G. Ferrell Lowe and C. Brown (eds.). *Managing Media Firms and Industries: What's So Special About Media Management?* Cham: Springer.
- Lunt, P. and Livingstone S. (2011). *Media Regulation: Governance and the Interests of Citizens and Consumers*. London: Sage, London.
- Mapping of media literacy practices and actions in EU-28*. Bruxelles: European Audiovisual Observatory (EAO).
- Masterman, L. (1993). The media education revolution. *Canadian Journal of Educational Communication* (22)1. <https://www.cjlt.ca/index.php/cjlt/article/view/26713>
- McChesney, R. W. (2015). *Rich Media, Poor Democracy. Communication Politics in Dubious Times*. New York: The New Press.
- Medieborgarna och medierna. En digital värld av rättigheter, skyldigheter – möjligheter och ansvar. Delbetänkande av Medieutredningen* (2015). Stockholm: Wolters Kluwers (SOU 2015:94).
- Mihalidis, P. (2014). *Media Literacy and the Emerging Citizen. Youth Engagement and Participation in the Digital Culture*. New York: Peter Lang.
- Mihalidis, P. (2018). Civic media literacies: re-imagining engagement for civic intentionality. *Leaning Media and Technology*, published 6 February.
- Människorna, medierna & marknaden* (2016). *Medieutredningens forskningsantologi om en demokratisk utveckling*. Stockholm: Wolters Kluwer (SOU2016:30).
- Newman, N. (2018). *Journalism, Media, and Technology Trends and Predictions 2018*. Reuters Institute for the Study of Journalism/University of Oxford. (Digital News Project). <http://www.digitalnewsreport.org/publications/2018/journalism-media-technology-trends-predictions-2018/>

- Newman, N. with R. Fletcher, A. Kalogeropoulos, D. A.L. Levy and R. Kleis Nielsen (2018). *Reuters Institute Digital News Report 2017*. Reuters Institute for the Study of Journalism/University of Oxford. (Digital News Project) https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/Digital%20News%20Report%202017%20web_0.pdf
- OECD (2018). *OECD Reviews of Digital Transformation: Going Digital in Sweden*. Paris: OECD Publishing. DOI:<http://dx.doi.org/10.1787/9789264302259-en>
- O'Neill, B. and T. Dinh (2018). *The Better Internet for Kids Policy Map: Implementing the European Strategy for a Better Internet for Children in European Member States*. <https://www.betterinternetforkids.eu/bikmap>
- Petersson, O. (2017). *Svensk Politik*. Stockholm: Dialogos. (Åttonde upplagan).
- Picard, R. G. (ed.) (2016). *What Society Needs from Media in the Age of Digital*. Oporto: MEDIA XXI.
- Print, M. and D. Lange (eds.) (2013). *Schools, Curriculum and Civic Education for Building Democratic Citizens*. Rotterdam: Springer Science and Business Media/Sense Publishers.
- Radoslavov, S. (2014). 'Media Literacy Promotion as a Form of Public Value?'. In: G. Ferrell Lowe and F. Martin (eds.). *The Value of Public Service Media. Ripe 2013*. Göteborg: Nordicom, University of Gothenburg.
- Samuelsson, U. (2014). *Digital ojämlikhet. IKT-användning i skolan och elevers tekniska kapital*. Jönköping: Högskolan för lärande och kommunikation (avhandling nr 23).
- Schiffrin, A., B. Santa-Wood, S. De Martino, E. Hume and N. Pope (2017). *Bridging the Gap: Rebuilding Citizen Trust in the Media*. Open Society Foundations. <https://drive.google.com/file/d/1VRIMmdmvsRp2r2q7ttexe3Ccn36hc3oz/view>
- Spuy, A. van der (2017). *What if we all governed the Internet? Advancing multistakeholder participation in Internet governance*. Paris: UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0025/002597/259717e.pdf>
- UNESCO (2013). *Media and Information Literacy. Policy and Strategy Guidelines*. Paris: UNESCO.
- UNESCO (2013). *Global Media and Information Literacy Assessment Framework: Country Readiness and Competencies*. Paris: UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002246/224655e.pdf>
- UNESCO (2015). *Keystones to Foster Inclusive Knowledge Societies. Access to information and knowledge, Freedom of Expression, Privacy, and Ethics on a Global Internet*. Paris: UNESCO.
- Wikforss, Å. (2017). *Alternativa fakta: om kunskapen och dess fiender*. Stockholm: Fri Tanke Förlag.
- World Development Report 2017. Governance and the Law* (2017). World Bank Group. <http://www.worldbank.org/en/publication/wdr2017>

Författare

Mattias Ahlén, filmutvecklare, Film i Öst, Kultur och Kreativitet, Region Östergötland
mattias.ahlen@regionostergotland.se

Lotta Bergseth, journalist och grundare, Mobile Stories, Stockholm
lotta@mobilestories.se

Catharina Bucht, forskningsinformatör, Nordicom, Göteborgs universitet
catharina.bucht@nordicom.gu.se

Ulla Carlsson, professor, UNESCO Chair on Freedom of Expression,
Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Göteborgs universitet
ulla.carlsson@gu.se

Mats Ekström, professor, Institutionen för journalistik, medier och kommunikation,
Göteborgs universitet
mats.ekstrom@jmg.gu.se

Ulrika Facht, forskningsinformatör, Nordicom, Göteborgs universitet
ulrika.facht@nordicom.gu.se

Linnea Fant, film- och mediepedagog, Filmpedagogerna Folkets Bio, Göteborg
linnea@filmpedagogerna.se

Ylva Gustafsson, regionutvecklare, Västra Götalandsregionen
ylva.l.gustafsson@vgregion.se

Jutta Haider, docent i biblioteks- och informationsvetenskap, Institutionen för kulturvetenskaper,
Lunds universitet
jutta.haider@kultur.lu.se

Katti Hoflin, kulturchef, Västra Götalandsregionen
katti.hoflin@vgregion.se

Fredrik Holmberg, film- och mediepedagog, Filmpedagogerna Folkets Bio, Göteborg
fredrik@filmpedagogerna.se

Johan Holmberg, film- och mediepedagog, Filmpedagogerna Folkets Bio, Göteborg
johan@filmpedagogerna.se

Mette Hultgren, verksamhetsstrateg, Sveriges Utbildningsradio (UR), Stockholm
mette.hultgren@ur.se

Maarit Jaakkola, forskare och redaktör, Nordicom, Göteborgs universitet
maarit.jaakkola@gu.se

Monika Johansson, universitetsadjunkt och studierektor, Biblioteks- och Informationsvetenskap,
Bibliotekshögskolan, Högskolan i Borås
monika.johansson@hb.se

Sofia Wadensjö Karén, VD, Sveriges Utbildningsradio (UR), Stockholm
sofia.wadensjo@ur.se

Catarina Player-Koro, docent, universitetslektor, Institutionen för didaktik och pedagogisk profession,
Göteborgs universitet
catarina.player-koro@gu.se

Mikael Kowalski, film- och mediepedagog, Filmpedagogerna Folkets Bio, Göteborg
mikael@filmpedagogerna.se

Julia Lagergren, film- och mediepedagog, Filmpedagogerna Folkets Bio, Göteborg
julia@filmpedagogerna.se

Thomas Nygren, docent, universitetslektor, Institutionen för pedagogik, didaktik och utbildningsstudier,
Uppsala universitet
thomas.nygren@edu.uu.se

Åke Nygren, projektledare för Kista bibliotek och lärcenter, Stockholms stadsbibliotek, Regionbiblioteket
Stockholm
ake.nygren@stockholm.se

Ola Pilerot, universitetslektor, Sektionen för biblioteks- och informationsvetenskap,
Högskolan i Borås
ola.pilerot@hb.se

Tobias Ruhtenberg, universitetsadjunkt, Biblioteks- och Informationsvetenskap,
Bibliotekshögskolan, Högskolan i Borås
tobias.ruhtenberg@hb.se

Helena Sandberg, docent, universitetslektor, Institutionen för kommunikation och medier,
Lunds universitet
helena.sandberg@kom.lu.se

Adam Shehata, docent, universitetslektor, Institutionen för journalistik, medier och kommunikation,
Göteborgs universitet
adam.shehata@jmg.gu.se

Hanna Hannerz Simå, projektledare MIK i praktiken, Kultur och Kreativitet, Region Östergötland
hanna.hannerz@regionostergotland.se

Jenny Sköld, journalist och grundare, Mobile Stories, Stockholm
jenny@mobilestories.se

Brit Stakston, föreläsare, mediestrateg och VD för reportagesatjen Blankspot, Stockholm
brit@stakston.se

Linda Sternö, lektor i filmisk gestaltning, Akademin Valand, Göteborgs universitet
linda.sterno@akademinvaland.gu.se

Olof Sundin, professor i biblioteks- och informationsvetenskap, Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet
olof.sundin@kultur.lu.se

Martin Törnros, Interaktiva rum, utvecklare av Mikoteket och Ekokammaren samt forskare vid RISE Interactive, Stockholm
martin@interaktivarum.se

Tove de Vries, utredare och omvärldsbevakare, Myndigheten för press, radio och tv, Stockholm
tove.devries@mprt.se

Martina Wagner, utredare, Statens medieråd, Stockholm
martina.wagner@statensmedierad.se

Ann Wiklund, konsult och kontaktperson, Digidelnätverket
ann@annwiklund.se

Många av dagens samhällsfrågor är kopplade till digitaliseringen och dess konsekvenser. Inte minst ställs nya krav på medborgarna i en digitaliserad medie- och kommunikationskultur utifrån ett demokratiperspektiv. Det är mot en sådan bakgrund denna kunskapsöversikt har utarbetats.

Medie- och informationskunnighet (MIK) är tveklöst en nyckelkunskap i dagens samhälle – om det råder stor samstämmighet bland berörda aktörer. Men hur ett arbete rörande MIK ska kunna organiseras i Sverige för att nå reella resultat har diskuterats i flera år utan att ett samlat uttryck från politiken har kommit till stånd.

En utgångspunkt i detta arbete har varit att betrakta MIK i ett helhetsperspektiv – som en del av många olika politikområden och inte minst demokratipolitiken. Samtidigt måste den nationella politiken mer än någonsin ha ett ömsesidigt utbyte med såväl europeisk som global politik. I dagens komplexa samhälle krävs också en konstruktiv dialog och samverkan mellan olika berörda aktörer inom såväl politiken som medieföretagen och det civila samhället för att nå fruktbara resultat.

Kunskapsöversikten söker fånga utmaningar och möjligheter rörande MIK i digitaliseringens tid. Den baseras på en kartläggning av MIK i Sverige – insatser och aktörer, nedslag i såväl forskningen som praktiken samt europeiska och internationella utblickar. I ett avslutande kapitel redovisas de konklusioner som kan dras från kunskapsöversiktens olika delar och ett framåtblickande scenario presenteras.

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

UNESCO Chair on Freedom of Expression,
Media Development and Global Policy
Sweden

NORDICOM
Nordiskt Informationscenter för Medie- och Kommunikationsforskning

**JMG – INSTITUTIONEN FÖR JOURNALISTIK
MEDIER OCH KOMMUNIKATION**

ISBN 978-91-87957-96-3